

EGAN

PEIO JORAJURIA.

Joannes Otxalde bertsolaria

PELO ESNAL.

Mikel Atxagaren
Joxinixio gudaria

ANA GANDARA.

Unibertsala eta lokala
uztartzen. Laboa eta
Sarrionandia

Kritikak eta erreseinak

2016-1/2

AURKIBIDEA

2016 - 1/2

AZTERKETA LITERARIOAK

Elkarrizketatzailea: GILLERMO ETXEBERRIA. Eugenio Arozena	5
PELLO ESNAL. Mikel Atxagaren <i>Joxinixio gudaria</i>	33
ANA GANDARA SORARRAIN. Unibertsala eta lokala uztartzen. Laboa eta Sarrionandia	63
JOSUNE BELDARRAIN AGIRRE eta GENARO GOMEZ ZUBIA. Maisu-maistren zenbait irudi euskal haur literaturan	79
PEIO JORAJURIA. Joannes Otxalde bertsolaria (1814-1897). Erroak eta hegalak	115
PATXI SALABERRI MUÑOA. Hagiografia eleberrirantz erroizten hastean. (Arratsalde bat <i>Auñemendiko Lorearekin</i>) (1)	129

SORKUNTZA

Zatien hautatzailea: DANIEL LANDART. <i>Etxea eta etxeok euskal literaturan</i>	165
KOLDO ZUBELDIA	195
UXUE ALBERDI ESTIBARITZ. Konplize ditut eta	199
AINARA MAYA URROZ. Aro guztietako enara Brno hirian, Europaren bihotzean. 2008-09	201

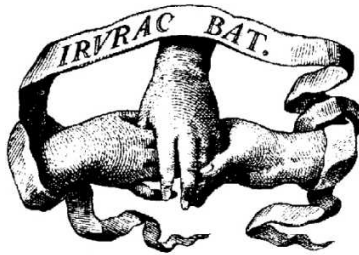
ADABAKIAK

JUAN LUIS ZABALA. Euskal literatur sorkuntza: 2015ean argitaratutako liburuen zerrenda	217

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

Anjel Lertxundi 'Zu' nobela	243
Alaine Agirre: <i>X hil da</i>	246
Juanma Sarasola Murgia "Xaun": <i>Moskuko Urrea</i>	248
' <i>Mitxelenarenak</i> ' zikloa antolatu du Euskadiko Filmategiak	252

EGAN

Mas, Salvador Carmona fculps

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskal Herriaren Adiskideen Elkartea, Gipuzkoako Saila
3.263 Postakutxatila – DONOSTIA

Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Guipúzcoa

*Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Hezkuntza, Hizkuntza Politika
eta Kultura Sailak*

lagundutako aldizkaria

**Euskalerrriaren Adiskideen Elkarreak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin**

ZUZENDARITZA ETA IDAZKARITZA

GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUJICA

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimategia: FASPRINT-IGARA -Donostia

Azterketa literarioak

Eugenio Arozena

Elkarrizketatzailea: Gillermo Etxeberria

2016ko urtarrilaren 3an, hainbat kazetetan argitara eman zen albistea. Goizarin izengoitiz sinatua dago guk eskuartean izan duguna. Horra:

Eugenio Arotzenaren antzerki-bilduma dohaintzan eman dio Oiartzungo Udalak Euskaltzaindiari.

Andres Urrutia euskaltzainburua, Jexux Leonet Oiartzungo alkatea eta Eugenio Arotzena bildumagilea bera. / GOIZARIN

* * *

Eugenio Arotzenaren antzerki bilduma herritarren eta, bereziki, iker-tzaileen esku ipintzea xede, Oiartzungo Udalak Eugenio Arotzenaren antzerki bilduma dohaintzan eman dio Euskaltzaindiari.

Arotzenaren bildumak euskarazko antzerkia eta antzerki unibertsalari buruzko 2.800 erregistro baino gehiago ditu eta liburu, aldizkari, artikulua, kartel edota argazkiak biltzen ditu.

Dohaintza egiteko hitzarmena sinatu zuten abenduan bi erakundeotako ordezkariak. Oiartzungo Udalaren aldetik, Jexux Leonet alkateak eta Josune Cousillas Kultura zinegotziak parte hartu zuten sinadura ekitaldian. Euskaltzaindia, aldiz, Andres Urrutia euskaltzainburuak eta Erramun Osa idazkariordeak ordezkatu zuten.

«Eugenio Arotzenari bere antzerki-bilduma erosi ondoren, 2005eko urritik da Udalaren jabetzakoa funts hau. Bildumaren tamaina eta ezaugarriak kontuan hartuta, egoki kudeatzeko gaitasuna duen erakunde baten eskuetan uztea erabaki du Udalak», adierazi zuen Jexux Leonet alkateak.

Dohaintzaren bidez, antzerki-artxibo horri erabilera publikoa eman nahi dio Oiartzungo Udalak, herritarren eta ikertzaileen eskura jarriz, euskal antzerkigintzaren hedapenean eragiteko. Hitzarmenak jasotzen duen legez, «bilduma herritarren eta ikertzaileen esku ipintzeaz hauxe ulertu behar da: funts horiekiko erreferentzia bibliografiko edo artxibistikoak katalogo estandarretan integratzea, erabiltzaileek horien bidez eskuratu ahal izan dezaten». Horretarako gaitasuna duen erakundea da Euskaltzaindia.

Datozen bi urteetan, Euskaltzaindiak Arotzenaren bilduma katalogatuko du eta, batez ere, komunitate zientifikoaren esku jarriko du materiala.

Ibilbide oparoa

Eugenio Arotzena Egimendia Oiartzungo Altzibar auzoan jaio zen 1940an. Bere harremana antzerki munduarekin Lartaunen bidez hasi zen, 60ko hamarkadan. Oiartzungo gazte mordoxka bat (Arotzena bera, Xabier Lete, Iñaki Arbelaitz...) elkartu ziren talde hartan, baina hamarkadaren bukaeran, Espainiako Gobernuaren eszepzio egoerengatik mugimendua desegin zen.

1970ean Intxixu Taldea sortu zuten Oiartzunen Arotzenak eta beste zenbait gaztek. Antzerkiaren munduan esperimintatzea zen taldearen helburua, obra berriak bilatzea eta sortzea. 1971n hasi zen Arotzena antzerki-obrak biltzen, «satisfakzio pertsonalerako». Bere bilduma izango zena abiatzen ari zen. 70eko hamarkada bukaeran, Arotzena Eusko Jaurlaritzaren Antzerti fundazioko zuzendari lanetan hasi zen. Erretiratu arte izan zuen ardura hori.

Gaur egun, elizaren eragina euskal antzerkigintzan (II. Errepublika aurretik 60ko hamarkada arte) aztertzen ari da eta antzerki-obretako ikus-entzunezko irudiak bilatzen -batez ere, frankismo garaiok-.

* * *

EGAN aldizkariak, aspaldikoa du Eugenio Arozenarekin harremana. Han hainbat lan eta antzerki eman dira argitara gure aldizkari honetan.

Euskaltzaindiaren esku geratu da Eugenio Arozenaren ondare ugari eta interesgarria. Guk, hainbat xehetasun jakin nahi izan ditugu eta bera-rengana jo dugu.

Horra berarekin egin dugun elkarrizketa:

60ko hamarkada

Eugenio: Jakin badakigu, gutxi gora behera, zure antzerki bi-dea, baina hala ere, gure irakurleen atseginareko, hainbat xeheta-sun argitu nahi izan ditugu. Gogoratzen al zara 60ko hamarkada-ren hasieran, uste dut Lartaun taldea osaru zenuela. Esaizkiguzu garaiko berriak: noiz hasi zineten, zein zineten taldean, zein zen zuen helburua, zergatik desegin zen taldea...?

Hirurogeiko hamarkada berezia izan zen, gerla osteko hogeikada, Frankismoaren oinetako botak gizartea ixildu zuen eta halako sumisio batean erori zen. Hamarkada honetan euskal gizartea zurrunbilo batean nahasia zegoen eta sozio-ekonomia indartzen zihoan eran ere, langile-riaren inmigrazioa, inguruko lurraldeetatik etorritakoekin haunditzen zihoan, euskaldunak gure kultura zurrunbiloan gainbehera zihoala jabe-tuz eta betiko galdu ez zedin borrokatu beharra zegoen. Hamarkada honetan ETArek sorreraren ondorioz, mugimendu honetako militante askok Ifarraldera ihes egin beharra izan zuen. Ifarrean ere zurrunbiloa gaiztotu zen. 1969.ean, Anaiarte elkartea sortzen da Donibane Lohizun-en, iheslariak babesteko.

Abertzaletasuna euskal herri osora zabaltzen da eta dudarik gabe antzerkia ere tartean dago eta hainbat aldakuntzetan aintzindaritzara eramaten du.

Hamarkada honetako euskal antzerkiak adjetibo bat eta aldi berean horma haundi baten antzera, bizkarrean eraman du “Antzerki antifran-quista” denominazioa. Modo despektiboan gaztelarazko teatroek beti San Benito horrekin ibiliarazi gaituzte; teatroa, ulertze ximple batera makurtuz, gurea ez zen antzerkia -bi hitzetan- Frankoren aurkako pan-pletada bat besterik ez. Euskal teatroa zurrunbilo horretan zegoen giro zapalkuntza salatzen. Euskal antzerkia, pertsonen antzerkia zen eta jo-kolari bakoitzak bere mundu abertzale propioa zuen. Bakoitzak garaiko egoera eta zapalkuntza bere modura ulertzen zuen, eta horren arabera

saiatzen zen taularatzean Euskal Herriko zapalkuntza agerian uzten. Ez antzokian bakarrik, baita ere antzokitik aparte eguneroko bizitzan mezu hori bizitzen. Sasoi horretako taldeak eta egileak ez zuten konportamendu berdina zapalkuntzaren aurrean. Pentsa hamarkada honetan gutxien 1.500 pertsonai desberdinek antzerkian jokatu zutela, abertzale zurrunbiloaren partaide izan ziren eta inoiz ez ziren antzerki taldeak ideologi edo partidu jakin mende egon.

Hamarkada honetan antzerki emanaldi asko ospatu ziren. Saiatuko naiz koloretuenak eta printzen dirdiran, deigarrienak hona ekartzen. Kontuan edukitzekoa da bi hiri nagusietan, Bilbon TXINPARTA eta KRISSELU eta Donostian JARRAI talde berriztatzailen lanak sasoi hartan eza-gutu gabeko urratsak ematen hasi zirela.

Gerla aurreko antzerkiak alboan gelditzen dira naiz oraindik arrasto zenbait ikusi. Egile berrien lanak taularatzen dira, Larzabal, Zubikarai, Uxola, Etxaniz, Labayen, Monzon. Itzulpenak: Camus, O'Neil, Moliere, Miller, Durretman, Lorca... Itzulpen-lan hauen taularatzeak helburu pedagogikoa du, gizarteari antzerki unibertsalaren nondik norakoak erakutsiaz.

1964. urtean han hemenka, herriz-herri zebiltzan euskal antzerki taldeek elkarte bat sortu zuten, "Euskal Antzerki Taldeen Biltzarra" alegia. Biltzarra, bataz-beste 30en bat partaidez osatua zegoen (*Hegoaldekoak ziren. Ifarraldean beste hamarren batek osatzen zuten nahiz eta biltzar honetan partaide ez izan*). Bestalde, esan beharra dago, Euskal herriko edo bereziki Hegoaldeko euskal antzerki talde guztiak ez zirela biltzarreko partaide, euskal antzerki giroa bitan banaturik baitzegoen; bata, garai-ko egoera salatuz euskal kultura erreibindikatzen zutenak eta, besteak, gerra aurreko jarraitzaileak zirenak. Aipaturiko lehenengo zatian zeudenak "Euskal Antzerki Taldeen Biltzarra"ko bultzatzaileak ziren, buru Donostiako *Jarrai* antzerki taldea, eta bigarrenaren bultzatzaile Donostiako Deklamazio Eskola zen, bere lau edo bost bat antzerki talderekin.

Zaldibarren 1967. urtean euskal antzerkiak ospakizun historiko bat ospatu zuen. Hiru egunez, euskal antzerkilariok, 34 talde hegoaldetik eta 14 Ifarraldetik kurtsilo-topaketa batean bildu gien euskal antzerkia miatu eta ondorengo urteetako jokabideaz hitz egiteko. Interesgarritzat jotzen dut ospakizun honen zati bat azaltzea, bere garaian izandako arrakasta kontutan izanik: Frantzia, Ifar Ameriketa, Alemania eta Ingalaterrako enbaxadek eskainitako antzerki filmak erakutsi ziren. Zenbait

hitzaldi entzun ahal izan ziren: I. Beobide-k “Euskal antzerkiaren historia”z, P.Larزابalek “Euskal antzerkia Bidasoa aruntz” , M. Forkada-k “La decoración teatral”, R. Salvat “La representación teatral paso a paso”, I. Barriola-k “Teatro Inglés contemporaneo”, A.Mª Labayenek “Jermandarrerazko antzerkia” eta J. Oteiza-k “Hacia un teatro vasco”

Donostiako Jarrai antzerki taldeak, euskal antzerkia bultzatzeko eta herrietako taldeen antzezleriak trebatu eta antzerkiaren maila goratzeko asmoz, talde desberdineko antzezleriak biltzen zituen, Oartzungo Lartaun, Erreteriko Ereintza, Hernaniko Goialde... Honen adierazgarri da “Odol Bidea” edo “Menditarrak” Telesforo de Monzonen antzerkia.

1967. urtean bertan ifarraldean euskal antzerkilarien biltzarra sortzen da. Lapurdi eta Nafarroa Behereko herrixketako taldeak han hemenka ibili ohi ziren. Ondorioz, euskal antzerkia bultzatzeko asmoz, taldeetako antzezleriak Baionan bildu ziren bi helburu nagusiekin, bata Lapurdiko hiri nagusietan hau da, Baiona, Miarriz eta Donibane Lohizuneko antzokietara euskal antzerkia eramatea, eta, bestea, jokolariak trebatzea. Honen lekuko dugu lehen antzerkia, 1968. urtean “Matalas” Piarres Larزابalen antzerkia, Baionako antzokian eman zena.

Jarrai antzerki taldera mutil gazte donostiar bat etortzen da. Madriden, teatro ikasketak egin ditu, bereziki eszenografian. MIKEL FORKADA Jarrai taldean buru-belarri sartzen da, eta beste partaideekin batera, euskal antzerkiari dimentsio berri bat eskeintzen dio, hau da; “*Pertsonaiaren karekterizazio integrala eta joko-espazioaren tajutzea*”. Honela, euskal antzerkiak taularen ulertze berri bat ezagutu eta erabiltzen du.

1968-70 sasoi honetan Euskal antzerkiari hutsuneak sortzen zaizkio, bi urtetako turbulentsia hauetan antzerki taldeak geldiuene haundia sufritzen dute eta hutsune honek erakartzen duen lehorreak antzerki baratza murrizten du. Ifarraldean berdintsu jarraitzen du, baina hegoaldean jaitsiera nabaria da. Hutsune garrantzitsuena hiri nagusietan gertatu zen, Bilboko Txinparta eta Donostiako Jarrai betiko ixildu ziren. Baina bestalde esan behar da Euskal antzerkiaren txinparta ez zela galdu eta berriro abiadura hartzen du antzerkiak.

Lartaun garaia

Lartaunen garaikoak, gaur egun, partaide gehienak bizi gara eta batzuekin eta besteekin egonez eta iritziak jasoaz, ohartu naiz I. Arbelaitz-ek eskeinitako txostena, aro honetako antzerki eginkizunak zuhur

jasotzen dituela eta horregatik iruditu zait egokia dela berak idatzitako lantxoak honera ekartzea. Iñaki Arbelaitz Lartaungo kultura sailan partaide izan zen eta antzerkiari dagokionez obserbadore aparta, sasoi hartako mugimendua ondo ezagutzen zuen eta neurri berean paperean ere idatzi zuen.

1962. go urtarilaren 7an, oiartzuar gazte talde bat elkartzen da, eta ondurako 4 urteko bizitza zuen LARTAUN KULTUR JOLAS ETA KIROL ELKARTEAREN BARRUAN (1958. abenduaren 28an sortu zen Lartaun) FOMENTO CULTURAL izenarekin sail berri bat sortzen du.

Une hau benetan garrantzitsua dugu Oiartzungo antzerkiaren historia aztertzeko, zeren eta bere ibilialdi modernoaren aroa hemendik hasi behar da ikusten.

Nahiz eta gero ikusiko dugun bezala 1962ko negua bitartean antzerkirik egin ez, bere lehenengo helburuetako bat, antzerki talde bat sortzean datza, eta sortu ere berehala egingo dute.

Harrezkero Donostiako JARRAI antzerki taldearekin zenbait harreman edukitzen hasten da talde hau. Urte honetan eta azken egunetan Oiartzunen 1963. hasieran Errenteriako Alameda antzokian, Laurtaun Antzerki Taldeak, “*Ito edo Ezkondu*” idazle ezezagunaren antzerkia antzezten du jendearen izugarritzko harrera onarekin.

Banaketa: Zuzendaria.- Manuel Juanes. Botikarioa.- Iñaki Arbelaitz. Morroia.- Xabier Lete / Moises Gonzalez. Loretxu.- Kontxi Lopetegi / Arantxa Lete / Kontxi Gonzalez / Jose Mari Iriarte / Arantxa zapirain.

Dekorazio lanak Letamendia donostiarrak (orduan seminarioan apaizetarako ikasketak egiten ari zen) egin zituen.

Antzerkiak, uda aldian edo, bestela, eguberri inguruan egin behar izaten ziren, bestela lokala eskolak okupatzen baitzuen.

Lehen esan dugunez, dagoneko “Lartaungo Antzerki taldeak bazituela Donostiako Jarrai antzerki taldearekin zenbait harreman, baina “*Ito edo Ezkondu*” lana antzeztu ondoren, sendotzen hasten dira benetan lokarri hauek.

Oiartzungo Lartaungoak ere urratzailatzat jo nahi dute beren jokabidea eta gisa honetan berehala identifikatzen dira JARRAIkoekin. Oiartzundik jendea joango da Donostiako taldera antzerki egitera. Donostia-

tik Jarrai-k antzeztutako lanak ekarriko dira Oiartzuna, hauek hemen eta inguruetan antzeztu ditzaten eta harreman honetan 1963ko udaberrirri aldera Lartaun taldeko Iñaki Arbelaitz Jarrai taldean lanean hasten da eta berehala “*Arresi latza*”, (La Muralla) Calvo Sotelo idazlearen antzerkia agertzen dute Donostiako antzoki Zaharrean 1963ko apirilaren 14an. Iñaki Arbelaitzek Xabierren papera egin zuen. Ordurako Jarraiko zuzendaria Iñaki Beobide Burgosa kartzelaratu izan zen propaganda-rekin aurkitu zutela eta. Ondorioz Juanito Arocena oiartzuarra buru, laguntzaile eta ahozkatzaile lanetan Lukas Dorronsoro zela, eta denak denen zuzentzeari izanez, garai hartako Karmele Esnal, Mirari Mugila, Aristi, Arantxa Gurmendi, eta beste hainbat gazte animosok, aurrera jarraitzen dute antzerki bat besteen atzetik jendeari eskaintzen.

1963. urteko agorrilaren 21ean Donostiako *XX Euskal Jai Nagusiak* festen barruan, San Telmoko Antzokian, “*Udaberriko gau artan lorik ez*” (una noche de primavera sin sueño) antzerkia egiten dute. Xabier Letek Marianoren papera egin zuen. Gero Oiartzundik jende gehiago joango da Jarrai taldera, Xabier Lete, Eugenio Arocena, Juan Pablo Harreguy eta abar.

1963. urte honetako abuztuan, eta xanixtabanetan Lartaun Antzerki taldeak Pedro Muñoz Seca idazlearen “*Nor da erruduna*” antzerkia, Angel Egaña jaunak euskeratua, antzezten du.

1963-1964 urteko abenduan Eguberritan Lartaun antzerki taldeak J. B. Priesley antzerkigillearen “*Ertzaina etxean*” antzerkia, Julen Lekuonak euskeratua, antzezten du.

1965. urteko urtarrilaren 1ean Lartaun Antzerki taldeak Alfonso Sastre idazlearen “*Sei gizon heriotzaruntz*” (Escuadra hacia la muerte) antzerkia taularatzen du.

1966. urteko urtarrilaren 1ean, hau da, Urte Berri egunerakin Oiarzunen Lartaun Antzerki Taldeak “*Justizia Txistulari bihurtu zen*” Arestiren antzerki antzezten du.

1967. urtarrilako 1,2 eta 6an Don Manuel Lekuonari eskainitako emanaldiaren barruan Antzerki Taldeak “*Eun dukat*” antzerkia antzeztu zuen.

Partaideak: Ramus: Jose Manuel Zapirain; Agustin: Eugenio Arocena; Petri: Juan Pablo Harregui; Ixteben: Angel Isasa; Artxintzar: Joakin

Huerta; Jose: Mikel Arruabarrena; Iratzabailea: Valeriano Oiartzabal; Mutikoak: Tomas Mitxelena eta Joxe Mari Mitxelena.

(Oharra bezela esan, sasoi hartan Xabier Lete zuzendaria Donostiako Loiolan soldaduska egiten ari zela eta, zuzendaritza lanak egitera ezin etorriak zuelako zuzendari ordezkaritza Eugenio Arozenak hartu behar izan zuen.)

Lartaun Antzerki taldearen aroan, hasera eta amaierako partaide-tzan, izen-zerrendan berrikuntza nabaria da. Sasoi hartan oiartzuar gazteak antzerkirako zuten zaletasuna nabaria gelditzen da.

70eko hamarkada

70. Hamarkadan osatu zenuten Intxixu taldea. Aurretik debekatu zizueten bidea berriro ekiteko asmoz edo.... Nolakoa zen garaiko giroa, frankismoaren azken urteak ziren, euskal literatura ere indartzen ari zen. Zuek testuinguru horretan zer bide hartu zenuten, zergatik, zeintzuk, zenbat denbora iraun zuen.

70. hamarkada, ezereztik ez da abiatzen, aurreko hamarkada ondo ezagutzen dutenengandik ikasiz baizik, hamarkada honetako antzerki kudeatzaileak, antzerki unibertsaleko antzerkiak, antzezikizun eta pres-takuntzarako teknikak. Antzerkigintza beste modu batera ulertzen has-ten da..

Garai honetako taldea mentalizazio berri baten jabe egiten da. Antzerki langintzaren arduradun Eugenio Arocena, Jean Paul Harreguy, Yon Iñarra eta Xabier Lete gogor hasten dira Euskal antzerkian urrats berriak ematen.

1970. urtean Lartaungo antzerki taldeak, “Lartaunen historia” antzerkia Piarres Larzabalek idatzia taularutzen du. Antzerki lan honekin ari ziren heinean INTXIXU antzerki taldearen ospea hartzen joaten da.

Eugenio Arozena eta Juan Pablo Harregui, Piarresekin izandako lehen harremana gogoan eduki beharrekoak dira.

1967. urtean Sokoaruntz motorrean adiskide batekin nindoala, gogorapen hau bururatu zitzaidan: Zer nolako harrera jasoko ote dugu? Astirik izango ote du? Bainan nor ote gara gu?... Horrela ari nintzela, ohartzerako ate aurrean ginen, geure buruak aurkeztu eta Oartzungo barrikoteetako antolatzaileen adiskideak ginela adierazi genion. Hura izan zen gure sarrera.

Ondoren, gure amets eta nahiak azaldu bezain laister, gure gizona prest agertu zen antzerki obra bat idazteko. Gaia denoi ezin hobea iruditu zitzaigun: “*Lartaun*” Oartzuar pertsonai mitikoa. Handik 25 egunera etxean genuen antzerki obra idatziarekin. Pastoral antzeko antzerkia. Oartzuarrentzat idatzi zuen lehen antzerkia.

Antzerki obra hau lau hilabetetan prestatua bagenuen ere, plaza-ratzeko gobernu espainolaren baimenik ez genuen; beraz, urte bete itxaron behar izan genuen obra kaleratzeko eta herriko alkateak honela esan zidan: “Arozena, teatro hori ezin duzue eman, ilegala da eta”. Bestalde, zaharren egoitzeko serora batek bihotzez zera esan zidan: -Arozena, kontuz, ez amur eman. Nik egunero errezatzen dut zuek baimena lortu dezazuen-. Urtea pasa eta azkenik baimena lortu genuen eta antzeztea ahal izan genuen. Benetan arrakasta handia lortu genuen.

1979.urtean “*Lartaun-en historia*”ren 10 antzezkizun eman ondoren Zarautz-en ematear geundela, Gobernadore Zibilak agindu zorrotza bidali zigun: “ Piarres Larzabal-en antzerkirik ez gehiago antzezteko non eta ez genuen talde guzia kartzelera joan nahi”. Gobernu Espainolak Piarres Larzabal Index-en ipini zuen, ez lan jakin batengatik, baizik eta Larzabal-en lan guziak deuseztatzeko asmoz; Beilh-en bahiketan partaide izan zelako.

Gertatuak gertatu, “*Lartaunen historiya*”rekin izandako esperientzia guretzako interesgarria izan zen eta aginduak agindu, berriro Larzabal-engana joan eta beste antzerki obra bat idazteko eskatu nion, baimenak nire izenean eskatuko nituela esanaz. Gure gizona beti prets eta hurrengo antzerkia “*ARALAR*” izan zen. Hirugarren bat ere izan

1970.ean Aralar, Larzabalek idatzia eta Intxixu Taldeak 1972.ean taularatua. Mikelek egindako proposamen eszenikoa Intxixuko partaideentzat ausartegia izan zen eta bazterrean utzi beharra izan zuten.

MINISTERIO DE PROMOCION Y TURISMO

Subsecretaria	1	
Dirección General	2	ESPECTACULOS
	3	
	4	
	5	
Sección	6	PROMOCION TEATRAL
Negociado	7	CONTROL Y LICENCIAS

Fecha y ref.: Madrid a 11 de Diciembre de 1973 / 5042-73 JJ.

Vista su instancia de fecha 10 de diciembre del año en curso, esta Dirección General ha resuelto no acceder a lo solicitado, quedando en consecuencia prohibida la representación por ese Grupo Teatral, de la obra titulada "ALZATE-KO JAUN", en versión de Xavier Lete.

Lo que comunico a Vd. para su conocimiento y efectos oportunos.

Dios guarde a Vd. muchos años.

EL DIRECTOR GENERAL
PD.

A: Sr. Director del Grupo Teatral Intxixu.- OYARZUN. (Cuipuzcoa)

1969/70.ean Euskal antzerki munduan “Altzateko Jaun” Barojaren lana Xabier Letek euskaratua taularatzeko, Intxixu 1973.ean prestatzen hasi zen, baina zentsurak galerazi zuen.

Honi guztiari erantsi behar diogu oztopo haundi bat, Euskal Herrian frankismoaren zentsura zorrotzak astintzen zuena. Honek euskal antzerkiaren norabidea zenbaitzuetan aldarazten zuen, zentsura hori gainditzeko, salaketak egin behar izaten ziren. Sasoi horretako antzerki-lariok “Damoclesen ezpata buruaren gainean baikenuen”.

Egileak taldeetako partaide ziren, eta beren lanak taldearen neurri-ara egokitzen saiatzen ziren. Bi egile ditugu hamarkada honetan eredu, Daniel LANDART eta Iñaki BEGIRISTAIN.

Landarten antzerki errealistan, hainbatetan emozioa, kontzientzia kritikoa eta poetikaren edertasuna azaltzen da, iparraldeko gizartearen arazoei erantzuna ematen saiatuz. Hitz batean, abertzaleen bizikidetzaz lortu nahi zuen. Larzabal eta Monzonen ildoan hausten du eta gaztedia behar berriei erantzuten die. Hamarkada horretako antzerki mugimenduen kudeatzailea izan zen.

1970.ean “Bai ala ez” Euskal Antzerkialarien biltzarrak taularatu eta tartean Daniel jokolari.

1971.ean “Noiz” euskal antzerkialarien biltzarrak taularatu.

1974.ean “Harria” bi poezi Karroxa Iholdiarrak emana.

1974.ean “Hil biziak” Garaztar gazteak taularatu Daniel Landart zuzendari dela.

1976.ean “Etxe sartzea” Karroxa Baigorriarrak emana Daniel Landart zuzendari dela.

1977.ean “Xuri gorriak eta...” Antzerkialarien biltzarrak emana.

1977.ean “Ama” Irisarriko Iturri taldeak taularatu Landarten zuzendaritzapean.

1980.ean “Egarriak” Garaztar gazteak taularatu Landarten zuzendaritzapean Donibane Lohizunen 1970. Urtean “BAI ALA EZ” antzerkia Daniel Landartek idatzia

Bigarrena, Iñaki BEGIRISTAIN, alegiarra. 17 Antzerki lan prestatu zituen eta hauetatik 10en bat taularatu. Iñakik kudeatu zituen taldeak: Kimuberri, Tolosako Oargi, Alegiko Intxurre. Antzerki obreakin lagundu

zien Lazkako taldeari, Urnietako Egi Billari eta Donostiako Iztunde eskolari.

Iñakiren helburua izan zen euskara eta bereziki antzezlarien ahoskera egokia lortzea. Bestalde ez zituen ahazten gizarteak sufritzen zituen desorekak, langileen eskubideak, droga...

Idatzitako antzerkiak:

1968.ean “Apaiz langile ta gizon” Lazkaoko taldeak taularatua.

1969.ean “Bizia bizi truk” 1976.ean Errenteriko Ereintzak taularatua.

1970.ean “Bakartasun billa” 1971.ean Urnietako Egi Billak taularatua.

1971.ean “Errurik gabe errudun”.

1972.ean “Kiretsa dario” Urnietako Egi Billak taularatua.

1975.ean “Mugasleak” Urnietako Egi Billak taularatua.

1977.ean “Igartutako landarea” Urnietako Egi Billak taularatua.

1979.ean “Bata zu eta bestea ni” Intxurre taldeak taularatua.

1979.ean “Gorrotoa heriotza ta negarra”

1980.ean “Hernioko apaiz txikia”

“Hitz hutsak” Intxurre taldeak euskaltegietan emana

“Arre astoa” “Mariatto” Intxurre

Euskaratuak:

1978.ean “Lurrun argia” Hamilton-ena. Urnietako Egi Billak taularatua.

1980.ean “Itzaltzuko koblarria” Iztunde eskolak taularatua.

1983.ean “Troiarak” Antzertiko ikasleek taularatua.

Nolanahi ere, esan behar da beste hainbat egileen lanak ere taularitzen direla, Larzabal, Aresti, Zubikarai, Labaien Xabier Gereño... Bada azpeitiar bat, Imanol Elias, sasoi honetan hainbat antzerki idatzi zituen, baina laurogeiko hamarkadan aipatzen da.

Intxixuk eskainitako antzerki lanak hauek izan ziren: 1970.- “Lar-taunen historiya” 1972.- “Aralar” 1974.- “Orria 778” 1976.- “Antzerkia deuseztik izatera” 1977.- “Karlistaren Kronika” 1980.- “Inexa de Gaxen”

1981.- “Iparragirre Ama Zorro” 1982.- “Gabonetako ikuskizuna” 1985.- Pedro eta Kapitaina.

1976-83 urteetan Urnietan gaztetxoek talde berri bat sortzen da Lourdes Iriondoren eskutik, “BURUNTZA”. Jakin bagenekien Lourdes Urnietako ikastetxeekin lanean ari zela bainan ez genuen pentsatzen horrelako antzerki mugimendua sortuko zuenik. Bospasei antzerki taularatu zituzten. Aipagarrienak “Martin arotza eta Jaun deabrua”, “Sendagille maltzurra”, “Fabrika berria”... Gaztetxo hauek taularen gainean ikustea eta era berean egindako lanetaz gozaten ikustea, sasoi hartan ez ziren ohizkoak. “Buruntza”k Egitura berrietara murgilduaz ikusleengan arrakasta handia lortu zuen.

Hamarkada honetako 1977. maiatzaren 29an Antzerkilarien federazio bat sortu zen, mugaz bi aldeetako 200 bat antzerkilari bilduz. Ondoren, batasunaren izenean, Euskal Antzerki Taldeen Biltzarra - E.A.T.B. sortu zen.

GOAZ antzerki taldeak euskal antzerkilarien hutsune handia bete du, hainbat eta hainbat antzerkilari ospetsuei omenaldiak eskainiaz, egile berriak sortuaz, zaharrak ahaztu gabe, formakuntzako kurtsiloak eginez. Esan liteke sasoi honetako antzerkirik koherenteena bereak egin zuela, eta gizarteari eta, bereziki, Debako herriari hainbat injustizia eta bigabekeriaren aurpegi iluna azaldu ziela.

“Gernika” antzerki lana Taularatuaz euskal gizartearen onespena lortu zuen.

Horra “Goaz” antzerki taldeak eskainitako antzerki emanaldiak:

1978 Senperen gertatua	1998 Ameriketarik trainera
1976 Hil biziak	1998 Euskalamen aienak
1977 Xuri gorriak eta...	1999 Zubi gizakiak
1978 Nuklearrik ez	1999 Irulearen negarra
1982 Gernika	2000 Trabena espektakulua
1986 Kilometroak 86	2000 Presoen aldeko martxa
1986 Ez da pale egiteko oldua	2000 Olerki antzeztuak
1987 Antzerki ikastaroak	2000 Olentzero eta Mari Domingi
1988 Kanpotarrak maixu	2002 Antton Kaiku
1988 Ihauterietan laguntza	2002 Gabon
1989 Gogo oñazeak	2002 Urte luzeetan katibu
1990 Ihauteriak	2003 Trabena txou

1992 Fernando bizirik hago...	2004 Adanen poema amaigabea
1992 Presoak gogoan	2005 Korrika
1993 Tene olerkiak	2005 Seme ondatzailea eta tsistutxu
1994 Eun dukat	2006 Kanika zuri beltzak
1995 Larrialdiak	2008 110. Streekteko geltokia
1995 Korrika	2008 Txamana
1997 Gure buruari kuku	2010 Kontsesi detektibeia
1997Pablo Sorozabal-i omenaldia	201 5Markieagi. P Hiru poema
1998 Petrikillo	

1980. hamarkadan euskal antzerkiaren asaldaketa garrantzitsua gertatzen da, eta nabarienak “Antzerkia profesioa modura hartzen dutenak” eta “Antzerti eskolaren sorrera”. Bainan jarraituz historiaren aritiko, talde amateurrari dagokionez, bi taldek eramaten dute aintzindarritza, bata Azpeitiko “Antxieta”. Talde hau 1982. urtean sortzen da, kudeatzaile eta antzerkien idazlea Imanol Elias delarik. Idatzi eta taularatzen dituen antzerkiak zirikatzaileak, dramatikoak, historikoak eta barregarriak zenbaitan. Jokolarien errealismoa eta ahoskera beti izan zituen kontuan.

Azpeitian Imanol Elias berak sortu zituen “Euskal Antzerki Topaketak”, eta bertako taldea kudeatu zuen hamarkadan. Azpeitia euskal antzerkiaren txoko eder bilakatu zen.

Antxieta Taldearekin taularatutako antzerkiak

- 1981 “Uste gabeko poza”
- 1982 “Sendagai traketsa”
- 1983 “Jokoa nagusi”
- 1984 “Lapurreta urtsua”
- 1985 “Bi hoko ezpata”
- 1986 “Haunditasun ametsak”
- 1987 “Hiru morroiak”
- 1987 “Bat bi hiru”
- 1989 “Sendagile dantzaria”

Imanol Eliasek idatzitako antzerki lanak

Inoxente	1964	Bisitariak Azpeitian	1991
Amaren malkoak	1965	Iraurgi	1991
Gurutz bidea	1966	Gau beldurgarria	1991
Haurtxoa seaskan	1966	Ehun zatzada	1991
Nor errudun?	1970	Aitonaren itzala	1994
Jokoa nagusi	1982	Geure buruari kuku	1995
Sendagai traketsa	1982	Auzotarrak	1996
Morroi hiltzailea	1983	Zurrunbilan	1996
Lapurreta urtsua	1983	Noraezean	1996
Bi ahoko ezpata	1984	Zugarramurdi	1998
Idazlearen herioa	1985	Zatz eta Zatz	1999
Haunditasun ametsak	1985	Kontuz alaba	1999
Bat, bi, hiru	1986	Erretorearen etxean	1999
Zorioneko oporrak!	1986	Egun alaitsua	1999
Zirt eta Zart	1986	Amona Joxepiren larrialdiak	1999
Hiru morroiak	1986	Gutziz galdurik	1999
Urkiola	1986	Txerri madarikatua	1999
Azken luzea	1987	Neskamearen atsenaldia	1999
Arranpan	1987	Ezkon bezpera	1999
Deiadar	1987	Sokamuturra	1999
Sendagile dantzaria	1988	Gau mingarria	2000
Bi korkoitzak	1988	Etxe aldaketa	2000
Beste mundura bidean	1990	Erretorearen larrialdiak	2001
Legazpi	1990	Zertarako Idatzi?	2001
Alferrikako bidaia	1990	Geroaren zain	2003
Azken asmakizuna	1991	Emaztearen haserrea	2003
Lapurrak etxean	1991	Matxinada 1776	2003

80ko hamarkada

Garai hartan usted dut Labayen ministro zela, eman zitzaizun “Antzerti” Jaurlaritzak promozionatu zuen taldearen ardura. Hitz eginiezaguzu garai hartaz.

Eusko Jaurlaritzako lehenengo Kultura Sailburuak Euskal Herriko antzerki talde erdaldunekin egindako batzar batean zera esan zuen:

“...zuetaz ahaztu gabe, euskal antzerkia indartzen joango gara; herri honek hori eskatzen bait du eta geuk, abertzaleok hori finkatzeko ahaleginak egingo ditugu. ANTZERTI Zerbitzua sortuko dugu, honek Donostiako Deklamazio Eskolaren Branka hartu eta Euskal Herri osora ekintzak zabalduko ditu, Donostian kokatuko delarik.

ANTZERTIk, lanean hasten den unean, erdal antzerki mundutik erantzun gogorra jasotzen du. Diru laguntzak Lakuatik (Gasteiz) bideratzen diren bitartean, euskal antzerkiaren eraketa-indartzea Donostian lantzen da. Donostian antzerki eskola eraikitzen da (Deklamazio Eskolaren ordezkari-tza hartuaz); Bilbo eta Gasteizen ere tailer bana eraikitzen dira. Baten batzuk modalitate hau ez dute onartzen, tailerretam eskolaratzen diren ikasleak euskaraz, gutxienez, hitz egite mailan, jakin behar baitute. Garai hartan onartzen ez zutenek gaur egun antzerkizale eta abertzale ezkertiar sutsuak bihurtu dira (aldatu dira....? *Daitekeena, daki-dana da euskeraz ikasten ez dutela ordu bat ere galdu*). Lortu nahi zuten guztia Antzertiren ekintza guztiak baztertzea zen, are gehiago euskaraz baziren. Kanpaina honen barruan zenbait talde politikok ere parte hartu zuten. Etengabeko gaizki hitz egite honen oinarria, euskal antzerkia erdal antzerkira parekatzen edo gailentzen aritzean zetzan.

1984urtean Kultura Sailburu Jaunak, antzerkia puntu hauetan bideratzen du:

1.- ANTZERKI HEZIKETA: Antzerki eskola behin betikoz Donostian finkatzen da.

Gaur egun dauden antzerki tailerrak hiru lurraldeetan kokatzea. Formakuntza neurri haundi batean gatzelerazkoa da. Euskara ardatz zuten antzerki formakuntza Donostiako “Postgrado” bezala zen ezagutua, hau ANTZERTI-k lehen eskaintzen zuena ordezkatzera zetorren. 1995. urtean Kulturak zeukan ituna ez du berritzen eta honek atekak ixten ditu, Donostia euskarazko antzerki formakuntzarik gabe geldituz. Antzertiren eskolatik 150ren bat antzezlaria atera dira. Hainbat kurtsore eman izan dira: F. Soleri; H. Costa; eta hainbat irakasle garrantzitsu pasa dira. Ahaztu gabe Hezkuntzako irakasleei ahoskera trebatzen irakasten hainbat kutsilo eman dira.

Orain badirudi goi mailako ikasketak “Bilbo Dantzerti” izenarekin eskaintzen direla.

2.- IKERKETA ETA ANTZERKI ARGITARAPENAK: 1982. urtean pastoralari buruzko topaketa ospatzen da; kanpokoak eta etxeakoak barne direla, Jose Mari Etxebestek kudeatzen du; lehen zatia Pagolan ospatzen da “Pette Babüru” pastorala ikusiaz; ondorengo egunetan Donostiako antzertiren aretoan jarraitu zuen. Era berean, Pastoralara bera grabatua izan zen eta ez dugu ahaztu behar Piarres Larzabali elkarrizketa luze bat grabatu zitzaiola. Material idatzia eta irudiena biltzen da. Hainbat liburu argitaratzen dira: Toribio Alzaga, Antonio Maria Labayen; Augustin Zubikarai, Manuel Lekuona, Euskal Antzertia Patri Urkizurena..., Euskal antzerki erakusketa bat sortu, eta leku desberdinetan erakusten da.

“Antzerti berezia” 1982. urtean argitaratzen hasten da:

Eskutan duzun aldizkari hau, gure Euskal Herri honetan garrantzi handiko zulo bat betetzera dator....

13 ale atera ziren, bertan, etxekoa eta kanpoko Antzertiri buruzko kritikak, iritziak,... argitaratu ziren. Parte hartu zuten hainbat idazleen zerrenda; Ricard Salvat; Patri Urkizu; Manuel Lourenzo; Helder Costa; Albert Boadella Carlos Panera; Carmen Gallo; Iturri Jean Haritschelhar, Alfonso Sastre, Manuel Lekuona, J.Mª Lasagabaster, Jose Monleon. beste asko gogoan gelditzen zaizkit.

Antzerti. 1982. urtilan argitaratzen hasten da:

Antonio Maria Labayenek honela idazten du: ANTZERTI izan dedilla etorkizunean euskal kulturaren zaintzaille gure erri-nortasuna sendotuko duena.

Asiera artan ni neu izan ba’ nintzan, besterik ezean, ANTZERTIren gidari, orain esku-makila Antzerti-eskola herriko buruzagie uzten diet beren asmoak Aurrera eraman ditzaten.

Antzerti aldizkaria 1982. urtean hasi eta 1985.ean ixildu zen. 29 antzerki argitaratu ziren, 14 itzulpen, 15 euskal sortzaileenak.

3.- PRODUKZIOAK: Kalitate handiko hiru produkzio egiten dira: “TROIA-RRAK”, “ARLEKINOA” eta “HERIO DANTZA”. Beste hainbat produzio egin ziren ikasketen amaierakoak.

4.- ZIRKUITUAK: Gaur egun esan behar da dagoen zirkuitua askoz ere egokiagoa dela eta bide honetatik pauso sendoak eman direla.

Nola ikusten duzu gaur egungo antzerkiaren ibilbidea, sasoa, gaurkotasuna.

1990. hamarkadan, Hegoaldean, euskal antzerki profesionalen uholdearen atea “ama begira zazu” antzerkiak irekitzen du. Estetika berria gure antzerkiarentzat eta, gainera, arrakasta itzela izan zuena. Salbuespen batzuk ez ezik, gainerako antzerkia komedietara mugatu da, irri errazera bideratu da andana bat.

Antzerki mota honek, aurrez egindako lana deusezten du, beraien baitan ez dago probetxuzko “Egite Theatron”-ik. Antzerkilariek Jorrazten duten bidea da, Instituzioak presupostuetan antzerkirako duten dirutza zurrupatzea. Bizi beharrak eramaten ditu talde asko eta asko elebidun antzerkiak eskaintzera, laguntza bereganatzeko euskaraz bi emanaldi egin eta bale. ETB-k arrano batek bezela jokatu du eta ez zaio batere inporta taldeak desegitea beraien produkzioen partaidetzan badaude. Esango nuke gure audiovisual-medioak, ikuskizun adierazpena bultzatu beharko lukeela, baina antzezkizunari ez dio mesede handirik egin.

Euskal Herriko euskarazko antzerkia ez da soilik talde profesionale-tara mugatzen, lekukotasuna, talde amateurrek dute, nahiz eta batzuek nahastu nahi izan. Hegoaldean, talde amateurrek ahuldadearen ajeak bentzitu ditu, baina Ifarraldean gaur egun osasuntsuago aurkitzen da. Osasunaren sendagaia, nere ustetan, taldeetan, egileen partaidetza da, egile hauei esker taldeetako partaideen elkar lana, serioago, koerenteago, tinkotasuna ikuskizuneten, ahoskera eta abar antzerkiari eskaintzen diote:

IRIGOIEN, Mattin:

Amikuzen, Kitzikatzan taldearen kudeatzailea Mattin Irigoyen dugu eta antzerki berriak sortuz, lan aparta egiten du.

Taularatutako antzerki andana

1991. Bethigibelekotz aintzina (Tobera) 1996.- hautsi da kristala 1997; 2016-a 1997.- Haize kotsi abarretan 1998.- Hotel du frontón 2008. Loreak mendian ondakinak lurpean 2012. Behelaino

Urtez urte Donapaleu Dibertimendua ospatzen da.

Anton LUKU

Antton Lukuk euskarazko antzerkiari, giro berria eskaini dio eta Europan zehar zabaldutako “antzerki pobrearen” urratsak jarraitzen ditu etxeko egiturak ahaztu gabe. Gehienetan Garaziko Lizeoko Ikasleekin lan egiten du Hiru puntu taldea ahaztu gabe.

Antton Luku, gaur egun euskal antzerkiaren erreferentzia da, antzez-egitearen zutabe nagusien ezagutza du: egile zorrotza, hainbat sari bereganatu ditu. Euskal Herriko eta inguruko herrietako antzez-kideen ikertzailea da. Idatzien artean “Libertitzea” liburua aipagarriena, euskal antzerkian murgildu nahi duenak ezin bestekoa du; irakurtzeak, ekarriko dizkion ikasgaiak. Bizi-bizian ikusi nahi baditu urtean aldi batean Izpurako “Fauxtin Bentaberri” aretora inguratu Garaziko Lizeoko ikasleek taularatzen duten lanetaz gozatzeko. Antton, dramaturgoa da (dramaturgia Ifarralde lurraldeetako baldintzetan) Piarres Larzabalen “Infernuko dirua” da lekuko, Piarres Larzabalen antzerkiari jantzi aparta eskaintzen dio. Zuzendaritzan. Lan itzala da Lizeoko ikasleekin egiten duena: Ahoskera, espazioa, kolorea... ondo erabiltzen ditu. Teatro kudeatzaile honek lanei bizia eskaintzen die. Anttonek, izate apala duenez, euskal herriko teatreroek, Lukuren Antzez-egitea ez dute ezagutzen.

Donibane Garaziko Lizeoko ikasleen taularatzeak

- 1995. EZKONDUKO DITUGU
- 1996. MANUELA
- 1997. GEREZITZEA
- 1998. BISHOP
- 1999. GASTEIZKO HONDARTZAK
- 2000. DOKTOR NOVARTIS
- 2001. ODIZEA
- 2002. ALBOBLAI ETNOLOGOA YUYENBEE HERRIAN
- 2003. MINI MARIO
- 2004. GLOBOKOP
- 2005. CROAK
- 2005. EROAK TENTAZIOAK
- 2006. KANUT, JEUDI ET VENDREDI
- 2006. LIBERTIMENDUA
- 2007. LARZABAL MUGAZ MUGA
- 2011. UR
- 2012. 1512 (Amaiur oroitzuz)

- 2013. Infernuko dirua
- 2014. Harresia
- 2015. Erle beltza

Hiru Puntto taldeko taularatzeak

- 1998. HAUTSI DA KRISTALA
- 2000. TU QUOQUE FILI
- 2001. HOTEL DU FRONTON
- 2002. LURRA2005.-BELTZERIA
- 2006. ESCUALDUNAC
- 2007. BAIONAN BIZI
- 2009. FAUSTO

Iñigo IBARRA LIZUNDIA

Markina-Xemeinen 1971. urtean jaioa (mundu eszenikoan “Ander Lipus” izenarekin ezagutzen dugu.) Lehen ikasketak Madrileko “Laboratorio de Teatro William Layton”en eginak, Ikasketak amaitu ondoren Euskal Herrira itzultzen da. Urte gutxitara Indiako Keralara Kathakaliko teknikak ikastera joaten da. Herrira bueltatuz, Bilbo, Markina,... hauetako hainbat antzerki taldeetan, laboratorioen kudeatzaile, antzezlaria... agertzen da eta Indiako tekniken eskua nabaria da. Gertutik aztertzeo pertsonaia; antzez-lanean, esku hartzen duenean ekarpen bereziak eskaintzen ditu. Adibidez: “Ahulki hutsa”, “Errautsak”, “Erregea ta Bufoia”, “Hazparneko Anderea”... Haren talde amateurrei ikastaro-praktikoak oso interesgarriak suertatzen zaizkie.

OLAIZOLA; Alaitz

Azpeitiarra, idazle fina da Alaitz Olaizola. Bere lana garrantzitsua da nire iritzian, emakumeekin egiten dituen tailerretan elkarren arteko sormena lantzen dute. Testuaren osaketan ikusten da nabarmen bere eskua, eta antzerkiari ezin besteko lotura eskainiaz.

Amaitzeko eta epilogo modura esan, euskal antzerkia bere bidea egiten ari dela nahiz eta bidean hainbat eta hainbat talde ixilean gelditu; gaur egun euskarazko antzerkiaren txoko garrantzitsuenetakoak ondo-rengo hauek ditugu:

ALDUDE-UREPEL.

“Larrazkeneko loreak” antzerki taldeak urtez urte antzerkiak eskeintzen ari da eta talde honek Aldude bailarako ikusleari antzerki zaletasuna irauten laguntzen dio. Gizon-emakume sa-soikoek taularen gainean jokatzen dute.

ARMENDARITZE

Nafarroa Beherean, azken hogei urtetan, urtez urte antzerki emanaldi bat prestatzen dute. Pantzo Hirigarai da egile eta kudeatzaile, era berean Pantzok kudeatzen ditu Makea, Baigorri eta beste hainbat herrixketako antzerki taldeak.

AZPEITIA

“Emakumeen Antzerki tailerrak” eta “Lakrikun taldeak” Azpeitiko antzerki zaletasuna bizi bizirik mantentzen dute. “Antxieta antzerki taldeak” izandako argi printzak berauek garatu dute, ahaztu gabe “Euskarazko Antzerki Topaketak”, urtez urte euskal antzerki esanguratsuenak eskeiniatz.

BILBAO

Bilbon euskal antzerkiak bere txoko propioa du, bereziki Maskarada taldearen inguruan. Aipagarrien artean Panera, Telleria eta Martinez, ahaztu gabe hainbat eta hainbat euskal antzerkilarien presentzia. Aipatu behar dut Koldo Martinezek euskal antzerkiari ematen dion profesionaltasuna, prestatzen dituen bakarrizketa ironikoak, irria zenbaitetan eta salaketak bestetan. Ikusle-goa ez da antzezkitun hauetatik hutsean ateratzen. Bikote modura Martinez eta Patxo Telleriak euskarazko antzerkia goi mailan jartzen dute.

DEBA

“Goaz” antzerki taldeak euskarazko antzerki alorrean garrantzi handia du. Montaietatik kanpo antzeslarientzat kurtsiloak prestatzen ditu, Euskal Antzeki astea ere antolatzen du. Talde lanean aritzen dira, baina orain arte, Lukas Dorronsoro maisua kudeatzailea izan da. Aurrentzean teatralari ospetsu honen hutsunea gaingitu beharrean aurkitzen dira..

DONAPALEU

Mattin Irigoi, euskal antzerki herrikoia prestatzen saiatzen da, berrikuntzak bere antzerkietan ikus daitezke, bereziki Dibertimenduetan, ahaztu gabe antzokietako prestatzen dituenak.

DONIBANE GARAZI

Euskal antzerkiaren sotoa dugu Garazi. Bertan ikusi ahal izaten dira, urtez urte, bi edo hiru montai berri. Batetik Antton Lukuk prestatzen duena Garaziko Lizeoko ikasleekin, eta, bestea, Sokorri Katolikoko aiton-amonek prestatzen dutena. Orain arteino Eñaut Larralderen (G.B) zuzendaritzapean, arrakasta handia lortzen dute. Ahaztu gabe zenbaitetan Lukuren eskutik Hiru Puntto taldeak eskaintzen dituenak.

DONOSTIA

Euskal antzerkiaren presentzia profesional haundiena Donostian aurkitzen da. Honen lekuko dugu Ramon Agirre eta beste hainbat antzerkilari. Ikastetxe alorrean antolatzen diren antzerki tailerrak ere gogoan izan beharrekoak dira, aipagarriena Zurriola ikasleak ematen dutena.

ELGOIBAR

Gaur egun bi antzerki taldek kudeatzen dituzte herriko antzerki tailerrak, bata "Taupada". Honen ardura Edurne Lasak eramaten du, eta, bestea, "Karrika" talde honen "Txotxe" Joxe Martin Urrutiaren ardurapean.

ERRETERIA

"Ereintza antzerki taldeak" azken 50 urteetan urtero antzerki bat taularatzen du. Gerla aurrean gaztetxo ziren Andoni Korta eta Sabin Olaskoagak jarraitu zuten gerla ostean euskarazko antzerkiaren bultzatzaile. Azken hogeikadan egile gazte batek, Mikel Ugaldek, Andoniren lekua hartu zuen eta urtez urte antzerkiak idatzi eta taularatu ditu.

LUHUSO

Lapurdikoa teatreroen laboratoriora bihurtu da, "Theatre du Pain"en gidaritzapean. Talde hau Fuchs anaiak zuzentzen dute. Bertatik montaiak interesgarriak ateratzen dira, adibidez "Ahulki hutsa", "Eguzki lorea", "Errautsak". Lan honeta Ander Lipusen laguntza izan zuten.

OIARTZUN

Nahiz eta "Intxixu Taldea" ixildu, Oiartzunen antzerkiaren sua urtez urte bide desberdinetatik iristen da. Gurutze auzoko taldeak urtean behin auzoan emanaldi bat eskaintzen du, beste aldetik, bakarrikzketetan trebatua Edurne Agirrezabala da, han he-

menka emanaldiak eskaintzen ditu, ahaztu gabe Peio Añorga kontalaria eta bi ikastetxeetan jorratzen dituzten tailerrak.

MIARRITZE

“Maite dugulako” euskarazko antzerkiak eskaintzen ditu eta talde honen kudeatzailea Gerard Bagardie dugu. Azken montaiak “Satorrak” eta “Miarritzeko bainu gelako begiraleak” izanik.

MUTRIKU

Euskal antzerki mugimenduaren partaide den “Goizeko Izarra” taldeak, urtez urte, emanaldi bat prestatzen du.

OSTIBARRE

Bailara honetako gazteriak lekutxo bat egina du, ezker aldetik, Amikuze eta, behitik, Garaztarrak. Hala eta guztiz ere, azken lana “Ibañeta” Ander Lipusen zuzendaritzapean eta Eñaut Larralderen partaidetzarekin muntaia arrakastatsua izan zen.

Zure antzerki bilduma

2005ean Oartzungo udalak Eugenio Arozenaren antzerki bilduma eskuratu zuen. Helburua euskarazko antzerkiaren mintegi bat sortzea izan arren, hainbat arzoziengaitik ezin izan da, eta zortzi bat urte ilunpean egon ondoren Udalak Euskaltzaindiari eskaini dio honek digitalizatu eta zaletuen esku jar dezan. Horrela antzerki bilduma argitara aterako delako.

Fondoa, honela osatua dago:

1.750 euskarazko antzerki lan.

1.300 bat euskarazko antzerkiari buruzko idatzi.
(artikulu, liburu, kritika..)

600 bat argazki.

800 bat liburu antzerki unibertsalari buruz.

175 bat aldizkari antzerki unibertsalari buruz.

Bilduma hau urtetako bilketa izan da; hirurogeiko hamarkadan hasiera eman izan zitzaion, urtez urte han hemenka zabalduak zeudenak fondoara bideratuz.

EGILEAK

AGESTA JOSE MARIA,	ARISTI PAKO,	BARBIER JEAN,
AGIRRE MARIA DOLORES,	ARISTOFENES,	BAREA RAMON,
AGIRRE RAMON,	ARKOTXA JOSE ANTONIO,	BARICCO ALESSANDRO,
AGIRRE MAITE,	ARKOTXA JESUS,	BAROJA SERAFIN,
AGIRRE JOSE MARIA	AROCENA EUGENIO,	BAROJA PIO,
BIZENTE,	AROSTEGI FRANTZISKO,	BARRIO PABLO,
AGIRREZABAL ALBERTO,	AROZENA ANDONI,	BARRIOLA JUAN
AGUERGARAY ALLENDE,	ARRABAL FERNANDO,	ABELINO,
ALBISU ANASTASIO,	ARRATIBEL SIMON,	BARRUTIA PEDRO
ALEGRIA BLAS,	ARRESE EMETERIO,	IGNACIO,
ALIGHIERI DANTE,	ARRIAGA E.,	BECKETT S,
ALLEN WOODY,	ARRIETA YOLANDA,	BEDAXAGAR JEAN
ALONSO SABIN,	ARRIETA VICTORIANA,	MICHEL,
ALZAGA TORIBIO,	ARRIETA J,	BEGIRISTAIN IÑAKI,
AMESTOI IGNACIO,	ARRIOLA XABIER,	BELLAFONT J.,
AMILLAGARAY PEDRO,	ARRIZABALAGA LUIS	BELTRAN BIZENTE,
AMONARRIZ ANDRÉS,	MARIA,	BENAVENTE JACINTO,
AMUNDARAIN ANTONIO,	ARROITA J.Mª,	BENEDETTI MARIO,
ANDONEGI ZIRIAKO,	ARROSPIDE JUAN	BENET J. Mª,
ANDRINUA MARZEL,	BAUTISTA,	BERZAITZ PIER PAULI,
ANOUILH JEAN,	ARRUE JOSE MARTIN,	BETTI UGO,
AÑORGA PEIO,	ARTOLA JOSE,	BIDEGAIN ERNETS,
APALATEGI	ARTOLA FERNANDO,	BIDEGAIN ENEKO,
MANUELMARIA,	ARTXANKO PABLO,	BILBAO P.,
ARAKISTAIN JUAN	ARZAK ANTONIO,	BORDAZARRE PIERRE,
BENANZIO,	ARZELUS ANDER,	BORDEAUX H,
ARANA SABIN,	AYERBE JUAN BAUTISTA,	BRETCH BERTOL,
ARANA AITOR,	AZA VITAL,	BÜCHNER GEORG,
ARANBURU NEREA,	AZKARATE RAMOS,	BUERO ANTONIO,
ARANO YON MIKEL,	AZKUE RESURRECCIÓN	BUSTINTZA EBAISTA,
ARESTI GABRIEL,	MARIA,	BYRNE DONN,
ARGOTE AITOR,	BABLÉ PEPE,	CABALLERO ERNESTO,
		CALDERON DE LA BARCA,

CALVINO V.,	EGUZKITZA JESUS,	FANCIULLI GIUSEPPE,
CAMPION ARTURO,	EIZAGIRRE JOSE,	FAVA ANTONIO,
CAMUS ALBERT,	ELEIZEGI KATALINA,	FO DARIO,
CANO H,	ELIAS IMANOL,	FOLCH y TORRES J.M ^a ,
CASENAVE JUNES,	ELISSAGARAY MAYI,	FOURCADE PIERRE,
CASTELAO R.A.,	ELISSALDE JEAN,	FRICHS MAX,
CELAYA GABRIEL,	ELIZONDO JOSE KRUZ,	GABILONDO EUGENIO,
CHARASSON H.,	ELORZA M.,	GALA ANTONIO,
CHARRITON ANNE,	ENBEITA BALENDIN,	GALAN O,
CHEJOV A.,	ENCISO L.,	GALCERAN J,
CILLERO JAVIER,	ENDE MICHAEL,	GALLEGO Kepa,
CIRIQUIAIN M,	ERKIAGA EUSEBIO,	GANBOA J,
COUSSE R,	ERRIENTSA J,	GARCIA E.,
D´ANDURAIN CLEMENT,	ESARTE TOMAS,	GARCIA F,
D´ARCANGUES P,	ESKALADA A,	GARITAONAINDIA
DA COSTA BEÑAT,	ESKILO,	BITTOR,
DAVANT JEAN LOUIS,	ESPARZA ELADIO,	GARMENDIA XALBADOR,
DECREPT ENTIENNE,	ETCHEGARAY JEAN,	GARMENDIA JON,
DEVAL JACQUES,	ETXABE ALFREDO,	GARMENDIA IÑAKI,
DIAZ XABIER,	ETXAIDE JON,	GARZIA JOSÉ,
DIHARTZE JEAN MARIE,	ETXANIZ NEMESIO	GAZTAÑAGA JESUS,
DOMENECH F.,	AGAPITO,	GAZTELUMENDI Illarra,
DORRONSORO J.,	ETXART NIKO,	GAZZO Michael, V,
DORRONSORO LUKAS,	ETXEBERRI JEAN	GENET J.,
DUBILLOARD R.,	BAPTISTE,	GENUA ENKARNI,
DUCASSE A.,	ETXEBERRIA MARTIN,	GEREÑO XABIER,
DUFAUD D,	ETXEBERRIA XABIER,	GHELDERODE MICHEL,
DURRENMANT F.,	ETXEBERRIA J,	GHEON H.,
DUVOISIN Kapitaina,	ETXEBERRIA JOSE	GOENAGA AIZPEA,
ECHEGOREN J.,	FRANTZISKO,	GOETHE J.W.,
EGAÑA A,	ETXEBERRIA	GOIRIA J A.,
EGAÑA GOTZON,	ANTXON,	GOLDONI K.,
EGILEGOR JOSE,	ETXEBESTE PANTALEON,	GONZALEZ J.,
	ETXEITA, EURIPIDES,	

GONZALEZ LUIS,	IRIGOIEN GILLAUME,	LARREA TORIBIO,
GOROSTIDI ELIAS,	IRIGOIEN MATTIN,	LARZABAL PIARRES,
GOROSTIDI JUAN,	IRIONDO LOURDES,	LASUEN BALENDIN,
GRAELLS G. J,	IRIZAR INAZIO,	LATXA BONIFAZIO,
GREEN G.,	IRURETAGOYENA JON,	LEGASSE MARC,
GUERRERO,	ISUSI KOLDOBIKA,	LEKUONA MANUEL,
GUILSOU PAUL,	ITHURRY JEAN,	LEON LEON,
HAMILTON P.,	ITURBE MARTIN,	LERTXUNDI ANGEL,
HARANBURU LUIS,	ITURBE ARANTZA,	LETE JUAN JOSE,
HARISPE JEAN PIERRE,	ITURBIDE MONTXO,	LETE XABIER,
HEGUIAPHAL	ITURRI LUIS MARIA,	LINAZASORO KARLOS,
MARZELIN,	IZAGIRRE KOLDO,	LIZASO PILIPA,
HILLAU M,	IZPIZUA KOLDO DANIEL,	LOPE DE RUEDA,
HIRIGARAY PANTXO,	JAUREGI'KO AGUSTIN,	LOPEZ MANU,
HUMPERT P,	JAUREGIBERRI	LOPEZ XABIER,
IBARGUTXI	MADELEINE,	LOPEZ J.,
JON KURUTZ,	JEMEIN ZEFERINO,	LOTI P.,
IBSEN H.,	JUARISTI M.,	COUSTAU,
IDIART ROGER,	KAMARA J.,	LOZA/LOSADA,
IDIEDER RAYMOND,	KARRASKEDO JAZINTO,	LOZANO A,
IGERABIDE JOSE KRUZ,	KARRASKO F,	LUKU ANTTON,
IHILDOY SEBASTIAN,	KLEIST V,	MANNET D.,
ILLARRAMENDI	KORTES M.,	MANRESA,
RAMON,	KUNDERA M.,	MARIA MANUEL,
INTXAURRAGA	LABAIEN ANTONIO	MARITXALAR,
AGURTZANE,	MARIA,	MARKIEGI FELIX,
INTZAGARAI	LABICHE E.,	MARTIN EUKENE,
ERRAMUN,	LADUCHE J,	MARTINEZ M,
IONESCO E.,	LAFITTE PIERRE,	MARTINEZ G,
IRAOLA BIKTORIANO,	LAMARQUE A,	MEKOL J,
IRAZU JOSEBA,	LANDABURU F,	MENDIBOURE JEAN
IRAZUSTA JUAN	LANDART DANIEL,	PIERRE,
ANTONIO,	LARRAÑAGA	MENDIGUREN XABIER,
IRIBARNE NIKOLE,	POLIKARPO,	

MENDIVIL GONTZAL,	ORKAIZTEGI PATRIZIO	RODRIGUEZ
MENDIZABAL J.,	ANTONIO,	ALEJANDRO,
MILLER A,	ORMAETXEA M,	ROZAS IXIAR,
MINABERRY MARIJANE,	ORTUZAR	RUIZ V.,
MIR J.,	ROBUSTIANO,	SAFFORES J P,
MIRANDE JUSTIN,	OSORO JASONE,	SAGASTIZABAL J. A.,
MITHUN,	OSPITAL ANDRÉ,	SAINT-EXUPERI ANTOINE
MITXELENA SALBATORE,	OTAMENDI JOSE LUIS,	MARIE-ROGER,
MNOUCHKINE A.,	OTAÑO PELLO MARI,	SALABER PIERRE,
MOKOROA BALERIANO,	OTEGI J,	SALABERRY ETIENNE
MOLIERE,	PADRAIC M.,	JOSEPH,
MONZON TELESFORO,	PAGOLA MANEX,	SALDUNBIDE MARTIN,
MUJIKA GREGORIO,	PANTA RHEI,	SALVAT RICART,
MUJIKA Saturnino,	PARADA IXIDOR,	SANCHEZ KAIETANO,
MUJIKA ROBUSTIANA,	PEARSE P.,	SANTAMARIA ANTON,
MUNIBE FRANCISCO	PEDRO DE JOKIN,	SANTAMARIA PATXI,
XABIER MARIA,	PEDROLO M.,	SARRIEGI PEDRO,
MURUA ERRAMUN,	PEÑA XABIER,	SASTRE J. P.,
NATHAN FERNAND,	PEREZ GALDER,	SASTRE ALFONSO,
NUÑEZ KAMARERO	PERRIER M.,	SCHILLER,
INAZIO,	PESSOA F.,	SCHMITZLER A.,
O'NEILL E,	PINTER HAROLD,	SCOTT W.,
OAR-ARTETA JOSE	PIRANDELLO LUIGI,	SECA M,
ANTONIO,	PLAUTO,	SEGARRA J. M ^a ,
OBALDIA R,	PONCELA E.,	SHAKESPEARE Willian,
OIHENARTE JAKES,	PRIESLEY J.B.,	SHAW B,
OLAIZOLA JOSE,	PUY D.,	SOPEÑA ANDRES,
OLAIZOLA ALAITZ,	QUEHEILLE P.,	SOPOKEL,
OLASAGARRE MIGEL,	RAGNAR JOSEPHONSON,	SOROA MARZELINO,
OLASAGARRE JUANJO,	REIXAR A R.,	SORRONDEGI ANTONIO,
OLMO DEL J. K.,	REKONDO MANUEL,	SOTA MANU,
ONAINDIA SANTIAGO,	REMENTERIA M,	SOTELO C.,
OÑATIBIA YON,	RODARI G.,	SOUBELET DOMINGO,
OREGI JOKIN,		STEINBECK J.,

STEINSSON G.,	UGARTEBURU IÑAKI,	WILDE OSCAR,
STRINDGER A.,	URANGA JUAN IGNAZIO,	WILLIAMS T.,
SÜSKIND P.,	URDANGARIN J. A.,	YEATS WILLIAM. B.,
TAGORE R.,	URDANPILLETA NIKOLAS,	ZABALA J. L.,
TAPIA ALEJANDRO,	URIA IÑAKI,	ZABALA ALFONSO
TARTOUR M.,	URKIA FELIX,	MARIA,
TELLERIA ANGEL,	URKIAGA ESTEBAN,	ZABALETA JUAN,
TELLERIA PATXO,	URKIJO JOANES,	ZABALETA PATXI,
TEMPORAL M.,	URREIZTIETA MARTIN,	ZALDUA I.,
TEOBALDO I,	URRUZOLA ESTANIS,	ZALDUNBIDE MARTIN,
TRUEBA D.A.,	URUÑUELA JESUS,	ZIARSOLO MANU,
TWAIN M.,	USURBILGO,	ZORROZA XABIER,
TXARTERINA AITOR,	VALLE INCLAN RAMON,	ZUBIAUR ROMAN,
UGALDE MARTIN,	VALLEJOS J. X.,	ZUBIKARAI AUGUSTIN,
UGALDE MIKEL,	VIAR NICOLAS,	ZUMALABE JOSEMI.
UGARTE A.,	VILA VICENT,	

Joxinixio gudaria

PELLO ESNAL

0. Agurra

Gabon, eta eskerrik asko denoi. Manuel Larramendi Kultur bazkunari, aukera paregabe hau emateagatik, Basterora etortzeko, etxera etortzeko. Eta eskerrik asko, Bastero kulturgunera etorri zareten guztioi. Bereziki, Maria Angelesi, Mikel Atxagaren alargunari, eta Garazi eta Naroa alabei. Eskerrik asko, bihotzez.

Basteron jaio nintzen: berrehun metro goraxeago, Carmentxoenean. Eta hemen, Basteron, hasi nintzen eskolan: hemendik ehun metro-tara, Sasierrotan, señoita Doloresekin. Hiru edo lau urte izan behar nituen orduan. Askotan entzun zenbat urte ziren, baina gogoan hartu ez. Eta orain berandu da galdezka hasteko.

Umetako kontuak! Ezer gutxi dago ume bat baino izaki harrigarriagorik eta, era berean, ispilu egokiagorik. Harrigarria da bi urte eta erdiko umea, etengabe hizketan ikasten ari den hori. Hitza du etxe. Guk bezala, adina adin.

1. Mikel Atxagaren *Joxinixio gudaria*: bi ustekabe

Eleberri batek bildu gaitu hemen: Mikel Atxagaren *Joxinixio gudariak*. Mikelek, hil baino lehenago, pendrive bat eman zion eskura Joxemari Iriondori, esanez: “heuk ikusi zer egin honekin”. Zer izango eta eleberri bat.

(Gaur, Joxemari Iriondok ere hemen behar zuen, baina Hego Ameriketan da, Txilen, hango anaiarekin.)

Ustekabe handi bat izan da denontzat eleberria.

1.1. Mikel Atxaga, eleberrigile

Mikel oso hitzun egokia zen eta kontalari aparta. Egun batean, bere bizitzako pasarte biribil bat kontatu zidan, mila azalpen eta esplikaziok baino gehiago balio duen horietako bat. Eta bukatu zuenean esan nion:

–Noiz idatzi behar dituk hire memoriak?

–Nik jendea behar diat aurrean –erantzun zidan–. Jenderik gabe oso zaila egiten zaidak bai hitz egitea eta bai idaztea.

Plaza-gizon handia zen. Baina, eleberrian, Atarikoan soilik entzuten dugu plaza-gizona (JG: 13):

Gure aurrekoek gerra egin zutenik ere ozta-ozta dakigu. Zaurituak, elbarrituak, hildakoak, espetxeratuak, atzerriratuak, osasuna, ondasunak eta lanbideak galdutakoak izan direnik doi-doi dakigu. Hiltzaileek, mendekatzaileek, salatariek eta lapurrek ez barkamenik eskatu zuten eta ez zigorrik jasan.

Gurasoek ez ziguten seme-alaboi ezer kontatu, ahaztu beharreko oker bat egin balute bezala.

Eleberrri honetan, bestelako ahotsa darabil Mikelek. Baina, hala ere, ez zaigu arrotza egiten.

1.2. Mikel Atxaga, Urnietatik Andoainera

Beste ustekabe bat ere aipa dezakegu: Mikel Atxaga bere sorterrri Urnietatik Andoainera etorri izana.

Hasteko, Andoaingo bi egun gogoangarri kontatzen ditu. Hauxe, lehenengoa (JG: 18):

Egun gogoangarri bat suertatu zitzaion Joxinixiori, Andoainen 1929ko irailaren 21ean: haur euskaldunen eguna egin zen, lehen-dabizikoz, Larramendi handiaren omenez. Hirurehun bat neska-mutiko bildu ziren egun hartan Andoainen. Txistulari, dantzari, pilotari eta abar, jai ederra egin zuten.

Zenbat aldiz entzun diogun amari egun hartakoa berritzen: zein dotore ibili zen poxpolin jantzita... Eta izen bat aipatzen zuen beti: Mari-txu Barriola. Eleberrri hau irakurtzean konturatu naiz: sei urte eta erdi

zituen orduan amak. Gaur ere pozik berrituko nuke amarekin egun hartakoa, baina berandu nabil berriro. Eskerrak aldamenean dudan Xabier.

Eleberrian, beste festa bat ere aipatzen du Mikelek, baina aipatu besterik ez. Honen berri entzun izan genion aita zenari. Eta uste dut merezi duela berritzea. Honela dio Antonio Zavalak (GI I: 31):

Andoain'go bertsolari-txapelketa ori, 1936 urteko Garagarrilla-ren 11'an ospatu zan, Korpus egunez.

Donosti'ko *El Dia* egunkarian arkitu degu txetasun ori. Aurretik, 1936-VI-10'an, onela zion:

«Andoain: 18 bertsolari datorren ostegunez: Etxeberría, Lubarritza, Laka, Berrospe, Itxaso, Maxartegi, Arratibel, Txakon, Txurikai, Txurikai gaztea, Ubalategi-txiki, Oztape, Bentaberri, Exkurain, Etxeberría-Usandizaga, Benezi, Pelipe Argizala eta Otaegi.»

2. Joxinixio gudaria, eleberri historikoa

Eleberri historikoa da *Joxinixio gudaria*. Gertaera historikoetan oinarrituta idatzi zuen Mikel Atxagak. Historikoa den aldetik, gertatukoak ditu abiapuntu eta oinarri. Eta eleberria den aldetik, baditu kontu asma-tuak, izen aldatuak; gertaerak ere ez ditu beti gertatutako denboran kokatzen... Baina, aldaketak aldaketa, zintzo kontatzen du historia.

Eleberria dokumentatzeko, hamar liburu eta aldizkari bat erabili zituen Mikelek. Hamar liburu horietako bost Auspoakoak ziren. Horietako bat, oinarri-oinarrizkoa: Iñaki Alkainen *Gerrateko Ibillerak*, Iñaki Alkainek diktatu eta Antonio Zavalak idatzia. Obra horretan daude, nire us-tez, Auspoako orrialderik bikainenetakoak. Nik, egia esan, Iñakiren *Gerrateko ibillerak* zirrargarria irakurriz ezagutu nuen Joxinixio. (Iñaki beti *Joxe* deitzen dio.)

Iñakiren obra horretan, oso ozena eta garbia da Joxinixioren ahotsa.

Iñaki izango da, gainera, bizirik ikusten duen azkenekoa, baldin eta ez badugu kontuan hartzen Joxinixio baionetaz hil zuena.

Eta Mikelek erabilitako hamar liburuen artean daude, gainera, Xabier Lasaren *Gerra zibila andoaindarren begietatik* eta Elixabete Garmendiaren *Patxi Etxeberría* zoragarria. Beraz, ez nago konpainia txarrean.

2.1. Eleberri historikoa: Joxinixio, Merdillegi, familia, giroa...

Historiak hamaika hilabete eskas irauten du. Andoainean hasten da, Merdillegi baserrian, gerra sutu bezperan, 1936ko uztailaren 17an, larunbatez, eta Artxanda mendian bukatzen da, 1937ko ekainaren 15ean, nazionalek Bilbo hartu aurretik.

Protagonista Joxinixio Etxeberria da. Honela dio Mikelek berak, Atarikoan (JG: 13-14):

Anaiak anaien kontra, auzoak auzoen kontra, herritarrak herritarren kontra eta katolikoak katolikoek kontra gerra egitera behartzen direnean, egoera ankerrak, negargarriak, gorrotagarriak eta, aldi berean, hunkigarriak ere gertatzen dira. Kontaera xume eta labur honek egoera horiek azalaraztea du helburu. Horretarako, baserritar xume bat aukeratu dut. Armarik hartzerik eta militar izaterik sekula bururatu ez zaion bat.

Baserritar bat, euskaldun bat, bertsolari bat hautatu dut [...].

Merdillegi baserria. Eleberrian, *Merdilladi* izena du baserriak eta Merdillei Joxinixiok. Honela dio pasarte batek (JG: 19):

Bista zoragarriak daude Merdilladi baserritik: Sorabilla, aurrez aurre; Aduna, ezker aldera; Andoain eskuinera. Gorantz begiratura, Aizkorri Txiki, Onddi, Adarra eta Belabiko gainak...

Familia. Merdillegikoek ahotsak entzuten ditugu eleberriaren lehen orrialdeetan: ama Maria Bautistarena batik bat, eta Prontxio eta Juan Mari anaienak. Bi urte lehenago hil zitzairen aita: Higinio. Kanpora ezkonduak ziren Luzia eta Martin. Anaia zaharrena, Patxi jesuita, berriz (Praixku izenez ageri da eleberrian), Txinan da misiolari.

Gerra sutu berritan, ez zen oso gozoa izango Andoaingo giroa. Pasarte batek ezin egokiago erretratatu du giroa (PE: 16; JG: 37-38; JG: 9): nola ama Maria Bautistak *Bost lore* liburua eta kaliza meta batean ezkutatzea agindu zuen.

2.2. Eleberri historikoa: Andoain, Urnieta...

Andoain: lau kale-gune eta hiruzpalau auzo. Gure umetan eta mutikotan, lau kale-gune zituen Andoainek: Etxeberrieta, Zumea, Bastero eta Kaletxiki, edo alderantziz. Lau horiek jokatzen zituzten santakruzetako estropadak, futbol-txapelketak eta gainerakoak. Bi muturretakoak ziren

lehiakorrenak: Kaletxiki eta Etxeberrieta; baina, hori bai, beti Etxeberrietak irabazi behar izaten zituen, derrigor, txapelketa, lehiaketa eta borroka guztiak. Erdigunekook, berriz -Zumeakoek eta Basterokook, konformidadea landu behar. Hala ere, ez genuen etsitzen; ez pentsa.

Auzoak, berriz, Sorabilla, Goiburu (edo San Esteban), Buruntza alde... ziren.

Eleberrian, honela azaltzen dira kale-guneak (JG: 24):

Andoainen, Zumea kalean dute beren egoitza ezkertiarrek. Basteron, karlistek. Kale Berria da abertzaleen topalekua. [...] Batzokia da, batez ere, jendea argitzen eta mugimendua sortzen duena. Herriko bihotza dela esan dezakegu.

Batzokia esatea, jakina, izenak aipatzea da: Gerra piztu berritan, batzokira abiatzen da Joxinixio (JG: 24):

Gaueko hamarrak dira. Bete-betea dago. Han daude bere lagunak, eta han daude alderdiko eta herriko agintari abertzaleak ere: Paulo Egibar, Ebaristo Barriola, Luxiano Pastor Añibarro, Antonio Lopez de Guereño, Pello Ugalde, Primo Irulegi...

Berehala entzungo ditugu beste ahots batzuk: Andoaingo erretore don Joakin Bermejorena, gerra piztu eta biharamunean; Sorabillako erretore don Domingorena, Goiburun, sanestebanetan... Gure sukaldeen hamaika aldiz entzundako izenak denak ere, hamaika gertaera, pasadizo eta kontakizunen protagonistenak. Zenbat eleberri idatz daitezkeen, oraindik ere, horiek bilduz!

Honela kontatzen du eleberriak Joxinixioren agurra, gerrara doanean (JG: 47):

Merdilladiko sukaldean negar-zotinak bakarrik entzuten dira. Eta, tarteka, isilune luzeak. Halako batean, ama bere gelara igo da.

-Tori, seme, biderako-eta diru puska bat, beharko baituzu.

Beste hitzik gabe, hiru alkandora eta galtza pare bat ari zaio fardelean biltzen. Urdaiazpiko-tortillatxo bat ere jarri dio ogi tartean. Ez da Merdilladin musu emateko ohitura handirik, baina gau hartan, amak ez ezik, Ixabelek, Benitak eta Prontxiok ere estuak bezain bustiak eman dizkiote.

Joan Marik ez dio musurik eman, lepondoan igurtzi du. Anaiaren esku zartatu zakar haiek leunak suertatu zaizkio Joxinixiori une hartan.

–Bizirik etorriko ahal haiz behinik behin –izan dira Joan Mariren hitz bakarrak.

–Hala espero diat neuk ere –erantzun dio Joxinixiok.

Inor ez da ausartu ezer esaten.

Isilik gelditu dira Ixabel eta Benita ere. (Erramuna ez du, une horretan, eleberriak aipatzen.)

Iñaki Alkain. Joxinixio gerrara doala, etxeokak agurtu eta Andoaingo batzokitik pasa gabe, Urnietara joan omen zen, eleberriak dioenez (JG: 47-48):

Urnietako batzokira joan nahi du Joxinixiok, Iñaki Alkain bertsolari laguna agurtzera. Bide batez, urnietarrek zer asmo dituzten ere jakin nahi luke. Gau hartan Urnietako batzokian lo egin zuten, eta hurrengo goizean Azpeitiko Loiola aldera irten.

Iñaki Alkain behin eta berriro azaltzen da eleberrian. Une erabakigarrietan, gainera. Eta ezin zitekeen bestela izan. Biak elkarrekin ibili baitziren hamaika hilabetetan.

2.3. Eleberri historikoa: bi hari-muturren garapena

Egingo nuke, gehiegi arriskatu gabe, Elixabeten liburuan dagoela eleberriaren sorburua. Hortxe aurkitu zuela Mikelek eleberria idazten hasteko bultzada. Izan ere, halako bi hari-mutur utzi zituen Elixabetek liburuan zintzilik, amu kilikagarri eta guzti.

Hona hemen lehenengoa (PE: 15-16):

1933ko abuztuaren hasieran, San Estebanak Goiburuko auzoan, etxekoei agurra. Betiko agurra batzuentzat. Aita-amak ez zituen berriro ikusiko. Ezta Joxe Inixio ere. [... Hau] Artxandan hil zuten. Patxiri ezagunen batek hil ote zuen susmoa geratu zitzaion.

Mikelek izena eta izana ere jarri zizkion ezagun horri eleberrian: Pepe Ibañez de Landaluzea.

Susmoak susmo, kontaketa guztiak bat datoz puntu batean: baionetaz hil zutela Joxinixio Artxanda mendian; hala kontatu zuen Iñaki Al-

kainek bere eleberrian (GI III: 113) eta hala jaso zion Antonio Zavalak Joxinixioren arreba Benitari (GI III: 119). Eta halaxe dio Mikelek ere.

Bigarren hari-muturra, berriz, Patxik Txinan idatzitako bertsoa da, eleberria ixten duena (GI: 126):

Liskarzaleak bildu
bein gure artean:
anai maite il zidaten
Artxanda gaiñean.
Ama negarrez eta
Uts-aundi etxean...
Emaztegaiak ez du
aurrik magalean.

Bertsoa, Elixabeteri (PE: 18) jaso zion Mikelek, akatsen batekin bada ere; eta gu ohartu ez akats horretaz. Mikelek, bestalde, izena jartzen dio emaztegaiari: Usamendiko Iñaxi.

Iñaxiren gutun bat ere badator eleberrian (JG: 90-92): 1936ko urriaren 29an datatz, Andoaingo berri emanez Joxinixiori. (Tartean, gure aitoren anaia don David Esnal ere aipatzen du.) Eta, hain zuzen, karta horri erantzunez idatziak dira Joxinixioren eleberriko ia azken hitzak (JG: 122-123). Gustura hitz egingo nuke Mikelekin gutun horretaz. Baina berandu gabiltza, behin behar-eta.

3. Joxinixio gudaria: mina iturri duen eleberria

Eleberria irakurri dudanaldi bakoitzean, Patxiren hitzak eta Benitaren irudia etorri zaizkit lerro artera. Merdillegiko senideetatik, bi horiek ezagutu nituen: Benita eta Patxi.

3.1. Benita Etxeberria

Benita askotan ikusiko nuen umetan. Baina horretan geldituko zen, besterik gabe. Ezagutu, berandu ezagutu nuen. Eta urruti samarrera. Ordurako, Andoaingo zahar-egoitzan zen. Tren-txiki aldean ibiltzen zen paseatzen. Ni ere bai, amarekin batera.

–Hori da Merdillegiko Benita –esan zidan behin amak.

Ez nintzen hurreratu hitz egitera. Berandu nenbilen. Hala ere, *Aiurri* aldizkarian badago elkarrizketa eder askoa, Xabierrek egina.

3.2. *Patxi Etxeberria, gizon erdibitua*

“Gizon erdibitu baten aurrean gaude”. Hitz zirraragarri horiekin hasten du Elixabetek *Patxi Etxeberria* lana. Ezin da hobeto erretratatu Patxi Etxeberriaren bizitza.

Patxirekin, behin bakarrik egon nintzen. Baina luze samar. Eguna ere zehatz dezaket: 1989ko maiatzaren 27a. Lekua, Amasako Arantzabi jatetxea. Elkarren ondoan bazkaldu genuen Patxik eta biok, ezker-eskuin, Euskaltzaindiaren Herri Literatura I. jardunaldien amaieran. Handik sei hilabetera hil zen Patxi.

Bazkari hartako hitz batzuk gelditu zitzaizkidan betiko iltzatuta go-goan. Eta berritzera noa. Hitz horiek lausoago ageri dira Elixabeteren *Patxi Etxeberria (1900-1989)* liburuxkan. Gogorrago esan zizkidan Patxik, agian testamentu modura. Hauexek dira: “Jesuitek baldintza bat jarri zidaten jesuita egiteko: Txinara joatea misiolari”. Mina zerien hitz haiei.

Hitz horien harira, esanahi betea hartzen dute beste hauek (PE: 22):

Etxetik arrea gazteenak, Benitak, idazten zion [Joxinixiori Txinara], ama bizi izan zen bitartean haren aginduz. Horrela iritsi zitzaion amaren esaera hunkigarri hau: «Prantxixku, nere mal-koek kolorerik balute, haiekintxe idatziko nuke hau».

Amaren nahigabea, karta diktatzen! Alabaren nahigabea, karta idazten!

Eta Patxiren nahigabea, Txinan, derrigorrezko erbeste hartan.

4. *Joxinixio gudaria eleberria, Mikel Atxagaren testamentu*

Elixabetek, eleberriaren hitzaurrean, “Mikel Atxagaren azken dohaintza” dio izenburuan, ezin egokiago. Izenburu horren harira, nik Mikelen testamentutzat joko nuke eleberria. Horietan, bere bizitzaren muina eta mina plazaratu nahi izan balu bezala.

Elixabetek Mikelen hitz hauek ere jasotzen ditu hitzaurrean (GI: 10):

Mikelek berak esana da: “[Gerra]-irabazleen aldekotzat jo izan dute gure familia beti”. Eta, hala ere, “nik banekien, txikitatik, abertzalea nintzela”.

Gerrak zulatutako barrua zen Mikelena. Merdillegiko ama Maria Bautistarena bezala: “Nere malkoek kolorerik balute, haiekintxe idatziko nuke hau”. Mikelek bere malkoetan eta besteren hitzetan aurkitu zuen hitza, hizketan ikasten ari den haurrak bezala.

Mikelek pendrive batean eman zion hil aurretik Joxemari Iriondori. Joxemari Iriondo aukeratu zuen Mikelek albazea. Ondo zekien zertan ari zen. Azken batean, Auspoan uzten ari zen eleberria. Auspoako bost liburutako materialez eraiki zuen eleberria, eta Auspoan utzi nahi zuen; hortxe baititugu dozena bat obra, 1936-1939ko gerra gai dutela. Bi aldeetako ahotsak daude. Eta horiekin biltzera dator *Joxinixio gudaria* eleberria.

Baina testamentuek ezaugarri horixe dute: berandu dela testamentu-egileari galderak egiteko. Mila galdera egingo genizkioke Mikel Atxagari, bera hemen balego.

Hala ere, inoiz ez da beranduegi. Testamentu honek etxera ekarri gaitu. Eta hemen, etxean, Mikelen hitza ere etxe egiten zaigu. Hizketan ikasten ari den haurrari bezala.

Bukatzeko, eskerrik asko denoi. Mikel Atxagari, eleberriagatik; Maria Angelesi, hainbat urtetan Mikelen hauspo izanari. Eta zuei, Xabier eta Elixabete, Mikeli material ezin egokiagoa eskaintzeagatik eta orain haren hitza berritzeagatik.

Eta eskerrik asko, azkenik baina ez azkenekoz, Maria Jose Telleriari eta, Maria Joserren izenean, Gipuzkoako Foru Aldundiari, Auspoa etxea horren ondo zaindu eta behin eta berriro eskaintzeagatik. Eskerrik asko, bihotzez.

Aipuak

Hiru iturri erabili ditut. Eta obren izenburuen laburdurez aipatu: GI, JG eta PE, hurrenez hurren:

ALKAIN, Iñaki, ZAVALA, Antonio (1981): *Gerrateko ibillerak*. Tolosa Auspoa [hiru liburuki: Auspoa, 148, 149, 150; aipuetan, I, II, III].

ATXAGA, Mikel (2015): *Joxinixio gudaria*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.

GARMENDIA, Elixabete (2000): *Patxi Etxeberria (1900-1989)*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia [Bidegileak, 21].

* * *

MALKOEN KOLOREA

Elixabete Garmendia Lasa

Ezustean harrapatu ninduen Mikel Atxagaren *Joxinixio gudaria* nobelak eta, hala ere, ez zitzaidan batere arrotza gertatu idatzia: alderantziz.

Nobelaren protagonista Joxinixio Etxeberria da, Andoaingo Merdilegi –edo Merdiladi– baserriko semea: bertsolaria, txapelketetan ibili ohi zena, eta 1936an herri mailakoa irabazitakoa; erlijiozalea eta zintzoa; gerra zibilean Itxarkundia batailoian gudari ibilitakoa... Patxi Etxeberria –nobelana, *Praixku*– euskaltzale eta idazlea zuen anai-arrebetan zaharrena.

Patxi Etxeberriari buruzko *Bidegileak* saileko liburuxka osatzera koan, elkarrekin ibili ginen Mikel eta biok –2000ko udaberrian izango zen– Andoaingo Goiburu auzoan, Merdilegi baserria ezagutu eta argazkiak ateratzen. Benita Etxeberria izan genuen gidari, Etxeberria Tolosa senideetan azken aurrekoa. Berak kontatu zigun, beste istorio askoren artean, nola –gerra hasi zenean– belar metan gorde zituzten etxekoek Patxiren kaliza eta 1933ko Olerti Eguneke lan sarituak biltzen zituen liburua: kaliza, *gorrien* beldurrez ezkutatu zuten; liburua, nazionalen beldurrez.

Patxi Etxeberria Txinan zen ordurako, misiolari josulagunekin; baina gerra aurretik, Pizkunde betean, nabarmen ibilia zen euskal giroetan: *Argia* astekariko zuzendaria izan zen 1929-30 bitartean, eta *Bost lore* izeneko poemarekin Olerti Eguneke sari nagusia irabazi zuen 1933ko uztaillean, Urretxun. Etxeberriarrak euskaltzale eta abertzale modura markatuta zeuden Andoainen. Patxik, urteak aurrera joanda ere, aitortzen zuen Txinan egoteak salbatu zuela heriotza zigoretik; eta aldi berean, errezelo bat geratu zitzaion: Joxinixioren heriotza ez ote zen berearen ordezkio mendekua izan.

Zume horiekin josi zuen Mikelek nobelaren mamia, eta testuingurua –tokiak, gertakizunak, pertsonaiak...– gerra garaiko errealitate his-

torikotik bildutakoekin marraztu zuen; baina Joxinixioren istorioa berregin eta kontatzean, bide batez, bere mundutik eta izaeratik asko jarri zuen Atxagak: Andoingo Merdilegi berdin-berdin izan zitekeen Urnietako Etzabalzar baserria, Mikelen jaiotetxea; Merdilegiko biztanleen bizimodua eta ibilerak narratzen dituenean, etxean ezagututakoak berri-zenen ditu idazleak; Joxinixio bertsolariak Atxaga bertsozalea du oihartzun...

Bada diferentzia bat etxeberriarren eta atxagatarren artean: lehenengoak abertzale gisa ezagutuak Andoainen, atxagatarrekin, ordea, ez zen gauza bera gertatzen Urnietan. Mikelek berak esana da: “Irabazleen aldekotzat jo izan dute gure familia beti”. Eta hala ere, kontatzen zuen, berak txikitatik zekiela abertzalea zela. Abertzalea, senez.

Horrezaz gain, Mikelek aitortzen zuen galtzaileenganako enpatia beti sentitu izan zuela, edozein esparrutan: “Erraz elkartzen naiz galtzaileekin. Beti. Baita frontoian ere”. Bi osagai horien batuketa da nobela hau: abertzaletasuna eta galtzaileenganako joera. Joxinixioren historiaren bitartez, bere mundua, ideologia eta aldarrikapenak adierazten ditu Mikelek, ozen eta argi.

Nobelan badira bi pertsonaia kontuan hartzekoak: Iñaxi Usamendikoa -Joxinixioren andregai- eta Pepe Ibañez de Landaluzea falangista.

Joxinixiok andregairik ba ote zuen, ez dakigu, Benita arrebak ez zuen horrelakorik esan. Baina egia da Patxi Etxeberriak Joxinixiori eskainitako poeman aipatzen duela andregai:

Anai maite il zidaten/ Artxanda gañean./ Ama negarrez eta/Uts-aundi etxean.../ Emaztegaiak ez du/ Aurrik magalean.

Pepe Ibañez de Landaluzea pertsonaia iluna da. Patxi Etxeberriak anaia mendekuz hil ote zuten iradokitzen zuen; hala izanez gero, Ibañezen moduko pertsonaiaren bat egon behar zuen tartean. Dena dela, Atxagak aurkezten dituen bi pertsonaia hauek badirudi istorioa borbiltzeko estereotipoak direla beste ezer baino gehiago.

Mikelek halako erritual sinboliko bat ere erabili zuen nobelaren inguruan. 2004ko uztailaren 18an sinatu zuen “Atarikoa”, hau da, gerra hasi zenetik 68 urte betetzen ziren egunean. Baina data esanguratsu eta zorigaiztoko horri beste efemeride bat gainjartzen dio berak: Kandido Saseta gudalburua jaio zeneko mendeurrena, 1904an sortu baitzen Sase-

ta, Hondarribian; hil, Asturiasen hil zuten 1937an. Saseta gogoan, “gudari guztien ohoretan eta oroitzapenetan” sortu zuen Atxagak *Joxinixio gudaria* nobela.

Mikeli idaztea asko gustatzen zitzaion, gaztetxotatik, berak esaten zuenez. 1963an *Zeruko Argian* hasi eta 2006an *Deian* despeditu zen arte zenbat elkarrizketa, erreportaje, editorial eta artikulu argitaratu ote zituen, berak ere ez zekien esaten. Liburu batzuk ere kaleratu zituen berrogeita hiru urte horietan: saiakerak, itzulpenak, artikulu bildumak...

Istorioak kontatzen eta iritzia ematen ohituta zegoen, beraz. Zerk bultzatu ote zuen generoz eta erregistroz aldatu eta *Joxinixio gudaria* nobela idaztera? Pare bat arrazoi suma daitezke. Bat, fikzioan askeago ibili ahal izatea kazetaritzan baino. Bi, sentipenak –eta ez bakarrik ideiak– adierazteko nahia eta beharra.

“Oso bera nago” aitortzen zuen Mikelek bere azken hilabeteetan, *errua* gaixotasunari botaz. Baina aurretik ere, artean sasoiari zegoela, beratasun zori-oneko horrek jota ibiliko zen, eta Joxinixio Etxeberriaren historiari heldu zion, beratasun hori bideratzearekin batera, justizia egiteko gerran galtzaile gertatu zirenei. “Nere malkoek kolorerik balute, haiekintxe idatziko nuke hau”; hala esan zion Maria Bautista Tolosa Zumalakarregik –Joxinixioren amak– erbestean zegoen Patxi semeari, gutun batean. Halaxe, malkoen kolorearekin idatzi zuen Mikel Atxagak *Joxinixio gudaria* nobela.

* * *

MIKEL ATXAGA

Xabier Lasa

Nire txanda hasi nahi nuke esanez nobela irakurtzeko zoria eduki dudala, eta gozatu ederra hartu dudala benetan. Euskara aberatsa eta irakurterraza erabili du Mikel Atxagak, maisuki erabili ere. Bizitasunez kontatu du istorio pertsonal bat, errealitatera hurbiltzen dena oso, hezur haragizko Joxinixio Etxeberria baserritar gaztearen bizitza noblekoa izan baitzen benetan azken urtetan, sakona eta ekintzez beterikoa, 1931ko apirilaren 14an Errepublika proklamatu zenetik 1937ko ekainean Artxandako frontean bizia galdu zuen arte. Falangistez jantzi-ta, gauez, faxisten lur eremuak miatzera abiatu ohi zen Joxinixioren

pasadizuak, benetan protagonizatu zituenak, nahikoa adierazten digute gizonaren dimentsioaz.

Arma hartu behar izan duen gazte abertzale eta euskaltzale baten gogoetak eta bere ondorengo ibilbidea abenturaz beterikoa, bi aspektu horiek bikain uztartu ditu Atxagak, eta zergatik ez, erreferentzia polita bilaka daiteke ez bakarrik ikastetxeko ikasleek euskal literaturan gozatzuz murgil daitezten, baita nobela historikoaren generoan, nahiz eta xumea izan orrialde kopuruz.

Garai hark Andoainen eduki zuen eragina, bizi izan zuen mugimendu kulturala eta politikoa aztertzen daramatzat urte batzuk, eta lanketa horren baitan, baita ere nobelaren protagonista den Joxinixio Etxeberrriaren datuak jasotzen. Egiatan, Errepublika garaian zein 1936ko kolpe militarren ondoren andoaindarrak hartu zuen jarrera aztertuz, sasoi hartan euskaltzaletasunak eta abertzaletasunak egin zuen ibilbidea jar-tzen zaigu argitan.

Zirraragarria egiten baitzaigu une historiko hura. Indarra, ilusioa, gaitasuna, sinesmena... Euskal Herri euskaldun eta burujabe baten zerbitzuan jarri zuen herriaren sektore handia batek. Sekula ez bezala gure herriaren histori hurbilean, ausartuko nintzateke esatera.

Primo de Riveraren diktadura atzean utzita etorri zen Errepublikak demokrazia formala ezarri zuen, adierazpen askatasuna zabaldu ziren erruz, eta testuinguru horretan bi gizarte mugimendu indartsu sortu ziren: justizia soziala eta biz baldintza duinak exijitzearen bandera altxatu zuen ezkerre (komunistak, sozialistak, ugetistak, cenetistak...), eta abertzaletasuna

Nik ez dakit paradigmaz har daitekeen soziolinguistikoki euskalduna zen Andoaingo kasua, baina uka ezina da egundoko mugimendu sozio-kulturala bizitu zuela herriak. Maila politikoan, EAJ alderdiak hartu zuen udal agintea botoen gehiengoari esker, eta nahikoa eduki zuen eguneroko udalgintza aurrera eramaten. Klean, plazan, antzokian... antzeman zen mugimendu horren bizitasuna eta aberastasuna, euskara eta euskal kultura oinarri har-tuta.

Foruak deusezteak erreakzioz sortutako Euzkal Pizkundea, Abadie, Arana, Kanpion eta antzeko intelektualek modu batera edo bestera abian jarritako mugimendu euskaltzaleak, aipatu garai horretan bizitu zuen arorik gorenena, Aitzol apaiz ekintzailearen belaunaldia deitu izan

denaren bultzadaz bizitu ere. Eta Andoain bilakatu zen nazio mailako mugimendu horren abanguardietako bat.

Jar gaitezen irudikatzeraz 4.000 biztanleraz iristen ez zen Andoaingo panorama, ordukoa. Eta zer hobe horretarako, zenbait zifraz esanguratsuz ematea baino: 60 antzerkilaz biltzen ziren Batzokiko egoitzaz astean bitan euskarazko antzezpenez hamabostero antzezteko asmoz; 40tik gora idazlek edo sasi idazlek (zentsatuta daude), herriari, euskarari, aberrari... buruzko beren kronikatxoak idatzi zituzten *Argia* astekarian nahiz El Dia egunkarian, eta denek euskaraz; 50tik gora ezpadantzari eta poxpolin irteten ziren plazara euskal folklorea sustatzeko gogo biziz... Ehundik gora gizon eta emakume ekintzaileek osatzen zuten Mendigoizaleak nahiz Emakumeen Abertzale Batza izeneko erakundeek. Bertso-gintza ere ez zen atzean geratzen, eta datu batek emaz gaitzake benetako dimentsioa: kolpe militarren atarian, 1936ko ekainean, herriko hamai-kaz bertsolari (aurrez hamazortzik eman zuten izena) bildu ziren bertsolari txapelketan lehiatzeko.

Mugimendu guzti horrek bi datu eskaintzen dizkigu azpimarratzeko, beste edozeren gainetik nire ustez. Lehenbizikoa, analfabetotzat hartzen zen herri soila kultur sortzaile bilakatu zela. Eta bigarrena, euskaratik eta euskaraz jardun zela, garbi edukiz ezin zuela existitu euskararik gabeko Euskal Herririk.

Hori esanda, parentesi txikia irekitzeko lizentzia hartu, eta honakoa esango dut oraintxe: kamuts ibili dira maiz euskal historiografia eta euskararen historiagitza, abertzaletasun historiko hori aztertzeraz jarri direnean. Izan ere, gehiegitan sumatu baititugu nola azpimarratzen duten kontraesana diskurtsoaren eta praxiaren aldetik. Alegia, euskaltzaletasuna aldarrikatu ostean agerraldi publikoetan, idatzietan... gaztelania erabili izan zuela argudiatuz. Bada, elitearen eta jarraitzaile herritar soilen jarrera ez bereizi izana, izan liteke akatsik handiena brotxa lodiko ikerketa eta interpretazio historiko horrena.

Andoainera itzuliz, gaurko geure begietara, mugimendu historiko horren ikono edo kultur erreferentzia nagusi bilaka zitekeen Patxi Etxeberria jesuita eta olerkari fina, Joxinixioren anaia alegia. Baina nago herriko bertsolarien txapelketan gailendu zen gazte hura, Joxinixio bera, hobekiago moldatzen dela ikonoaren ezaugarrietara. Zergatik, baina? Hiru arrazoi azaldu litezke boteprontoan, behintzat. Errepublikan eman zuen ibilbidea intentsoagatik; bere kultur jarduera, bertsolaritza,

poesia baino herrikoia goa eta bihotz piztaile goa izateagatik garai hartako herriko euskaltzale xumearentzako (Lekuonak, Hernandorenak, Zubimendik eta besteek ondo gogorarazi zioten bezala Aitzoli, Euskaltzaleak elkarteko buru eta motorrari); eta, kolpe militarrek eragin zion bukaera tragikoagatik. Proiektu politiko kultural abertzale batean sinetsi eta haren alde dena emateagatik fusilatua, desagertarazia, kartzelatua, exiliora behartua, langile batailoietara kondenatua, ile mozketaren umilaziora bultzatua... izan zen belaunaldi bat sinbolizatzen du primeran Joxinixioak.

Bertsolari politikotzat defini dezakegu Joxinixio, Elosemi errepublikanoa eta Enbeita, Alkain eta Basarri abertzaleen ildotik. Euskal abertzale-letasunaren kausaren propagandista; euskaltzaleak, lantegietako langileak, baserrietako nekazariak beren eskubideen alde mobilizatu nahi izan zituenak.

Ikasia eta ilustratua izan gabe, zekiena eginez -bertsoak sortu eta kantatu-, euskal abertzale-letasunaren zerbitzura jarri zena. Bi bertsoke-
ren uztarketa egiten saiatu zena. Batetik, Txirritaren tradizioetik ondo edana baitzen, haren egunorekotasunari punta ateratzeko eta aurrean zuenari ziria sartzeko gaitasunetik, alegia. Eta bestetik, saiatu baitzen basarkatzen Basarrik zekarren estilo berria, oholtzari begirakoa, formak eta diplomazioak garrantzi handia hartzen zuena eta ez ziona erreparorik jartzen kausa politiko baten alde kantatzeari.

1936ko kolpe militarrek gizarte moderno, igualitario eta demokratiko baten aldeko saiakera guztiak moztu zituen errotik, eta besteak beste, mugimendu euskaltzale oso bat Andoain bezalako herrietan. Alfer lana da amestea zein bide hartuko ote zuen kolpe militarrek gabeko Euskal Herri hark, zein Andoain hark. Kabalak egiten jarraituz, zergatik ez zen izango posible, 2016an, Joxinixio Etxeberriak herriko pertsonai ilustre eta goratuaren aldetik tokia edukitzea, eta Andoain herri euskaldun izaten jarraitzea, eta ez euskararen kale erabilerari buruzko datu ezin penagarriagoak eskaini berri dizkigun Andoain erreale hori?

Mikel Atxaga

Joxinixio gudaria

Joxinixio gudaria

I

Presaka da Joxinixio. Bihar igandea da, eta Merdilladin ez da behirik uztartzen. Angelusa entzun eta errezatu bezain azkar, eguerdiko 12etan, egin du bazkari-legea bere sentide batzuekin. Ondoren, azken besakada belarra bota die tresabira ukuluko ganaduel. Azpiak ere egin dizkie garo goxoaren gainean etzan daitezen. Hartu ditu sega, ingudea, mailua eta zakua. Ez dago ohean siesta egiteko betarik. Atariko gerezi-arbolaren azpian zabaldu du zakua, gainean etzan eta lo kuluxka titkia egiteko. Begiak erdi itxiak dituenean, erbia iruditu zaio arto artetik zelatan. "Ezinezkoa duk", esan dio bere buruari. Erbiak ilunabarean ateratzen baitira jatera. Hobeto ikusteko burua jasotzen hasi orduko, tximistan ezkutatu zaio. "Untxiren bat izango zuan", pentsatu du. Eta lo hartu seko. Ipar-haize ederrak aurpegia maitekiro ferekatzen diola.

Ametsetan ari da Joxinixio. Amets gaizto bat ere egin du, Gerra hasi dela. Eta Txirritaren bertsoa ari da kantatzen:

Zenbat errezo egin izan det
nere denboran elizan,
ta pozik nago ikustrikan
paktian nola gabiltzan.
Ni naizen bezin kobarderikan
inor ezin leike izan.
Semeak gerra ez joateagatik
mutilzar gelditu nintzan.

Bertsozale amorratua eta bertsolari egokia ere bada Joxinixio Etxeberría. *Argia* astekariko bertso guztiak irakurtzen, kantatzen eta gordetzen ditu. Txinan misiolari

dabilen Praxku bere anaiak, aita Patxi Etxeberria jesulagunak, 1933ko uztailaren 16an, Urretxun Iparragirrearen omenez ospatutako Olerki Eguncan lehen saria irabazi zuten *Bost lore* izeneko olerkiak ia buruz dakizki. Txinatik bidaltzen dizkion bertsoak ere gogoan hartu ohi ditu, haien harira bere gisa berriak moldatzeko.

Patxik euskaltzaletu eta bertsozaletu zuen Joxinixio mutikotatik. Senideetan bosgarrena denez, Patxi baino hamalau bat urte gazteagoa baita. Eta beretzat eredu ere bada, zaharrena izateaz gainera. ikasiena eta jakintsuena ere Praxku denez. Baina egun gogoangarri bat suertatu zitzaion Joxinixiori, Andoainen 1929ko irailaren 21ean: haur euskaldunen eguna egin zen, lehendabizikoz, Larramendi handiaren omenez. Hirurehun bat neska-mutiko bildu ziren egun hartan Andoainen. Txistulari, dantzari, pilotari eta abar, jai ederra egin zuten. Irakurketa-idazketa lehiaketarik ere egin zen. Aietekoak, Leitzakoak eta Ezkio-tik Patxi Etxeberriak ekarri zituenak nabarmendu ziren.

Ume haien ausartziak plazaratzeko tentazioa gehitu zion Joxinixiori. Eta lehen aukeran plazaratu ere, 1936ko bertsolari-txapelketarako saioetan. Andoainen aurrena, eta Tolosan hurrena. 1935eko abenduaren azken igandean, batzokiko pilotalekuan. Asteasuko Ondartza, Pantxo eta Txapartegi, Irurako Moxo, Ibarrako Ezeiza, Amasako Ugartemendia, Errenteriako Lujanbio eta Hernani-Altzako Txirritarekin neurtu zen Joxinixio Etxeberria egun hartan. Txirritaren ondotik, bigarren saria irabazi zuen Merdilladiko mutilak. Eta hauxe idatzi zuen *Yakintza* aldizkarian Joseba Zubimendik: "Lenengo mailla onetan agertu zitzaigun bertsolari berri on bat, Andoaingoa bera: Etxeberria gaztea".

Bat-batean jai-bezperako kanpai handiek esnatu dute gerrako amesgaiztoak izerdi larritan daukan Joxinixio. Ohi bezala, arratsaldeko ordu bietan hasi dira dinbili-danbala

dorreko kanpatak. Aurrena, Andoaingoak, Ondoren, Sorabillakoak, minutu bat atzerago baitago aspaldian Sorabillako erlojua. Adunakoak ere entzun ohi dira, mendebalak jotzen duenean, batez ere. Bista zoragarriak daude Merdilladi baserritik: Sorabilla, aurrez aurre; Aduna, ezker alde-ra; Andoain, eskuinera. Gorantz begiratuta, Aizkorri Txiki, Onddi, Adarra eta Belabiko gainak. Zenbat aldiz errepikatu ote du Joxinixiok bere anata Praixkuren hura:

Ene, Belabi-mendi,
ezin nik zu aantzi!
Garagarril gotz batez
eguras nalean,
muñoz-muño nabilzu
zure belarrean,
Leizaran egiz eder
zure oin aurrean:
txit mardul dago Izadi
ain egal ezean.

Gaur ez dabil gerezi-arbolaren gainean txoririk eta zozorik. Ez baitago alerik. Izan ere, larri ziren denak jan arte. Egunsentirako han hasten baitziren, moko eta moko. Salatzzen ziren, bada, Merdilladiko gazteak heldu samartu guztiak biltzen. Baina hain arbola handian ezin adar-punta askotara iritsi. Eta han ziren egun-argiarekin batera inguruko zozo eta txori guztiak, nahikoa jandakoan adarraren puntan kantari, Merdilladiko bizidun guztiak esnatu nahian. Santio sagarraren inguruan zebiltzan orain, hurrera erorita-ko erdi ustelei eta bertaratutako xinaurriei mokoka.

Nagi batzuk atera eta sega-pikan hasteko asmotan da Joxinixio. Etzateko zabalik zegoen zakua tolesturan bildu eta gainean eseri da. Sartu du ingudea hegaletan dauzkan bi belarrietan, mailuarekin joz. Hartu du eskuetan sega.

Eta, burua pixka bat jaso duenean, han ikusi du bere ama Maria Bautista astoarekin Tolosako azokatik etxera. Bi dozena arrautza, sei oilasko-oilanda pare eta otarrakada bat Santio sagar eraman ditu.

Gehienetan Donostiako Bretxara joan ohi da Merdilladiko etxeoandrea. Prabku eta Erramuna seme-alabak Donostian bizi zirenean, batez ere. *Argia* astekariko zuzendari egin zutenean Donostian bizitzera behartua baitzegoen Patxi Etxeberria, bere arreba Erramuna etxeoandre zuela. Baina 1936ko uztailaren 17 hartan Tolosara joan zen Maria Bautista, hiru tiikienentzat oinetakoak eta soineko eta galtzak erostearren. Izabel, Benita eta Prontxiorrentzat, hain zuzen.

Eta eramandakoak saltzen eta zapatarri eta dendetako erosketak egiten, eta harategitik familia handi harentzat xerrada batzuk eta igandeko garbantzuei nahasteko okela pixka bat hartzen denbora joan zitzaion. Arratsaldeko ordu biak jota zetorren Maria Bautista San Estebango aldapan gora, astoari otarretatik helduta, Tolosan entzun zuen albiste txarra burutik ezin kendurik.

Merdilladiko atarira triste iritsi da. Ez da Joxinixiori begiratzen ere ausartzen.

–Zer duzu, ama? –galdetu dio Joxinixiok–. Ez al zaude ondo? Zerbait gertatu al zaizu azokan?

Malkoz bete zitzaizkion begiak Maria Bautistari. Bete-betean harrapatuko baitzion gerrak Joxinixio.

–Gerra hasi dela esan zidatek Tolosan.

Lehentxeago egin zuen amets gaiztoaz gogoratu zen Joxinixio.

–Beno, ama, militar horiek beti erronkan ari dira, baina koldarregiak dira kolpe bat jotzeko –erantzun zion amari, lasaitzeko, nahiz eta barruan harra ziztaka hasi.

Eta, kezkarik ez balu bezala, azokako eta Tolosako berrien jakin-mina azaldu zion amari.

Horretan dihardutela, laster agertu dira zerbaiten esperoan dauden Ixabel eta Benita pertxentak, eta Prontxio txiki jostailua. Haien poza, oinetako, soineko eta galtza berriak ikusi dituztenean!

Higinio Etxeberria, aita, hil zela urte pare bat bada. Martin eta Luzia kanpora ezkondurik dira. Joan Mari lanera joana da, Iberduerora. Baina egun gogoangarri hartan Merdilladira etorriak daude kanpora ezkonduak ere: Martin zurrungaz lo dago alboko gelan; Luzia, berriz, sukaldetan, Erramunarekin berritsukerian. Eta ama barrura sartu da, flakiak jota baitago, goizeko kafea eta uxuala hanka-puntetaraino jaitsi zaizkionez.

Joxintxio sega-pikan hasi da. Sarri alde egiten dio segak ingudearen gainetik, dardaraz baitauzka eskuak, amets gaiztoa egia bihurtuko ote den beldurrez. Ona da sega zorrozten, baina gaur titi galantak atera dizkio, batean huts eta bestean irrist. Euri beldurrez txorroketa pilaturik zeuzkan belarrak zabaldua utzi ditu eguarterean, eguzkiak ihintza xukatu duenean. Orain bueltatxo bat eman nahi lieke. Ixabelek, Benitak eta Prontxiok, ordea, nahiago dute jantzi berriak probatu eta ispilu aurrean beren buruei begiratu.

Halako batean, Prontxiok jarraitu dio, eta geroago, ia erdiak jirata dituztenean, Benita azaldu zate. Eguzkiak hala jotzen duela laster dira metarako prest. Eta horixe nahi du Joxinixiok. Iganderako ez du ezer utzi nahi. Arratsalde hartan bada Merdilladin belar ondu hura bildu eta meta bat egiteko adina indar. Meta garatz bukatu eta gaurko eta biharko ganadu-jatenak egin nahi ditu, lehenbailehen. Batzokiko lagunekin eta Paulo Egibar alkatearekin hitz egin nahi luke kalera jaitzita.

Hizketan, Aitzol. Atzean, bertsolariak (ezkerretik hasita): Txerrita, Saiburu, Ugartemendia, Ezeiza, Moxo, Etxeberria (eleberriko protagonista), Txapartzi, Pantxo eta Ondartza. Tolosako batzokian, bertsolari-txapelketako saioan, 1935eko abenduaren 29an. Jesús Elósegui irazustia argazki-artxiboa Aranzadi Zientzia Elkartea

II

Joxinixiok ezin du gerra kontu hori burutik kendu, esnatu-
turik ere ez dio amets gaiztoak bakerik ematen. Bakeza-
leak dira Merdilladin. Beldur diote gerrari. Askotan entzun
zion Praixku anaia apazari:

–Gerrarik onena baino hobea duk bakerik txarrena.

Gogoan du San Sebastian egunez Donostiako Victoria
Eugenia antzokian Basarrik jarritako gaia: "Gerra zitelen
ondoren txarrak". Eta gogoan du egun hartan kantatutako
bertsoaren zati bat ere:

Andik etorri ziran kalteak
ezagaturik ugari,
galde bestela seme kutunak
falta dituzten amari.

Ez du Joxinixiok gerrarako grinarik. Batzokian ere ez
du horretarako berotasunik aurkitu. Jeltzaleek ez dute,
karlistek bezala, mendirako joerarik. Bakea, demokrazia
eta askatasuna dira, besteak beste, Eusko Alderdi Jel-
tzalearen helburuak. Euskara eta euskal kultura indartu
nahi baldin badira beharrezkoak baitira, gainera, giro la-
saia eta askatasuna.

Ez dakite "el día 17 a las 17" mezuaren berririk. Are
gutxiago, egun horretan Bartomeu teniente koronelak, be-
rrogeita hamar soldadu, turuta eta danborrak lagun, gerra-
legearen bandoa jo duela, Francoren izenean, Melillako
kaleetan. Baita, ondoren, Tetuan eta Ceutako karrketan
ere. Franco, hegazkina hartu eta Kanarietan barrena Pe-
nintsulara dator hurrengo egunean. Berarekin bat datoz
militar-buru nagusiak: Mola, Sanjurjo, Queipo de Llano,
Cavanellas, Saliquet, Fanjul, Goded, Orgaz, Quindelan.

Dávila, Ponte, Varela eta abar. Eta Afrikakoak, jakina: Solans, Bartomeu, Gazapo, Seguí, Yagüe, Sáenz de Buruaga, Yuste, Juan Bautista Sánchez, Beigbeder, Asensio Cavnillas eta Ríos Capape.

Eta Espainiako alde askotan, nekazari-herrietan batez ere, Francoren gerra-aldarriari jarraitu diote hurrengo egunean. Araban eta Nafarroan, adibidez, uztailaren 19rako nagusi samar dira. Donostian eta Bilbon, berriz, porrot egin du jazarraldiak, elkartasun eta ausartziarik ezaz eta demokraziaren aldekoen ekimenez. Lotolako soldadu gehienak Donostiatik beren etxetara joanak dira. Leoncio Carrasco Amilibia koronela Francoren alde nabarmendu arren, Pérez Garmendia, ordea, Errepublikaren aldekoa da, baita Artola Goikoetxea Gipuzkoako gobernadorea ere.

Andoainen, Zumea kalean dute beren egoitza ezkertiarrek. Basteron, karlistek. Kale Berria da abertzaleen topalekua. Han biltzen dira Eusko Gaztedikoak, Mendigoizaleak, Euskal Abertzale Ekintzakoak, Emakume Abertzale Batzakoak, EAJkoak, ELAkoak eta abar, Batzokia da, batez ere, jendea argitzen eta mugimendua sortzen duena. Herriko bihotza dela esan dezakegu. Hor burubideratzen dira euskararen, kulturaren eta herrigintzaren aldeko ekinbide gehienak.

Baserrian libratzea ez da erraza, uda partean batez ere, baina larunbat-igandeetan bederen batzokirako bidea hartu ohi du Joxinixiok. Gaur, nahitaez, joan behar du. Baserriko lanak bukatu, afari-legea egon, galtza eta alkandora garbiak jantzi eta abaijan joan da maldan behera, batzokian ahal zituen lagunik gehienak harrapatzeko irrikaz.

Gaueko hamarrak dira. Bete-betea dago. Han daude bere lagunak, eta han daude alderdiko eta herriko agintari abertzaleak ere: Paulo Egibar, Ebaristo Barriola, Luxiano Pastor Añibarro, Antonio Lopez de Guereño, Pello Ugalde,

Primo Irulegi eta beste jeltzale asko. Sekulako burrunba entzuten da. Dozena bat irrati besterik ez da Andoain guztian, baina sua bezala zabaldu da herri osoan gerra-albiste. Eta batzokira sartzen den bakoitzak albiste beldurgarri horren berri ematen du, hari eta honi entzundako esamesak eta nabardurak erantsita. Berotzen ari da barruko giroa. Baina ez dute sinetsi nahi.

–Lehen ere askotan izan dituk horrelako zurrumurruak
–lasaitu nahi dituzte beren buruak.

Dena den, badaezpada ere, argi eta kontuz ibiltzearen aldeko, eta herriko bakeari eusteko iritzia gailendu da. Herrian ez da ezkertiar iraultzaile bortitz handirik, baina kanpotik CNT-FAIkoak eta abar, pistolak eskuetan, azaldu daitezke, eskuinekoak eta elizgtzonak astindu nahian. Herrian ordenari eta bakeari eusteko batzorderen bat edo talderen bat osatu beharra ere aipatu da. Paulo Egibar herriko alkate jeltzaleari eginkizun horretan alderdiak laguntzea beharrezkoa baita. Eta Francoren jazarraldiak aurrera egingo balu, askatasunaren, demokraziaren eta Euskadiren alde jokatu beharra ere nabarmendu da. Baina egoera hobeto argitu arte itxarotea erabaki dute. Gutsdenez. Nafarroako erreketek Gipuzkoarantz abiatzen diren ala ez ikusi arte.

Ordu itikietan iritsi da Merdilladira Joxinixio. Ate-hotsa entzun orduko sukaldean du ama.

–Zer berri batzokian? –galdetu dio.

–Ezer garbirik ez –erantzun semeak.

Egibarrek, Ugaldek, Barriolak, Irulegik eta halakok eta holakok esandakoak berriro dizkio. Herriko zenbait jenderen jarrerak ere azaldu dizkio:

–Karlistak irribarretsu omen dabilta, ezkertiar batzuk, erasokor.

Batzokian gailendu diren iritzien berri ere eman dio. Ederki joan zaizkie merdilladitarrei gau hartako logaleak. Joan Mari ere jaiki baita. Gaur igandea, ez du Iberduerora joan beharrik.

Gero, bazkalondoan, etzan on bat egingo dutela eta, ama Maria Bautistak sua piztu eta kafea eta esnea berotu eta beste mokadu bat jarri bitartean, ukuiluko lanak egitera joan dira bi anaiak. Joxinixiok jaten eman eta azptak txukundu: Joan Mari, berriz, txekorrak erraperatu eta gelditzen zaien esne hondarra jetzi etxerako. Istant batean egin dituzte hango lanak, elkarrekin, denbora-pasa hizketan aritzeko kezkatuegi baitzeuden biak ere. Amak prest dauka sukaldeko mahaia: urdaiazpikoa arrautza parearekin eta kafea eta uxuala gainerako.

Joxinixio, gorputzari garbitu bat eta freskatu bat eman, jantzi garbiak aldatu eta elizara abiatu da. goizeko zazpiketako meza entzutera. Sorabillakora joan ohi da askotan, baina gaur Andoaingora jo du, berriak jakiteko aukera handiagoa izango duelakoan.

Merdilladin ez ezik, beste etxeetan ere ez da lo askorik egin. Han zeuden lehenago batzokian eta kalean ikusi zituen gehienak. Besteetan koadjutoreren batek egin ohi du sermoia, baina gaur don Joakin Bermejo erretorea igo da pulpitura, sotana baino beltzagoko bekozkoz.

Eztarri eta etorri oneko hizlaria da don Joakin. Gaur dar-dar egiten dio ahotsak eta totelka ateratzen zaizkio hitzak. *Argi donea* liburutik irakurri du Ebanjelioa, Mendekoste ondoko hamazazpigarren igandeari zegokiona, hain zuzen. Aukera-aukerakoa:

–Aldi hartan, Jesusek ikasleei hau esan zien: bizi zaitezte erne, barnetik otso zakar izanik, ardi-larruz datozkitzuen sasi-igarleekin. Ondorenetatik antzemango diezue. Elorri-

tik mahatsik edo arantzatik pikurik bil al daiteke? Halaxe, zuhaitz onak fruitu on eta zuhaitz txarrak fruitu txar.

Ebanjelioa irakurtzea amaitu duenean, ezarriari eragin eta berehalaxe hasi da egoeraren arabera bere sermoia borobiltzen:

–Kristau bihotzekoak, jakingo duzue, noski, badirela Errepublikaren kontra jaiki diren militarrek. Egia da, zenbait lekutan basakeria eta ankerkeria izugarriak egiten dituzte batzuek. Baina Espainiako gotzainek esana dutez, ez da herriak aukeratutako Errepublikaren eta bere agintarien kontra jaikitzea zilegi.

Gorrotoak gorrotoa, mendekuak mendekua, indarkeriak indarkeria dakartzatela esanaz eta elkarrekiko errespeta eta begirunea eskatuz jarraitu zuen.

–Elkar maita ezazue, elkarri lagundu, ez egin inori kalterik, txarkertiarik, mendekurik –hots egin zien, hitz bakoitzaren banan-banan tenkatuz ahots dardarati eta ozenez.

Eta egun hartako Ebanjelioko azken hitzekin amaitu zuen don Joakinek goiz hartako sermoia:

–Neri “Jauna, Jauna” ari zaidan edozein ez da sartuko zeruko erreinuan. Zeruan dagoen Aitarena nahia egiten duena, bai, sartuko da zeruko erreinuan.

Batek baino gehiagok hartzen du lo mezatan. Bazen gaur lo-premiarik zuen ugari. Baina adi eta harriturik egon dira denak erretorearen sermoia entzuten. Ez zen ez-tul-hotsik eta aulkien krakadarik ere sumatzen.

–Eraso gogorren bat bazetorrek –bakarrrik esan diote elkarri, elizatik irteterakoan. Izan ere, don Joakin ez zuten sekula hain hautsia eta hunkitua ikusi.

Beldur da Bermejo herrian elkarren kontra gerta litekeenaz. Baina berak ere ez zuen uste gerra hark, hitzaldi hark gutxiago, ekarri zizkion ondorioak ekarriko zizkionik.

Meza ondoan mukuru bete dira tabernak. Eta zortzietako meza bitartean pilotan hasi direnak ere badira, arku-petan eta frontoian. Errepublikan eta laikotasunean bizi arren, eliztarrek, bederen, ez dute meza-denboran pilotan jokatzeko. Elizaren itzala plazaraino eta kaleraino tristen da, Errepublikaren laikoitasun-aldarriak gorabehera.

Joxinixio, ezin baita zutik egon, etxera abiatu da San Esteban baillarako bere lagunekin: Dorrotxola, Talai, Aldakaitz, Itsaso, Txurikadi eta Zinkobordako auzoekin. Hiru bat orduko loaldia egin nahi luke.

Unibertsala eta lokala uztartzen. Laboa eta Sarrionandia

ANA GANDARA SORARRAIN

Euskal Herriko Unibertsitatea

ana.gandara@ehu.eus

Ahozko ondarea baliabide sinbolikorik garrantzitsuenetakoa izan zen, 1960-1990 bitarteko euskal kultur berregituraketan. Hala, hamarkada horietan Euskal Literatur Sistemak (ELS) izan zuen osaketa aztertzeko, ezinbertzekoa da literatur sorkuntzaren eta euskal Ahozko Ondare Kulturalaren (AOK) arteko harremanari erreparatzea. Ikuspegi horretatik abiatuta, idatzi honen helburu nagusia da orduan ondu zen literatur transtetualitate¹ dinamika berriaren funtsa aurkeztea. Horretarako, egile zehatzetan islatzen diren ahozko ondarearen eta literatur sorkuntzaren arteko harremanei erreparatu diegu.

Corpus horrek testuarteko harremanen bideratzaile gisa funtzionatu zuen, literatur arituaren maila desberdinetan. Kultur gileek beren lanaren mesedetan baliatu zituzten ahozko ondareak eskaintzen zituen komunikazio eredu anitz; bertzeak bertze, literatur abangoardiek, musikariek, idazleek eta artistek –Pott Bandak, kasu; Mikel Laboak eta bertzek; Gabriel Arestik, Bernardo Atxagak, Joseba Sarrionandiak...; Jorge Oteizak, noski–.

Gainera, corpus horrek berak zedarritu zuen egungo Euskal Kultur Sistema (EKS) determinatu duen hainbat alderdi: ardatz tematikoen berarrantolaketa, egileengandiko eragin korrontea eta komunitatearen alderdi emozionala –hurrenez hurren: marjinalitatea nahiz etno-(h)isto-

[1] “Testuartekotasun”, hemendik aitzina.

ri(o)ak; euskal literatur tradizioaren kanona nahiz erreferentzia unibertsalen korrontea; eta identitatea-.

Edozein gisatan, euskal berrantolaketa kulturalean agerturiko testuartekotasun korrontea ez zen literaturari zegokion harremanetan bakarrik islatu; kontrara, bertakoak ziren erreferentzien eta unibertsalak zirenen arteko elkarreagin zabala mesedetu zuen bulkada berri hark. Unibertsalaren eta lokalaren arteko dinamika hori izan zen ELS garaikideak behar zuen alderdi eguneratzailea; norabide berriztatua, nolabait, bermatuko zuena. Hori dela eta, artikulu honetan proposatzen dugu literatur testuartekotasun berriztatuan ahozkoaren agerpen desberdinek izaniko rola hausnartzea; beti ere ahozko ondarea euskal komunitatearen baliabide sinboliko² gisa ulertzen dugularik.

Bidenabar, aipagai izanen ditugu hiru hamarkada horietan gertatua biltzen duten ardatzak. Batetik, komunitateari buruzko hausnarketak garai hartan izan zuen eraginaz arituko gara, sakona izan baitzen etno-errealitateak komunitatean izaniko eragina –dela hausnarketa teoriko, dela berriztatze praktiko nahiz saio emozional partekatuak medio-. Bertzetik, testuarterko harremanek kultur adierazpideetan izaniko bete-beharraz ere eginen dugu solas, ezen funtzio horrek garrantzi bikoitza izan zuen harreman sarearen osieran: aniztasunean nahiz kantitatean eta amarauna garatzeko funtsezkotasunean.

Aipaturiko ardatzen deskribapen sekuentziala bainoago, bereziki interesatzen zaigu bi alderdiek dinamika beraren gauzapenean izaniko lotura agertzea. Hori dela eta, bi ardatzen harreman estua agertzen duten adibide zehatzetatik abiatuko gara: Mikel Laboaren eta Joseba Sarrionandiaren lanetatik. Adibide horiekin, espresuki erreparatuko diogu AOKrekin erlazonaturiko errealitateak, literatur testuartekotasun aro berriaren baitan, izaniko rolari.

Bi ardatz horien baitan harilkatuko dugu 1960tik 1990era bitartean gertatuari buruzkoa. Hautaturiko ikuspegiak lagunduko digu –fase desberdinetan garaturiko hiru hamarkadetan konstante izan ziren bi guneak aurkezteaz gain– AOK-k izaniko rola nabarmentzen. Ikusiko dugunez, ondare horrek izaniko eginkizuna fundamentala izan zen komunitateari buruzko hausnarketa zutarri izan zuen dinamika berrian.

[2] “traditions, memories, values, myths and symbols that compose the accumulated heritage of cultural units of population.” (Smith, 2009: 16)

1. Ahozko Ondare Kulturala, adierazpide unibertsalean

Mikel Laboaren lanetan, hagitz agerikoak izan ziren 1960-1990 bi-
 tarteko dinamikan ardatz gisa identifikatu ditugunak –etno-errealita-
 tearen zama eta testuartekotasuna-. Are gehiago, bi alderdi horien az-
 terketarik gabe ezin ulertu dira kantariaren ekarpen nagusienetarikoa
 izan ziren Lekeitioak³.

Kanta sorta hartan landu zuen komunikazio modua dela medio,
 adierazpide berriak bilatzen zituen; hain zuzen ere, arau arruntek bul-
 katu ohi zituztenak ez bertzelakoak, arrazoiak haraindiko komunika-
 zioa lagunduko zuketena⁴. Kode hura urratuaz saiatu zen Historia ofi-
 zialak bazterrean utziak zituen etno-(h)istori(o)ak, modu alternatiboan,
 birkontatzen; bertzela erranik, luzaz Historia hegemonikoak bazterturi-
 ko herri-kontaketa aditzera ematen saiatu zen. Ofizialtasunaren fokua
 aldatu beharra izaki, euskal komunitatearen errealitate atzendutik hur-
 bileko corpusa hartu eta helburu berrien asebetetzeko gaitu zuen: AOK
 ezinbertzekoa zen euskal iragan partekatua ezagutu nahiz gaitzeko; hau
 da, erreferentzia bihurtzeaz gain, abangoardiazko lanak osatzeko⁵.

Horiek guztiek bildu ziren Lekeitioetan. Gozamenerako abesti sorta
 izateaz gain, euskaldungoaren iragana eta oraina erkatzeko gune bihur-
 tu ziren; hortaz, esfortzu hark hagitz kontuan zuen komunitatearen
 etorkizun modernizatua ere. Kezka unibertsalen lanketarako tresna bi-
 hurtu ziren; hitzez haratagoko komunikazioa lantzeko gune, adibidez.
 Gainera, erranahia eta funtzionaltasuna lankidetzan osatu zituen gune
 partekatua zen; izan ere, entzuleriarekin batera eraiki beharreko sor-
 men gune bihurtu ziren Lekeitioak –baterako eraikuntza horrek biltzen
 zituen elkarriketa kolektiboa lortzeko atzematea eta partekatzea-. Iku-

- [3] Lekeitio guztiak: “Lekeitio 1” (1968) –gorde gabea-, “Baga-biga-higa - Lekeitio 2” (1969), “Dialektikaren laudorioa - Lekeitio 3” (1971) -1971n estreinatua, baina, zentsura arazoengatik, 1980a arte grabatu ez zena-, “Gernika - Lekeitio 4” (1972), “Komunikazio-inkomunikazioa - Lekeitio 5” (1977), “Orreaga - Lekeitio 6” (1978), “Itsa-soa eta lehorra (Haizearen orrazia) - Lekeitio 7” (1985), “Cherokee - Lekeitio 8” (1989), “Mugak - Lekeitio 9” (1992) eta “Kiromantzidxa - Lekeitio 10” (1998).
- [4] “hizkuntzak komunikazio biderako agertzen duen gaitasuna hausnartuz eta ikertuz –hizkuntzak berak erabilera hutsezko praktikaz at dituen bi bideei ekiten baitie: poesia eta musika. Poesiarekin, hitzek esaten ez dutena esan nahi izatera behartuz hizkuntza; musikarekin, hizkuntzaren oihua eta dardara zentzu ematen duten formatik urrunduz.” (Ramon Lazkano, *Lekeitioak* bildumako liburuxkatik)
- [5] Erreferentziatzat hartzeak koordenatu lokalei zegokien autoezagutza kolektiboa baitaritzen zuen; abangoardiarako gaitzeak, koordenatu unibertsaletatikoa.

siko dugunez, euskal AOK izan zen, preseski, Lekeitioetan oinarrituriko harreman transliterario garrantzitsuen bermatzailea.

Segidan, idatzian dugun ikuspegia dela eta, guretako espresuki adierazgarriak diren bi Lekeitio deskribatuko ditugu, eta, ondotik, zehaztuko dugu emaniko azalpenek literatur testuartekotasunaren gauzapenean izan zuten zeregina.

“Gernika - Lekeitio 4” (1972)

Laugarren Lekeitioan, Gernikako bonbardaketa birkontatu zuen La-boak. Horretarako, tradizioan bildua zen “Haika, mutil” doinu herrikoa, gaugero 60etan eskainia zuena, berreskuratu zuen. Alabaina, diferenteki eskaini zuen, Lekeitioan: ez zuen lehenik landuriko doinu melodiko eta single gisa eman (ikus 1. eranskina); aitzitik, zati bat bakarrik hautatu, eta guztiz abangoardiazkoa zen lan esperimentalaren baitan kokatu zuen.

Haika, muthil, jeiki hadi,
argia den, mira hadi!
-Bai, nausia, argia da;
gur’oilarra kanpoan da.
-Haika, muthil, jeiki hadi,
argia den, mira hadi!

“Haika, mutil”, beregainki, euskal AOKren baitako erreferentzia nagusietarik bat bihurtu izanagatik, laugarren Lekeitioa ere bihurtu zen etno-(h)istori(o)en berreskuratzerako ekarpen fundamental.

“Itsasoa eta lehorra (Haizearen orrazia) - Lekeitio 7” (1985)

Zazpigarren Lekeitioarekin, prozesu bertsua izan zen, kasu honetan ere berreskuratze lan bikoitza egin zuelarik kantariak. Lehenik, bizia eman zion “Xori erresiñula” herri olerkiari⁶ (ikus 2. eranskina); aitzinago, akierako estrofa hautatu eta txalapartaren⁷ soinuarekin batera txer-

[6] “Xori erresiñula” *Bat-Hiru* (1974) lanean kaleratu zuen, formatu iraunkorrean, lehenik; “Haika, mutil”, *Mikel Laboa* (1969b) diskoan.

[7] “The rhythmic notes of this strange instrument, echoing through empty stone streets just before dawn, are dramatic and mesmerizing: *Tta-kun, tta-kun, tta-kun, tta-kun, tta-kun, tta-kun; ta-ka, ta-ka, ta-ka* [...]. These sounds are made by two men hammering vertically with stout sticks on two thick planks of wood, laid horizontally on straw pads on top of stools, boxes, or upturned buckets. The instrument looks like a primitive xylophone.” (Woodworth, 2007: 135)

tatu zuen, aipatu Lekeitioan. Hori eginik, bi elementuak abangoardiazko lanaren baitan kokatuaz, osatu zuen irakurketa berriztatua eta beteaz; konfluentzia soilak sor zezakeen irakurketa paraleloaz bertzelako koherentzia zukeena.

-Xoria, zaude ixilik, ez egin nigarririk;
Zer profemitü dükezü hola afljittüririk?
Nik eramanen zütüt, xedera laxatüririk,
Ohiko bortütirik,
Ororen gaiñetik.

Kasu honetan, etno-errealitatearen presentzia laugarren Lekeitioan ez bertzelako da. “Gernika” lanean, euskal komunitatearen iragan hurbileko gertakizun zehatzaz ari gara; “Itsasoa eta lehorra (Haizearen orrazia)” Lekeitioan, aldiz, komunitatearen iruditeria bera da eraberritua. Euskal komunitatearen noizbaiteko isla zireratekeen elementuek osatzen zuten Lekeitioa; hau da, euskal etno-errealitatearekin espresuki lotuak zireratekeen soinu, material eta zentzumen, pertzepzio, gisa atzeman zitekeen.

Lekeitioek sarri ernatzen zituzten entzuleriarengan sentsazio arraroak:

Mikelek Gernikan estreinatzen du kantua hau 1972an. Sor dezakeen erreakzioagatik kezkatuta badago ere, emanaldiaren bukaeran 1937ko bi lekuko hurbiltzen zaizkionean eskerturik sentitzen da kantua entzutean nolako emozioa sentitu duten agertzen diotenean. Aitzitik, garai hartan ematen duen beste kontzerturen batean jendarteko batzuk txistu egiten diote beren gaitzespena erakusteko: kantua arraroa eta desatsegina iruditzen zaie, eta “kantua normalak” kantatzeko eskatzen diote. (*Lekeitioak* liburuxka, 2007: “Gernika. Lekeitio 4 - 1972”, zenbatu gabe)

Atzematze horrek distantzia sortzen zuen, ezinbertzean, entzulearen eta eskainiaren artean. Zehazki, musikariak erabiliriko formatuak, teknikak eta jarrerak bideratu zuten ezagunaren eta ezezagunaren arteko distantzia: entzuleriak aitzinez ezagutzen zuenaren eta Lekeitioetan sumatzen zuenaren artekoa. Erran nahi baita, entzuleriaren *horizon of expectation* aldatu zela, distantzia estetikoagatik (Jauss, 1976 [1967]: 174). Corpus bera izan arren, Lekeitioetan eskainiriko AOK-k ez zuen deus ikustekorik aitzinez Laboak berak eskainia zuenarekiko.

Kantariarendako erreferentzia nagusi izaniko idazlearen teknika zen, giblean: Bertolt Brechtek⁸ erabiliriko alienatze edo urruntze efektuak sorrarazten zuen, hain justu, emaitza larri hura.

the first point at issue is to *uncover* those conditions. (One could just as well say: to *make them strange* [*verfremden*]⁹.) This uncovering (making strange, or alienating) of conditions is brought about by processes being interrupted. (Benjamin, 1998 [1966]: 18)

Zernahi gisaz, larritasunezko emaitza bertzela gauzatzen zen, kantariaren lanean. Batetik, egia da distantziamenduan eragin zuzena izan zutela diskurtso ez-arrazionalaren erabilerak, gutziz eklektikoak ziren solasaldiak txertatzeak eta publikoari espresuki zuzentzeak¹⁰; bertzetik, hagitx eraginkorra izan zen euskal musika nahiz ondarearen presentzia arrunta astintzen zuten lanketa gauzatu izana: euskal ondareari atxikirikiko ohiko arau artistikoak urratzeak erraztu zuen eskainiarekiko distantziamendua.

Gainera, lortu zuen atxikimendua sortzerik. Hori ulertzeko, hartzaileekiko lotura funtzionalean beharrezko izan ohi diren elementu eta baldintzei erreparatu behar zaie. Jakinaenez, kultura bateko elementuekiko atxikimendua garatzeak inbertsio emozional handia eskatzen du (Guibernau, 2009 [2007]: 143), eta Lekeitioen atzematea mendeko zen lotura emozional horiekiko. Laboak Lekeitioetarako hautatu zituen AOK-ko elementuek eta, bereziki, horien aitzinezagutzak lagundu zuten

-
- [8] Laboaren hirugarren diskoa (Bertolt Brecht, 1969a) Brechten lau olerkik osatzen zuten: “Munduaren esker ona” (“*Von der Freundlichkeit der Welt*”), “Gaberako aterbea” (“*Die Nachtlager*”), “Denak ala inor ez” (“*Keine oder alle*”) eta “Lilurarik ez” (“*Gegen Verführung*”). Hirugarren Lekeitioak ere (“Dialektikaren laudorioa”) Brechten olerki bat (“*Lob der Dialektik*”) du oinarri, eta “Langile baten galderak liburu baten aurrean” (“*Fragen eines lesenden Arbeiters*”) ere abestu zuen.
- [9] Bertolt Brechten *Verfremdung* terminoaren definizioarako eta distantziaren teorizazioarako, ikus “Conceptualizing the Exile Work: ‘Nicht-Aristotelisches Theater,’ ‘Verfremdung,’ and ‘Historisierung’” (in White, 2004: 77-132).
- [10] Ez zituen lan honetan bakarrik erabili, Lekeitioetan lantzen zuen komunikazio modua osatzeko baliatzen zituen, baliabide komunikatibo gisa. “Laboak *sketch* honetan lortu egiten du ‘ordena eta kaosaren, arrazoia eta pasioaren arteko oreka hori, Bennett [sic] Simon-ek antzerkigile onaren trebetasun eta inspirazioari egozten diona, hark bere baitan aurkitu behar baitu soiltasunaren, estasi neurtuaren eta zoramenaren mugetan dabilen frenesiaren arteko Arkimederen puntua” (*Lekeitioak* laneko liburuxkarik, “Komunikazio-inkomunikazio. Lekeitio 5 - 1977”; barneko aipamena: *Mind and Madness in Ancient Greece*, Bennett Simon).

testuarteko harremanak funtzional izaten; ezagunak izanik, ezezagunak sor zezakeen deserosotasuna konpentsatzea lortu zuen kantariak. Hau da, musikariak erabili zituen melodia nahiz estrofeak ahalbidetu zuten komunikazio bideragarria, abangoardiazko erabilera artistikoan: “Haika, mutil” doinuak eta “Xori erresiñula” olerkiko estrofa lagundu zuten Lekeitio horien atzemate funtzionala –erranahia zuena– osatzen eta sostengatzen; hala, bada, funtzionalitatea urruntze adierazkorrearekiko mendekotasunean zuen atzematea lortzen.

2. Ahozko Ondare Kulturala, unibertsaltasun mugatua

Joseba Sarrionandiaren lanetan euskal AOK-k izan zuen eragina, ordea, guztiz bertzelakoa izan zen: eragin mugatzailea izan zuen lehen hamabortz urteetako ekoizpenean (1975-1990) –zehazki, hizpide dugun testuartekotasun literarioan–.

Hizpide nagusi dugun kultur moldaketaren bigarren fasean (1975-1990), AOK-k euskal kulturaren erakundetzean izan zuen eragina; bertzeak bertze, gaien garapenean eta identitate eraikuntzarekin loturiko hainbat alderditan. Hala, testuarteko literatur dinamiketan ere izan zuen, gaien berrantolaketari dagokionez, esku-hartzerik. Segidan ikusiko dugunez, Sarrionandiaren lanetan eragin horrek izan zuen islarik, euskal literatur tradizioetiko erreferenteen eta erreferentzia unibertsalen potentzialaren mugaketa.

Tradizioko elementuen hautua

Idazle iurretarrak euskal literatur tradizioetik hautatu zituen erreferentzia anitz AOKren errealitatearekin ziren lotuak, edo hala agerrarazi zituen. Aukeraturiko idazleak, modu batera edo bertzera, lotuak ziren delako bizimodu “alternatibo” batera, eta bizi hura, noizbait eta nolabait, ahozkotasanari edo haren errealitateari. Anitz ziren malenkoniaren eta kartzelaren arteko bizi zoritxarrekoak; Martin Larralde “Bordaxuri” (Hazparne, 1782-1821) nahiz Pierre Topet “Etxahun” (Barkoxe, 1786-1862) gisako pertsonaia subalternoak, kasu. Sarrionandiak berak garaiko gizarteari jarrera heterodoxoz aitzina egin zioten idazleak aipatzen zituen; zehazki, beren gizarte garaikideak marjinatu zituen Jon Mirandez (Paris, 1925-1972) eta Gabriel Arestiz (Bilbo, 1933-1975) aritu zen (1988: 125-132, 134).

Heterodoxiak eta boterearen aurkako jarrerak ere badaude literaturan, baina erraz neutralizatzen dira goiz edo berandu. Gizarte burgesa liberala da transgresio literarioen aurrean, liberala edo betiere indiferentea, eta onartu egiten ditu heterodoxiak, literaturaren espazio zarratu eta sakratu horretan ematen diren artean behintzat. Gabriel Aresti eta Jon Mirande, adibidez, egungo euskal kultura ofizialean ezinbesteko bihurtu bide dira, bizi zireneko euskal kulturaren bazterturik egon ondoren. Heriotzak haien angelu zorrotzak borratu eta gizarteak errekuperatu ditu, apezgorako ezik, saindutegirako. Ateoa eta paganoa ere, azkene-rako saildu. (2006 [1985]: 200)

Idazleak kultur-gile haiek aurkezten zituen AOKn bilduriko euskal errealtatearen ondorengo legitimo gisa –hala sumatzen zituen–; partaide funtsezkoak ziren, hautu pertsonalean oinarrituriko delako ondorengotza horretan. Edozein gisatan, adierazgarriena pertzepzioaren partekatze kolektiboa nahiz loturaren jabetza banakoa dira, gure ustez, AOKren eta esperientzia marjinal edota subalternoen arteko harreman “erreala” baino gehiago.

Hala gertatua ulertu ahal izateko, ezinbertzekoa da Jorge Oteizak *Quousque tandem...!* (1963) gogoangarrian egin zuen ekarpena oroitzea. Bertan, jakina denez, bertsolariak aurkeztu zituen euskal errealtate modernorako giltzarri gisa. Bertsolariek errealtatea atzemateko zuketan ikuspegi eta abileziaren aldarrikapenak abiatu zuen marjinalitatea euskal “esentzia” modernoaren ezaugarri bihurtzeko bidea.

Unibertsaltasunaren bizipena

AOKrekin erlazionaturiko dimentsioak literatura unibertsalaren esperientzia nola eragin zuen ulertu ahal izateko, espresuki erreparatu behar diogu Sarrionandiaren garai hartako ikuspegia goitik behetira baldintzatu zuen alderdiari: euskaltasuna –euskal izanari loturiko errealtate zabala– esperientzia marjinal gisa sumatzeari (1988: 118-121). Errealtate marjinal hark baldintzatu zuen testuarterkorako hautatu zituen idazleen eragite potentziala; erran nahi baita, euskaltasuna esperientzia horren inguruan ardazteak murriztu zuela dimentsio iradokitzailea, iradokitzeko ahalmen potentziala bera. Hala, Victor Hugo-ren (1987: 55), Ho Chi Minh-en (*ibid.*: 76) eta François Villon-en (*ibid.*: 37) mundu poetikoa, adibidez, iragazi zituen euskaltasuna marjinalitatea-ekin lotzen zuen ikuspegi banakotik.

Epigrafeak

Une charrette de Biscaye a deux boeufs et a deux roues pleines
qui tournent avec l'essieu dans et font un bruit effroyable
qu'on entend d'un lieu dans la montagne.

Victor Hugo

“Estropozu egin eta amildegi ertzera erori nintzen”

Ho Chi Minh

“Freres humains qui apres nous vivez,
N'aiez les cueurs contre nous endurcis”

François Villon

Sarrionandiaren olerkiak

[. . .] Bizitza hau bakarra delako, gal ez dadin, ibili ez
Eta senditu ere ez, harriak legez izan nahi dut,
Mendea eta segundua gurutzatzen diren lekua,
Lekua besterik ez izan, hurrin deritzan aberrian. (*Ibid.*: 55)

[. . .] Neguko haize hotzak bizi ezik
ezin udaberria loratzen dela sinetsi,
Baina zer axola zaio zigor zeldetan
dagoenari urtaroen aldaketa? (*Ibid.*: 71)

[. . .] Goizaldean Nafarroako ikastetxea asaltatuko dugu
Francois eta biok. Otso gauak dira:
Gu poetak gara, baina ez gara mundura heldu
haro berririk igortzera, ez lur berririk. (*Ibid.*: 37)

G rard Genette-k erran gisa, epigrafeen kokapenak baldintzatzen du, sarri, testu zati horien funtzioa (2001 [1987]: 127). Hizpide dugun kasuan, euskaltasuna bizitzeko moduak mugatzen ditu epigrafeak irakurtzeko eta ulertzeko leudekeen aukerak. Horrek, kurioski, testuarteko dinamiken norabide bikoiztasuna nabarmentzen du; izan ere, epigrafeek idazle euskaldunaren poemen irakurketa eraginen dutela egia izanik, hagitz adierazgarria da kontrako norantzan gertatzen den eragina ere: Sarrionandiaren poemek eta, bereziki, poema horietan euskaltasuna bizitzeko moduak anitz eragiten die epigrafeen sugestio potentzialari.

Ondorioz, Genettek berak ezartzen dituen parametroei jarraiki, testuarteko dinamika horietan parte hartzen duten A eta B testuak ez dira norantza bakarreko dinamikan. Sarrionandiaren olerkiek eta egile unibertsalen epigrafeek rol bikoitza dute, hipotestu eta hipertestu baitira. Testuartekotasunaren adierarik klasikoenean¹¹, marjinalitatearen gaiak etorri unibertsalaren murriztaile gisa funtzionatu zuen, AOKrekin loturiko errealitateak sostengatuta. Idazle honen kasuan, bederen, dinamika intertestualak testuartekotasun mugaturantz jo zuen, marjinalitatea mugarri zuen harreman multzorantz: *Marinel zaharrak* (1987) eta *Marginalia* (1988) lanetan, erreferentzia intertestualak erlazionatuak dira bizipen, pertsonaia, paisaia... marjinali edo subalternoei. Idazlea da lotura hori eratzen duena, sarri izanen baitzuketen hipotestuaren eta hipertestuaren arteko erlazioek marjinalitateaz bertzelako irakurketa posiblerik.

Hori dela eta, eginiko deskribapenak erakusten du AOKrekin erlasionaturiko munduak –edota AOKn bilduriko esperientzia marjinalak– hagitx sakonki eragin ziola Joseba Sarrionandiaren idazketari. Batetik, euskal literatur tradizioari dagokionez, ahozkototasunari edo harekin erlazioan zen marjinalitateari loturiko biziak hautatu zituen erreferentziatzat; bertzetik, literatura unibertsaleko erreferentziei dagokionez, euskaltasuna marjinalitateetik bizitzeak baldintzatu zuen testuarteko dinamiken etorkizuna: etno-errealitatearen dimentsio banako edo kolektiboa gailendu zitzaizkien idazleen alderdi unibertsalei.

Gisa horretan lortu zuen Sarrionandiak, bere idatzietan, testuarteko dinamika koherentea: erreferentziek osatuko zuketen sistema iradokitzaileak irekia izan beharko bazukeen ere, zeinahi potentzial mugatu zuten bizipen subalterno nahiz heterodoxoek. Hala, bada, erran genezake unibertsalitate “hertsitua” sortzen zela, euskal errealitatearen ezaugarri kanoniko gisa esperientzia marjinala zuen diskurtso hartan.

Garapen hori nondik heldua zen ulertzeko, ezinbertzekoa da 1960-1975 bitartean AOKri emaniko aitzinbultkada kontuan izatea. Laboaren

[11] Hitzaren adiera ez-klasikoa litzateke, adibidez, tradizioan bertan datzan testuartekotasunaren zentzua. Horregatik, intertestualitatearen adiera hertsiena baino zentzu zabalagoan, tradizioa bera ez litzateke testuarteko harremanen bilduma baizik. Ondorioz, egungo euskal literatur tradizioaren erakundetze prozesuan parte hartu zuten idazle guztiak ziratekeen tradizioa sostengatzen zuten testuarteko ariketen kanonizazioan partaide.

kasuaz ari ginelarik erran gisa, euskal AOK-k berak bermatu zuen corpus hari loturiko errealitatea hausnargai unibertsaletarako gaitzea. Gisa horretan, aitzinfase horrek ahalbidetu zuen idazle zenbait euskal errealitatearen alderdietarik batean ardaztea: AOKrekin loturiko dimentsio marjinalan.

Ikuspegi erabakigarri hura lotua zen idazleak errealitatea bera atzematiko zuen hurbiltzeari. Aisa ulertzen da, beraz, errealitatearen atzematzea baldintzatzen zuen ikuspegi hark –euskaltasunaren esperientzia marjinalak– eragina izatea testuartekotasun potentzialak izan zitzakeen bi dimentsiotan: erreferentzien hautaketan eta beren atzematean –bertzerik da Sarrionandiaren idazketak 90etan eta ordutik aitzinera izaniko garapena desberdina izatea–.

3. Ondorioak eta bertze

1960-1990 bitarteko euskal kultur dinamika berria ulertzeko, garai-ko aipatu ardatzak identifikatzea garrantzitsua izan arren, are azpimarragarriagoa iduritzen zaigu bien artean sorturiko harremana. Etno-errealitatearen zamak eta testuartekotasun dinamikek kultur aritu oro eragin bazuten ere, bien arteko elkarreragina da, guretako, adierazgarriena.

Idea horretatik abiatuta, bi alderdien arteko harremana corpus zehatz batek lagundu zuela sumatu dugu: euskal AOK-k; izan ere, hari komun garrantzitsua izan zen harreman horren baitan, komunitateari buruzko hausnarketaren eta testuartekotasunaren artean. Hala, corpus hori, 1960-1990 bitarteko dinamika berri(ztatu)an, zeharkako ondare nagusia izan zela erran genezake: kultur aritu batetik bertzerako lotura funtzionalak –sentimentalak, kasu– laguntzeaz gain, mesede handia egin zien corpora berreskuratzeaz haratagoko eguneratze saioei.

Hori bera ikusi dugu, modu desberdinean gauzatu arren, Mikel Laboaren eta Joseba Sarrionandiaren lanetan. Horietan ohartu gara euskal komunitateari buruzko hausnarketa aditzera ematen duten islek izaniko garrantziaz.

Batetik, musikariaren lanak aztertzeak ahalbidetu du testuartekotasun unibertsalaren erabilera lokala eta abangoardiazkoa nabarmentzea; hau da, euskal AOKren unibertsalizatzea islatzen duen adibidea aztertu dugu. Lekeitioetan, aitzinez eskainiak ziren AOK-ko elementuen erabile-

rak hurbilpen berria eratu zuen corpusaren erranahiarekiko, eta baita kezka unibertsalak lokala dela medio hausnartzeko proposamena gauzatu ere –Gernikako bonbardaketa eta garai bateko euskal errealitatearen islak–. Corpus hartan islaturiko etno-errealitatea berrirakurtzeaz gain, .abiapuntua zaharberritu zuen, desiragarri zatekeen etorkizunerako iragan partekaturantzako abiapuntua. Zehazki, AOK distantziamendu efektua lortzeko baitezpadako elementu ezagun gisa aritu zen. Erran gisa, Bertolt Brechten *Verfremdungseffekt* horretan aurkitu zuen Mikel Laboak komunitateak zuen hainbat behar kolektibo asebetetzeko teknika aproposa: berrirakurketa kolektiboa abiatzeko eta euskaldungoaren oinazeari aitzina egiteko tresna. Nolanahi ere den, teknikaren funtzionaltasuna komunitatean aitzinez garaturiko atxikitze emozionalaren mendeko zen; AOK-k iradokiriko sentimen partekatu horiek lagundu zuten *Verfremdungseffekt* teknikak sostengaturiko “etno-berrirakurketa” funtzionala izaten, abangoardiazko lanen baitan.

Bertzetik, Joseba Sarrionandiaren ekoizpena adibide gisa hartuaz, jabetu gara komunitateari buruzko hausnarketak unibertsaltasunarekiko gara zezakeen bertzelako harremanaz; zehazki, euskal AOKrekin loturiko errealitatearen eragin mugatzailea sumatu dugu. Aztertu dugun garaiko idatzietan, AOK-k indartu zuen marjinalitatearen ideiak –bere adierazpide eta adierazmolde desberdinetan– euskal esperientziaren baitan zukeen indarra. Nahiz eta sentipen haren dimentsioa izan ez, erreferentzia partekatu garrantzitsu bihurtu zen. Sarrionandiak testuartekotasunari buruz zukeen ikuspegia mugatu egin zen: literaturako barne-erreferentziak –euskal literatur tradizioa– eta kanpo-harremanak –idazle unibertsalen mundu poetikoa–. Bertzela erranik, dimentsio iradokitzailea mugatua zen, testuarteko dinamiketan.

Euskal AOKn bilduriko emozio, bizimodu eta imajinarioak beretzeak errealitate horrekiko hurbiltzea bera ekarri zuen, euskaltasunari buruzko ikuspegi zehatzaz gain. AOKrekin erlazonaturiko errealitateak sentipenendako iragazi gisa funtzionatu zuen: euskaltasunarekin zeri-kusia zuten alderdi anitz esperientzia marjinaletatik iragazi ziren.

Ondorioz, AOK-k eragin fundamentalak izan zuen hizpide izan ditugun hiru hamarkadetako testuarteko literatur dinamiketan. AOK identitatearen sostengu kolektiborako baino gehiagorako tresna gisa garatu zen, denboran eta sentimenetan zeharreko puntu komun funtsezko bihurtuaz. Testuinguru horretan, unibertsalaren eta lokalaren arteko ha-

rremana eraikitzen ari zen garaiaren lekukoak dira Laboa eta Sarrionandiaren lanak. Harreman hura jorratu zuten, teknika unibertsalak erabiliaz, pertzepzio partekatuak lagunduaz eta proposamen banakoak eginez.

Komunitate mailako urradurak sendatzeko, lehenik, eritasunari erreparatu behar. 60ko hamarkadatik aitzina, euskal komunitateak behatze lan hori abiatu zuen. Mikel Laboak eta Joseba Sarrionandiak ondorio aitzinatzaileak izan zituen erresilientzia dinamika zabalean parte hartu zuten; bertze hainbatek egin gisa, trauma zokoratuak osatzeko ahalegin kolektiboan.

Aipaturiko bibliografia

- BENJAMIN, Walter, 1998 [1966], *Understanding Brecht*. Itzul. Anna Bostock. London: Verso, 1998. Inpr. [*Versuche über Brecht*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag]
- GENETTE, Gérard, 1989 [1982], *Palimpsestos: La literatura en segundo grado*. Itzul. Celia Fernández Prieto. Madril: Taurus. Inpr. [*Palimpsestes: La littérature au second degré*. Paris: Éditions du Seuil]
- , 2001 [1987], *Umbrales*. Itzul. Susana Lage. Mexiko: Siglo XXI. Inpr. [*Seuils*. Paris: Éditions du Seuil]
- GUIBERNAU, Montserrat, 2009 [2007], *La identidad de las naciones*. Itzul. M. Lluisa Parés Carpio.artzelona: Edit. Ariel. Inpr. [*The Identity of Nations*. Cambridge: Polity Press]
- JAUSS, Hans Robert, 1976 [1967], *La literatura como provocación*. Itzul. Juan Godo.artzelona: Península. Inpr. [*Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag]
- LABOA, Mikel, 1966, *Mikel Laboa*. Baiona: Goiztiri. CD.
- , 1969a, *Bertolt Brecht*. Baiona: Goiztiri. CD.
- , 1969b, *Mikel Laboa*. Donostia: Herri Gogoa. CD.
- , 2007 [1988], *Lekeitioak*. Donostia: Elkar. CD.
- , 1963, *QUOUSQUE TANDEM...! Ensayo de interpretación estética del alma vasca*. Iruñea: Pamiela. Inpr.
- , 1963, *QUOUSQUE TANDEM...! Ensayo de interpretación estética del alma vasca*. Iruñea: Pamiela. Inpr.
- RIEZU, Jorge de, 1948, *Flor de canciones populares vascas*. Buenos Aires: Ekin. Inpr.
- SARRIONANDIA, Joseba, 2006 [1985], *Ni ez naiz hemengoa*. Iruñea: Pamiela. Inpr.
- , 1987, *Marinel zaharrak*. Donostia: Elkar. Inpr.

- , 1988, *Marginalia*. Donostia: Elkar. Inpr.
- , 1999, *Hau da ene ondasun guzia*. Itzul. Luma Itzulpen Zerbitzua. Tafalla & Irun: Edit. Txalaparta & Esan Ozenki Records. Liburua + audio CD. Edizio eleaniztuna: euskara, gaztelera, alemana, frantsesa eta ingelesa.
- SIMON, Bennett, 1978, *Mind and Madness in Ancient Greece: The Classical Roots of Modern Psychiatry*. Ithaca, New York eta London: Cornell Univ. Press. Inpr.
- SMITH, Anthony D., 2009, *Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. New York: Routledge. Inpr.
- WHITE, John J., 2004, *Bertolt Brecht's Dramatic Theory*. Rochester, NY: Camden House. Inpr.
- WOODWORTH, Paddy, 2007, *The Basque Country: A Cultural History*. Oxford: Signal Books. Inpr.

Eranskinak

1. eranskina

84. — Haika, mutil (1).

Melodia: Donosti, C. 301.
Tono: Dofau, G. II., 1925, 9.

Andante mosso

Hai-ka, mu-tuil, jei-ki hu-
di, ar-gi-a den, ni-ru hu-
dil - Hai, nau-pi-a, ar-gi-e
de; gur'oi-ler-re kau-po-za
da. - Hai-ka, mu-tuil, jei-ki hu-
di, ar-gi-a den, ni-ru hu-dil

“Haika, mutil” abestiaren lehen ahapaldia
(Riezu, 1948: 313).

2. eranskina

XORI ERRESINULA

The musical score for 'XORI ERRESINULA' consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody starts with a quarter rest, followed by a quarter note G, a quarter note A, and a quarter note B. The second staff continues the melody with a quarter note C, a quarter note D, and a quarter note E. The third staff features a quarter note F, a quarter note G, and a quarter note A. The fourth staff concludes the piece with a quarter note B, a quarter note C, and a quarter note D. The score includes various musical notations such as rests, notes, and bar lines.

“Xori erresiñula” doinua.

Maisu-maistren zenbait irudi euskal haur literaturan

JOSUNE BELDARRAIN AGIRRE

Euskal Herriko Unibertsitatea

GENARO GOMEZ ZUBIA

Euskal Herriko Unibertsitatea

Ba al da maisu-maistrarik euskal haur literaturako pertsonaien artean? Baietz erantzun behar dela dirudi. Nolakoak dira, ordea, maisu-maistra horiek?, pedagogo aitzinatuak? antzinako pedagogia-moduen zaleak?, irakasle gaituak?, axolagabeak?, eskola-emaille goxo gizatiarrak?, ikasleez maiteminduriko maisu-maistrak?, jende hotz arrazionalista?, basajende uzkur bekozkoa?, gizajende limurtzaile zuria? Eta, nola jokatzeko dute ikasleekin?, goxo?, zakar?, hurbiltasunez?, urruntasunez? Autoritatearen jabe dira?, autoritarioak dira?, *laissez faire* estilokoak? Eta ikasleek, maite dituzte irakasleak?, gorroto diete?, indiferentzia adierazten diete? Guztiarekin ere, nola aurkezten dizkigute kontalariek irakasleak?, enpatiaz?, higuinez?, objektibotasunez? Pertsonaia primarioak ala sekundarioak dira?, lauak ala biribilak? Erantzunik ez, halako galderentzat.

Baiezkoa da –esana dago jada– lehen galderarentzako erantzuna. Alde batetik, hala behar du: estatuaren eta elizaren menpeko jende-ostegaria osatzen da, baike, euskal irakaskuntzako sareetako batean atxikitako guztien artean, eta ezinbestean islatu behar noiz edo noiz sortzaileek figura hori, areago errealismo kritikoa eta autofikzioa gailendu zirenez geroztik. Beste alde batetik, ohikoa da euskal idazlea irakaskuntzan ere jardutea, edota, behintzat, inoiz irakasle ibili izana; horregatik beharbada, ofizioaren eraginez-edo, lantokiko bizipenak

liburuetara isuri beharrez-edo, gauza ohikotzat jo behar genuke maisu-maistrak sarritan agertzea haurrentzako liburuen plazan. Azkenik, oso gauza normala da haurtzaroan lehentasuneko presentzia duen figura hori ere agertzea haur-liburuetan gainerako pertsonaiekin batera, nola baitira lehentasunekoak gurasoak eta aitona-amonak, eta oso ohikoak Amona Mantangorria eta Sorgina, Axelko argia eta Otsoko odolzalea, *Cicada* eldarnioz betea eta *Formica* arrunta, Ipotx triskaria eta Ahizpaorde kanpoeder barnegaixtoa, Urretxindor kantatzaile ederra eta Belatxinga parlero kontakatila; esan dezagun, bada, konpainia noble horretako beste kide bat dela maisu-maistra, aurrerago ikusiko dugun bezala.

Hortik aurrerako galdera sortari ezin taxuz erantzun. Horregatik, corpus txiki baina esanguratsua osatu da estudio honetarako, begiz joaz eta apurka-apurka bilduz euskal haur literaturako zenbait maisu-maistra. Bi baldintza betetzen ditu corpusak: 1990-2015 urteen bitartean argitaraturikoak edo berrargitaratutako lanak dira; lehen irakurleentzako liburuetatik hasita 12 urte bitarterainoko liburuak dira. Lan honi nolabaiteko sistematizazioa eman nahirik, jo irakurketa-gida batera eta jo bestera, aliritzira osatu da corpusa. Guztira, 31 liburuko corpusa aztertu da.

Azterketarako, liburuotan azaltzen diren maisu-maistra bakoitzaren zenbait datu bildu dira sistematikoki, jakiteko nolako karakterizazioa eta nortasuna eman zaizkien, eta, hartara, artikuluairen mataza hariltzeko. Honako datu hauek:

- Itxura fisikoari buruzko xehetasunak: izena; izengoitia; sexua; generoa; adina...
- Deskripzio fisikoa: testuak zer dioen; ilustrazioek zer irudikatzen duten.
- Nortasun-ezaugarriak eta izaera-alderdiak.
- Kontakizunean duen garrantzia: protagonista ala bigarren mailako pertsonaia den; pertsonaia laua ala biribila den.
- Kontalariaren ahotsa eta begirada irakaslearen aldera: sinpatia; antipatia; hurbiltasuna; arbuioa...
- Pedagogia-gertakariari dagozkionak¹: irakasleak autoritatea ala autoritarismoa baliatzen ote duen; ikasleekiko harremana nolakoa den; magistrozentrismoa ala paidozentrismoa den...

Datuok kontuan hartuta, zenbait azpiataletan sailkatu dira maisu-maistrok, testu hau ehuntzeko: batzuetan, irakasleen ezaugarri nabarmentenak aintzat hartuz; besteetan, kontalariaren begirada nolakoa den lehenetsiz. Ohartzekoa da, hala ere, kategoria eta azpiatal batean baino gehiagotan sar daitezkeela irakasle horietako batzuk.

Zernahi gisaz, sarrera modura-edo, betor hona Obabako maistra hura, zergatik ze, gogoan atxiki genuen irakurri genuenean, orduko denboran. Eta, baita ere, hamabi urtekoa delako ikaslea, Mugatseko morroia.

Albania auzuneko maistra

Euskal Literaturan agertu den maistrarik gogoangarrienetako bat “Post tenebras spero lucem” ipuinean (Bernardo Atxaga, 1982/1988) aurki dezake euskal irakurleak, behialako literatura-kamio horietako batean. Obabako Albania auzune urrunera gazterik joana (23 urte), heztekoak hor utzi zizkieten 17 neska eta 15 mutil, ate-leiho trauskilez eta itoginez hornitutako eskola txikian. Bitarteko urriak zituen eskola txiki hark: Dalmau Carlesen entziklopedia, pupitre erdi puskatuak, arbela eta zerrautsa, zeina maistrak baliatzen baitzuen Afrika eta Asiako mapak lurrean marrazteko, adiskideekin jaioterriko hondartzan jostatzen zenean bezala. Maistra izengabe hori ez da irakasle autoritarioa, baina bai autoritatearen jabea: jakin daki aurre egiten Manuel umezurtzaz burutzen diren ikaskideei. Irakasle hurbila eta pedagogo abegitsua dugu: gertuko naturaz baliatzen da eta, hartara, mitxeleta bila eramaten ditu umeak egun eguzkitsuetan; xamurtasunez tratatzen du Manuel, Mugatseko morroi ttikia, hamabi urtekoa, haren nagusi edale zerriak azpiratua, eta hari ematen dio eskolako estufa pizteko ardura, autoestimua sendatu eta sendotu dakion. Nortasun aldetik, tristezia-amiñi bat darakuskigu bere ohituretan: libreta batean apuntatzen ditu bere aldarreak: “*Melanargia Russiae* bat naiz. Kortxo bati josita nago orratz batez, eta odolustuz nihoa piska banaka”; “Tuntundu egingo naiz Albania hotz honetan”². Eta gutunak idazten dizkie kostaldean utzitako lagu-

[1] Freirek (1999) garatutako zenbait pedagogia-kontzeptu aintzat hartu dira horretarako, hala nola komunikazio dialogikoa, hezigaiekiko errespetua, autoritatea vs autoritarismoa, kritikotasuna, kultura-identitatea, ezagutzen transferentziaren auzia, hezigaiaren autonomia, zentzu ona, tolerantzia...

[2] Atxaga, 1988: 45 eta 46.

nei, herrimenez, setiaturik bizi dela sentitzen duelako auzune urrun hartako etxetxo hits hartan. Baina, hargatik, ez da adoregabea eta, halatan, irmo ageri zaigu, ziape-hazia³ bezain adoretu, zeina, San Markoren ebanjelioaren arabera, hazi txikia izan arren, zuhaitz tantai egiteraino hazten baita eta haren adarretan txoriek habiak egiten baitituzte: hartara, aurre egiten die auzuneko maiseatzaileei (“baten batekin ibili egin behar horrek ere”)⁴, aurre egiten die gau batez erronkan eta oihuka ate joka datozkion gizon gazte mozkor zalapartariei (“Ez al zaizkin bada gaztetxoak gustatzen? Gu ttiki ttikiak gaitun, egitan!”)⁵, eta aurre egiten dio Manuel *gizon ttikiari* azkenik, laineza harturik fanfarroikerian dabilkiolako errespetua galduta, eta betiko kentzen dio estufa pizteko ardua. Izan ere, afaria eta gau baterako aterpea eman zizkion Manueli, mutikoa bisitan joan zitzaion batean, itzultzeko orduan euria ari zuelako, eta aterpetze horrek esamesak sortu zituen auzunean⁶; maistrak, gau harrez geroztiko Manuelek beste portaera bat zuela-eta ondorioztatu zuen ze, Mugatseko morroi ttikiak berak eman ziela bazka Albaniako maiseatzaileei. Arazoak arazo, bikain moldatzen da Albaniako maistra autoritatearen eta libertatearen arteko orekari eusten.

Nolanahi ere den, beste garai bateko, beste mundu batekoa da Albaniako maistra hura: gerren aurrean zein gerren ostean Euskal Herriko auzo urrun galduetan ibilitako maistrak gogora dakartzkio irakurle helduari. Egun, ordea, ez dago auzo urrunik, eta kanpora bidaiatu behar.

[3] Ziape-haziaren parabola (Mk, 4,30-32). Atxagak berak aipatua (1988: 64); ipuinaren lehen idatzaldian ez da motibo bibliko hori ageri, baizik-eta metafora arrunt bat: gaixoaldia bukatuta, poliki-poliki adoretuz doan gaixoaren metafora, hain zuzen.

[4] Atxaga, 1988: 61

[5] Ibidem: 62

[6] Nolabait ere, Miranderen *Haur besoetako* nobelari egindako keinu edo alusiotzat hartu behar dugu *Post tenebras...* ipuinaren lehen idatzaldiko honako aipu hau: “barbero zahar baten imentzioz fumatzen du, baina haren irribarrea –apur bat eroria– haur besoetako batena da” (Atxaga, 1982: 106). Bigarren idatzaldian desagertu egiten da alusio hori, eta honelaxe dago berridatzia: “Oso irribarre polita dauka mutil honek” (Atxaga, 1988: 47); ez da ezabatzen, ordea, Mirandek nobelan plazaraturiko gaia, pedofilia, alegia (Theresa/izenik gabeko narratzaile gizonezkoa; Manuel/izenik gabeko maistra). Desio eta harreman hori esplizitua da Miranderenean; noiz bai noiz ez, gandu artean dakusagu, kiriketari dabilela, berriz, Atxagarenean.

Maistra bidaiari bat Limpopo ibaiaren ertzean

Afrika urrunera bidaiatzen du *Elefante txori-bihotza* kontakizuneko maistrak (Mariasun Landa, 2001). Izan, bidaiazalea da eta, Albaniako maistrak bezala, ikasle bereziarekiko ardura hori ere badu ezaugarritzat⁷. Maistra dinamikoa da, abenturazalea eta ikasia: egunkari ingelesa irakurtzen du eta Rudyard Kipling-en liburu bat sartzen du ekipajea. Halaber, etxeko lanak ere bere gain hartzen ditu: banana-konfitura prestatu, eta eskutitzak idatzi, esaterako.

Gutun forma hartzen du ipuinak eta maistra dugu gutun-izkiriatazaille. Dena dela, aitzakia narratibo bat da forma epistolar hori, maistra ez baita Xabier izeneko narratarioaren bizimoduaz eta egoeraz gehiegi axolatzen. Hain zuzen, bere curriculumeko gorabeherez mintzatzen zaio maistra Xabierri, adieraziz zer-nolako erabakiak hartu dituen lanbidearen norabidea bere desio eta nahietara moldaturik: “Armiarma traketak eta maniatikoei klase emateaz kokoteraino” zegoelako, Afrikara joatea erabaki du, elefanteen maistra izatera, lagun batek esan baitio “elefanteak ikasle fin-finak, oso ikastunak” direla.

Laneko baldintzen hobekuntzaren alde egiten du. Esaterako, irabazkinei dagokienez, “eulitan” kobratzetik “ehun tona banana” kobratzera igaro da Afrikara joan denean. Eta, maistra-kontratua eteten zaionean, Limpopo ibaiak gainezka egin eta eskola suntsitu duelako, kikildu orde, irakaskuntza utzi eta ikerkuntzara jauzi egiten du, horixe delako benetan interesatzen zaiona eta ez irakaskuntza, hainbesteraino non elefante txori-bihotzei buruz “agian liburu bat idatziko” duela iragartzen duen.

Maistra honek ez die jakintza guztiei garrantzi bera ematen: ikasleek ingelesa, gimnasioa eta ordenagailuak maite dituzten arren, irakurtzen hastea proposatzen die berak, eta ipuinak kontatzen dizkie, besteak beste, “Inurria eta Txixarra” rena, nahiz eta zenbait ikasleek protestatu eta haserretu, txorakeriatzat eta inozokeriatzat baitaukate irakurketa. Jakintza entziklopedikoa, berriz, ez du goresten, ez daki galdera guztiei erantzuten eta akatsak ere egiten ditu ikasleen aurrean haien barre maltzurak sorraraziz.

Halaber, ikasteko gaitasuna duen maistra da. Hasieran, elefante guztiak berdinak direla uste badu ere, unibertsitatean horrela irakatsi

[7] Cf. Landa 2005/¹1990. *Alex* obran ere erabili zuen autoreak ikasle bereziaren motiboa.

ziotelako, konturatzen da praktikan hori ez dela egia eta, nolakoa duten bihotza, mota askotako elefanteak daudela ohartzen da: behinik behin, badira tigre-bihotza dutenak, putre-bihotza dutenak, txori-bihotza dutenak eta tximu-bihotza dutenak. Hartara, portaera diferentea dute: oldarkorrak dira batzuk; mugituak, beste batzuk; irrikatsuak eta lehiakorrak, beste zenbait. Guztiarekin, badira elefante bereziak, oso eztiak eta misterioitsuak: txori-bihotza dute halakoek.

Oro har, Landaren maistrak ez ditu gehiegi maite ikasleak, areago, haien aurkako juzguak isurtzen ditu umorez, ozpinez, agian (“armiarna trakets eta maniatiko”). Bi motatan banatzen ditu elefanteak/ikasleak: elefante txori-bihotzak, eta gainerako guztiak. Txintxoak batetik, eta lotsagabe edo errespetugabeak bestetik: txori-bihotza dutenak bereziak dira, eta, uholde bat iragarrita denak salbatu dituelako, heroi izateraino heltzen da ipuin honetakoa; bestelako piztien bihotza dutenak, berriz, galdera ergelak egiten dituzte, bihurriak dira, zikinak, lan zentzugabeak egiten dituzte, ezaugarri gaitzesgarrien jabe dira, labur esanik.

Hunkitzen den maistra dugu, zalantzatia, pena ere sentitzen duena. Baina mugak ere jartzen ditu, eta ikasleei aurre egiten die autoritatez, ikasleei gogorazita berak “irakurtzen irakasteko konpromisoa” duela, eta desafioz, berarekin gustura egon ezean beste maistra bat bilatzeko ikasleei esanda. Etsiak harturik, ia pazientzia agortuta, ikasleen zalapartak baretzeko “oso serio” jarri behar du. Neke horrek, azkenik, “kontrata amaitzeko geratzen zitzaizkion egunak” zenbatzera darama.

Eskola-emailearen begirada

Maistra kontalariaren ahotsa eta begirada gailentzen dira aurreko obran, eta maistra bera da protagonista nagusia.

Protagonista nagusia izan gabe, halakoxe kontalaria dugu Juan Kruz Igerabideren *Korri, Sebastian, korri!* kontakizuneko maistra (2008). Konturatuta dago, bada, maistra, ezen Sebastian haurrak beste haurren erritmoan irakurtzen ezin ikas dezakeela eta Sebastian bera ere jabetuta dagoela horretaz; zer egin ez dakiela, azkenik irtenbidea aurkitu du maistrak, Sebastiani ikaskide ezindu baten ardura emanaz. Haurren beharren behatzaile eta bermatzaile dugu maistra Igerabideren kontakizun honetan. Ikasle berezietz arduratu beharra azpimarratzen du egi-leak, maistra arduratsu baten ekimenaren bitartez. Esplicituki,

hezkuntza-balioak lantzea helburu du kontakizunak: solidaritatea; errespetua; maitasuna; eta ezberdinarekiko tolerantzia, muga fisiko eta psikikoak dituzten ikasleekiko, batez ere.

Eskola-umearen begirada

Haurren begiradaren galbahetik igarora ematen digute kontakizun frankok irakaslearen irudia. Noiz irakaslearekiko enpatia nabarmenduz, noiz harekiko ezinikusia gordin adieraziz.

Begirada hori testura ekartzen aurrenetariko Maria-sun Landa dugu. Helduen eta haurren munduen arteko talkaren eta ezin elkar ulertuaren sinbolotzat har daite(z)ke *Iholdi* pasadizo-sortako bi txataletako andereñoa(k) (2005/¹1990): “Marraskia” eta “Sikologoa”. “Marraskia”n andereñoek ez du errespetatzen umearen sormenak behar duen denbora. *Iholdi* marrazten ari da, arraintxoak marraztera doa, baina andereñoak “-Bale! Orain matematikako fitxa bat egin behar dugu” esaten dio, eta marrazkia amaitu barik geratzen da. Antzeko sentiberatasun falta, edo larriagoa, “Sikologoa” txataleko andereñoek erakusten du. Haren aginduari jarraituz, ipuin labur bat ondu du *Iholdi*k. Andereñoek “Benetan laburra hire ipuina!” esan ondoren, psikologoari (gizona da, bera) erakusteko baimena eskatzen dio *Iholdi*ri. Literatura-sentiberatasunik ez duela, fantasia errespetatzen ez duela eta literaturari pentsamendu logikoa aplikatzen diola adierazten du andereñoen jarrerak. “Txolarrea” atalean, berriz, goxo eta sentibera azaltzen da andereño: txoritxo bat ikasgelara sartu eta, kristalaren kontra jo ondoren, hilda lurrera erortzen da. Batetik, andereñoek txoriei buruz zerbait badakiela adierazten digu, “Txolarrekumea zen” esaten baitie ikasleei; bestetik, txolarrekumetxoa lurretik jaso eta paperezko mukizapian biltzen du.

Beste haur baten begiradak maisu-maistren zenbait irudi eskaintzen ditu egile beraren *Alex* lanean (2005/¹1990). Izan, mutiko desberdina da *Alex*: ahalmen bereziak ditu; ahalmenok bere kasa piztu eta itzali egiten dira eta, pizten direnean, etorkizunean zer gertatuko den ikusten du. Baina, inork ez du *Alexi* gertatzen zaion horretan sinesten. *Ahalmen berezien* kontu hori “serioski” hartzen duen lehen pertsona andereño Kontxesi da, “irakasleen artean ulertu nauen bakarra” dio *Alex*ek. *Alexi* buruz “bitxia, aparta, originala” dela dio, eta *Alex* “kariño handiz” tratatzen du, zer gertatzen zaion galdetu eta “estu-estu” besarkatzen du, beste inork egin ez duen bezala, eta gertatzen zaiona “arraroa baina oso

ederra” dela esaten dio, eta ez duela “larritu behar, ezta lotsatu ere”, “zorte handia duelako, bihotzarekin ikusten baitu”. Alex “inportante” sentitzen da andereño Kontxesiri esker. Beste modu batekoak dira beste irakasleak. “Zera hori” gertatzen zaionean beste irakasleek errieta egiten diote: “espabilau”, “esnatu txikito!”, “egon lotan eta jango dek mehe!” esaten diote. Horrez gain, Alexi ez zaizkio arriskua eta abentura gustatzen. “Antiabenturerotzat” du bere burua, eta lasai-lasai esaten du “ni edozer gauza izango naiz, baina baliente ez”. Horregatik, eskolan, “maritxika”, “oiloa” eta “arraroa” deitzen diote. “Maisu nazkagarri” batak “Alex Aldrebes” ezizena asmatu dio, eta ikaskideek berehala horrela esaten hasi zaizkio. Ikus dezakegun bezala, Alexen begiradak taxuz epaitzen ditu irakasleak, ez dutelako desberdintasuna onartzen, ez dituztelako mutil sentiberak onartzen, eta genero-estereotipoei eusten dietelako. Andereño Kontxesi, berriz, altxor txiki bat da. Eta berari irakasleekin gertatu zaiona etorkizuneko umeei gerta ez dakien nahi duelako, Alexek “ume txikien maisu” izatea gustatuko litzaiokeela jakinarazten digu.

Markos eskola-umearen begirada eta ahotsa nabarmentzen dira Patxi Zubizarretaren *Markos kantinera* kontakizunean (2002). Hezkuntza-komunitateak Markos ume protagonistaren genero-identitatearen aurrean zer-nolako jarrera duen erakusten digu ahots horrek. Dualitate bat agertzen du: ahots trumoitsoko zuzendari irribarre-zuria dugu, baretik, eta Rakel andereño irribarretsua, Markosen arrazoibideak entzuten eta ulertzen dakiena, bestetik. Zuzendaria xantaiaren bidez saiatzten da Markosek kantinera irteteko nahiari uko egin diezaion; Rakelek, berriz, Mikel psikologoarekin batera, mutikoaren aukera ez zaiola gaizki iruditzen esan dio zuzendariari. Haien eginahalei esker bideratzen da Markosen genero-identitateak eskola-komunitateari sortu dion gatazka. Azkenik, komunikazio dialogikoa gailentzen da: andereño Rakelek modu aproposa darabil ikaslearekin batera, eta ez haren gainetik, gatazka gainditzten saiatzeko. Indar aurrerakoien diskurtsoak irabazten du auzia eta indar kontserbadoreen arrazoibideak galdu.

Miren Agur Meaberen *Nola zuzendu andereño gaizto bat obran* (2003), haur protagonista (itxura denez, neskatiko bat, *mari-maistra* deitzen diolako andereñok une jakin batean) eguneroko bat idazten hasten da arazo bat daukalako, eta arazoa da, hain zuzen, andereño berria ez zaiola gustatzen “barre gutxi” egin, “begirakune zorrotzak” bota eta “mantal grisa” darabilelako. Hain da arazo potoloa “negarguraz” egoten baita

neskatoa, eta “bihotza andereñoaren mantalaren kolorekoa bihurtzen” ari baitzaio, grisa alegia. Oso goibel sentitzen da eskolan, egunerokoan idazten duen poeman islatzen duen bezala. Kontakizunean argi ikus daiteke zer-nolako eragina duen andereño batek ikasleen aldarlean, noraino pasa dezaketen gaizki umeek andereñoaren jarreragatik. Hala ere, gaizki-ulertu baten ondorio baino ez da haurraren larridura hori: andereño barre gutxi egiten du hagineko mina daukalako eta begirakune zorrotzak botatzen ditu lentillak ipini berri dituelako. Umearen begirada aldatzen da, beraz, kontakizunaren bukaeran, eta beste modu bateko andereño bat dela argitzen zaigu: andereño zehatza, umeen mundura gerturatzen dakiena, umei enpatia adierazten diena, umeek zer behar duten badakiena, zuzen-zuzen erantzuten baitie umeen galderei, eta umeek uler ditzaketen arrazoiak ematen baititu; andereño irmoa, iritzia baduena, eta gauza guztietan amore emango ez duela jakinarazten diena, esaterako, “grisa oso kolore polita da” esaten duenean.

Patxi Zubizarretaren *Pikolo* kontakizunean (2008) Karlos maisu eta-kidearen jardueren berri ematen digu Manuel haur lañoaren begiradak. Ikaskideen xantaiak eta tratu txarrak pairatzen ditu guardia zibil baten seme izateagatik; kalapitetako batean zuzendariak eta maisuak esku hartu behar dute, eta Manuelek ikaskide bati barkamena eskatu behar diola erabaki dute, Manuel jasaten ari den jazarpenaz ohartu gabe. Bestalde, heziketa-harremana baliatuz, maisuak Manuel ikaslea tentuz manipulatzeko du, herriko *casa-cuartelaren* aurkako atentatua buruan duela. Hartarako, bakoitzak bere etxea margotzeko agindu die ikasleei, eta Manueli xuxurlatu dio kuartela margotzeko, “sarbideak non dituen, dena, hegazkin batetik” ikusiko balu bezala. Beste egun batean, maisuak aitari buruzko idazlan bat egiteko agindu die; hurrengo egun batean, aitaren lanbideari buruz; eta hurrengo batean, aitaren lanaz, ordutegiak zehaztea eskatuz. Aitaren ordutegiari buruzko idazlana, zuzenduta eta oharrez josita eman dio Manueli maisuak, eta umea orduan “oso txiki” sentitu da, eta pentsatu du “idazlanak gorroto” dituela, “zuzenketa gorriekin” asko itsusten eta zikintzen direlako. Amorratuta dago Manuel, eta pentsatzen du maisua handiuste bat dela “dena dakiela” pentsatzen baitu, baina egiatan “ez daki”, eta opa dio maisuari meteorito bat gainera jaustea. Maisuak Manuelen idazlanari egin dizkion oharrak eskuizkribu-itxurako letra-tipo bereziz eta kolore gorritz nabarmenduta daude liburuan, zenbaiten iritzian hain desitxuroso eta antipedagogikoa den ohitura hori grafikoki ikusarazteko. Ohartzekoa da mota askotako kon-

tuak nahastu dituela maisuak bere zuzenketetan: akats ortografikoak, zenbakien idazkera; baina, guztiarekin, larriena da ezen aitaren gaueko garitako ordutegia hobeto zehazteko agindu diola eta galdera konkretu amarratsu bat egin diola: “garita ez da behin ere hutsik egoten?” Manuel, ordea, ez da oraingoan ere ezertaz konturatu. Gainera, beste egun batean maisua “atseginagoa” iruditu zaio eta jada ez du desio “meteorito batek harrapatzea”. Aurrerago ere “esperimentu sekretu” bat egiteko agindu dio Manueli, ikasleak jakin dezan, aitarentzat, bera ala lana, zer den inportanteago. Manuel, orduan, pentsatzen hasi da “igual maisuari meteorito bat” jausiko zitzaiola gainean eta “burutik” dagoela. *Esperimentu* korapilatsua izan arren, konplitu egiten du Manuelek. Halako batean, bonba bat lehertu da *casa-cuartelean*, eta hildakoak eta zaurituak eragin ditu. Maisua desagertu egin da, baina denek diote oso atsegina dela. Manuelek maisuaz gauza bera pentsatzen ez baldin badu ere, batzuetan “oso eskertuta” dago, maisuak *esperimentua* agindu ez balio, agian aita “desagertuko” baitzen. Maisuaren desagertpena dela eta, pentsatu du igual azkenean “benetako meteorito bat” gainera jausiko zitzaiola eta “desintegratuko” zela.

Naroa zortzi urteko neskatoaren begirada eta ahotsa ditugu Xabier Mendigurenen *Kulerozahar* ipuinean (2012). Andereño gaizto zigortzaile sorginaren irudia helarazten dio haur narratzaileak irakurleari. Jantzkerari erreparatuta jarri diote goitizen laidogarria ingeleseko irakasleari: “Kulerozahar”; izan ere, kularoak bistan ditu, “kulero berdexka itsusi batzuk”, “askotan erabiliak eta gastatuak”. Irakaslearen eta ikasleen arteko talka latza kontatzen digu Naroak: haren pedagogia-baliabideak ez dituzte gustuko, “Kulerozaharren eskolak guztiz aspergarriak” dira: ariketak eta ariketak eginarazten dizkie eta gramatika pila bat ematen die. Ordura arte, ordea, beste urteetan gustuko lanak egin dituzte eskoletan, hots, abestu, antzeztu eta pelikulak ikusi, besteak beste. Horrelakoak, baina, Kulerozaharri “stupid things” iruditzen zaizkio. Naroak agerian uzten du irakaslearenganako gorrotoa: “sorgin purtzila”, “irakasle gaizto”, “sorgin hutsa” erabiltzen ditu Naroak irakasleaz mintzatzean. Azkenik, mendekua hartu dute Naroak eta haren gelakide Lutxik eta Peruk: irakaslearen etxe inguruan simaurra zabaldu dute, hura amorraziz. Garai bateko irakasle autoritarioaren eta garai bateko ikasle bihurrien irudi estereotipatuak agertzen dira kontakizunean. Dena dela, idazleak liburuaren azal-hegalean diosku mota askotako irakasleak izan dituela, baina, izan dituen irakasle txarrekin “barregarri utziko dituen

istorio bat” idaztea erabaki duela; eta halakoen biografia irrigarri-mendekatzailea osatu du, nolana ere den.

Irakasle arduratsuak

Andana bat horrelako dugu, kontalari homodiegetikoen nahiz heterodiegetikoen ahotsetan.

Hitzontzia delako eta pobre-itxura duelako jakin dute saguek maisu dela Romeo, *Julieta*, *Romeo eta saguak* ipuineko pertsonaia (Landa, 1994): gazte adeitsua da –kabailero bat–, flakoxta eta altua, kankailua, aurpegi-luzea eta betaurrekoduna; galtza bakero zaharrak eta jaka zarpaila jantzita, karpeta urdin eta lodia besapean dituela Julietaren etxera joan da Romeo. Unibertsitatean sartzeko azterketa prestatzen laguntzera joaten zaio astean behin. Karpeta ireki eta Julietari orriak eta liburuak eskaintzen dizkio. Baita geologia eta klimari buruzko azalpenak eman ere. Eskuzabala da Romeo, eta pozik dago bere lagunaren jarrerarekin: “Nire ikasle guztiak hi bezalakoak izango balira”. Maisu partikularrekiko harremana apurka-apurka estutu, lausenguak elkarri esan, eta Romeok saguei dien beldurra aitzakiazat hartuta, maitasuna aitortu diote elkarri, eta batak bestea limurtzen agertzen zaizkigu aurrerago.

Anjel Lertxundiren Maxe saileko liburuek eskaintzen digute agian, andereño-irudirik baikorrena eta ezaugarri on gehien biltzen dituena, aztertutako guztien artean. Halatan, bada, *Nire kuleroak* obran (2004/¹1999) “Mari Builas” izengoitiko andereñoa zalapartatsua dugu –agintaria, akaso– tropa errebelde samarra duelako aurrean. Serio dihardu lanean, eta, aldi berean, zirtolari, umorearen bidez ikasleak kitzikatzen ditu eta beren buruari galderak eginaraztera behartzen. Autoritatea eta diziplina motibazioarekin uztartzen ditu. Beraren bizi-esperientziaren berri ematen die ikasleei andereñok esaldi motz honen bitartez: “Misterioaren uretan botatzen diren amuak bezalakoak dira galderak”. Eta lorratza uzten du Maxe protagonistarengan: “Oporretan bagaude ere, niri ez zait andereñoari orduan entzundako esaldia ahaztu”.

Musubero, *Mon Amour* kontakizunean (2000) andereño Maripi dugu, ikastolako saskibaloit-taldearekin batera Bordelera joana baita. Taldekudeatzaile onaren ezaugarriak ditu: saiatua, eragilea, antolatzailea,adore-emailea, bizia eta jenio bizikoa, barne-zaurien sendatzailea, enpa-

tia adierazten duena, elkarrizketa maite duena, entzuten dakiena. Euskal kultura eta euskaltasuna transmititzen ahalegintzen da: euskal kanta zaharren liburu batzuk eraman zituen ikasleentzat, Bordeleko bidaia girotzearren. Oroz gain, hitz egiten eta entzuten dakien irakasle bat, zeinak ederki gauzaten baitu komunikazio dialogiko egiazkoa.

Ezcutuko maitea obran (2002) berriz dugu Maripi izeneko andereño bat. Uste izatekoa da, Maxe saileko kontakizuna izaki, aurreko obrako andereño berbera dela. Oraingoan garrantzi gutxiko pertsonaia den arren, aurreko andereñoaren zenbait ezaugarri gordetzen ditu: andereño ausarta, autoritatea zer den badaki, baina ez inposatzeko, eguneroko diziplinari lotzeko baizik, iskanbila isiltzeko, esaterako; autoritatea eta diziplina askatasunarekin uztartzen ditu, *Txorimaloak* musika taldearen kontzertura joaten utziz, adibidez. Ohiko irakaskuntzaz kanpoko aktibitateak antolatzen ditu, ikasleen interesguneekin loturikoak: urtero idazle bat eramaten du gelara, ikasleek oso gogoko duten jardura baita. Hartara, ikasleei gehien gustatzen zaien *Txorimaloak* musika taldearen letragilea eraman die andereñoak aurten ikasgelara: Kirmen Uribe, “Ezcutuko maitea” poemaren egilea. Literatura eta musika uztartzen ditu andereñoak. Horrela, bada, kulturaren transmisioaren garrantzia azpimarratzen du Lertxundik, ez hitz hutsez edo doktrina hitsez, bere jardun literarioaren bitartez baizik; intertestualitate esplizitua baliatuz, Uriberen poema aurkeztuta.

Haurren arazoekiko ardura handia erakusten duen andereño bat dugu Mª Jose Mendiaren *Aitorrek bi ama ditu* liburuan (2004). Bi ama izateak arazoak dakartzkio Aitorri: markatua dago, mari-neska deitzen diote, eta horren ondorioz borrokan egin du beste ikaskide batekin. Berehala esku hartu du andereñoak Aitorri laguntzearren: umearekin hitz egin du haren konplizitatea bilatuz, baita amekin ere, eta azkenik “Guztiok ezberdinak, guztiok berdin” erakusketara eraman ditu ikaskide guztiak. Munduko etniak, bizimodu diferenteak, eta familia motak zer nolakoak diren ikusteko aukera dute gelako haurrek. Aitorren familiarren moduko familia baten argazkia ageri da erakusketan, eta lasaitu hartu du horregatik Aitorrek. Ezberdinak integratzea du helburu andereñoak, baina ez da argitzen lortzen duenentz, zeren Aitor eta haren familia herritik Iruñera joan baitira bizitzera. Dena dela, akabo da Aitorren egonezina. Haurrentzako liburu honen mezua bat dator andereñoaren jardunarekin. Izan ere, narratzaileak honako balio hauek nabarmentzen ditu esplizituki: “Edozein familia mota da ona. Amodioak eus-

ten dio familiari, elkarren arteko maitasunak, berdin zaio bi ama izatea (...). Garrantzizkoena elkar maitatzea da”. Zehar-lerro peto-pettoa, nolana ere den: argialetxeek psikopedagogia-gaiak haurrentzako liburuetan agertzeko duten temaren erakusgarri bikain.

Luis maisua ere badugu irakasle arduratsu horietakoa –Maisuluis, ikasleen ahotan– Txilikuren *Horazio eta Jaguarra* ipuinean (2002). Zertzelada batzuk ematen dizkigu Aitziber neskato protagonistak. Itxurari dagokionez, “bizar-adats luzea dauka kokotsean (...) buruko ilea motz-motza eta (...) belarrietako bat belarri batean!”, estetika moderno jada klasiko baten barruan. Lanbideari dagokionez, epai onak dauzka Aitziberekek maisuarentzat: “Maisuluis benetako maisua da. Eta asko daki. Gehiegi. (...) Eta okerren-okerrena da dakien guztia erakutsi nahi digula!”. Eta hori lortzeko behin eta berriro errepikatzen ditu gauzak, batzuetan aspergarria iruditzeraino. Izaerari dagokionez, jakin-mina du maisuak: “Kuxkuxero hutsa da. Dena jakin nahi du eta beti galdezka aritzen da. Badirudi munduko gauza guztiak ezagutu nahi dituela...”; saiatua da “mendiko harkaitzak baino burugogorrako”, eta ez du atsedenik hartzen zerbait sartzen zaionean kaskezurrean. Autoritatez jokatzeko ere badaki, Aitziber berritsuak hitz egiten duenean, hasieran, “zaude isil-isilik, polit hori” esan eta “haserre aurpegiarekin” begiratzen dio, baina neskatilak hitz egiten jarraitzen duenean, errieta egiten dio. Agi denez, Lehen Hezkuntzako lehen zikloko ikaslea da Luis maisua, aurreko urtean, “denok irakurtzen eta idazten ikasi genuen” diosku-eta Aitziberekek. Ikasleen arteko lankidetzeta eta laguntza sustatzen ditu, Aitziberri aginduta etorri berri den mutikoari laguntzeko irakurtzen eta *oihanmina* gainditzeko. Maisuak material egokia erabiltzen du: Horaziori irakurtzen erakusteko Aitziberri eman dion liburua guztiz aproposa da, “irudiz beteta dago, eta marrazki bakoitzaren azpian irudikoaren izena” azaltzen da. Umeek “denbora asko ematen dute” liburuari begira, eta “oso ondo pasatzen dute”. Guztiarekin, arrastorik utzi gabe desagertzen da Luis maisua kontakizunetik.

Lau zertzeladaz, bereizgarri zehatzik gabeko andereño bat marrazten du Ruben Ruizek *Nora joan da argia?* kontakizunean (2006), atzeko planoan. Ume-liskar baten aurrean bere barru guztia kiskaltzen jartzen zaio baina, aldi berean, umeen zauri-urratuak goxo-goxo artatzen daki. Sartu-irten laburra egiten du andereñoak ipuinean.

Lehen planotik atzeko planora lausotuz doa, berriz, Patxi Zubizarretaren *USOA, hegan etorritako neskatoa* ipuineko andereñoa (2008). Pedagogia egoki ustekoaren gazi-gozoak azaleratzen dira andereñoen jardueretan. Andereñok, goizean, azalpen luzea eman die ikasleei kukuari buruz: besteak beste, Afrikatik etortzen dela, eta udaberrian, haren kantua lehen aldiz entzutean, poltsikoan dirua eramaten duenari urte osoan ez zaiola dirurik faltako. Baina hain politak ez diren kontuak ere esan ditu andereñok kukuaz, hala nola, zazpi urtez eskolan ibiliagatik ere “ku-ku esaten besterik” ez zuela ikasi. Ikasleak jabetu egin dira andereñok iradoki duen analogiaz, eta “koadernoei begira” jarri dira eta, baita “matematiketan atzeratu samar dabiltzanei” begira ere. Baina, andereño ez da isildu eta azalpenekin jarraitu du, gaineratuz kukua “bihurria, alproja eta aprobetxategia” dela, umeak zaindu ordez arrautzak beste txori batzuen habietan ipintzen dituelako, txori horiek bizimodu gogorrera derrigortuz, kukukumeak aurrera ateratzeko ahaleginean. Eta hori entzutean, Usoa, neskato protagonista, “serio”, “urduri” eta “kopetilun” geratu da, eta iruditu zaio “andereñoa oso gogorra” izan dela eta “oso arin eta oso azkar” hitz egin duela, Usoa bera ere Afrikatik etorri baitzen, hango gosea eta gerra zirela medio, amak beste lurralde batera bidaltzeko erabakia hartu zuelako, eta ez da horregatik bere “lehenengo ama” “bihurria, alproja eta aprobetxategia”. Hala ere, umeak naturarekiko harremanean jartzen ahalegintzen da andereño eta, halatan, ikasleei esan die, goizean zintzoak izanez gero, “arratsaldean kukua entzutera” eramango dituela. Eta esan eta egin, eraman egin ditu kukua entzutera eta baita esaera zaharra irakatsi ere. Alde batetik, andereño aurrerakoia irudikatu dezakegu, udaberria izanda, umeak naturarekin eta ahozko tradizioarekin harremanetan jartzen dituelako. Baina, bestetik, enpatiarik ez duen andereñotzat jo daiteke, ironia erabiliz umeei alferrak ez izateko iradokitzen badie ere, ez baita konturatu bere hitzek Usoarengan sortu duten egonezina.

Beste andereño arduratsu bat erakusten digu *Alaine Agirrek Hau ez da zoo bat!* liburuan (2015), haur kontalari autodiegetiko baten bitartez. Andereño Anak, maisu eta maistra guztien artean jatorrena izateaz gain, gela landarez eta animaliaz josita dauka: arrainez betetako arrainontzi bat, terrario batean bi dortoka, eta beste terrario handiago batean musker bikotea. Klaseko lehendabiziko egunean andereño Anak esan die animaliak eta landareak ezin direla bizi “guk zaintzen ez baditugu”, eta horregatik “jolas-orduetan banatu egin beharko” dituztela zaintza-la-

nak. Lanari ekiteko ea boluntariorik dagoen galdetu die. Jolas-orduetan, arduradunak animaliak zaintzen dituen bitartean han egoten da Ana, “txokoren batetik arretaz begira”. Egindako lanak saritzen badaki andereño Anak: bi arrain oparitu dizkio neskato protagonistari, arrain guztien artean aukeratzen utzita.

Zenbait irakasle badaezpadako

Irakasle autoritarioa eta despota agertzen da Juan Kruz Igerabide-ren *Maisu berrian* (2000). Beldurgarria da, duen itxurari erreparatuta: “ahots zakarra”, “begi zorrotzak” eta “bibote lodia” ditu; gainera, “handi-handia”, “potoloa” eta “tentea, oso tentea” da; “erraldoia” eta “kankailua”. Ekintzetatik batik bat antzematen zaio haren izaerari: Grigor mutikoa leihotik urrundu du handik begira egoteko tentaziorik izan ez dezan, eta gelako bazter batean bakarrik eserarazi, baina hara non irakaslea bera leihotik begira hasi den ikasleek zatiketak egiten dituzten bitartean; ezizena jarri dio ikasle bati, irrigarri utziz; “zozokeriak” irakurtzea debekatu dio neskato bati; belarritik tiraka zuzendariarengana eraman nahi ditu Arranke eta Grigor. Izaera larderiatsu eta jokaera zital horiek beldurtu egiten dituzte ikasleak, baina ordainetan gorrotoa, nazka eta eramanezina ekarri dizkiote maisuari. Halatan, bada, gorrotoa bere barrutik uxatzeko-edo, halako batean Grigor-ek, haserre, *Printze txikia* liburuko marrazki ezagun baten antzeko marrazkia zirriborratu du, baina irakasle berria jarri du sugetzarraren sabelean, elefantearen ordez. Eta marrazkiaren aldamenean honako hau idatzi: “Suge batek irakasle nazkagarri bat irentsi zuen, eta sugea hil zen, ez irakaslea. Alabaina, irakaslea sugearen sabeletik irten ezinik geratu zen, eta hortxe dago orain, biboteak igurzten”. Azkenik, ihes egin dute ikasle guztiek “kakitzat” denek batera oihukatuz, datorkien zigorraren beldurrez, eta abentura harrigarri bat bizitzeari ekin diote. Bukieran, Grigorrek marraztutakoaren antzeko zerbait gertatu zaio maisu berriari, zulo batean burua “ez aurrera, ez atzera” trabatu zaiola, eta guztiz lotsagarri gelditu da.

Kontraesanezkoa da baliabide pedagogikoen aldetik irakaslearen figura Aizpea Goenagaren “Udazkeneko antzezlan” eskola-giroko komedia errealistan (2006/¹1999). Izan ere, andereño Maritxu ikasleen in-teresei arreta jartzen dien irakaslea da; pazientzia handikoa da, eta ikasleak berandu etortzea eta gelan barrez egotea ere onartzen du. Etxeko

lanan kontura piztu da, ordea, lehen pedagogia-gatazka: ikasle batek etxean ez duela ezer egin eta irakurtzen duen poema momentuan asmatzen ari denean, “Ba, gutxienez hobe zenuke isilik egotea” hari esan ondoren, zigortu egin du “hamar aldiz zuk asmatutako poesia hori idatzi beharko duzu” aginduta. Pazientzia eduki bai, baina zigorraren bitartez nolabaiteko mugak ere jartzen badaki, nolana ere den. Bigarren gatazka bat ere bada antzerki-obra honetan: irakasleak Aquariumera eraman nahi ditu ikasleak sorpresaz eta hori lortzeko telefono dei bat egin behar du; bitarte horretan ikasgelan utzi ditu, “lanean” jarraitzeko eta “isilik eta lasai” egoteko eskatzen die eta ikasle bat utzi du bere orde; salata-riaren rola ematen dio ikasle horri, norbait istilutan hasten bada, izena arbelean idazteko aginduta. Lehertu da halako batean egoera eta eskolako zuzendariak andereño Maritxu kaleratu du; ikasleak, ordea, Maritxuren alde agertu dira, bertsoak egin dizkiote, haien estimua adieraziz andereño maitagarriari.

Irakasle zital bat dugu Rai Buenoren *Fatima* kontakizunean (2009): Don Serio, “gizon serio-serioa”. Zorrotz-zorrotza! Don Serio egunero ezkila jotzen du “Egin behar da lan eta lan!” esateaz batera. Don Serio bere mahaiko tiraderatik egurrezko erregela bat hartu du eta, irribarre eginez, airean astindu du. Maisu zorrotza, zigor fisikoaren mehatxua erabiltzen du. Bi minututan zuhaitz bat eta zuhaitz horren adar batean txori bat margotzeko agindu die ikasleei. Eta erregelarekin mehatxu egin du, norbaitek lana bukatzen ez badu. Don Serio erregelari tinko heldu, besoa ahalik eta gehien luzatu eta, hanka puntetan jarrita, mahaia indar guztiarekin jo du behin eta berriro. Bibotea eskuaz apaintzen du askotan. Ilustrazioetan halakoxe itxuraz agertzen da: bibote sarria eta luzea; burusoila; eskolako mantalaz jantzia. Ikasleak beldurak hilik, eskuak izerditan. Agindutako txoria marrazkian ez dagoelako, erregelarekin jotzekotan dagoela, *Fatima* izeneko ikasleak, burua tente eta beldurrik gabe, don Serio aurre egin dio, eta diotso ze, erregelarekin mahaia jotzean ateratako zaratagatik beldurtuta marrazkitik ihes egin duela txoriak. Garai bateko irakasle autoritarioaren irudia eskaintzen du ipuinak: irakasle zapaltzailea, sormen-jarduera bat amesgaizto bihurtzen duena. Oinarrian, herri-literaturan ohikoa den funtzio hau dugu: heroi txikiak erasotzailea garaitzen du. Baita ere, Andersen “Errege biluzia” ipuineko haur egiati hura ikus daiteke. Edota honako erranairu hau: *Umeak, txoroak eta mozkorak egiarik handienak*.

Bi andereño agertzen dira, arduragabe samarrak, Iñaki Zubeldiaren *Eskola sorgindua* kontakizunean (2013). Zaloa andereñoa ez da ohartu

Estibalitz ikaslea ez dela ikasgelara itzuli, ikaslea ondoezik komunera joan ondoren; eskola ordua bukatuta, gogoeta hau darabilkio andereñoari buruan: “egun bat gutxiago oporretarako”. Jasone zuzendaria langilea eta txukuna da; eta erretzaile amorratua, eta, ohitura horrengatik, eskolan gertatzen den sutearen erruduna. Izan ere, “zuzendariari eroritako zigarroak sua piztu zuen zakarrontzian”. Irakasle horiei buruzko irudi aski kaskarra ematen du kontakizunak.

Malen ikasle protagonistak hezkidetzaren eta berdintasunaren aldarri egiten du bere jarrerarekin Arrate Egañaren *Patioan* liburuan (2015): baloia soinean duela, patioaren erdian jarrita, patioa neskena ere badela adierazi nahi du; izan ere, mutilek soilik erabiltzen dute futbolearen aritzeko, horrela da-eta ohitura. Hezkuntza-komunitateak, oro har, ez du ulertzen ikaslearen jokabidea eta ez daki entzuten protagonistaren arrazoibidea. Andereño Pilik, hala ere, bere burua babesteko aholkatzen dio, kolpetxo bat edo beste emanaz. Malen harrিতuta geratzen da andereño Piliren aholkuarekin. Baina Malenek aitona irakatsi dion metodoan sinesten du: biolentziarik ez erabiltzea. Azkenerako, Malen zigortzea erabaki du zuzendaritza taldeak, zigor gogorra jarriz, Malenen eskaerari kasu zipitzik egin gabe. Haren gainetik jartzen da zuzendaritza: autoritarismoz jokatzeko dute hezitzaile ia guztiek, salbu eta andereño Pilik, zeina ulerbera baita Malenekiko; ulerberatasun horrek irakasleak eztabaida sakonean murgildu ditu. Ez dago ikaslearekiko komunikazio dialogikorik. Toki txarrean geratzen dira maisu-maistrak istorio honetan, egoerari aurre egiteko baliabiderik gabe, guztiz barregarri eta lotsagarri; ez dira hezitzaile kritikoak, ohiturak mantentzearen aldekoak baizik; ohikeriaz jokatzeko dute. Guztien jarrera ez da berdina, hala ere. Ikuskari jauna ere ez da argi goa, legeak ez baititu ezagutu ere egiten. Gatazkaren irtenbidea Malenek berak proposatu behar die. Irakaspena ematen du kontakizunak: maisu-maistra autoritario, atzerakoi eta ezjakin batzuen aurrean Malen neskatoa garaile irteten da berdintasunaren aldeko bere aldarriarekin.

Eskola-umeak irakurzaletzen txuriak eta beltzak ikusiriko maisu-maistrak

Irakurtzen erakustea: horra irakasleen erronka nagusietako bat, beste askoren artean. Irakurtzen ikastetik liburuak irakurtzen zaletzerara, ordea, urrats handia dago, inondik ere. Hona huts egindako bi eskola-maileren istorioak.

Amelia txikiaren mendekuaren jomuga da Maisu Lopez, Pello Añor-garen *Ez dut irakurri nahil!* ipuinean (2005). Nolanahi ere den, Ameliak ez du maisua batere gogoko, “arkatza baino zorrotzagoa” delako, eta beti aritzen baita esan eta esan, “lorito baten modura”, “irakurri behar duzu asko-asko”. Ameliaren aitak ere baliatzen ditu Maisu Lopezen ezaugarri negatibo horiek alabak liburuak irakurtzeari muzin egiten dionean, halakoetan mehatxu egiten baitio den-dena kontatuko diola Maisu Lopezi, eta orduan “buruz ikasi beharko” duela ipuin guztia “biderketa taula bezalaxe”. Ameliaren fantasian gauzatzen da mendekua, irakurtzen hasi den ipuineko otsoa Ameliari hitz egiten hasten zaionean: beldurtu orde, Maisu Lopez jateko agindu dio umeak otsoari, eta, harrizko etxe ikusgarri batean bizi bada ere “txerrikume bat bezala” irentsi du otsoak irakaslea. Bai baitu Ameliak Maisu Lopez begitan hartua, ez du-eta asmatu, nonbait, irakasleak irakurketaren hastapeneko urratsetan ikasleari laguntzen. Maisua errudun, Ameliaren begietan.

Andereño izenik gabeko bat dugu Pako Aristiren *Ez zait irakurtzea gustatzen eta zer obran* (2008); umeak irakurketan zaletu eta treba daitezen kezkatzen den andereño bat. Mutiko bat da kontalaria, eta ez du andereño begi onez ikusten, hark liburuak irakurtzeaz diharduenean: “Gure andereñoa serioa da. Dotore mintzo da beste gai guztiei buruz. Baina liburuekin hasten denean txatxukeriak besterik ez ditu esaten”; “Gaur ere hasi da andereñoa betikoarekin: liburu bat irakurri behar dugula gabonetarako! (...) Izango da hilabete igual bi liburu aurkeztu zizkigula”; “... bi liburu jarri zizkigun mahai gainean. (...). Irribarretsu zegoen, opari eder bat eskaini baligu bezala. Oso alai agertu zen eta udazkenaren koloreez hitz egin zigun. (...) Gero liburuak erakusten jardun zuen, banan-banan.” Irakurtzea gustatzen zaion andre modura agertzen du mutiko kontalari horrek andereño, irakurtzea aitzakiatzat harturik harremanak egiten dituen andre modura: ikasleekin, ikasle protagonistaren anaiarekin, nobioarekin... baina ez hitz politikak esanez, baizik “andereño”ari komikotasuna erantsiz eta barregarri samar utziz. Hona pasarte batzuk: “Behin andereñoa parkean ikusi nuen liburukote bat irakurtzen, buru-belarri. Txakur bat hurbildu zitzaion eta, hanka jasota, pixa egin zion praka barrenean. Gajoa ez zen enteratu ere egin. (...) Gizon bat zeukan parkeko irteeran zain. Nobioa edo. (...). Une hartan ikusi zituen andereñoak bere galtza bustiak, eta sustoarekin liburukotea nobioaren hanka gainera erori zitzaion. Kilo bat pisatuko zuen gutxieenez. Herrenka alde egin zuen gizajoak. Betiko”; “Triste etorri zen eskola-

ra. Berarengana joan eta tapa esan nion: -Martxa honetan neskazahar geratuko zara, andereño (...). Negarrez hasi zen eta klasetik atera zen zotinka.” Andereñoari buruzko pasadizo ustez umoretsuak eskaintzen ditu kontalariaren ahotsak, baina ikuspegi estereotipatu eta zaharkituztat jo daiteke

Irakasle ona eta irakasle txarra, ipuin berean

Bi irakasle-eredu kontrajarrita hezuramitzen da kontakizuna, beste zenbaitetan.

Pottokoren usainak kontakizunean (Añorga, 1999/¹1985) bi eskola-emaile eredu agertzen dira. Hizkuntzak eta izaerak bereizten dituzte irakasleak, talka gorrian. Batetik, maistra belarrimotza dugu; zakarra da, zigor fisikoa erabiltzen du, hala nola masailekoak, ostikoak, belauniko jarraraztea; irainez oldartzen zaio Pottoko ikasle baserritarrari, gaztelania ez jakiteagatik: “sordo”; eta itxuragatik: “gordinflón”. Horra hor hezitzaile bortxazale, inposatzailea eta antidemokratikoa. Bestetik, maisu “belarrihandia”, hots, euskalduna; abegitsua da, Pottokori euskaraz egiten dio, eta betiko erazuten ditu ikaskideen burlak eta isekak. Maisu belarrihandiak autoritatea erabiltzen du. Aurre egiten die hurrei iskanbilatan edota portaera desegokia dutenean. Irakasle-figura klasiko bat jorratzen eta larrutzen da kontakizunean: irakasle erdaldun amorratua, Kardaberazek bere garaian aditzera eman, eta oraindik orain ezagutu duguna. Maistra belarrimotzak zigorra jaso duelako arrakasta du ipuinak; izan ere, zigorraren botika probatzen du: “epaiketa” moduko bat prestatu dute umee, eta deklaratu dute “ostikoak”, “egundoko masailekoak” eta “belarrondokoak” ematen dituela, eta horiek denak zuritzeko “aurrerantzean ez ditut haurrak eta animaliak joko” mila aldiz idatzi behar du maistra belarrimotzak. Zigor horrek, politikoki desegokia izan arren, zentzu terapeutikoa du, hain segur, haur irakurlearen baitan; eta herri-ipuinetako pertsonaia gaitzok pairatzen duten zigorrekin alderatu daiteke.

Igeriketa-irakasle eredu bi kontrajartzen ditu Helena neskatoak *Ez naiz sirena bat, eta zer?* kontakizunean (Katixa Agirre, 2009). Ikastarobukaerako diplomak banatzean ikusten da nolakoa den irakasle horien jardun pedagogikoa ikas prozesuari eta ikas-prozesuaren emaitzei dago-kienz. Sorkun andereñoak hauxe idatzi du diploman: “Zorionak, Helena! Ia-ia sirena bat zara! Datorren kurtsoan elkar ikusiko dugu berriro”.

Nahigabea dakarkio horrek Helenari. Hurrengo ikastaroan Ibon du irakasle eta hauxe idatzi du diploman: “Zorionak, Helena, ez zara sirena bat baina primeran egiten duzu igeri!”. Bere buruarenganako konfiantza berreskuratu du Helenak horregatik, eta baita Ibon irakasleak bere laguntzailea izatea eskaini diolako ere. Karakterizazioari dagokionez, “sorgina” deitzen dio Helenak Sorkuni; eta Iboni buruz, berriz, Helenak dio “superman itxura” duela eta “bizkar zabal-zabala” eta ulerbera dela berarekiko. Estereotipo sexualen arabera karakterizazioa, inondik ere.

Irakaslea bere nahasmendu mentalean⁸: andereño Maite klarionak fumetan.

Andereño begikoa dugu *Bota gorriak* kontakizunean (Karlos Linazasoro, 2000). “Alaia da eta beti umore oneko dago” eta, ironia apur batekin, “ez gehitxo ikasi” esaten die ikasleei. Ikasgelan dauden batean, txantxangorri batek kaka egin du literatura-hiztegiaren gainean, eta andereñoek esan du: “Argi denez, horri ez zaizkio klasikoak asko gustatzen”. Irekia eta hurbila da, “eragiketa matematiko nazkagarriak” azaltzen baditu ere, gelako neskei konposatu duten abestitxoa kantatzen uzten baitie, nahiz eta halakoetan zuzendaria haserretzen den.

“Aurpegi tristez” joan da gelara udazkeneko egun batez, “kobazu-loak bezalako begi-zuloak eta oso kolore zurbila” dituela, eta ez du hain goxo erreakzionatu Maurizio ikasleak ikasgelan erbi berde bat dabilela esan duenean. Ikasleek, ordea, jakin dakite andereño “arazoren batek” nahigabetzen duela, klarionak erretzeari eman zaiolako irrika handiz. Ikasturtean bizpahiru aldiz gertatzen zaio, eta umeek badakite horrelakoetan laguntza eske ari zaiela. Lehenengoz klarionak erretzeari ekin zionean, andereñoek kontatu zien “koloretako klarionak erretzea bere arbasoen ohitura aspaldikoa” dela eta “tristura edota oinaze ezaugarria” dela, “genetikoa” dela. Koloretako klarionak erretzen ikustea barregarria da ikasleen iritzian, koloretako kezko ahokadak botatzen baititue klarionaren kolorearen arabera. Bestalde, “arazoa ttikia baldin bada, ai-

[8] *Bere nahasmendu mentalean* dio lerroburuak zeren, haren portaerari zeinu kliniko argi bat antzematen ahal baitzaio, gutxienez. Izan ere, fagia mota bat baita klarionak miatzatzea edo jatea. *Pika* deritzen buru-asaldua da, elikadurari dagokiona; *DSM* deskribatuta dago (2015: 329-331).

rean xagutxo bat egingo du (...); arazoa handia bada, txakur bat, edo pauma bat, edo...”. Eder deritzote horri umeeek eta, “andereñoa guztiz jota” dagoela jakinik ere, isil-isilik egoten dira.

Bakar-bakarrrik bizi da andereño Maite, eta dio asmakizunak asmatzea dela bakardadeari aurre egiteko modurik eraginkorrena”. Bost ikasturte dira umeeek ezagutzen dutela, eta “ia-ia astero” proposatzen die asmakizun pare bat. Asmatu ezean, “andereño Maite nahigabetu” egiten da eta klarionak erretzen hasten da. Zeren andereñoak “asmakizunak asmatzen zituen, baina ez ebazpenak”, eta horrek atsekabetzen du gehien⁹.

Poeta ere bada andereño Maite: “Ebazpenik gabeko asmakizuna semerik gabeko ama bezalakoxea da, edo umezurtz bat bezalakoxea (...)”. Horregatik, umeeek debekatu egin diote asmakizunak asmatzea, eta gogo onez hartu du. Ordainetan, andereñoak umeei eskatu die bakardadeari aurre egiteko aukerak proposatzeko, eta umeeek hainbeste gauza iradoki dizkiote: aforismoak idaztea, mitxeletak biltzea... Baina, asmakizunak andereño baino indartsuagoak dira eta, hara non andereñoak berriz proposatu dien asmakizun bat, eta hala urte osoan. Harik eta, umeeek ebazpena ezin asmatzeagatik erabat nahigabetu, eta berriz klarionak erreteari ekin dion arte.

Orduan, Karlosen aitaren aholkuari jarraituz, umeeek hitz bat existitzen ez dena asmatu eta arbelean idatzi diote andereñori, eta hura ikustean seko gelditu da, “geldi-geldirik, galaxietara irteteko zorian den pilotua bezain tinko”. Eta algaraz oihukatu du ondoren: “Baaaaaaaiiii!”.

Nahasmendu mentala eduki arren, andereño Maite haserretu egin da Karlos amesten ikusita; eta Brunok aharrausi egin eta bere ahotik zentauro gorri zoragarri bat irten denean, andereño Maitek esan dio mediku batek ikustea “derrigorrezkoa” duela. Hortik aurrera andereño ez da gehiago istorioan azaltzen.

Maisu-maistra ipuin-kontalariak

Ipuin-kontaktetan dihardute zenbait irakaslek beste horrenbeste ipuinetan; tradiziozko ipuinak kontatzen, batik bat. Adi-adi geratzen

[9] *Alizia* liburuko kapelagilearen antza du, ebazpenik gabeko asmakizunak asmatzen baititu. Eta ondo dakigu kapelagilea eroa zela.

zaizkie haurrak, harako Xariar sultan hiltzaile larderiatsu hura Xereza-deri adi-adi entzuten geratzen zitzaion bezala. Ipuinek dituzten funtzio-rik behinenak nabarmentzen dira maisu-maistren jardunean: entretenitzea, komunikazioa bideratzea, entzulearengan halako barne-oreka bat sortzea, sinbolo unibertsalak transmititzea. Ondo doakie irakasleei, halako kontakizunetan: otzandu egiten zaizkie ikasleak eta, egun-txin-tarekin Xerezade bezalaxe, onik irteten dira maisu-maistrak.

Halako *mise en abyme* bat Enkarni Genuaren *Ku-ku... ku-ku... aitonaren erlojua* ipuinean (1998) dugu. Andereño Mariaje haserre dago, ikasgelara igotzeko agindu badie ere, kasurik egin ez, eta ikasleek patioan jolasten jarraitzen dutelako. “Pazientzia handiko” emakumea da eta ahots “misteriotsua” azaltzen ere badaki, “interesgarria den zerbait” gordetzen duenean, baina andereñoren “ahotsa gaiztakeriaz beteta” egoten da ikasleei “adarra jotzen” dienean, eta horrela lortzen du ikasleek kontakutuko dien istorioa entzuteko irrikan egotea. Andereño Mariaje “patxada handiz” aulkian eseri eta istorioa kontatzen hasten da. Hala, bada, konturatzen gara ipuin kontalari aparta dela, ipuina kontatzean, besteak beste, ohiko baliabide hauek erabiltzen baititu: onomatopeiak, esaldi errimatuak, kantak, enumerazioak, animalia pertsonifikatuak, amaiera zoriontsua, ipuinak balio egokiak helaraztea (laguntasuna), ipuinak atalak izatea... Horretaz gainera, ipuinean, andereño bat azaltzen da, protagonistari, irudimen gehiegi duela-eta, sinistuko ez diona. Ipuin-barruko ipuineko andereño horrek erreka aldameneko zuhaitzira eramaten ditu ikasleak, urtean pare bat aldiz, astean zehar ondo portatzen badira, “egun hura ikasturteko egun politena” bihurtuz, eta ibilaldiaren promesa buruan dabilkiela “lanak txukun egiten zituzten, gelako gauzak erabili ondoren bakoitza bere lekuan gordetzen zuten...”. Beraz, andereño Mariajek ipuina kontatzeko baliabidea ederto erabiltzen du, eta, analogiaren bitartez, ikasgelan portaera egokia zein den iradokitzen die.

Kerman maisu ipuin-kontalaria dugu, bestalde, Mariasun Landaren *Sorgina eta maisua* kontakizunean¹⁰ (2000). Bi irakasle-eredu kontrajarri

[10] Margaret Mahyren *The Librarian and the Robbers* (Londres: Dent, 1978) testu umoretsuarekiko harreman hipertestualak nabarmentzekoak dira *Sorgina eta maisua* Hona pertsonaien eta pertsonaien akzioen analogia partzial batzuk: Landareneko Erdipurdi sorgin gaiztoak Mahyreneko lapur taldearen nagusiaren lekua hartzen du; Kerman maisuak Miss Laburnum-ena; *Hansel eta Gretel* ipuinak *Alice, Ali-Baba eta Berrogei lapurrak* eta gainerako klasikoena; seko enamoratuta gelditzen dira lapurren nagusia eta Miss Laburnum, eta, era berean maitemintzen dira Erdipurdi sorgina eta Kerman

ageri zaizkigu: batetik, Erdipurdi sorginak xanpain-botila bihurtuta desagerrarazitako irakasleak; bestetik, Kerman maisua, botilatua izatea saihesten baitu ipuinak kontatzeko duen abileziari esker. Hainbesteraingo konta-ingar seduktorea dauka Kermanek, non haur entzule andana atxikitzen baitu adi-adi eta bare-bare, eta guztiz maitemintzeraino erakartzen baitu Erdipurdi sorgina, zeina, kalerik kale dabilen batean, ikasgelako leiho batetik azken ilarara lerratzen baita. Ikasleak katigatuta dauzka Kermanek *Hansel eta Gretel* ipuineko heroi txikien ibilerak entzuten, irrika handiz gainera, suspenseari eusten baitio istorioaren jarraipena biharamunerako utziz. Ipuinak ondo kontatzeaz gain, beste dohain asko ere baditu: ez da beldurtia, “bost axola xanpain-botila bihurtzea” dio-eta; mugak jartzen badaki, “eseri hor eta egon isilik” agintzen baitio sorginari; ausarta da, Erdipurdiri begietara modu berezian begiratzen baitio. Sorgina seko enamoratuta badago ere, Kerman da lehen urratsa eman eta sorginarengana hurbiltzen dena eta “Maistra nahiko” lukeela, bere “ondoan, betiko” esaten diona. Kerman maisuak Erdipurdi sorginari aldatzeko agintzen dio, edo, gutxienez, iradoki, bera bezala, maiteminduta badago, maistra izan beharko duela. Eta horrela gertatzen da “Maistra azkarra, dultzea eta zoragarria” bihurtzen baita. Benetako sorginkeria maitasunak lortzen du, maitasunak lortzen baitu sorgin izatetik maistra izatera pasatzea eta Erdipurdi izena izatetik Mediokrity izena hartzera. Baina, zer aldaketa eragin du maitasunak Kerman maisuarengan? Bat ere ez! Beraz, badirudi ez duela ezer hobetzeko-rik gure maisu protagonistak.

Felipe Juaristiren *Printzesen eskolan* (2001), berriz, emakumezko irakasle bat dugu ipuin-kontalari; “Margarita irakasle baino gehiago da“, narratzaileak dioskunez. Horren berme gisa honako merezimendu hauek aipatzen dizkigu, ibilbide akademikoari dagozkionak, batik bat: “Filologia ikasi zuen“, “ikerketa bat baino gehiago egin du bere herrian, Nafarroako Garazin“, eta “printzesei buruzko liburu bat prestatu nahi du“. Gorputzez eta itxuraz “txikia da baina bizkorra. Betaurrekoak erabiltzen ditu, bista apala du eta“; milatik gora liburu irakurriak dituelako apaldu zaio ikusmena Margaritari. Lagun batzuekin bizi da, harrizko

maisua. Funtsean, istorio klasikoek maila psikokognitiboan entzuleari eragin diezaioketen aldaketaz eta maila psikoemotionalan duten indar askatzaileaz dihardu Mahyk umorez; eta, itxura denez, kontakizun horren idazketa hipertestuala egiten da *Sorgina eta maisua* kontakizunean.

etxe zahar batean. Ipuinak kontaktzen ez ezik, ipuinak nola kontaktzen diren irakasten ere jarduten du. Bi ipuin kontaktuta, lehenengo barrea eta gero negarra eragiten dizkie printzesei. Eta ipuinak kontaktzen irakasteen hauxe esaten die: “Ipuin onak bere bidea egiten du (...). Ipuin onak barrea dakar batzuetan, negarra besteetan.” Badira irakasle gehiago printzesen eskolan, hala nola Juvenal jauna eta Alexis gaztea, bata bestearen ifrentzu: Juvenal jauna “adinean sartuta dago” eta “ahantzi egiten zaizkio izenak eta datak”; egunero seietatik zazpietara paseatzera ateratzen ditu ikasleak kalera, baina bera konturatu gabe denda-leihoak ikusmiratzera alde egiten dute printzesek; Alexis, berriz, gaztea da eta ez zaio ezer ahazten. Bestetik, Madame Kuxine musika eta dantza irakaslea dugu. Ikusten denez, izen ponpoxo askoak dituzte irakasleek (Margarita, Juvenal...), idazle eta pertsonaia historikoak gogorarazten dituztenak, umore handiz *-O la la! Paris-*, eta halako printzesa-eskola gailen bati berez bezala doazkionak; azken batean, manera oneko eta fintasun handiko irakasleria bat, pedagogo on-onak eta ezinago egokiak.

Azkenik, andereño Maripi maistra ipuin-kontalaria kausitzen da Txilikuren *Mixi marrau* kontakizunean (2003). Aurreko obretan bezala, ipuin kontalari aparta dugu. Nonbait, Txilikuren *alter ego* moduko bat dugu andereño hori; izan ere, Txilikuk paratestuetan aitortzen du ze, bera irakasle zen garaian, iskanbila handia sortzen zutenean “mixi marrau” hitz magikoak esaten zizkiela ikasleei eta hitz horiek entzutean lasaitu egiten zirela eta ipuina entzuteko prestatzen zirela. Horixe da, hain zuzen, andereño Maripik ikasleekin hitzartuta daukan jokaera: ikasleak urduritzen eta iskanbilatan hasten direnean, andereñok “Mixi marrau!” esaten du, eta ikasleek “Mixi marrau!” erantzun, jolasteari utzi eta ipuinen txokora joaten dira arineketan. Behin ipuinen txokoan eserita daudela, andereño Maripik hitz magikoak esaten ditu: “Mixi marrau, katuak jan nau, aitak hil nau, amak egosi nau, arreba panpoxak piztu egin nau.” Abestitxoa ahots ozenez hasi baina ahots apalez amaitzen du, ia ezer ez entzuteraino. Gelan isiltasun erabatekoa nagusitzen da, umeek ondo baitakite “mixi marrau” horren ondoren ipuin bat datorrela. Ikusten dugun bezala, andereño Maripik sinesten du ipuinen magian, eta bere eskoletan toki garrantzitsua eskaintzen die ipuinei. Mundu osoko ipuinak eskaintzen dizkie, gainera. Eta, euskal tradizioko ipuinak ere badakizki, berak aukeratutako hitz magikoek begi bistan uzten duten bezala. Ipuina amaitzean, berriz ere hitz magikoak esaten dituzte: andereño Maripik “Mixi marrau!”, eta ikasleek “Mixi

marrau!” erantzun. Eta andereñok biribildu: “Mixi marrau katuak jan nau! Mixi katu, ipuina amaitu!”.

Gure irakurketa ere amaitu da hemen. Orain, emaitza batzuk aurrena, eta ondorio batzuk, hurrena.

Zenbait emaitza

Analisian erabilitako itemei jarraituz, hona emaitzak:

Izena. Maisu-maistra gehienek (28) badute izena. Izengoitia dute, berriz, beste batzuek (6), iraingarri edo barregarri samarrak, gaitzizenak alegia: *Maixtra belarrimotza*, *Maisu belarrihandia*, *Mediokrity andereñoa*, *Mari Builas*, *Don Serio*, *Kulerozahar*. Ohartzekoa da deskripzio-aurrezki galanta dakarkiola kontakizunari gaitzizenak adjektibo bat izateak. Azkenik, 10 maisu-maistrak ez dute izen-abizenik eta lanbidearen izen hutsarekin eta izenlagunen batekin aipatzen dira: *andereño*, *maisu berria*, *andereño berria*, *Sebastianen maistra*. Balirudike maisu-maistra aipatze hutsa nahikoa dela iruditeria kolektiboarentzat; herri-ipuinetan bezala: erregea, printzesa, abadea, derbitxea...

Sexua. Zenbaki hutsei erreparatuz gero, emakumezko irakasle gehiago dago (28) gizonezko baino (16). Karguei dagokionez, proportzioz, gizonezko zuzendari gehiago dago (3), emakumezko zuzendari baino (1). Bestalde, gizona da eskolako psikologo bakarra.

Adina. Oso gutxitan zehazten da adina, eta oso modu lausoan ematen da aditzera (*gaztea*, *adinean sartua*, eta halako esmoldeak). Ilustrazioek laguntzen diote irakurleari irakasleen adina irudikatzen. Horrenbestez, 12 maisu-maistra gazte ditugu, 18 adin ertaineko, eta 6 adinean sartuak. Daturik eta ilustrazio argirik ezean, 8 irakasleren adina ezin asma daiteke.

Izaera. Irakasle gehienak pertsonaia lauak izanik (cf. infra “Pertsonaia mota”), garapen eta sakontasun psikologiko gutxikoak alegia, datu gutxi atera daitezke puntu honi dagokionez, ezaugarri bakar baten inguruan eraikiak baitira halakoak: maisu gaztea, zuzendari irribarre-zuria, maistra ulerbera, maisu ona, maistra umoretsua...

Dena dela, zenbait irakasle ongiaren eta gaizkiaren irudikapentzat har daitezke. Banaketa moralizatzaile estilizatu horrek, haurren nortasunaren zenbait alderdi garatzen laguntzen du, identifikazio-proze-

suen eta analogia indartsuen bitartez, aditu zenbaiten ustez. Halatan, bada, herri-ipuinetako pertsonaia gaiztoen funtzioa betetzen dutelako, halako figura gaiztoen eguneratzeztat-edo har daitezke zenbait irakasle. Hona:

- Sorginaren figuraren funtzioa betetzen dute hiru maistrak: “Andereño belarrimotza” (*Pottokoren usainak*); “Kulerozahar” andereñoa (*Kulerozahar*); Sorkun igeriketa-irakaslea (*Ez naiz sirena bat, eta zer?*). Azken biei, beren golkorako, ‘sorgin’ esaten diote ipuinetako ikasleek, eta esanguratsua da irain hori, hain zuzen, esatea.
- Ogroaren figuraren lekua betetzen dute bi maisuk: “Maisu berria” (*Maisu berria*) eta Don Serio (*Fatima*). Tirano gupidagabeak, biak.

Zigorra jasotzen dute maisu-maistra horiek guztiek, eta nolabaiteko heriotza sinbolikoa pairatzen dute, herri-ipuinetan sorgina, antiheroia edota erasotzailea hiltzen direnean bezala eta zigorra jasotzen dutenean bezala. Badu zigorrak, Cashdan-en aburuz, zio psikologikorik: zigorra jasotzean, bideratu egiten da gatazka irakurlearen baitan, sorginaren gan haragitzen baita Niaren alderdi iluna (2000: 43-44). Eta baita ere dio Cashdanek, ezen sorgina hiltzea ezinbestekoa dela amandre-ipuinek beren zeregin psikologikoa bete dezaten: “Sólo destruyendo el mal de la historia se puede servir a la justicia y dominar las tendencias indeseables del lector” (ibidem: 93). Dena dela, ikuspegi moral hori alde batera utzita, ikuspegi psikosozial batetik, esan daiteke irakaskuntzako biobotere zapaltzailea modu sinbolikoan deuseztatzeko modu bat dela figura hauek nozitzen duten zigorra; ikaslea eta irakaslea berdintasun dialogiko batera etorraztea litzateke zigorraren xedea (cf. Apalategi, 2006).

Beste zenbait irakasleren izaera ere oso interesgarria da gaurko gizartearen egoeraren ikuspegitik. Esaterako, andereño Maiterena (*Bota gorriak*). Gaixotasun mentala du andereño Maitek; zaintza behar du; bere gaixotasunaz kontziente da. Irauli egiten dira irakasle-ikasleen funtzioak: haurrak dira andereñoen zaintzaileak eta aholku-emaileak. Halatan, bada, andereñori asmakizunak asmatzea debekatuz arrastoan sartzen ahalegintzen dira haurrak, baina ez dute lortzen: gaixotasuna berriz azaleratzen zaio. Badirudi eldarnioetarako isuri hori ikasleei kutsatzen diela: ikasleek andereñoarekiko duten enpatia emozio-kutsapentzat jo behar da, ikuspegi psikologiko-kliniko batetik, nolnani ere

den. Pertsonaia biribila da andereño Maite. Ero sinpatikoa; andereño jatorra. Onura eta aberastasuna dakartzkio istorioari; zantzu onirikoz eta surrealistaz janzten du. Ikasleek, berriz, haren emozioak bere egiten dituzte andereñoarekiko hartu-emanean. Ikasle-irakaslearen arteko emozio-kutsapen horrek garapen literario ederra du.

Izaera eta adina. Baldin irakasleen adina haien nortasun-ezaugarriekin gurutzatzen bada, honako datu hauek ateratzen dira:

- Gazteen artean, 9 maisu-maistra ezaugarri positiboz irudikatzen dira; bi andereño, ezaugarri negatiboz; eta beste bat modu neutralean irudikatua dago.
- Adin ertainekoen artean, 10 maisu-maistra ezaugarri positiboz itxuratuta daude; ezaugarri negatiboz, 4; modu neutralean, 3.
- Zaharren artean, maistra batek ezaugarri onak ditu; beste bost irakasleek ezaugarri txarrak.

Hartara, ahozko tradizioak zenbait esaeratan gorde duena betetzen da, hein batean, emaitza horiei dagokienez, modu orokor eta simple samarrean: *Zaharra zatarra, gaztea ederra*. Ez, nahitaez, itxurari buruz, lanbideko gorabehera buruz baizik, jakina.

Deskripzio fisikoa. Apenas dagoen maisu-maistren itxura fisikoari buruzko deskripziorik. Nolanahi ere den, 11 ipuinetan zenbait ezaugarri fisikoren zertzeladak ematen dira; beste 20 ipuinetan ezer ez.

Irakasleen itxura ederra nabarmentzen da, zenbaitetan, izaera-ezaugarri batzuekin batera: esaterako, andereño Mediokrity, metamorfosiaren ondoren “neska eder, goxo eta argia; maistra azkarra, dultzea eta zoragarria” da *Sorgina eta Maisuan*. Andereño Maripik “luzera lirain eta zabalera doa” du (*Musubero, Mon Amour*). Eta Ibon igeriketa-irakasleak “superman itxura” du, “bizkar zabal-zabala” eta “bainujantzi gorria” *Ez naiz sirena bat, eta zer?* kontakizunean.

Buruko xehetasunetan fokalizatzen da deskripzioa, bestetan. Esaterako, Maisuluisek “bizar-adats luzea dauka kokotsean, ..., buruko ilea motz-motza eta... belarrietako bat belarri batean!” (*Horazio eta Jaguarra*)

Janzkerari erreparatzen zaio, berriz, beste deskripzio batzuetan. Romeo irakasle gazteak, esaterako, galtza-bakero zaharrak eta jaka zarpaila dauzka soinean (*Julietta, Romeo eta saguak*). Andereño Maripik “alkandora loreduna” eta “galtza zabalak” janzten ditu “*pistolerak* disimu-

latzeko” (*Musubero, Mon Amour*). *Bota gorriak* ipuinean andereño Maite-ren janzkera urtaroz urtarokoa deskribatzen da: neguan “forro polarrez, lepoko txuri-urdinez eta antxumezko eskuzorroz jantzirik ematen zizkigun klaseak (...) Udaberrian eta udan setazko soineko estanpatuak janzen zituen, lore handikikoak (hortentsia itsusiak ia beti), eta teniseko zapatila zuriak”. Margarita irakasleak “betaurrekoak erabiltzen ditu”, “lihozko jaka janzen du, lihozko gonarekin” (*Printzesen eskola*). Eta ingeleseko irakasleak “praka zahar eta kulero are zaharragoak dauzka” *Kulerozahar* istorioan.

Alderdi beldurgarriak nabarmentzen dira, berriz, beste deskripzio batzuetan: maisu berria ahots zakarreko eta begi zorrotzeko gizaseme kankailua da *Maisu berria* kontakizunean; andereño berria, berriz, begirakune zorrotzekoa eta barre gutxikoa dugu *Nola zuzendu andereño gaizto bat* istorioan; Don Serio irakaslea “gizon serio-serioa da. Zorrotza! Bibotea eskuaz apaintzen du oso sarri” *Fatima* ipuinean.

Azkenik, zahardadearen ajeak nabarmentzen zaizkio Juvenal “irakle zahar eta antigualekoa”ri *Printzesen eskola* liburuan.

Dena dela, deskripzio fisikoak saihestea da joerarik ohikoena halako haur-liburuetan; pertsonaien karakterizazioa ilustratzaileen sormen-lanaren bizkar uzten da, nagusiki. Hizkuntza-ekonomiaz baliatzen da idazlea, eta ilustratzaileak osatzen du testua.

Pertsonaia mota. ‘Biribila/laua’ kategoriari dagokionez, pertsonaia lauak dira ipuinotako maisu-maistra gehien-gehienak. Dena dela, konplexuago eta aberatsago garatuta daude psikologia-ikuspegitik 4 maistra: andereño Maripi (*Musubero, Mon Amour*), Mediokrity andereñoa (*Sorgina eta Maisua*), andereño Maite (*Bota gorriak*), eta andereño izengabe bat (*Elefante txori-bihotza*).

Forster-ek dioten moduan (1983: 74-84), pertsonaia lauei berehala antzematen zaie, oso erosoak dira, ez dute aurkezpenik behar, eta erraza zaio irakurleari halako pertsonaiak berriz gogora ekartzea. Halakoxeak dira, besteak beste, Maistra Belarrimotza eta Maisu Belarrihandia (*Pottokoren usainak*), Kerman (*Sorgina eta Maisua*), Maisu berria (*Maisu berria*), Juvenal eta Madame Kuxine (*Printzesen eskola*), Mari Builas (*Nire kuleroak*), Maisu Lopez (*Ez dut irakurri nahi!*), Don Serio (*Fatima*), Kulerozahar (*Kulerozahar*), eta abar.

Ekintza eta maisu-maistrak. Ekintzaren garapenean jokatzeko duten rolarik dagokionez, maisu-maistra gehien-gehienak sekundarioak edo tertziarioak dira. Lau maistra soilik jo daitezke maila primariokotzat edo protagonistatzat: andereño Mariaje (*Ku-ku... ku-ku... aitonaren erlojua*), andereño Maritxu (“Udazkeneko antzezlanaz”), Mediokritu maistra (*Sorgina eta Maisua*), andereño izengabe bat (*Elefante txori-bihotza*) eta andereño Maripi (*Mixi marrau*). Pertsonaia estatikoak dira denak, salbu eta Mediokritu maistra (*Sorgina eta Maisua*), eta andereño izenik gabeko bat (*Elefante txori-bihotza*), zeinen izaera eboluzionatuz baitoa egoera batetik bestera kontakizunotan zehar.

Antagonistatzat jo daitezke, berriz, zenbait maisu-maistra (8): Maistra Belarrimotza (*Pottokoren usainak*), andereño berria (*Nola zuzendu andereño gaizto bat*), Maisu Lopez (*Ez dut irakurri nahil*), Karlos (*Pikolo*), andereño izenik gabeko bat (*Usoa, hegan etorritako neskatoa*), Sorkun (*Ez naiz sirena bat, eta zer?*), Don Serio (*Fatima*) eta Kulerozahar (*Kulerozahar*).

Protagonistaren laguntzailatzat har daitezke beste zenbait (6): Maistra Belarrihandia (*Pottokoren usainak*), Kontxesi (*Alex*), Romeo (*Julietta, Romeo eta saquak*), Maripi (*Musubero, Mon Amour*), andereño izengabe bat (*Elefante txori-bihotza*) eta Ibon (*Ez naiz sirena bat, eta zer?*).

Kontalaria. Kontakizunotako kontalariei dagokienez, parez pare daude kopuruetan kontalari homodiegetikoak (15) eta heterodiegetikoak (15).

Kontalari homodiegetikoen artean, umearen ahotsa gailentzen da (13) irakasleen ahotsaren aldean (2).

- Umearen begirada gailentzen den kasuetan, umea bera izaten da istorioaren protagonista. Kontalari autodiegetiko horrek irakaslearen figurari buruz ematen digun informazioaren arabera, modu eskematiko batean, honela ezaugarritu daiteke haur kontalari horren iritzia: positiboa eta enpatikoa da 9 irakaslerenganako (6 andereño eta 3 maisu); negatiboa eta arbuiozkoa, 7ren ganako (4 andereño, maisu 1, eta irakasle multzo bat); eta ez bat ez beste, andereño batenganako.
- Irakaslearen begirada gailentzen den kasuetan, irakasleak berak bere buruaz ematen digun informazioaren arabera, modu eskematiko batean, honela ezaugarritu daiteke hezigaiekiko duen jarrera: positiboa eta enpatikoa da andereño baten kasuan, eta

bai positiboa bai negatiboa, ikaslea nor den, beste andereño baten kasuan.

Kontalari heterodiegetikoek ematen diguten informazioaren arabe-
ra, berriz, honela kuantifika dezakegu eskematikoki irakaslearen figura:
irudi positiboa dute 11 irakaslek (6 andereñok eta 5 maisuk); irudi nega-
tiboa dute 11 irakaslek (6 andereñok eta 5 maisuk); ez erabateko irudi
onik ez erabateko txarrik, 2 andereñok.

Pedagogia-gertakaria. Gatazkatsuak dira ipuinotako zenbait peda-
gogia-gertakari: 19 ipuinetan gertatzen da modu bateko edo besteko
gatazka; 8 ipuinetan ez da gatazkarik; beste 5 ipuinetan, gatazka barik,
gaizki-ulertu edota pasadizo katramilatsuren bat izaten da. Gatazka de-
nean, konbinazio bat baino gehiago ditugu gatazkako aktanteei dagokie-
nez: irakaslearen eta ikaslearen arteko gatazka; irakasleen eta ikasleen
artekoa; irakaslearen eta ikasleen artekoa; irakaslearen eta zuzendaria-
ren artekoa; inoiz, eskolaren –irakasleriaren eta zuzendaritzaren– eta
ikaslearen artekoa (Patioan, 2015). Dena dela, intentsitate-gradu diferen-
teetan gertatzen da egoera gatazkatsua. Hauexek dira zio nagusiak:

- Irakaslearen autoritarismoa, zigorrak eta irainak (*Pottokoren usainak; Alex; Maisu berria; Fatima; Kulerozaha; Patioan*).
- Euskal Herriko hizkuntza-gatazka (*Pottokoren usainak*).
- Irakaslearen eta haurraren arteko ezin elkar ulertua (*Iholdi*).
- Irakaslearen gaixotasun mentala (*Bota gorriak*).
- Euskal Herriko bortizkeria politikoa (*Pikolo*).
- Ikasle bereziarekiko ardua eta arbuioa (*Alex; Elefante txori-bihotza*).
- Ikaslearen genero-identitatea (*Markos kantinera*).
- Ikasleak familia homoparentala izatea (*Aitorrek bi ama ditu*).
- Ikasle etorkina izatea (*Usoa, hegan etorritako neskatoa*).
- Ikasleak desgaitasunen bat izatea (*Korri, Sebastian, korri!*).
- Ikasleen buila eta zalaparta (*Mixi marrau; Nora joan da argia?*).
- Ikasleak irakurtzeari dion arbuioa (*Ez dut irakurri nahi!; Ez zait irakurtzea gustatzen eta zer?*).

Bestalde, zehar-lerroak lantzerantz bideratuak edo hartarako sortuak
dauden istorioetan katramilatuta agertzen dira zenbait irakasle. Hona
zehar-lerro eta irakasle zenbait:

- Eskola inklusiboaren aldeko aldarri da Maisuluisen pedagogia-ekimena (*Horazio eta jaguarra*), haur etorkinekiko laguntza eta lankidetzaren sustatzea eta jarrera kooperatiboa lantzea helburu baititu.
- Hezigaiaren genero-identitatearekiko errespetuaren aldeko borrokan inplikatzeko dira andereño Rakel eta Mikel psikologoa (*Markos kantinera*) zuzendari xantaiagileari aurre eginez.
- Desberdina izatearen balioa lantzeko, familia-ereduen aniztasuna (homoparentala, kasu honetan) ezagutarazteko eta homofobia salatzeke, hezkuntzako zenbait baliabide eta ekimen abiatzen ditu andereño Izaskunek (*Aitorrek bi ama ditu*).
- Genero-berdintasunaren eta hezkidetzaren aldeko aldarri egiten da *Patioan* kontakizunean, horko zenbait maisu-maistraren, zuzendariaren eta ikuskatzailearen jokaera txarretsita.
- Era berean txarresten da, azkenik, irakurketa lantzeko zenbait irakasleek duten praxia: esaterako, Maisu Lopezena (*Ez dut irakurri nahi!*), haren jarduerak ez baitu balio irakurketa sustatzeko; baita “andereño” izengabe batena (*Ez zait irakurtzea gustatzen eta zer?*), umeei irakur dezaten kezkatzen den andereñoa den arren, ipuineko mutiko protagonistarentzat mutikoak berak idatzitako ipuina irakurtzea delako irakurtzea.

Izaera, pedagogia-gertakariaren argitan. Sen oneko irakasleak asko dira. Ezaugarri eta abilezia pedagogiko hauetakoren bat edo batzuk betetzen dituzte: hezigaiari entzuten badakite; autoritatea irmo erabiltzen badakite; autoritatearen eta askatasunaren arteko tenkan beren burua ikasleen aurrean gobernatzen dute; ikasle bereziari antzeman diote; haur berezien arazoei heltzen diete (genero-identitatea, familia ez-konbentzionala izatea, muga fisiko-psikikoak...); ipuinak kontatzen iaioak dira; ikasleenganako interesa daukate eta haiengana egoki gerturatzen dira; taldea kudeatzen badakite; enpatikoak dira, eta konplizitate bilatzen dute; elkarrizketa maite dute; jakintza transmititzen badakite; solidaritatea eta lankidetzaren sustatzen dituzte; beren bizi-esperientziaren berri ematen dute; ikasleen ahalegina saritzen dakite.

Sen gaiztokoak edo okerrekoak ere badira batzuk. Ezaugarri hauetakoren bat betetzen dute: autoritarioak dira; ikasleak iraintzen dituzte; beren hizkuntza inposatzen dute; ez dakite irakurketa sustatzen; ikaslea erabili eta manipulatzeko dute; ikasleei iseka egiten diete; ikasleei gaitzi-

zenak asmatzen dizkiete; zigor fisikoa erabiltzen dute; arduragabeak dira; ikasleen justiziazko eskaerei muzin egiten diete.

Banaka batzuk ez dira ez sen oneko ez sen txarreko, psikologikoki nahikoa garatuta ez daudelako, edo garatuta egon arren koordinatu horietan sartzen ez direlako (*Bota gorriakeko* andereño Maite, esaterako), edo narrazioko kontalariak haren karikatura baino egiten ez duela (esaterako, *Ez zait irakurtzea gustatzen eta zer?* istorioko andereñoa).

Kopuru hutsetara ekarrita, honako datu hauek ditugu: sen oneko 20 irakasle, horietarik 13 emakumezkoak eta beste 7ak gizonezkoak; sen okerreko 18 irakasle, horietarik 10 emakumezkoak eta beste 8ak gizonezkoak; ez sen oneko ez sen okerreko, 5 maistra eta maisu bat.

Sen onekoen artean, sarritan agertzen dira bi irakasle-eredu hauek:

- Ikasle bereziari segituan antzematen dion maisu-maistra. Sei kontakizunetan dugu halakoren bat: andereño Kontxesi (*Alex*); andereño izenik gabea (*Elefante txori-bihotza*); andereño Maripi (*Horazio eta jaguarra*); andereño Rakel eta Mikel psikologoa (*Markos kantinera*); andereño Izaskun (*Aitorrek bi ama ditu*); andereño izenik gabea (*Korri, Sebastian, korri!*).
- Maisu-maistra ipuin-kontalari aparta. Lau kontakizunetan agertzen da: Andereño Mariaje (*Ku-ku... ku-ku... aitonaren erlojua*) portaera egokia zein den ikasleei adierazteko baliatzen da, bera kontatzen ari den ipuinean andereño bat sartuz; Kerman maisuak (*Sorgina eta Maisua*) abilezia horri esker irakasle onaren *egiaztagiria* jasotzen du ikasleak adi-adi dagozkiola eta sorgina maitemintzen duela; Margarita irakasleak ere (*Printzesen eskola*) jasotzen du *egiaztagiri* hori, “irakasle baino gehiago” baita ipuinak ondo kontatzen dituelako eta printzesei kontatzen irakasten dielako; azkenik, andereño Maripik (*Mixi marrau*) isiltasun erabatekoa lortzen du gelan *mixi-marrau* hitz xarmatzaileak esanda.

Hainbeste dira, batez beste, halako irakasleak, ezen euskal haur-literaturako *personaia tipotzat*-edo har baitaitezke irakasle-eredu biak. Inklusioaren eta integrazioaren aldeko diskurtso pedagogikoak hezur-mamitzen du aurreneko ereduak. Bigarren ereduari dagokionez, litekeena da idazleok eskola-garaian izandako literatura-irakasle gogoangarri hura akorduan izanik beren kontakizunera ekarri nahi izatea; edota,

gogoko idazle klasiko baten zehar-aipua egin nahi izatea (*Heptameronen* idazlearena, kasu, *Printzesen eskolan*); edota, sinpleki, beren irakasle-eskarmentuak esaten diena literarioki garatu nahi izatea, Txilikuk aitortu bezala (*Mixi marrau*).

Azken hitza

Honetara ezkerro, zenbait datu agerira atera direla eta, betoz hona ondorio gisako puntu orokor batzuk:

- Maisu-maistrak badira nor, euskal haur literaturan, gainerako pertsonaiekin batera: protagonista modura (gutxitan), antagonista modura (gehixeagotan), eta atze-oihal modura edo pertsonaia koral modura (sarri askotan).
- Garaian garaiko pedagogia-korronteen haizeak bideratu ohi dituzte halako pertsonaiak: hizkuntza-gatazkaren eta eredu pedagogiko autoritarioen aurkako mugimenduen lorratza suma daiteke zenbaitetan; besteetan ikastoletako pedagogia aurrerakoietan trebatutako irakasleria baten jardun pedagogikoa suma daiteke; beste zenbaitetan istorioei antzematen zaie ezen hezkuntzako zehar-lerroak eta balioak lantze hutsera bideratuta daudela, literaturaren kaltean, sarri askotan.
- Idazleen eskola garaiko bizipenetan oinarrituak eta garatuak daude istorio eta pertsonaia asko (cf. Kamio, 2013: 51-53).
- Gizarte-arazoak (genero-identitatea, familia-eredu berriak...) tratatzen dituzten ipuinetan txertaturik agertzen dira, errealismo kritikoaren ildoko liburuetan.
- Herri-ipuinetako pertsonaia onen eta gaiztoen lekua eta funtzioak hartzen dituzte sarritan maisu-maistrek. Hortaz, herri-ipuinen eraberritzearen adierazleetako bat dira halako pertsonaia, beste era bateko egituren eta pertsonaien artean (cf. López Gaseni, 2016).

Erabilitako corpusa garaiei eta egileei dagokienez partziala izanik, behin-behinekotzat hartzekoak dira ondorioak, euskal literaturako eskola-emailei buruzko estudio gehiagoren esperantzaz.

Bibliografia erabilia

- Abanto Zierbenako liburutegia (d.g.). *Eskola kontuak... Historias del cole...* Hemen-
dik eskuratua: <http://www.galtzagorri.org/euskara/irakurketa-gidak>
- Aguado, Lucía (2010). Familia ereduak gaurko eskolan. *Tantak*, (22-1), 127-148.
- American Psychiatric Association (2014). *DSM-5® : manual diagnóstico y estadístico de los trastornos mentales*. Editorial Médica Panamericana. [5. argitaraldia]
- Apalategi, Jokin (2006). Makilakixkiren azterketa psikosoziala. In Apalategi, Jo-
kin (arg.), *Aitona gurearen Makilakixki. Joxemartin gogoratzu*, Donostia, Utrius-
que Vasconiae, 139-162.
- Carroll, Lewis (2015). *Alizia herrialde miresgarrian*. Il.: John Tenniel. Itzul.: Jose
Manuel López Gaseni. Iruñea: Pamiela.
- Cashdan, Sheldon (2000). *La bruja debe morir*. Madril: Debate.
- Colomer, Teresa (zuz.); Silva-Díaz, Cecilia (lag.) (2002). *Siete llaves para valorar las
historias infantiles*. Madril: Fundación Germán Sánchez Ruipérez.
- Euskaltzaindiaren Literatura Ikerketa batzordea (2008). *Literatura terminoen
hiztegia*. Gasteiz: Euskaltzaindia.
- Forster, Edward Morgan (1983). *Aspectos de la novela*. Madril: Debate.
- Freire, Paulo (1999). Autonomiaren Pedagogia. Hezkuntzan jarduteko beharrez-
ko jakiteak. *Ikastaria* (10), 9-71.
- Genette, Gerard (1989). *Figuras III*. Bartzelona: Lumen.
- GLAAD (2014). *Glaad Media Reference Guide*. Hemendik eskuratua:
<http://www.glaad.org/reference>
- Kamio, Garazi; Kasares, Paula (tut.) (2013). *Haurrentzat idazten dut, eta zer? Errea-
lismo kritikoa egungo euskarazko haur-literaturan. Azterketa kritikoa*. [Master
bukaerako lana. «HIZNET» Hizkuntza plangintza graduondokoa] [Argitara-
gabea].
- Labonté, Colombe (1999). Les grands absents : l'image des enseignants dans la
littérature jeunesse. *Lurelu* 22. liburukia (2), 5-10.
- Lage, Juan José (1996). La figura del maestro en la literatura infantil y juvenil.
Amigos del libro (34), 44-50.
- Lluch, Gemma (2003). *Análisis de narrativas infantiles y juveniles*. Universidad de
Castilla-La Mancha.
- López Gaseni, Manu (2016). Juan Kruz Igerabideren «Jonas» saila: herri ipuinak
berritzen. In Aurrekoetxea, Gotzon; Makazaga, Jesus Mari; Salaberri, Patxi
(arg.). *Hire bordatxoan*. Txipi Ormatexea omenduz, Bilbo, UPV/EHU, 201-
210.
- Pujade-Renaud, Claude (1986). *L'école dans la littérature*. Paris: Les éditions ESF.

Corpusa

- Agirre, Alaine (2015). *Hau ez da zoo bat!* Il.: Iratxe Lopez de Munain. Donostia: Elkar.
- Agirre, Katixa (2009). *Ez naiz sirena bat, eta zer?* Il.: Eider Eibar. Donostia: Elkar.
- Añorga, Pello (1999). *Pottokoren usainak..* Il.: Jokin Mitxelena. Donostia: Elkarlanean. [Lehen argitaraldia: 1985]
- Añorga, Pello (2005). *Ez dut irakurri nahi!* Il.: Jokin Mitxelena. Bilbo: Aizkorri.
- Aristi, Pako (2008). *Ez zait irakurtzea gustatzen eta zer?* Il.: Jokin Mitxelena. Donostia: Elkar.
- Atxaga, Bernardo (1982). Post tenebras spero lucem. *Jakin* (25), 104-116. [Baita ere, in *Obabakoak*, Donostia, Erein, 1988].
- Bueno, Rai (2009). *Fatima*. Il.: Iratz Inziarte. Donostia: Elkar.
- Egaña, Arrate (2015). *Patioan*. Il.: Amaia Arrazola. Donostia: Elkar.
- Genua, Enkarni (1998). *Ku-ku... ku-ku... aitonaren erlojua*. Il.: Belen Lucas. Bilbo: Desclée De Brouwer.
- Goenaga, Aizpea (2006). Udazkeneko antzezlan. In *Antzetzen... teketen ten!* Il.: Alvaro Matxinbarrena. Donostia: Erein. 79-100. [Lehen argitaraldia: 1999].
- Igerabide, Juan Kruz (2000). *Maisu berria (Grigor eta erlearen ipuinak)*. Il.: Antton Olariaga. Irun: Alberdania.
- Igerabide, Juan Kruz (2008). *Korri, Sebastian, korri!* Il.: Gemma Sales. Donostia: Erein.
- Juaristi, Felipe (2001). *Printzesen eskola*. Il.: Enrique Morente. Bilbo: Ibaizabal.
- Landa, Mariasun (1994). *Julieta, Romeo eta saguak*. Il.: Asun Balzola. Madril: SM.
- Landa, Mariasun (2000). *Sorgina eta Maisua*. Il.: Jokin Mitxelena. Donostia: Elkar.
- Landa, Mariasun (2001). *Elefante txori-bihotza*. Il.: Emilio Urberuaga. Madril/Bilbo: Anaya/Haritzza.
- Landa, Mariasun (2005). *Iholdi*. Il.: Asun Balzola. Erein: Donostia. [Lehen argitaraldia: 1988]
- Landa, Mariasun (2005). *Alex*. Il.: Asun Balzola. Donostia: Erein. [Lehen argitaraldia: 1990]
- Lertxundi, Anjel (2000). *Musubero, Mon Amour*. Il.: Antton Olariaga. Donostia: Elkar.
- Lertxundi, Anjel (2002). *Ezkutuko maitea*. Il.: Antton Olariaga. Donostia: Elkar.
- Lertxundi, Anjel (2004). *Nire kuleroak*. Il.: Antton Olariaga. Donostia: Elkar. [Lehen argitaraldia: 1999]
- Linazasoro, Karlos (2000). *Bota gorriak*. Il.: Claudia Ranucci. Bilbo: Anaya/Haritzza.
- Meabe, Miren Agur (2003). *Nola zuzendu andereño gaizto bat*. Il.: Maria Esluga. Bartzelona: Giltza.

- Mendieta, Mª Jose (2004). *Aitorrek bi ama ditu*. Il.: Jon Zabaleta. Donostia: Erein.
- Mendiguren, Xabier (2012). *Kulerozahar*. Il.: Iñaki G. Holgado. Elkar: Donostia.
- Olaizola, Jesus Mari “TXILIKU” (2002). *Horazio eta Jaguarra*. Il.: Elena Odriozola. Donostia: Elkar.
- Olaizola, Jesus Mari “TXILIKU” (2003). *Mixi marrau*. Il. Jon Zabaleta. Donostia: Euskal Editorea.
- Ruiz, Ruben (2006). *Nora joan da argia?* Il.: Jokin Mitxelena. Bilbo: Aizkorri.
- Zubeldia, Iñaki (2013). *Eskola sorgindua*. Il.: Estibalitz Jalón. Bilbo: Ibaizabal.
- Zubizarreta, Patxi (2002). *Markos kantinera*. Il.: Mikel Valverde. Donostia: Elkar.
- Zubizarreta, Patxi (2008). *Pikolo*. Il.: Jokin Mitxelena. Irun: Alberdania.
- Zubizarreta, Patxi (2008). *Usoa, hegan etorritako neskatoa*. Il.: Asun Balzola. Donostia: Erein.

Joannes Otxalde bertsolaria (1814-1897) Erroak eta hegalak

PEIO JORAJURIA

Ikerlan hau zatika agertu da HERRIA astekarian, lau astez segidan, 2014ko urriaren 16tik azaroaren 6raino (3273, 3274, 3275, 3276 zenbakietan). Ikerlan honek ez zaukan helburutzat Joannes Otxalderen bertso-gintza aipatzea, hori jadanik egina dute aditu askok, Bidarraitarra izanik XIX. mendeko bertsolari handienetakik, baina bai haren bizitza sakontzea, nondik zetorren eta non dituen gaur ondokoak, misterio handia baitzen alde horretatik. Ikerlan hau aitzin, Berisso-ko (Argentina) Nancy Ivone Otxalderekin eginiko elkarrizketa agertu genuen HERRIA kazetaren 3270. zenbakian, 2014ko irailaren 25ean (ikus 1. eranskina). Ondotik, beti astekari berean, 3309. zenbakian, 2015eko uz-tailaren 2koan, Nancy Ivone Otxaldek bidalitako gutuna genuen agertu (ikus 2. eranskina).

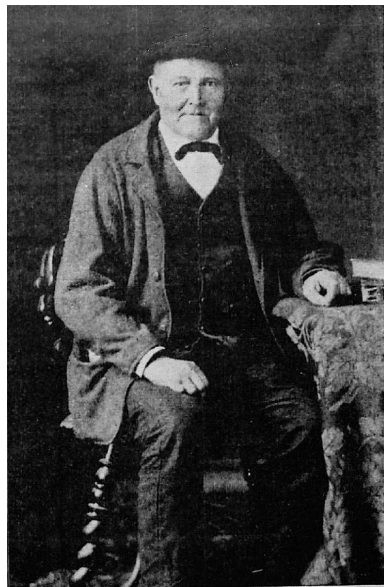
Peio Jorajuria

1814ko irailaren 25ean sortu zen Joannes Otxalde. Duela 200 urte beraz. Gaur egun Otxalde deitura desagertua da Euskal Herritik. Alta 11 haur ukan zituen Joannesek. Familia guzía Argentinara joan zen eta Otxalderen ondokoek han diraute. Zer bilakatuak ote dira? Gutxi dakigu haietaz, baina harreman batzuk lotu ditugu zenbaitekin, hala nola Salta-ko Gabriel Odriozola Zanbranorekin, bai eta Buenos-Airesko Nancy-Ivone Otxalderekin. Bertzalde, non zituen erroak Joannes Otxaldek? Orain dela hamabost bat urte ikerketa batzuk egin nintuen artxibo askotan. Bilaketa horren fruituak agertuko ditugu kronika hontan.

Otxaldea, Baigorriin

Baigorriara jo behar da, gure Otxalderen erro zaharrenak aurkitzeko. Herriko bihotzetik hurbil-hurbila den Otxaldean zituen arbasoak. Gaur beti hor dago etxe hori. *Otxalde* izendapena hain segur otsabelarretik datorkigu (*hellébore* frantsesez, *elébore* gazteleraz), hots *otsa-alde*, eta ez *otso-alde*, zenbaitek dioten bezala, Baigorriko herri barretik hain hurbil ez baitzitaken otsorik. Hauxe ere argi dezagun: paper zaharrenetan *Otxalde* izendapena aurkitzen da nasaiki XVII. mende bukaera arte, handik honat haatik gehienetan *Oxalde*, zenbait aldiz *Ochalde*. Guk nagusiki *Otxalde* erabiliko dugu.

Frango ospe handiko familia osatzen zuketean Otxaldetarrek, ezkontzen bidez hegialak bertzeak bertze inguruko Kaikurena, Ernautena, Narbaitz, Iriart eta Aintziart bezalako etxetara zabaldurik. Eta badakigu, adibide bat emateko, Aintziarteko ondoko eginiko Jeanne d'Otxalde ezkondu zela 1748an Heletako sal-erosle batekin, Charles de Harismendy-rekin, ondorengo ospetsua segurtatuz. Hauen seme bat, Jean Harismendy (1750-1820) Baigorriko auzapez bilakatu zen, geroztik abar beretik etortzen zaikula ere bertze auzapez, kontseilari orokor eta deputatu andana, bortz Etcheverry (azkenik Jean Etcheverry-Ainchart) eta Floquet bat, Inchauspetarrak ere, Louis eta Michel, Etcheverry horiekin bazutela ezkontza bidez zerikusia. Jeanne d'Otxalde eta Charles Harismendyren alaba, aldiz, Marie Harismendy (1752-1820), Jean Harispe batekin ezkondu zen, hortik heldu zaikula Jean-Isidore Harispe marexala, eta geroxeago Charles Minjonnet kontseilari orokorra eta honen seme Pierre Minjonnet koronela, auzapez ere izana. Aurkitu dugu ere, ber-tzalde, Otxalde bat Baigo-

JUAN B. OXALDE

Beskoitzen, 1964an Joannes Otxalderen omenez agertutako oroitarria

rriko ibarreko deputatu zagona 1748an Nafarroako Estaduentzat (*Etats de Navarre*), eta ere bat, menturaz berdina, Germietako “jurat” zagona Iraultza aitzineko garaian.

Apezak ere baziren Otxaldetarren leinutik ateraiak, hala nola Jean d’Otxalde, 1702an sortua, 1728an apeztua eta bertzeak bertze Lasako erretor egona, Benafarroan. Honen anaia gazteago bat, izen bereko Jean d’Otxalde, apeztu zen 1741ean. Hau zenbait denbora egon omen zen Oilarandoiko ermitaren zerbitzuko, Baigorriko gainetan. Aipa dezagun ere bertze apez bat, Pierre Bereterbide (1756-1814), Donibane Garazin sortua, Uharte Garaziko Arnaud Bereterbide eta Baigorri-Otxaldeko Jeanne Otxalderen semea. 1781ean apeztu zen. Postu desberdinak betirik, hala nola Bidarrain 1807tik 1809ra, azkenik Donibane Garazin bikario egon zen. Baina suerte txarrez bururatu zitzaion bizia 58 urtetan. 1814ko irailaren 16tik eta 17rateko gauean (gure Joannes Otxalde sortu baino hamar bat egun lehenago) eraila izan zen Donibane Garazin. Roland Moreau-k “*L’âme basque*” (1981) liburuan kondatu duenaren arabera, Pierre Bereterbidek fama omen zuen fortuna bildu zuela kontrabandari esker eta dirua prestatzen zuen eskatzen ziteteneri, tenorez eta osoki itzultzekotan haatik. Eta batek, ukan dirua ezin omen ziolakoan itzuli, erail zuen.

Baina, xehetasun horiek guzietik doi bat urrundu gaituzte gure Joannes Otxalderen abar zuzenetik. Etor gaiten beraz gure bertsolariaren sustraietara.

Baigorritik Bidarraitat

17. mende bukaeran, **Jeanne d'Otxalde** (1669/1706), Otxaldeko alaba, egina izan zen etxalde hortako ondoko. Joannes d'Otxalde eta Catherine d'Etchalecuren premua zen. Zuraide-Ordokiko Miguel de Camino-rekin ezkondu zen 1693an eta lau seme ukan zituzten: Joannes de Camino (1697), bigarren Joannes (1700), hirugarren Joannes (1703) eta Pierre (1705). Haatik, gazterik zendu zen Jeanne d'Otxalde, 37 urtetan. Joannes seme zaharrena egina izan bazen Otxaldea etxaldearen ondoko, **Joannes de Camino** hirugarren semea ezkondu zen 1740an Irulegi-Arretxeko Magdeleine d'Etchebers-ekin. Hiru haur segurik sortu zitzaizkien Irulegin: Magdeleine de Camino (1740), Jean Otxalde (1742) eta Jeanne Otxalde (1745). Hemen ohargarri zaiku artxibok lehena haurra-

Nancy Ivone Otxalde Beskoitzen joanden maiatzean, Otxalde bertsolariaren oroitarriaren aitzinean (arg. Kepa Etchandy)

rentzat *Camino* deitura dakartela, eta *Otxalde* bertze bientzat, eguneroko bizian *Otxalde* izanki maizago erabilia *Camino* baino (paperetan aurkitzen dugu ere *Joannes de Camino dit Otxalde*). **Jean Otxalde** (1742) ezkondu zen 1778ko uztailearen 28an Baigorri-Ñafarreneko Jeanne Iriquirekin (garai hartan Ñafarrenean oraindik Baigorriko zen eta ez Bankako, gaur bezala). Bi haur segurik ukan zituzten: Martin, 1778ko azaroaren 15ean, eta bertze Martin, 1780ko ekainaren 29an, biak Ñafarrenean sortuak. Handik Azkaratera joan ziren: Jean laborantzan arizanik bizi osoan, bere aitzinekoen gisa, agiri batek aitortzen duen bezala, Azkaraten zendu zen 1806ko agorrilaren 16an; Jeanne aldiz okin bilakatu zen Donibane Garazin eta herri hortan zendu zen 1820ko martxoaren 17an. Gorago aipatutako semeetarik bigarrena, **Martin Otxalde**, ezkondu zen 1814ko irailaren 6an Bidarrai-Etxexuriko Joana Etchechuryrekin. Hau Erramun Etchechury eta Marie Licheroren alaba zen.

Martin Otxalde eta Joana Etchechuryren familia

Martin Otxalde (1780-1862) guarda bilakatu zen 1807an. Lehen postua ukan zuen Bidarrai eta Ortzazeko mugan, Iguainen. Bi urte eterdiren buruan (1809ko uztailean) Itsasu-Latsara joan zen, bost hilabeterentzat, eta gero Sararat, bost hilabeterentzat ere. Eta guardagoa utzi zuen bi urtez, berriz ofizio hortara itzultzeko 1812ko ekainean, Bidarrai eta Itsasuko juntan, Haltzarte auzoan, Maingianea etxean zuela aterbe, Bidarraiko lurretan. Garai hortan zen ezkondu Etxexuriko alabarekin. Ondotik aldaira frango egin behar izan zuen, aduanako agintariek manaturik: 1815eko urtarrilean Sara, 1816ko apirilean Ainhoa, 1819ko martxoan Itsasu-Latsa, 1819ko maiatzean Bidarrai-Haltzarte, 1825eko abenduan Bidarrai-Noblianea. Erretiroa hartu zuen 1829ko uztailearen 1ean, 20 urte eta 5 hilabetez beterik guardagoa. Aduanako zerbitzuetatik ukan ditugun paperen arabera, badakigu *bizar beltza* bazaukala Martin Otxalde eta guarda izan aitzin, zurgina zela.

Sei seme-alaba ukan zituzten Martin Otxalde eta Joana Etchechuryk. **Joannes** premua, 1814ko irailaren 25ean sortua Bidarrai-Maingianean (bere aitamak ezkondu-eta 19 egunen buruan). **Mariana**, Ainhoan sortua 1816ko urriaren 8an; hau 1843an ezkondu zen Bernard Larronde Muskildiarrarekin, hau ere guarda: bi seme segurik ukan zituzten, Jean Otxalde, Marianaren *seme naturala*, 1842an sortua, geroztik Bernard Larrondek onartua eta *Antoine Larronde* izendatua, eta bigarren semea, Do-

minique Larronde. **Maidier**, 1818ko irailaren 27an sortua Ainhoan: ez dugu alaba hortaz gehiagoko xehetasunik. **Michel**, Bidarrain sortua 1823ko ekainaren 24an: Bidarraiko Herriko Etxeko artxiboetan irakurtu dugu 1844ko agorrilaren 9an manua ukan zuela armadara joateko baina “*soldado gaztea Montevideon aurkitzen da*”. **Jean**, 1825eko urriaren 13an sortua Bidarrain: ez dakigu zer bilakatu zen. Eta **Gratianne**, 1828ko irailaren 25ean sortua Bidarrain: honek lau *haur natural* ukan zituen Bidarrain, Martin (1855), Marianne (1861), Bernard (1864) eta Jeanne (1865), lauak Otxalde deiturarekin ekarriak paperetan; ez dakigu zer bilakatu diren; Gratianne zendu zen Etxexurian 1883an.

Martin Otxalde eta Joana Etchechury Bidarraiz-Etxexuriko nagusi bilakatu ziren. Joana zendu zen 1840an, 53 urtetan. Martin berriz ezkondu zen 1843an, 62 urtetan, Gracianne Elissagaray Itsasu-Attienekoarekin (56 urte), eta 1862an zendu zen Etxexurian.

Joannes Otxalde eta Marie Pedouan

1814ko irailaren 25ean sortu zen beraz Joannes Otxalde (eta ez 28an euskal entziklopedietan aurkitzen den bezala). Aita *Martin* zuen, bistan

Nancy Ivone Otxalde bere haurrideekin

da, eta ez Joannes, Otxobik idatzia duen bezala Oxalde liburuan: “Aitaren izen bera, Joannes, eman zioten sortu berriari”. Jules Moulier Oxobi, hau ere Bidarraitarra, Herriko Etxeko deklarapenari fidatu zen, honek hain zuzen baitio aitak Joannes zuela izena. Egun bereko bataioko agiriak, haatik, dio aita Martin zela. Hutsa hontatik heldu daiteke: herriko artxiboe-tan batzutan aurkitzen da “Martin Otxalde, dit Joannes”. Izenetan frango-tan bada nahastekoa, hala nola Joannes Otxalde bertsolariari berari Jan-Battitt zaio maiz erraten edo Juan-Bautista Argentinan zagolarik.

Dena den, 18 urte inguru zituelarik, mutil gisa joan zen Joannes Aiherrara. Eta ilagintzari ere lotu zen, “duranguier”, ezkont-paperek dioten bezala. 1836ko azaroaren 26an ezkondu zen, 22 urtetan, herri hartako Dominique Pedouan dit Marie Gasteluberrikoarekin, honek 21 urte. Honen aitamak ziren Jean Pedouan, sortzez Bastidarra, eta Dominica Mingo, sortzez Armendariztarra. 1838ko urrian guarda bilakatu zen Joannes Oxalde, lehen postua Larzabale-Zibitzen ukanik. Hilabete baten buruan Hazparne-Legarrera joan zen, lau urterentzat, hortik Bidarrai-Begiederrera bost urterentzat, gero Heletara urte bat eterdirentzat, Sara-San Iñaziora hiru urterentzat, Lekornera zazpi urterentzat, Makearra lau urterentzat eta Beskoitzera hiru urte eterdirentzat. Guardagoko erretreta hartu zuen 1866ko otsailaren 1ean. Nolako guarda izan ote zen? Frango bihurria, iduriz, guarda bezainbat kontrabandista, Oxobik polliki kondatzen daukun bezala. Aduana utzirik, faturgoan arizan zen (postari) Beskoitzen 1872a arte.

11 seme-alaba

Lehen bi haurrak Aiherran sortu zitzaizkien: Martin (1837-03-31) eta Jeanne (1838-07-28). Gero bi ondokoak Hazparnen: Marie (1840-06-29) eta Jean-Baptiste (1842-07-10). Bertze bi Bidarrain: Estefana (1844-02-12) eta Jeanne (1845-11-18). Gero, Heletan Gracieuse¹ (1848-04-15), Saran Joana (1850-02-07) eta Saint-Martin edo Xemartin (1851-09-08), Lekornen Martin (1857-12-11) eta azkena Makean, Julie (1860-02-20).

Joannes aldebat erretretan sartu ondoan, familia guzia Hego-Amerikara joan zen, Gualeguaira (Entre Rios, Argentina), ez dakigu haatik zein

[1] Henri Duhauk jakinarazia dauku, Heletan sortutako Gracieuse edo Gaxuxa Beskoitzen zendua dela 15 urtetan (1863-12-10), haatik hango artxiboe Marceline izena dakartel! Sakonago ikertzea merezi lukeen kuriositatea!

urtetan xuxen, 1872an goizenik. Dakiguna da, aldiz, Joannesen anaia batek Uruguai-Montevideora emigratua zuela 1844kotzat. Bertzalde, Argentinako La Vasconia aldizkariaren arabera (1899/01/10 n° 190), Joannesen seme bat ere jadanik joana zen Argentinara: *“Un hijo que tenia en esta republica le hizo venir a America”*. Badakigu ere, Noël Elorga Bida-rraitaren miaketek segurtaturik, Joannesen alabetarik bat, Mariana (Hazparden 1840an sortutako Marie ote?), Francisco Mihura batekin ezkondua zela eta 1869kotzat bederen Argentinan bizi zirela, Gualaguai hirian.

Dena den, iduri luke gure Joannes ez zela batere laketu han gaindi. La Vasconia-ren arabera, *“al viejo bardo no le gustaron las monotonas llanuras de la pampa y se volvio a sus montañas”*. Otxobik dio aldiz Hazparnetik errenta ez zitzaiola haraino heltzen. Urte bakar batzuk iraganik han gaindi, 5 urte nonbaitan, Euskal-Herrirat itzuli zen bakarrik, 1877 irian (1878koak dira Joannesen *“Khilo-egilearen kantuak”*, Lore-Jokoetan sariztatuak), familia guzia han utziz, eta Bidarrai-Sastrianean zendu zen 1897ko abenduaren 13an, 83 urtetan.

“Aguas turbias”

2000ko Eguberri biharamunean, bisita arraro bat ukan nuen Bidarrain, Gabriel Odriozola Zanbrano eta Carolina Rieszer-ena, Argentinatik etorriak. Bidarrai-Seroraenean elkartu ginen. Hau da

Carolina Rieszer eta Gabriel Odriozola, Bidarrain, elizako kalostrapean dagon Joannes Otxalderen oroitarriaren aitzinean (2000. urteko argazkia)

ostatutxo bat, eliza ondoan kokatua. Gabriel, Joannes Otxalderen ondoko bat da, Lekornen sortutako honen seme Martin-en abarrekoa. Seme hori ezkondu zen Buenos Airesko Manuela Agirre Azkuerekin (erroak Gipuzkoan, Zegama eta Asteazun) eta La Platan bizi izan dira (Martin 1932an zendua, Manuela 1941ean). Martin eta Manuelaren alaba bat, Emma Josefa Otxalde, ezkondu zen Azpeitiako Alejo Odriozolarekin, hauk Gabrielen amatxi-aitatxiak. Iragan irail bukaeran elkarrizketatu dugun Nancy-Ivone Otxalde ere Martin horren abarretik datorkigu. Gabriel Odriozolak erran zaukunaz, Joannes Otxalde *carpintero* lanetan ari-zan omen zen Gualeguain, zurgintzan beraz, eta familian kondatzen zenez arabera, haren azken hitzak, Argentinatik joaitean, hauek izan omen ziren: “*Las aguas bajan turbias*”.

Zer erran nahi ote zuen Joannesek hitz horiekin? Gabriel Odriozolaren arabera, Gualeguaitik iragaiten den *Uruguai* ibaiko urak errealki zikinak omen dira, bainan Joannesen hitz horiek zerbait gehiago seinatzen zuten, Joannes ez zela han batere laketu: zelai zabalegiak, jendeen nortasun berezia... Hots, hango giroa ez omen zuen gustukoa. Eta gure Joannesek pazientzia guti ukanki, omen! Deliberatu zuen beraz Euskal Herrirat itzultzea. Geroztik erran baita familia guzia han abandonatu zuela Joannesek, hori haatik ez omen da batere egia. Nahiko omen zuen familia edo bederen familiaren parte bat ekarrarazi Euskal Herrirat, bainan ezin izan zuen, diru arazoengatik. Jakin behar da ere bere seme-alabek ordukotzat 18 urtez goiti zaukatela (zaharrenak 40 urte inguru eta gazteenak 18 urte), gehienak familiatuak ere zaitezkeela, han bizia egin ari. Beraz, “abandonatzerik” ez zen nehondik ere izan.

Euskal Herrirat itzuli ondoan, 20 bat urtez bizi izan zen Joannes hemen. Zein herritan lehenik? Ez dakigu. Bidarraiko jende kondaketetan, 1891 eta 1896ko zerrendetan baizik ez dugu aurkitu Joannesen izena, Sastreaenean “pentsioner” zagola (pentsiodun). Ez zen Etxexurian (aitamen etxean) kokatu. Hontan, Joannesen arreba Graxiana dugu aurkitzen 1883an hil zen arte (56 urtetan). 1897ko abendoaren 13an zendu zelarik Joannes Otxalde, eztabada gogorrak izan ziren auzapeza eta apezaren artean. Azken honek ez zuen ehorzketa elizkizunik egin nahi izan eta apezik eta zeremoniarik gabe ehortzia izan zen Joannes (Etxexuriko hobian ote?), elizatik pasatu gabe. Zergatik ehorzte ukatze hori? Menturaz, azken bozkaldietan *gorrien* alde agertu zelakoz...

Dena den, luzaz Otxaldetarren arrasto finkorik ez da gelditu Bidarrain (salbu Etxexuriko borda bat, gaur laparrek iretsia, “Otxaldeborda” deitzen dena). 1997ko abenduaren 28an, Joannesen heriotzearen 100. urtemugakari, Bidarra herriak eta Euskaltzaindiak ohoratu zuten Joannes Otxalde, elizako kalostrapean eraikitako oroitarri bat agertuz, harri biribil formakoa, nolazbait mende bat lehenago elizak ukatu zion tokia errekerperatuz. Bada ere Bidarrain kultur elkarte bat, 2006an sortua, *Otxaldetarrak* izenekoa, gure bertsolari handiaren oroimenez. Beskoitzen ere ez dute ahantzia: 1964an omenaldi eder bat eskaini zioten, Noël Gueçamburu, Lucien Ithurbide eta Henri Duhauk bultzaturik, oroitarri bat ere Herriko Etxe aitzinean agertzen zutela. Eta han ere badago talde bat, plazaz plaza ibilitako *Otxalde* kantari taldea, Eiherabide anaien inguruan muntatua. Hara beraz zer erran genezakeen Joannes Otxalderen arbasoez eta ondokoez. Argitasun batzuk ekarririk, agian irakurle zenbaiten atsegina betez, hortan utzen dugu kronikatxo hau.

ERANSKINA 1

Joannes Otxalde (1814-1897) gogoratzuz

(HERRIA astekariko 3270. zenbakian, 2014ko irailaren 25ekoan, agertu elkarrizketa)

1814ko irailaren 25ean sortu zen Joannes Otxalde bertsolari handia, Bidarrain. Haren sortzearen 200. urtemuga betetzen da beraz ortzegun hontan egunez egun. Karia hortara, hitza ematen diogu Argentinako Nancy Ivone Otxalderi (agiri ofizialetan Otxalde deitzen da). Jakina da Joannes Otxalde Hego Amerikara joan zela bere emaztea eta hurrekin, 1870eko urtetan, haatik bakarrik itzultzeko zenbait urte berantago, familia guzira han utzirik. Haren ondokoetarik dugu Nancy Ivone, joan den primaderan hemen gaindi ibilia. Noël Elorga bidarraitar adiskidearen bidez juntatu dugu eta galdera batzuk egin dizkiogu (Noëlek euskaratu ditu ihardespenak). Eta ondoko astetan, Joannes Otxalderi buruzko artikulatxo batzuk ere agertuko ditugu, haren erroak bereziki ikerturik.

Herria: Joannes Otxalderen zein semeren abarrekoa zira ?

Nancy Ivone Otxalde: Joannes Otxaldek izan zituen 11 haurretatik, 1857an Lekornen sortu zen Martin dut ene arbaso zuzena. Martin Ar-

gentinan ezkondu zen Manuela Aguirre neska euskaldun batekin. Hauen seme bat, Alberto Horacio, 1894an sortua La Plata hirian, ene aitatzki zen. Afera hontan, bitxiena da joan den urtarrila arte ez ginuela deusik eza-gutzen gure aitzinekoetaz eta La Platan 1919an sortua zen gure aita zela gure lotura bakarra.

H: *Non bizi zira eta zer ofizio duzu ?*

N-I.O: Argentinan bizi naiz, Buenos Airesko probintzian, eta psikoanalitika eremuan lan egiten dut. La Platako Unibertsitate Nazionalen euskara ikasten ari naiz. Aitortzen dut euskararen ikasketak eraman nauela bide berri batzuri buruz baita ere Euskal Herrian lagun berriak egiten, hala nola Kepa Etxandi eta Noël Elorga, ene ikerketetan lagundu nautenak. Alabainan, ene aitzinekoen kondaira Bidarraiko herrian hasten da.

H: *Familian, zer arrasto atxikia duzue Joannes Otxalde arbasoaz ? Zer oroitzapen ?*

N-I.O: Familian, ez ginakien deusik, gure aitak ez zuelakoz ezagutu berea. Nor ziren gure arbasoak ihardespren gabeko galde bat zen. Raul nere anaiak, Europan gaindi egin zuen ibilaldi batean soinulari talde batekin, erabaki zuen Baionarat joatea. Baginakien gure arbasoak euskaldunak zirela. Baionan, erran zioten gure deitura bera zuen bertso-lari ospetsu bat izan zela XIX. mendean. Ez genuen pentsatu orduan gu zazpi anai-arrebak haren seme baten ondokoak ginela. Geroztik jakin dugunez, Joannes biziki bertsolari ona zen, jendeke maite zuten eta idazle ainitzek miresten zuten. Horien artean, Otxobi, hau ere Bidarraitarra, baita ere Grazian Adema Bidarraiko erreter egon zena 1860a eta 1872a artean.

H: *Eta gaur, zer lotura edo harreman duzu Euskal Herriarekin ?*

N-I.O: Hola nahi uelakotz, euskaldun batzuekin harreman sendoak bideratu ditut eta ene xedea da nahikari hori hurbilekoer ematea. Euskal Herriko leku zoragarriek bai eta ere bere kulturaren indarrak zinez harritu naute. Bidarrairi buruz badut maitasun berezi bat. Funtsean, eza-gutu aitzinetik, amestu eta irudikatu nuen Joannesen sorterria. Bizi izan zen hainbat herritan ibiltzea, ezagutzea bai sortetxea eta zendu zen etxea ere, hunkigarria egin zait zinez. Orai, 200 urte sortu zela-eta, nereak egiten ditut bere alde eginen diren omenaldi guziak.

H: *Eta zuen artean, Otxalderen 11 seme eta alaben ondokoen artean, gurutzatzen zireztea ?*

N-I.O: Ez ditugu oraino atxeman Joannes Oxaldek izan zituen 11 haurren sortzeko ageriak baina ikerketa hau hasi berria da eta segituko dugu aitzina. Gualeguai hirian, Argentinako iparraldean badira gure jendakiak eta gogo dugu haiekin harremanetan sartzeko.

Peio Jorajuriak bildua

ERANSKINA 2

Argentinatik ukan dugu gutuna: Historia eta memoria berreskuratu

**(*HERRIA* astekariko 3309. zenbakian agertua,
2015eko uztailaren 2koan)**

Joanden larrazkenean agertu genituen HERRIA kazeta hontan Argentinako Nancy Ivone Otxalderekin (Joannes Otxalderen ondokoetarik bat) egin elgarriketa eta Joannes Otxalde bertsolari famatuari buruzko argitasun asko, zenbaitzuk orain arte ezagutuak ez zirenak. Horieri esker, Joannes Otxalderen ondorengo zenbaiten artean harremanak egin dira, berriki arte elgar batere eza gutzen etzutelarik. Ondorioz, hona hemen Nancy Ivone Otxaldek helarazi daukun gutuna, espainolez idatzia, Noël Elorgak euskaratua).

Argentina da Martin OTXALDE gure birraitatxi, bere haurrideak baita bere burrasoak Joannes eta Maria PEDUAN, finkatu ziren lurraldea. Hor erabaki zuten bizitzea. Eta orai, hemen gira gu, Joannes OTXALDEREN ondokoak, gogo haundiz hurbildu nahian beti gehiago Euskal Herri-ra. Hoinbertze urte iragan ondoan historiarik eta jendakirik gabe, ez nuen sekula pentsatuko Gabriel ODRIEZOLA ene kusia ezagutuko nuela eta biak elkarrekin ariko ginela gure erroen bilatzen. Bera, Argentinako iparraldean bizi da, «Salta la linda» deitzen den probintzia batean. Hor, ibaiak, mendiak eta erroitzak dira nausi. Gabrielen ikusterat joan nintzelarik, ibar batetarat eraman ninduen eta han Bidarrainen itxurako leku bat ikusi nuen. Berak zion Joannes OTXALDE Entre Rios-en plantatzeko ordeztan, Saltan egin balu, menturaz ez zela itzuliko Euskal Herri-rat. Gure birraitatxi Martin OTXALDE, Buenos Airesko lurraldean finka-

tu zen eta hemen bizi gira bere ondoko batzuk. Hemen baditugu ibai oso zabal bat eta zelai mugagabea.

Nonbait hor 40 milioi jende bizi dira Argentinan eta horietarik erdiak Buenos Airesko probintzian. Probintzia honen hiriburua biziki ederra da eta Saltatik 1.600 kilometrotan dago. Nik eta Diana ahizpak, gure lehen elgarretaratzea Gabriel kusiarekin Buenos Airesen egin genuen eta zinez zoragarria izan zen. Gure solasaldia hunkigarria bezain interesgarria gertatu zen eta bozkariatu ginen. Hilabete batzuk lehenago, asmaezina zen holako gertakari bat. Gabriel kusia Bidarraira joan zen 2000. urtean eta Raul ene anaia 2001ean. Ni aldiz, joan den urtean eta aurten berriz. Hiruek ere badugu argazki bat Bidarraiko elizagibelean dagon oroitarriaren ondoan. Estela hori Joannes OTXALDEren omenez finkatu zen duela urte batzuk. Eskainia zautan parada hontaz baliatzen naiz eskerrak eta atxikimendu amultsua erakusteko gisa batez edo bertzez lagundu gaituzten guziera bai eta ere Henri DUNAT jaunari. Honek gutun anaikor bat idatzi zautan Lekornetik, argazki batzuekin eta Martin gure birraitxiren sortageriarekin. Joannes OTXALDE guarda izan zen, funtsean bere aita ere. Eta hau bitxikeria, Nikolas ene semeak alor hortan egin ditu bere ikasketak. Bistan dena, deusik ez ginakien gure arbasoen ogibideaz duela guti arte. Hor ikusten da nolako lotura inkontzientek diren belaunaldien artean.

Gure kusiak, bere arbasoen berri jakina zuen eta guk aldiz ez. Horra zertako interes handia ginuen bere entzuteko. Bere erranen gainean, nolakoa ote zen Joannesen bizimodua Argentinan asmatzen saiatu ginen eta irri egiten ginuen gogotik pentsatuz zein ote ziren gure bertsolariaren nortasuna eta ikusmoldeak. Eta holaxe, orenak eta orenak solasean, amalurrean zangoak finkatzen baginitu bezala, Joannes-ek hoin maite zituen xokoak aipatuz, uste ginuen berriz elgar ezagutzen ari ginela iragan amankomun batean. Sekretu eta ixiltasunek, maitasunek eta herreak ere batzutan desegin zuten gure kondairaren hari nagusiak ari ziren berriz agertzen. Azken batean, hain maite dugun Argentina hontatik, ahantzi gabe Euskal Herri maitearekin ditugun estekak, parada ezin hobe guretzat gure historia, memoria eta Joannes OTXALDEren olerkia berreskuratzeko.

Nancy Ivone Otxalde

Hagiografia eleberrirantz erroizten hastean (Arratsalde bat Auñemendiko Lorearekin) (I)

PATXI SALABERRI MUÑOA
UPV/EHU

*Probetxu handikoa izan ohi da liburua
idazleak nahi duen ez bezala irakurtzea*
(W.H. Auden)

0.- Zinezko jakituriaren sotoetan erdi gorderik bizitzen jakin izan zuen Pierre Hadot-ek berretsi ohi zuenez¹, idazle baten obra behar bezala ezagutzera iritsi ahal izateko, argi eta sakon begiratu behar zaie hiruzpalau galderak ekarraraz ditzaketen erantzunei. Galdera sakonak eta, guztiarekin ere, formulazio xume hauetara laburbil litezkeenak, hots, zer idatzi *behar* du idazleak? zer idatzi *ahal* du? zer idatzi *nahi* du? Eta, azkenik, *zer idatzi du* hondarrean?

Erraz suma daitekeen bezala, galdera bakoitza errealitate bilaka zitekeen obra mota zehatz batez mintzo zaigu, baina, lehenik eta behin, erantzuna izan zitekeen horren burutze-baldintzak agertzen ditu.

Behar izan aditzak idazlearen balio moralez, sinesmenekoez eta, finean, konpromiso politiko-sozialez hitz egiten digu. Ez baitirudite inolaz ere berdin, esaterako, ofizioz apaiz den batek eta, adibidea muturre-raino eramateagatik, bokazioz akrata agertzen denak idatzi *behar* dituztenek.

Bigarren galdera, agerikoa da, idazlearen beraren adonez eta tes-tuinguruak haren eginkizuna baldintzatzeko duen indarrak mintzo zai-

[1] Ikus, esaterako, Hadot 2009, 105.

gu batik bat. Idazleak egin *behar* lukeen hura mugatzeko aparatua, hain zuzen. Ahalmen psikologiko-pertsonalaz, alegia, eta sistemaren –sistema guztien– errepresio- eta bideratze-mekanismoez, oro har.

Idazleak idatzi *nahi* duenari erreparatzeko orduan, erantzuna ez da hain objektibagarri agertzen, norberaren apeten, gustuen eta idazteko eginkizunean jarritako xedeen jolas-zelaia aldakorregia baita. Edonola ere, eta normalean, *a posteriori* buruturik geratu ohi den ekoizpenean bada alde zuzeneko galderari emandako erantzuna ezagutzeko zantzurik, ilun samarrak badira ere.

Zeren idazleak azken emaitza gisa ematen duen obrak (“zer idatzi du?” galderari ihardesten dionak, noski) aurreko galdera horietaz guztiez jarduteko aukera paregabea eskaintzea du xede nagusi.

Jolas horretan sartzeko gonbit espresa egiten dute gizakiaren buru-eskutik sortutako lan guztiek eta, nola ez, gonbidapen hori medio, diosala egin nahi genioke beste behin Txomin Agirrerren *Auñemendiko Lorea* liburuari ondoko lerrootan. Zeren eta, Txomin Agirrerren lehendabiziko nobela ez-ospetsu horretan, gure nobelagintza zaharrean ukitu gabekotzat-edo geneukan pil-pileko gai horietako bati ekin zitzaion, akaso zeharka izan bazen ere –eta nahi baino era oharkabeagoan ere, ziur asko–, baina, guztiarekin ere, autoreak desira zezakeena baino zuzenago. Euskaldunon historiaren eta haren azal eta ehundura ideologikoen berri emateko ahaleginari edo, egun esan ohi zaion moduan, *errelatoa* delakoa egiteari, hain zuzen.

Nolanahi ere, muin-muina eginez gero, ez dira, egia esan, Txomin Agirrek ehundutako lehen eleberriaren bitartez irudika daitezkeen historia eta istorioen egiantzekotasunak edota literatur artifizioak artikulu honen xedea, biziki interesgarriago baiteritzogu eleberriak berak kontatu dizkigunak arratsalde lasai batean beste modu batean irakurtzen emateari. Autoreak ezin espero lezakeen modu batean irakurtzen ari-izateari, hain zuzen.

1.- Baina, aurrena, has gaitezen bizpahiru oharño maltzurrekin, Agirre ondarrutarrak 1898an agitaratu zuen eleberria dela eta.

Lehena: gogora bedi narratibaren bokazioa berandu samar ezagutu zuen eta lanbidez apaiz zen baten lehen eleberria izanik, ezin espero zitekeela harengandik –eta ez gintuen horretan defraudatu– alderdi tekniko depuraturik edota narrazioaren mekanismo guztien jabe ager-

tzerik². Baina formalki bederen, lan duina izan zen harena bere garairako³ eta, ezbairik gabe, ohi dena baino irakurriago –eta ohi ez bezala irakurria– izatea mereziko lukeena.

Bigarrenik, liburuaren hasieran adierazi bezala, Hegoaldeko irakurleak ditu Agirrek ikusmiran. “Zatoz neugaz batera Frantziaruntz: *Auñemendi* tantaiaik igaro daiguzan biok” (1986 [1898], 25) dio idazleak hasi bezain azkar. Mugaz bestaldera garamatza, beraz, eleberriak, eta hara goazenok Hegoaldeko irakurleak baino ezin gara izan haren ustez. Baina, geroago zehaztuko den moduan, Frantzia euskalduna du agertokia: “emendik prantsez anaien errietaraiñoکو osterea berealaxa egingo dot, angoo barri guztiak zuri ekartearren” (25 or.).

Hirugarrena: Auñemenditik urrunxko geratzen den hizkeran –bizkaieraz– zuzentzen zaio irakurle horri, eta, are larriago dena, bizkaiera larramendizale batean edo, gainera, balizko errotaren irin-jasotzaileen kopurua murriztazago utziz. Zeren eta bikote horren ezkontzak ez baitu opari zorionsuaren efekturik egiten irakurle usatugabeen artean, alde-rantzizkoa baizik: hizkera horrek berak, inon gutxitan erabili ohi den lexiko ezezagunaren hegaldi zorabiatzailea eransten die⁴ oharkabean irakurle askoren uxatzaile automatiko gertatzen diren dialektologi eragozpen arruntei⁵. Ideologikoki, beraz, bizkaitar kultuaren esparrukoa dirudi hasieran irudikatu nahi izan zuen irakurleak.

Irakurle xumeak, bada, berez gera zitezkeen –eta geratu ziren!– liburuaren irakurle izatetik at⁶.

- [2] Besterik uste zuen Onaindiak: “*Auñemendi*’ko Lorea, alan be, etzan edozelako nobela. Agirrek ba-ekian ordurako zelako lurra zapaltzen eban, aurretik be idatziriko lanak argi ta garbi diñoskuenez” (1964, 24).
- [3] Gorago aurreratu bezala, hemen ez zaio begiratu idazlearen teknika orojakileegiari edota bere burua eleberrian tartekatzeo erakusten duen zaletasunari, Agirre “gazteak” darabilen argudiatze diskurtsiboaren osagaitzat baino ez baitira hartuko horiek guztiak.
- [4] Hemen ere ez dugu Onaindia irizkide: “Bizkaieraz dago, euskera errez ta aisa aitureko modukoan” (1964, 23).
- [5] Euskaldun zenbaiten kritikak zirela eta, bazuen Agirrek, bai, normalean zerabilen euskararen zailtasunaren inpresioa: “Ba-dakigu zer esango deuskuen. Geiegizkoa dala euskereari emon gura deusagun garbitasuna” (“Zergatik galduten yakun euskerea”, *Euskalzale* 1899, 258 [in Onaindia 1964, 241]).
- [6] Adskribapen ideologikoak gorabehera, iritzi argia zuen Lhandek irakurle xumearengana iritsi ahal izateko behar zen hizkeraz: “jakintza gabeko nekazari ta langileak, ta, xuberotarrak dionaz, jende ‘xeeak’ irakurtzeko gutunak zuzendu nai baditugu, euskera adi-errega erabili biar degu” (1923, 106; gurea da letra etzana).

Guztiarekin ere, hizkuntz zailtasunak aitzakiatzat⁷, azken mendeon ez bide dira gutxi izan eleberria bertan behera utzi duten ilustratu eta letra-jende bizkaieradunak berak ere.⁸

Laugarrena: Euskal irakurleen esparru zentralera iristeko aukera gutxi zeukan euskalki batean idatzia zetorren, hortaz, liburua, muturre-tako hizkuntz aldaerak, euskalkizaleek diotena diotela, inoiz ez baitira izan euskal munduaren erdigune geografiko-linguistikoetan historian zehar garatu den literatur irakurle indartsuenaren apetako hizkera. Lehenago lapurtera, beranduago gipuzkera –egun, haietan bietan oinarritzen den batua ahaztu gabe–, nabarmen markatua izan da betidanik literatur hiz-keren zentraltasunaren premia, obra batek mutur-euskalkietatik kanpoko irakurlerik izango bazuen. Nekez espero zezakeen inork, bada, ez irakurleen aldetik eta ez literatur historiografiaz arduratu diren besteren aldetik eleberriaren balorazio berezirik. Funtsean, eta kasu honetan bereziki –barkatuko ahal zaigu inoiz hitzez egitera goazen bekatu larria!–, hizkeraz bizkaitar ez den inor gutxi irakurri duelako *Auñemendiko Lorea*. Ez eta bizkaieradunek berek ere. Onaindiak dioen moduan: “gure baserritarrak ez eben ezagutu irakurgai au” (1964, 24). Eta uste dugu, horretan behintzat, bazekiela zertaz ari zen erudito amotarra⁹.

- [7] Ezaguna da euskaldun irakurleak aitzakia gutxi behar izaten duela euskaraz idatzitakoak ez irakurtzeko edota baztertzeko, eta are gutxiago baldin beste euskalki batean onduak badira testuak. Ezin euskaltzaleagoa zen “Kirikiño”-k berak 1916an konturatzeko konstatatu zuen moduan, hurbilagokoa egin ohi zaio bera bezalako edozein bizkaitar adituren gogo-belarriari Kanpionek goi-mailako gaztelania landuan egindako testua, Gregorio Muxikak gipuzkeraz egindakoa baino. Honatx haren hitzak: “Kanpion jaunak irakurri eban itzeikizun bat, Queiporen elez –gaztelaniaz, alegia–, baiña zelan? *Euskerearen aldezkuntza ederragorik ezin entzun leike*”; desberdina da egoe-ra G. Muxikarenaren aurrean, ordea: “*gipuzkera garbiz itz egin arren, an gengoan guztiok ederto ulertu geuntson*” (1984, 147; gureak dira letra etzanak). Harrigarriro, gurean, gaur egun ere kontzesio-partikulak eta aurkaritza horiek hizkuntza bereko aldaerei jarri ohi zaizkie, eta ez hizkuntz sistema desberdinei.
- [8] Areago bizkaieradun ez direnen artean. Kontu hori, dena den, euskal irakurzaletasunaren malefizio endemikoekin lotua ere da eta ez da hau, ageria denez, haren aurkako exorzismoak egiten hasteko toki aproposena.
- [9] Beldur gara ez ote genukeen antzera pentsatu beharko –nahiz eta gai, hangoa bai, baserritarren gogoko eta oso hurbileko izan zitekeen– hainbeste laudatu izan den *Peru Abarkaz* beraz ere. Autuon irakurketa ez gutxi, Azkuek prestatutako gaztelaniazko bertsoaren bitartez burutu direla sumatzeko bidea ireki izan da behin baino gehiagotan. Edota, are okerrago dena, –“fruituengatik ezagutuko baitituzue” zioen harako ebanjelari hark (Mt 7:20)– interes merkantilista hutsek burututako argitalpenetan oinarriturik. Ikus, esaterako, azken urteotan gupidarik gabe argitaratu diren edizio irenduak.

Azkena edo: gerokoan hizkuntzaren maisutzat azalduko zen arren, guztiarekin ere ezin ahantz daiteke, ez emateagatik, hizkuntzaren jario natural gehiegirik ere ez zuela eskaini Agirrek obra horretan. Ortopedikoa zenbaitetan, akastuna inoizka, idorxko eta gaitz gertatzen da sarri-tan haren mintzoa narrazioaren harian. Irakurketa lasaiaren eragozpen harrigarrien artean, esaterako, Agirrereren hitanozko aldaerak eta akatsak¹⁰; hartan trebatuegi ez ziren garaiko apaizek bezalatsu, nonbait, tartean adiskide min zuen Azkue bera ere zegoelarik¹¹. *Peccata minuta*,

- [10] Asaldatua gera ez dadin, ohar bekio hasieratik irakurleari ondarrutar euskaltzale honek hikako formaren erabileran metodikoki dagien sarraskiaz. Ikus, besteren artean –eta ez dira gutxi “besteak”–, honako pasarte hauek: “Zergaitik, alabatxoa? -diño andra Luziak. *Ik ondo jakin bear don*. Iru egun *da* Arnoldo etxera agertu ez dala, ta bildur *naz*, guda barriren bat or beeko prankotarren kontra asmauta, *eure* Aita euskaldun gudarien buru ta zuzentzaile ipiñiko ez ete daben. Ta ez *da* gaur orain ogetamar urteko gizona [...]” (Agirre 1986 [1898], 27; gureak dira aurrekoak eta ondoko aipamenetan datozen letrakera etzan guztiak); “*Ez da ire* Aita aspaldietan eizera joan” (27 or.). Edota beste hau: “Dana *dago* emen zarra, etxea ta etxeokoak, *eu* izan ezik, Riktrudis. Gure semeak il ziran ezkerotik, Aita zarrak zankoa loturik *dauka* etxean, zu ikustean *dauka* bere poztasun bakarra, ta ez *dau* [...] Larunbat goizean, *eu* elizan *intzan* bitartean, Ozinbelzko Otxoaren morroi bat *etorri jakon* eske, ixil-izketan *egon ziran* biak, eta *joan ziran*, neuri agur bat egin baga, ta *euri* bere ez, Riktrudis! Astelen arratsaldean *gagoz*, ta ez *da* iñondik agiri, ezeren barririk ez *da*. Zer *deritzan*?” (28 or.). Edo alaba amari mintzatzen hasten zaioneko berorika-modu berehala kamustua: “Baiña, nondik, Ama, *datorkioz* ain bidebagako *gogamenak*?” (27 or.), eta handik gutxira: “Arriturik nauka, Ama, *zuk* Euskalerrari *izan destazin* maitetasunak” (31 or.). Eta hitanoaren esparruko azken bat, latza berau ere: “Bai, bai, ori bai; bein bere ez *don*, Jaunari eskerrak, gurasoen onerako ez dan gauzarik egin: *maite dozuz* ta maite *abee*; baiña zelan *sartu az* gizonen gauzetan, ta neuk ezer jakin barik?” (32 or.).
- [11] Honako irakurle honen adiskide batek (goraintzi, Karolina!) inoiz ez du ulertu nola R. M. Azkue jakintsuak ez zion ondarrutarrari arima garbitu, nahi beste penitentziarekin bazen ere, haren eleberria bere-berea zuen *Euskalzale* aldizkarian argitaratu baino lehen. Eta ezin, antza, nik adiskideari buruan sar lekeitiarra ere ia –*ia* hori ondo azpimarratua baina– ondarrutarra bezain hika-irristatzaile krudela izan zela lehen idazlanetan. Ez da haren *Bein da betiko* lanari (1893: 1986) begiratzea baino, horretaz hartzeko: “Erruki *aut*, Katalin: erbien begiak *dirudie* ireak; edegirik *dagoz*, baiña lo; eta (auxe *dogu* damugarriena) iratzartueran negar egingo *dabe* [...] euskaldun garbien semea *dozu* [...]” (64-65 or.), “Aotik kendu *daustak*, Erroke; neu bere orixe itanduteko *egon naz*” (71 or.), “*Ezai* umea izan, Txanton; ori baiño gora-bera ta lor geiago *dauko* ak biotzean. *Eu* gaur Elizara baga, e?” (71 or.), “Au baiño barriratzasun arrigarriagoa iazo *da* an. Ago puskatxu baten” (74 or.), “Egon *ai*, Txanton; txarrena *agertu dot* eta *egon ai*” (78 or.), etab. Eta ez du joera hoberik erakusten *Batxi Guzur* izenekoan ere (1897: 1986): “Ulertu *dok*? Esaterako, neu *naz* iretargie ta *iri* begire *naiagok*, eta *ik* niri arpegi guztie matraile biekaz ikusten *deustak*” (154 or.), “Egon *adi*, neurea esan daidan [...] Nik ikusi *eztoda*n gauzarik *eztago*” (156 or.), “*Eztot* uste; baie *euk* gura *dok* eta eurrera” (156 or.; gureak dira aipuetako letra etzanak).

seguru asko, euskaraz lar usatu gabea zen genero erraldoi bati ekiteko ahalegin eskergaren hasieran berehala barkaturik ez uzteko. Baina traba deserosoa irakurlearentzat, edonola ere.

Edozein modutan –gurean ez baitira kontu txarrak sukaldetik kale-
ratzen–, Agirreren eleberraren irakurketa deseroso hari buruzko lehen
adierazpen ozena, handik mende laurdenera Lhandek utzi zuen konsta-
tazio beltz batetik xurgatu ahal izan zuen nahi izan zuen orok¹²: “Agi-
rre’ren lendabiziko irakurgai ori *jakintsu ta euskaltzale batzuen artean gel-
ditu zan*” (1923, 107; gurea da letra etzana). Izatez, esaldi haren ifrentzua
agertuz Onaindiak beranduago idatzi zuen moduan, “euskaldun geyenak
Auñemendiko lorea bildu gabe gelditu ziran” (1964, 24).

Bildu gabe eta narrazio-gose, alegia; eta ez bakarrik baserritarrak,
langileak eta jende xeheak, “euskaldun gehienak” baizik. Orain bezala,
nonbait.

2.- Ezerosoa eta, are, gaitza da, zaila, bai, *Auñemendiko Lorea* liburuaren
irakurketa. Ezerosoa irakurle xumearentzat eta ezerosoa, orobat, Txo-
min Agirreren obra, honengatik edo hargatik, gogoko bihurtu nahi
lukeen ororentzat ere. Eta ez genuke, ustez, oker larririk egingo Agirreri
berari ere –nahiz arrazoi desberdinengatik, gero ikusiko den bezala–
liburuaren burutzapena deserosoa gertatu zitzaioela pentsatuko bagenu.

Eta aipatuak baino arrazoi gehiagogatik ere da deserosoa eleberr
honen irakurketa.

Batetik, Agirreren liburua tematika erlijioso hutsarekin lotua izan
da hasiera-hasieratik eta horrek ere ez dio fabore lar egin: santa baten
bizitzak –are gutxiago, honako hau bezain luzea den bizitza batek–,
lehen santa euskaldunarena bada ere, ez baitu normalean, ez orain eta
ez lehen, irakurle gehiegi hurbilarazten, ez eta irakurle gisa espero
omen zituen XIX. mendearen amaierako baserritar elizkoiak ere.

Ezin falta -nola bai, nola ez!- deserosotasunerako beste arrazoi bat
ere liburua eskuetan hartu orduko irakurlea urduriaraz dezakeena, hots,
eleberrian azaltzen den ikusmolde ideologikoa eta haren tratamendua

[12] Ikus Lhande 1920 (frantsesez) eta 1923 (euskaraz). Balorazio-lanok, halere, ez ziren
Txomin Agirre hil arte argitaratu.

eta garapena. Gai luzea, halere, eta horren mingostasun-goxotasunez beherago jardungo dugu.

Eta deserosotasunen zamaz dihardugula, zer esan liburua inoiz oso-rik irakurri gabe, haren aurkako propaganda -kritika?- zabaltzean litezkeen irakurketa gehienak mingosten aritu izan diren adituek sutara ekarritako egurrez? Ez dugu zalantzarik haietako batzuen argumentario “literarioa” izan dela, irakurtzen hasi orduko, Agirreren obra honi irakurle gehien uxatu dizkiona, errukirik gabe tratatua izan baita lehen eleberrri hau, besteak beste, egileak narratiba historikorako omen zituen gabezia lar zehaztugabeak aipatuz eta ohitura eleberrigintzarako omen zituen dohain paregabeak laudatuz.

Aipatu deserosotasun -eta akaso, mingostasun- horri guztiari besterik ere erantsi zekiokela eta, Lhanderen hegatsetik etorri zitzaizkigen Agirreren liburua bazterturik uzteko arrazoiairen aitoprenik biribilenak¹³. Haren ustez, ondarrutarrak oker, guztiz oker, jokatu zuen *Auñemendiko Lorea* delakoaren gaia, hizkuntza, egintzak, gertaldiak -ba ote du besterik eleberrri batek?- aukeratzean, haren ustez, gai eta hizkera eza- gain eta errazagoetara jo behar izan baitzuen idazleak, arrakastarik izan- go bazuen:

[...] jakintza gabeko nekazari ta langileak, ta, xuberotarrak di- naz, jende ‘xeeak’ irakurtzeko gutunak zuzendu nai baditugu, euskera adi-errexera erabili biar degu, ta ortarako gai edo arlo ulergarriak autatu biar ditugu. Beraz, euskerak errexenik aita- tuko dituanak dira euskaldunen gora-berak, euskaldunen esa- nak, euskaldunen bizitza (1923, 106-107).

Baina, batik bat -bide “pedagogiko”-aren indarra!- pertsonaien onomastikaz baliatu zen liburua erridikulizatu, gaitzetsi... eta gera zituzkeen irakurle saiatuak sekulako uxatzeko¹⁴:

[13] Ohar bedi oso argi bereizi zituela Lhandek lehendabiziko eleberria eta ondoren eto- rri zirenak, lehena zeharo gutxietsi zuelarik.

[14] Era akademikoagoan adierazia zuen frantsesez, handik hiru urtera iseka gehiago eginez idatzi zuena: “L’oeuvre [...] n’atteignit pas le grand public. La langue se pliait mal à ces exposés d’histoire ancienne et torturait dans une déclinaison difficile les noms barbares de Chilpéric (Txilperiko), Childeber (Txildeberto), Theodoric, Bladaster, Adalbalde et autres vénérables héros de l’époque” (1920, 150).

An zebilzkigun arrotz zarren egiteak, Txilperiko, Txildeberto, Teodoriko ta beste perretxiko orienak gure baserritarren egitekoakiñ antzarik etzeukaten (Lhande 1923, 107).

Liburuaren aurkako karikatura bidegabekoa Baionako zuberotarrak erabili zuena hitz-jolas huts izatetik igarotzen ez zen xelebrekaria hura papereratu ahal izateko, ez baitira berak aipatu leinu merovingiarreko izen horiek eleberriaren bost lerro eskas betetzera iristen.

Nolanahi ere, argi zeritzon Lhandek Agirreren akatsari: agerikoa eta ebidentea omen zen hori guztia –“egia ori” dio berak– “etzuan Agirre’k astapen-astapenetik, ondo asmatu” (1923, 107)¹⁵.

Baina, Lhandek eta bestek¹⁶ diotena diotela, *Auñemendiko Loreak* oso ondo asmatu zuen transmititzen akaso Agirrek nahi eta bilatzen ez zuena, baina bai bere garaiak bizi zuen faktore garrantzitsu bat, Auñemendiko *saltus* eta *ager* erromantiko haietan hedatzen ari zen konbultsio ideologikoa eta sozialarekin lotua zegoena. Eta interesgarria da eleberria osagai haiekiko erakusten eta islatzen dituen enpatien, sintonien eta, apaiz zintzo eta obendientea baitzen gure ondarrutarra, kontraesan bilduma ere badelako. Eta modu bitxi samarrean bada ere –hagiografiaren ederra!–, XIX. mendeko euskaldunek bizi zituzten kolonizazio-prozesuekiko sentimenduen argazkia ere eskaintzen duelako.

Garoa eta *Kresala* baino problematikoagoa eta konplexuagoa, beraz, *Auñemendiko Lorea*. Zalantzarik gabe.

Eta agian horretxegatik ere interesgarriago Agirreren diskurtsoaren harien ehundurari eta nondik norakoen jolasari erreparatzea.

[15] Ondarrutarraren lehenengo eleberriaz baizik ez da ari baionarra, haren ustez ondo asmatu baitzuen Agirrek *Garoa* eta *Kresala* izeneko eleberriekin: “Orrelaxe, irakurgai-kiñak bere gai mardula egiazen piperraz, itz samurraren gatgaz autzaztatzen dakianean, irakurleari Jaungoikoa’ren erakuspen samiñak polli-polliki isetsarazten diozka. Badira, bada, ondo onak bezela, irakurgai onurakorrak. *Ori bera ondo jakitea izan zan Agirre’ren doai ederrena. Bazakien gure baserritarrak irakurtzen oituak eztiralako, gure gutunak laster bazterrera botatzen ikusi nai ezpaditugu, arlo goi ta meyak utzirik sail errex ta adigarriak orientzat idatzi biar ditugula*” (1923, 105-106; gureak dira letra etzanak).

[16] Onaindiaren ustez ere –Lhanderen ildo berean–, Agirrek ez zuen asmatu “erriari irakurgai ariñak, adi-errezak, gai ta arlo ulergarriak” emateko orduan (1964, 23), izan ere, “gure baserritarrak ez eben ezagutu irakurgai au, *eurai atsegin yaken gaia ez ebalako antza*” (*idem* 24; gurea da letra etzana).

3.- Antza denez, hogeita hamar urte eskas zituela ekin zion Txomin Agirrek kaleratzean *Auñemendiko Lorea* izenburua hartuko zuen *Riktrudis* eleberria idazteari.

Beherago ikusiko den bezala, ez dirudi ondarrutarraren ordura arteko irakurketak lar bideratuak zirenik nobelaren esparruan barrena, garaiko Pereda edo Barojaren bat kenduta, irakurketa piadosoetarako baino ez baitzuten izaten elizgizonek betarik.

Pentsatzekoa da, beraz, apaizgaitegian hala moduan ezagututako narratiba klasikoa izango zuela Agirrek formakuntza narratibo bakarra.

Eta “hala moduan” esateko ausardia dugu, zeren historikoki apaizgaitegietako formakuntza gehiena bide erlijiosoetatik zehar abiatu izan baita betidanik, literaturaren –eta are literatura garaikidearen– ezagutzari tarte txikia besterik ez utziz¹⁷. Jakina, XIX. mendeko nobela, batik bat molde erromantikoekin identifikatzen zena, espresuki ekiditeko artefaktutzat hartu ohi zen ingurune eklesiastikoetan¹⁸.

Edonola ere, aitortu behar da ez zela Agirrerena ikasketa tipikoen adibidea izan, makurragoa baizik. Villasantek gogoratu legez, arotz baten semea izanik, bere burua lanbide berberera bideratua zuen ondarrutarrak eta, ordura arteko formakuntza eskasa tarteko, hamazazpi bat urte izan arte ez zuen besterik ere amestu. Bilboko artzapezaren laguntzaile gisara eraman zuten arte, hain preseski.

Lan hartan –bizitzaren lasaia ikustean, nonbait– sortu omen zitzaion elizgizon izateko gogoia eta, adin batetik aurrera zailago ohi zena, aukera.

Hiru bat urtetan Latina eta Humanitateak ikasi ondoren, hogeitazazpi urtekin abiatu zen Gasteizko apaiztegira Filosofia eta Teologia egitera.

[17] Harira ez datozen testigantza zuzenak jaso litzake irakurleak oraindik, kalera orduko.

[18] Geroago ere aipatua izango den Mixel Elizanburu, apaiz eta Salletarren Hazparneko ikastegiko buru izan zenaren lekukotasuna dugu horretan bortitzena –bakarra, agian– euskarazko literaturan: “nik ere erran nahi dut ez dezaketala begien bistan sofri neskato gazeta irakurtzalesak eta gutiago oraino hetarik zenbait itsusi, izilka eta gordeka *roman* deitzen omen diren liburuak leitzen dituztenak. Gizon gazte guziek jakin behar lukete halako neskatxak hobeago direla hartzeko baino uzteko” (1889 [1993], 64). Eta inolako zalantzarik gera ez zedin, espresuki kondenatzen zieten A. Dumas, G. Sand eta haiek bezalako nobelagileen liburuak: “surat, surat, beharke dire aurrhiki eta han erre liburu hek” (*idem*, 63).

Handik lau urtera, 1888an hain zuzen, apaiztu zen. Abiadura handiko “prestakuntza”, bada; eta literaturari tarte gehiegirik ezin utz ziezaiokeena.

Ohikoagoa eta, aldi berean, sakontasun desberdinekoa dugu haren lagun min izango zen R.M. Azkueren kasua. Behin batxilergoa Bilboko institutuan buruturik, 1881ean, hamazazpi urte zituela, hasi zen filosofia eta teologia egiten Gasteizko apaizgaitegian. 1885era arte egon zen bertan.

Bukatutakoan, eta oraindik gaztea apaizteko, Salamankara abiatu zen erlijiozko ikasketak osatzera.

1888an, ordenatzeko ezinbesteko zen adinera iritsirik, apaiztu egin zen, Agirre bezalaxe, eta antza denez, Agirrerekin batera.

Ondorioz, eta adierazi bezala, askoz denbora gutxiago egokitu zitzaion ondarrutarrari fikziozko irakurketen unibertsoan murgiltzeko, gainerakoei baino.

Agirreren kasuan zinez baieztatu daitezke apaiztu ondoko urteetan ezagutu zuela narrazioaren mundua eta, batik bat, arrakastatsu eta sozialki masa-fenomeno gertatu ziren obrak, obra “onak” esan nahi baita, hala nola Navarro Villosladarenak.

4.- Prestakuntza-maila hori abiapuntu, inoiz ez da oso garbi geratu nola eta zeren edo noren eraginez heldu zion Agirrek *Auñemendiko Lorea* idazteari.

Beti aipatzen da adiskide okerrenak ohi direla, sagar ustelen antzera, eragin -barka bekigu erredundantzia- eraginkorrena dagitenak. Eta uste izatekoa da hala gertatu zela Agirreren kasuan ere.

R.M. Azkue apaiza zuen adiskide, ikaskide eta ia herrikide ere. Bata Lekeitiokoa, bestea Ondarroakoa, herri bien arteko etsaigo tradizionalak adiskidetasun bilakatu bide ziren bi apaiz gazte haien artean.

Eleberriari ekitean bi-biak hirugarren hamarkadan sartzeaz edota sartuak bazeuden ere, Azkue aspaldi hasia zen euskalgintzatat edo definitu izan den horrekiko adore berezia erakusten. Eta jarduera sutsu hartan *Euskalzale* aldizkaria ere jarria zuen abian.

Ez da gure asmoa aierutan urrunera joatea, are gutxiago gaizki eta gaziki pentsatzeari ekitea, baina aldizkari hartan bertan nobela idatzi berriarekin Agirrek irabazi zuen narrazio-lehiaketak Azkue bera izan zela idazteko eztenkada sartu ziona pentsaraztera eraman izan du behin baino gehiagotan.

Azkue azkar ohartua baitzen gurean ments genuen narratiba luzeak inguruko hizkuntza nagusietan zuen garrantziaz. Askoz ere balio handiago hartzen zuena, bidenabar esateko, euskalduna bezalako gizatalde kulturalki ere ahulduetan, hizkuntzaren berrikuntzarako eta haren erabilera bultzatzeko ezin faktore larriagoa izan baitzitekeen hura ere.

Ildo horretan, Azkuek ondo baino hobeto ezagutzen zuen literaturaren potentzial soziala eta sinetsi egiten zuen hainbat obra literariok ordurako sor zezaketen eraginean. Ongi ezagutzen zituen, esaterako, Frédéric Mistral-ek 1859an probentzeraz idatzitako *Mireio* obraren balioa, arrakasta eta hizkuntz eta gizarte-eraginerako erakutsi zuen ahalmena¹⁹.

Letra idatzietan jasoia egon ez arren, bada uste duenik adiskide lekeitiarraren aholkua hurbil baino hurbilago izan zuela Agirrek bai hegatsa hartzeari ekiteko orduan (“odol zurbilekoa” omen zen ondarrutarra eta etengabe xaxatua izateko premia ei zuen²⁰), bai gaia aukeratzera-koan eta bai eleberriarren ehundura taxutzerakoan, argumentuaren joan-etorri batzuk okerregiak baitirudite hura bezain onbera zen idazle batentzako.

[19] Musikazale sutsua izanik, begien aurrean zituen Azkuek Frantziak XIX. mendean eman zuen konposatzailerik ospetsuenarengan nobela huts hark sorrarazi zuen sedukzioa eta, zeharka izan bazen ere, sedukzio hark ekarri zuen probentzeraren munduaren proiektzioa. Mistralen eleberrian oinarrituz Charles Gounod-ek 1864an idatzi zuen *Mireille* opera entzutetsuaz ari gara.

[20] Hori baino ez du erakusten adiskide zuen R.M. Azkuek hartaz egiten duen soslaia: “Berez ere mendu ona, ayurri egokia, izakera bikaina zuen gure ikaskide Agirre’k, lur ongi layatu ta ezo batek galazia artzen duenez, apaiz baten ontasunak (birtuteak), artzeko. Paketsua zan, apala zan, etorkorra, ortzargia ta otzana. Ezti utsezko breska, argizai gabea zirudien aren biotzak. Arantze gabeko arrosarik ezjala diote. Ura belarkia izan balitz bai. Odol-gorri izateak baditu odol-zurbilak eztauzkan alde bat edo bestetxo, alderantziak geyago. Odol-gorri geranok, lanean asteko, zainetan darabilgu baikortasuna: odol-zurbilak geyenak izan oi dira ezkor. Odol-gorri geranok iraunkorrrago izan oi gera geron asmoetan, lanetan sendoago; baina gizartean bizi izateko, alde andia daukate aurpegi-txuri, ayurri biguñdun gizonak” (Azkue 1923, 71-72).

Nolanahi ere den, eta behin motibazio narratibo-ideologikoak osoki barneratuta zeuzkala, ez zitzaizkion eskas Txomin Agirrerri eleberriaren argumentua ehuntzeko tresnak.

Baina bada, halaber, bigarren motibo bat, prosaikoa berau, Agirrerri narratibaren mundua hurbilagoko bihurtu eta eleberria bera egingarriago-edo bilakatu ziona.

Hipotesi horretaz mintzo da Lhande gorago aipatu Navarro Villoslada-ren nobelaren arrakastak ondarrutarrarengan piztu zuen erakarpena dela eta:

Séduit, peut-être, par le succès du célèbre roman espagnol, de Villoslada, *Amaya* le débutant voulut écrire en basque un roman historique des temps mérovingiens (1920, 150).

Nonbait faktore desberdinen pilaketa medio, Agirrek *irakurgai* luze bat lantzeko erronkari heldu zion laster asko.

Gogoratu behar da ordura arte idazten izandako trebatze-saio baka-rrak ipuin eta poemaren bat ontzera mugatu zirela.

5.- Azkueren *Euskalzaile* aldizkarian 1897an argitaratua eta sariztatua izateak ez zion, edozelan ere, arrakastarik ekarri eleberriari, ez behintzat espero izatekoak zitezkeen irakurleen artean.

Maiz hitz egin da nobelaren porrotaz, baina ez behar beste hartarako bildu ziren arrazoi objektiboez. Geroago saiatuko gara horren inguruko hipotesiren bat ehuntzen, baina guztiarekin ere ez dugu uste sakonko arrazoiak Lhandek formulatu zituenekin lotura gehiegirik dutenik²¹. Are gehiago, inpresioa dugu ez ote zuen zalgizartuak aitzakia merkerekin funtsezko arrazoiak ezkutatu nahi izan, izan ere, eta bate-tik, hizkera oro har ez baitzitaion beste idazle gehienen irakurgaietako bano gaizkiago uztartu historia zaharraren “azalpena”ri²². Areago, artifizialtasunak artifizialtasun, ziur asko hori bera da nobela honek

[21] Zerbait laudatu behar zela eta, kontraesan diskurtsibo guztien artean honako elementu hauek ikusi zizkion Lhandek aurrerago ondarrutarrari aldeko: “Agirre’k dauzkan iru trebetasun bereziak: *gai errera, izkuntza jatorra, arlo goxo ta parrebidetsua*” (Lhande 1923, 106). Baina horien eskasiak ere ez dirudi, ez, lehen eleberriaren porroterako arrazoi aski.

[22] Lhanderen ustez, “lenagoko kondaira zarrak jostea” da Agirrek gaizki egiten duena (1923, 107).

duen atalik sendoena eta egokiena. Eskarmentu gabeko autore hasiberriaren teknika narratibo eskasak gorabehera, istorioaren kontaketa ez da desegoki burutua, formalki bederen.

Eta izenei dagokienez, oso minbera behar zuen Lhandek belarria (edo, akaso, bizkaiera urruneko liburua lehen kapituluaren erdialdetik aurrera irakurri gabea), nobelaren porrotaren gakoak behin edo bitan baino agertzen ez diren Txilperiko, Txildeberto eta Teodoriko izen euskaraturikoetan atzemateko.

Ezer bitxi aipatzekotan, protagonistaren izena aipa zezakeen guztien buruan, nekez aurkitu ahal izango baitzuen Riktrudis-ena baino euskal fonetikarako bitxi-arrotzagorik. Halere, tradizio kristauan ongi finkatua zegoen izen arrotz haren ahoskatzeak ez bide zion zuberotar apaizari hozkirrik sortu²³.

Baina, ohar bekio argi, Lhanderen ustez trebetasun izango zirenak ere *Auñemendiko Lorearen* porrotaren ondoren eskuratu zituen Agirrek, baionarraren ustez. Izan ere, lehen liburuarekin, gorago aurreratu bezala, “etzuan Agirre’k [...] ondo asmatu” (Lhande 1923, 107).

Porrotaren gakoak beste batzuk izan behar, bada.

Kontua da ea Lhandek iradokitakoen ildokoak ote ziren ala bestelakorik egon zen guztiaren azpian.

6.- Hipotesietan gehiegi murgildu gabe, badirudi hagiografien esparruko protagonista larri batez baliatzeari iritzi ziola Txomin Agirrek bera bezalako apaiz batentzat gairik egokiena bere lehen saiakera narratiboa ehuntzeko, eredu orokor gisara Navarro Villosladaren *Amaya* delakoa izan bazuen ere:

Iduritu zitzayon [Agirreri], lenago Villoslada’k bere *Amaya* omen aundikoa erderaz idatzi zuan bezela, berak ere euskeraz orrelako arlo zar eder bat bururatuko zezakeala, ta, Erriktruda donearen bizitza autaturik, argitaratu zuan bere *Auñemendi’ko lorea* (Lhande 1923, 107).

[23] Egia da, dena den, Lhandek euskaldunago bilakatu zuela santaren izena, Agirrek etengabe zerabilen izena gorabehera, *Erriktruda* deitzea erabaki baitzuen bere artikuluan.

Xumea bezain –apaiz batentzat, bederen– erraza garatzeko gaia:

Il fit choix de la vie de Sainte Rictrude dont il fit sa Fleur des Pyrénées (*Auñemendiko Lorea*) (Lhande 1920, 150).

Gai hagiografikoa haren inguruan zeuden erreferentzia idatziak ez ziren asko, egia da, baina bai ezagunak. Eta eleberria irakurrita, ez dirudi Agirrek dokumentatzeko hartu zuen lana Lhandek iradoki zuena bezain handia izan zenik²⁴. Idazlanaren amaiera aldean egileak ematen duen bibliografia urria lekuko.

Bertan aitortzen denaren arabera, hiru liburu besterik ez zuen erabili Agirrek eleberriaren oinarri eta hari historiko nagusiak bilbatzeko: Haristoy-ren *Recherches historiques sur le Pays Basque* (Paris, 1884, II), E. J. Labayruren *Historia general del Señorío de Bizcaya* (Bilbo, 1895)²⁵ eta Baionako bikarioa zen J. M. Menjoulet-en *Saint Amand, apôtre des Basques* (Auch, 1869) liburuxka²⁶.

Gainerakoak, berriz, ez dirudi irakurriak zituenik –beste euskal idazle askoren gaitza, nonbait– edota ez gogoan ez gogoko izan zituenik. Ez, behintzat, Mixel Elizanburuk zortzi bat urte lehenago Karakoetxeako solasaldietan tartekatutako euskarazko bertsioa, non Menjouletek zekartzan euskaldun gaiztoak eta Adalbaldoren hiltzaileak “piadosoki” desagertzen diren, euskaldunon ospe onerako ziurrenik, baina Agirrek behar zuen tramarako konponbide desegokia zena tamalez²⁷.

Akaso –legar kaxkarreko errotarria, dena den, irin onik izateko–, ezaguna zuen Agirrek Xahoren *Voyage à la Navarre pendant l'insurrection des Basques* delakoan euskaldun santuaz azpimarratutako datua²⁸, baina printzipioz bederen ez du ematen ondarrutarrak gogoko izan zezakeenik basabürütarra bezalako “abertzale” fedegabeko baten iritzia, zeharo

[24] “[...] le studieux cabinet où il avait tâché de faire du roman basque *en compulsant les vieux livres d'histoire*” (Lhande 1920, 151; gureak dira letra etzanak).

[25] Liburu bi hauen berri izateko ikus *Auñemendiko Lorea* liburuko 57, 83 eta 171 orrialdeetako oharrak.

[26] *Idem* 167 or., 2. oharra.

[27] Ikus artikuluko honen amaierako eranskina.

[28] Honatx ondarrutarrari, ustez, ideologikoki interesatzen ez zitzaion pasartea eta ezin jakin daitekeena irakurri zuenetz: “El autor de la Vida de Santa Rictrudis nos comunica que *los señores aquitanos iban a terminar su educación y a formarse en el manejo de las armas a la escuela de los belicosos Vascones*. Varios de ellos se casaron con jóvenes vascas imitando con ello a su rey” (Xaho, [1836] 1995, 89-90; gurea da letrakera etzana).

desbidera baitziezaiokeen berak obrari eman nahi zion norabide kristaua.

Azpirarratzekoa da Joanategiren *Ehun bat sainduen bizitza* (Baiona, 1876) liburuan, besteak beste, Riktrudisen berririk ez egoteak ekarri zio-la egileari Duvoisinen kritika zorrotza²⁹. Joanategik, ezaguna da, ez zuen aintzat hartu Duvoisinen kritika eta ez *Sainduen bizitza*. *Lehen zatia* (Baiona, 1890) izenekoa³⁰ eta ez maiatzeko santuak³¹ barnehartzen zituen azken *Sainduen bizitza* (Paue, 1900) liburuan ere ez zion kapitain euskaltzaleak eskatutakoari erantzun.

Lehen begiratuan, beraz, esan liteke santa Riktrudisen bizitza “en qualité de patriote” kaleratzeko erabakia hartu zuen lehena Agirre bera izan zela, behar bezalako lan hagiografiko bat eragiteko asmoetatik urrun baitzen, izan ere, Xahoren oharra. Eta urrun gelditzen zitzaion, aldi berean, Agirrerri haren ideologiatik har zezakeena ere.

7.- Formalki *Bi saindu heskualdunen bizia* (1867) delakoaren narrazio-xe-deak eta tamaina gaitzen zituela ahazten ez bada, zinez baieza daiteke Agirrek euskal fonetikari ezin aiherrago bide zaion Riktrudis izeneko santa euskaldunaren bizitza eskaini zuela era nobelatuan ehundua, Lapitzek irekitako hagiografi ildo mardulari segida emanez.

Nonbait, hagiografiaren kume birjinala izan nahi zuen obrak. San Frantzisko eta san Inazioaren pareko zerbait, baina, betiere gabezia historiografikoak tarteko, Navarro Villosladaren esparrurantz hurbilagoa.

Eleberraren xede nagusien artean, agerikoa da, Agirrerren garaiko euskal jendearengan erein eta heda zitekeen mezu ideologiko-kristau garbia, hein batean behintzat Mixel Elizanbururen *Lehenagoko Eskualdunak zer ziren* (Baiona, 1889) obraren amarru metodologikoa oroitarazten duena, hau da, egun autoreak baloretzat hartzen dituenak lehenaldian

[29] Ezaguna den bezala, “en qualité de patriote” eskatu eta aholkatu zion gutun batean Joanategiri (1877) hurrengo edizioan tokia egin ziezaien “Laskorreko semea” zen Xabierreko Frantziskori eta “aux saints basques: Paterne, de Bilbao; Martin Aguirre [...]”; aux trois bienheureux martyrs: Jean de Madoya ou Majorja, de St.-Jean-Pied-de-Port, Julien de Lizardi, d’Asteasu, Domingo de Erquicia, de Regil; *Ste. Rictrude, fille d’un chef basque*” (RIEV 21, 93; gurea da letrakera etzana).

[30] Urtarril-apirila bitarteko santuen bizitza baino ez zuen bertan eskaini.

[31] Maiatzekoa bide da Santa Riktrudisen jai erlijiosoa, 12koa zenbaiten ustez, 17koa, aldiz, Haristoyren eta beste hainbaten iritziz (Txomin Agirre barne).

aurkitu izan balitu bezala aurkeztea eta gero, ustezko tradizio sendoa-
ren atal bilakaturik, orainaldira proiektatzea zahar-itxura guztiarekin.

Esan bezala, Navarro Villosladaren *Amaya o los vascos en el siglo VIII* (1879) eta Arakistainen *Tradiciones Vasco-Cántabras* (Tolosa, 1866) irakurtzetik omen zetorren Agirre eta, inpresioak inpresio (eta ez dirudi inpresio ahul-eskasak zirenik obra haiek irakurleen baitan sorrarazten zituztenak³²), jolas historiko haren antzeko zerbait egitea otu bide zitzaion, nahiz eta gero papereratuko zuenari inoiz ez zion haiekin biekien erkatzeko mailarik ikusi³³.

Baina, edozein modutan ere, gaia aukeratu³⁴ eta ekin zion narrazeari; eta bukatu ere egin zuen eleberria.

Motibazioek, ordea, ez dirudite esparru narratibo hutseko.

Antza denez, Haristoyk zioenaren ildo praktikoan zetzan Agirrek hegatsa hartzeko zituen arrazoi nagusietako bat, hots, lehen santa euskalduna ezagutarazteko eta, halaber, euskal liturgian zegokion tokia emateko interes *aberkoian* (azken izenlagun honek, batzuen ustez, konnotazio neutroagoetara eramaten baitu diskurtsoa)³⁵:

Le lecteur se sera demandé sans doute comment notre sainte et sa pieuse famille ne sont pas plus connues au Pays Basque. À cette question [...] nous opposerons: 1° cet isolement que sa langue, ses moeurs, ses relations, voire même son indifférence pour tout ce qui n'est au pays, ont fait au peuple basque; 2° l'absence presque total de documents historiques; 3° enfin l'inadvertance des évêques [...] le plus souvent étrangers par leur origine [...] *Esperons qu'un jour nos pontifes obtiendront de la*

[32] Topikoen artean geratu da Villosladaren idazlanak Unamunorengan sortu zuen zirrara.

[33] Honela mintzo da “Il gaua” kapituluaren hasierako lehen oin-oharrean: “biak irakurri dituanari nire *Il gaua* guztizko txiro ta narratsa irudituko jako” (111).

[34] Agerikoa da gu baino ziurtasun gehiagoz mintzo dela Onaindia: “Agirre’k bere lenengo nobelarako, Viloslada’k bere *Amaya* idatzi eban lez, berak be olako gai zar bat arrotu leikela-ta, *Rikrudis deunaren bizitza aukeratu eban*” (Onaindia 1964, 24; gureak dira letra etzanak).

[35] Ez zen berria Haristoyren asmoa, antzeko xedea erakutsia baitzuen hamabsot urte lehenago Menjoulet bikarioak ere bere *Saint Amand* liburuxkan: “Souhaitons que la sagesse épiscopale trouve opportun d’y introduire, suivant toutes les règles canoniques, l’office de saint Amand et celui de sainte Rictrude, puisque le martyrologe romain n’a oublié ni l’un ni l’autre” (1869, 31).

cour romaine l'introduction de ses offices et de ceux des autres saints du pays dans le bréviaire diocésain (1884, II, 10; gurea da letrakera etzana).

Lehen begiratuan, bada, idazle ondarrutarrak eredugarri jotzen zuen emakume santa ahantzi baten bizitzaren irudikapena burutzea eta haren konbikzio eta bertute piadosoak aurkeztea izan zitezkeen eleberriarren ametsak; eta, jakina, hura zela medio, mezu erlijiosoak gizarteratzea eta, Agirrek lana dokumentatzeko erabili zuen bibliografiaren arabera, baita aipatu santu biok eliz-ofizioetan ere agertzeraino iristea.

Ametsak amets, dena den, Agirreren xedeak erraz asko izan zitezkeen apalagoak ere eta, Lhandek oroitarazi bezala, “aita Luis Coloma, irakurgaikiñ omen aundikoak, *Pequeñeces*, bere gertirudi aitatu” delakoan aditzera eman zuen hartatik gehiegi aldentzen ez zirenak, hots,

 Egia bada ere itxuraz irakurgaikiña naizela, *izatez misiolaria naiz*. Antxiñako mendetan lekaidikak, karrika ta bide zabalak gaindi Eleizari itzuri zebiltzan jendeak biltzen ta an bertan Jaungoikoa'ren itza adiarazten zijoazten bezela, *nik ere nere itzaldia irakurgai baten orrietan eskutatu det, ta iñorri bildur ematen [ez] dion alki orren gaiñetik, eleizara ez datorzkitzadan aditzaientzat egi argi ta zorrotzak entzunarazten ditut* (Lhande 1923, 103-104; gureak dira parentesia eta letra etzanak)³⁶.

8.- Honek guztiak obraren mamiaz zerbait eranstera ekarri gaitu azkezenez, orain arte han-hemen aipatutakoek liburuaren funtsezko arazoari saihestu nahi izan diogula eman baitzezaketen.

Eta halatan, hasieran mahairatutako galderetara eta beste zenbaite-tara itzul gintezke berriz ere, ea haiei emandako erantzunen bitartez zerbait argi daitekeen egiaztatzeko.

[36] Nonbait jesuitaren hizkera gordinagoa delako ez da hitzez hitz itzulia lehendabizi (1890-1891 bitartean) Bilboko *Mensajero del Sagrado Corazón de Jesús* aldizkarian agertutako eleberriarren pasartea. Hona jatorrizkoa “Al lector” izeneko hitzaurretik hartua: “aunque *novelista* parezco, soy sólo *misionero*, y así como en otros tiempos subía un fraile sobre una mesa en cualquier plaza pública y predicaba desde allí rudas verdades a los distraídos que no iban al templo, hablándoles, para que bien lo entendieran, su mismo grosero lenguaje, así también armo yo mi tinglado en las páginas de una novela, y desde allí predico a los que de otro modo no habían de escucharme, y les digo en su propia lengua verdades claras y necesarias que no podrían jamás pronunciarse bajo las bóvedas de un templo” (1890, 3-4).

Zertan dautza, hortaz, Agirrek egin behar-ahal-nahi zuena eta, finean, egin zuena? Fikziozkoa zirudien azal mehe batez hornitzera mugatu al zen, akaso, funtsean hagiografia hutsa izatera deitua zena? Ala urrunagora joan zitzaion ondarrutarrari ahalegina? Hala balitz, ez ote lirateke sakonago bilatu beharko obraren gakoak? Zertan dira Agirrerren jolasak, enpatiak eta kontraesanak? Agirreri, irakurle zaildua zen heinean behintzat, ez ote zitzaion idazlan burutua etsigarri-edo gertatuko? Eta argitaratzean ez bazitzaion horrelakoa iruditu, geroago, sortutakoaz ohartzean, agian bai?

Galdera gehiegi, ziurrenik, arratsalde arrunt batean eleberri bat egileak nahi duen bezala eta nahi duen ez bezala irakurtzen aritzeko. Erakargarria ariketa, nolana ere.

Liburua, esan bezala, genero hagiografikoan sailkatzeko moduko obra da bere kontzepzioan. Lehen euskal santa baten bizitza nobelatua, hain zuzen. Joanategik eta Lapitzek elkarrekin aritu izan balira egin zezaketenaren ildokoa, nahiz eta luzeagoa eta, aurkitu zituen “adarrak” lagun, nobelagoa ere bai, azken batean.

Kronologikoki industrializazio eta inmigrazio eskerga bizitzen ari zen XIX. mendearen amaierako urte eta gizarte ideologikoki eta politikoki gatazkatsuetatik urruti kokatua –VII. mendean–, ez zirudikeen, hasiera batean behintzat, eleberriak buru-hauste gehiegirik eman zezakeenik, ez autoreari eta ez, azken buruan, irakurleari ere. Are gehiago, bilbaturiko eleberriaren hari nagusiek ere nekez lardaska uste zezaketen haren burutzapena, izan ere, tesi ideologiko-erlijioso bakar bat ardatz, hauek baino ez baitziren eleberriaren osagaiak egilearen gogoan: jada hasieratik ezin alda eta ezin hobe zitekeen protagonista baten santutasuna ageriago eta nabarmenago uzteko giro gatazkatsu minimo bat –tartean problematizatu nahi ez zen kristautzeak zekarkeen akulturazio lausoaren arazoa zegoela–, ohiko amodiozko konturen bat tarteko –puru eta garbia, betiere–, protagonistaren kontraposizio gisara benetan gaiztoa zen pertsonaia bat –trama guztia aurrera eramateko ezinbestekoa zena, nahiz eta *Auñemendiko* gainerako euskaldunen prototipotzat nekez har zitekeen–, eta pare bat osagai gehiago.

Hagiografiko eta, aldi berean, historiko gisara edo³⁷ ondu nahi zen liburuaren haria argia bezain xumea zen: euskaldunen sinesmen zaha-

[37] Gorago azpimarratu da nola Mixel Elizanburuk ere jokatu nahi izan zuen antzinatasunak –Historiak, azken finean– eman ohi duen prestigioaz baloreak eta ereduak finkatzeko orduan.

rren ordez kristautzeak ezarri nahi zuen fede berriaren aterpean, ustez lehen euskaldun santa zenaren bizitza³⁸ nobela modura finkatu eta, arantzez inguratutako lore bat bezala agerraraziz, sinesmen kristaua, beste edozein ezaugarriren gainetik, eredugarri jarri. Horixe zen idazleak pentsatutako eskema.

Errealitateak, alabaina, okertu –edo zaildu, bederen– egin zuen idazlearen plangintza erraz hura. Eta konplexuago bihurtu, aldi berean.

9.- Eleberrian barrena atzeman daitekeen bezala, lanaren koordinada kronologikoak Riktrudis santaren biografiari buruzko erreferentziek³⁹ ziotenera mugatu behar izan ziren ezinbestean, horrek lausotze edo egokitzeren bat eska bazezakeen ere kristautze-prozesu historikoa zela eta⁴⁰.

Guztiarekin ere, eleberriarren hasiera-urtea 637 bide da, honela kokatzen baitu egileak istorioa Riktrudisen ama den Luziaren bitartez:

- [38] “Quelques historiens en ont fait une fille de l’Aquitaine ou de la Gascogne; mais c’était incontestablement una *Basquaise*. Qu’elle soit née à Toulouse, comme l’avance un seul auteur, contre toutes les apparences, ou dans quelque autre ville de la Novempopulanie, il n’en est pas moins vrai qu’elle était de «la race agile et guerrière des Vascons», suivant l’expression du plus autorisé des biographes, Hucbald, qui a soin d’ajouter, avec toutes sortes de détails, que ces Vascons étaient les anciens *Vaccéens* du haut des Pyrénées” (Menjoulet 1869, 23).
- [39] Aitortu ala ez, Marchienseseko monasterioaren eraginez Hucbaldo San Amandokoak hamargarren mendean idatzitako *Vita sanctae Rictrudis* delakoa antzematen da iturri gisara. Agirrek Menjouleten erreferentzien bidez ezagutu zuela ematen du. Eleberriarren izenak ere handik eratorria dirudi “Sic ex eisdem impiis et sine Deo prodiit hominibus, veluti solet rosa de spinosis efflorere sentibus”, edo Menjouletek ematen duen moduan, “elle brillait au milieu de ses compatriotes idolâtres, comme une rose brille parmi les épinés du buisson” (1869, 23).
- [40] Ez dira gutxi euskaldunen kristautze-prozesuaren kronologiaz mintzatu direnen arteko eztabaidak. Batzuk goiz-zale, berantiarrago besteak, VI. menderako ia zeharo bukatua iritzi izan diote zenbaitek kristautzeari. Honela orokortzen du Mañariucak, esate baterako: “la Evangelización de los vascos se desarrolla cronológicamente al igual que en el resto de los países vecinos de Europa. Ni se adelanta, ni se retrasa” (1986, 48). Nolanahi ere, kronologikoki babestuago uzten du Agirrerren eleberria Larrañaga Elorzaren hipotesiak: “la termoluminiscencia y el carbono 14 han venido a dar razón, según parece, a los que, a partir de otras vías de aproximación, habían retrasado hasta los años críticos en torno a las postrimerías del primer milenio el momento de las últimas y decisivas batallas contra el paganismo de ciertos reductos del área pirenaica y de la zona holohúmeda del país, batallas de las que los relatos sobre los *jentillask* y el mítico *Kixmi* serían un eco” (1991, 621).

“orain berrogeta amaseiren bat urte, 581garrengoan” (Agirre 1898: 1986, 29).

Agirrek derrigorrez jakin behar zuenez, ez zen hura urte aseptikoa eta esanahirik gabekoa, guztiz gatazkatsua baizik; eta, are, eleberriari beste irakurketa –eta idazketa– bat derrigortuko ziokeen eszenatokia aurkezten zuena.

Fredegario kronikari frankoaren arabera, urte haietan (636-638 aldera, hain zuzen) gertatu zen Dagobertoren espedizio ospetsua baskoien aurka⁴¹, eta hartako ondorio doilorrak ez ziren, inolaz ere, ondarrutarren nobelan irudikatu nahi zen giroa sustatzeko modukoak.

Honatz Larrañaga Elorzak Fredegarioren kronikatik euskaratutako bertsioan –eta kronikari frankoaren interesak gorabehera–, giroaren inguruko ideia bat egiteko baliagarri izan daitekeen pasarte klasikoa:

[...] eta Baskoinak, beren mendietako harkaitzetatik irtenda, borrokara abiatzen dira. Guduak hasirik, bizkar eman zioten, ohiko zuten bezala, beren burua galtzeko arriskuan ikusi zuten bezain laster, eta Pirinioetako mendi-lepoetan bilatu zuten babeslekua, beren mendi-gailur helezinen atzean ezkutatu. Armadak, dukeen agindupean, atzetik jarraitu zien, Baskoin mor-do handia atxilotuz, beste pila bat hilez, beren etxeak erre eta haien ondasun eta aberastasunak eskuratu. Horrela, garaitu eta menperatuak izan ondoren, Baskoiek, aipatu dukeei errukia eta bakea eskatu, Dagobertoren maiestatearen aurrera joango zirela agindu zuten eta, orotan honen boterea onartzuz, beronek agindutako guztia beteko zutela. Armada hau inolako eragozpenik gabe itzuliko zatekeen etxera, ez balitz Arimberto, bere axolagabekeriagatik, Baskoinek Subola-ko [Zuberoa?] haranean hil zutela, bere armadako *seniore* eta noble askorekin batera. Burgundiatik Baskoniara joan zen armada frankoa garaile itzuli zen bere jatorrira [...] Dagobertoren erregealdiko hamabosgarren urtean, Clichy-ra agertu ziren, honen aurrera, lurralde hartako jaun Baskoin guztiak, Aygina dux-arekin batera; eta han, erregearen maiestateak izaturik, Jaun Dionisioren [St. Denis] elizan babestu ziren laster batean. Eta Dagobertoren

[41] Agirrek ezin hobeto ezagutzen zuen Menjouleten liburuxkak dioenez, “[...] *c’est la grande guerre* que les Vascons eurent à subir en 637” (1869, 8; gurea da letra etzana).

bihozberatasunari esker salbatu zuten bizitza. Eta han *zin egin zuten beti leial mantenduko zirela bai Dagobertori nahiz haren semeei eta Frankoen erresumari ere emandako hitzean*; baina *zina bete zuten beren usadioa zen bezala, eta ondorengo gertakariak frogatzen dute hori*” (1992, 79-80; parentesietakoaz gainerako letra etzana gurea da).

Edo Agirrerren dokumentazio-oinarri den Menjouletek irakurtzen duen moduan:

La Vasconie est couverte en entier par l'armée française [Auñemendi delakoa zeharo “okupatua” dagoela, alegia] et les Vascons sont encore renfermés dans les défilés de la montagne (Menjoulet 1869, 9).

Errealismo nahiak edo gabeziak gorabehera, ondarrutarraren eleberrian marrazten diren gorroto pertsonaletatik eta berekoikeria hutsetatik askoz harago zihoazen giroa eta gizartea ziren orduko haiek, beraz.

Bestalde, esparru formalean aski garbi mugatua utzi zuen Agirrek jokalekua ere, agerikoa baita, maiz sinbolotzat hartua izan den toponimoaz (*Auñemendi* toki-izenaz, hain zuzen) baliaturik, *saltus vasconum* delakoaren parte bat irudikatu nahi izan zuela eleberrigileak (lar zehaztu gabeko Pirinioetako ipar isuriko esparrukoa betiere⁴²).

Nabarmenezkoa, orobat, hagiografiari funtsezko pisua erantsi ahal izateko leku eta garai hartan kristautzearen azken uneei ematen zaien garrantzia, huraxe izango baita, ezinbestean, eleberriarren euskarri larrinetako bat.

Amando gotzain frankoak⁴³ Auñemendi euskaldunera⁴⁴ omen zekarren eginkizun nagusia deskribatzean agertzen da ongienik zer-nolako egoeratan jokatu den eleberria:

[42] Eleberriarren gerta-tokia mugatze aldera, eta Agirrerengan izan zezakeen eragin zuzena tarteko, Menjouleten aierua liteke, berriz ere, ohargarriena: “[...] on pourrait induire légitimement que le quartier-général des Vascons était en Soule et que Mauléon, avec son fier château perché, comme un nid d'aigle, sur un monticule escarpé, était la capitale de ce peuple «agile et belliqueux», ainsi que les chroniqueurs l'appellent” (1869, 10).

[43] Menjoulet-ek dioenez, bi bidaia egin zituen Amandok Baskonia delakora, lehendabizikoa 633. urtearen inguruan –Agirrerren eleberriri dagokion garaian, hortaz– eta bigarrena 665ean, eta “tel fut le succès de cette double mission qu'à partir de cette époque, les chroniqueurs qui continuent, pendant près de deux siècles, à raconter

Ta baeukan elizgizon nagusiak (lehen bidaian barneraturik zebilen Amandoz ari da ondarrutarra) laguntasunen bearra, bada *Auñemendiko euskaldunik geienak fedegabeak egozan oraindiño* (82 or.; gurea da letra etzana).

Oinarri hori duen tesi zentralari dagokionez, bada, erraza bezain literatur jolaserako emankorra hautua: gizakiarentzat ezin funtsezkoa- go eta bereizezin den izaera biologiko eta kulturalaren aurrean –sozializazio–tresna ere baden hizkuntza barne delarik–, finean, sinesmen hutsaren esparruko ezaugarria lehenetsi eta, haien artean kontraesanik sortu behar zenez gero⁴⁵, berezko identitatearen eta kulturaren aurretik fedea jarri.

Hori baino ez zirudien mezu nagusiaren muinak: zerura-bide hutsa omen den bizitza honetan, sinesmena lehendabizi; fedea, guztiaren gaitetik. Edo Txomin Agirrek eleberriko koblakari ofizialaren⁴⁶ ahoan jarritako diskurtsoaren azken korolarioan finkaturik agertu bezala: “Euskaldun ona baino kristiñau benetakoa izatea askozaz hobea da” (1986 [1898], 117).

Baina eleberria eleberri, mezu horrek bazukeen bestelako ifrentzuerik ere, nork irakurri. Azpimarratzekoa baita euskaldunen kristautze-prozesuak –batzuk akulturazio izendatzen duten horrek– obraren planteamendu ideologikoari kalterik ekar ez ziezaion, Agirrek trebetasunez erabili zuela Kristoren aurreko nolabaiteko “kristau” izatearen kontzep-

les nombreux faits d’armes des Vascons, ne parlent plus ni de leurs superstitions, ni de leurs pratiques payennes” (Menjoulet 1869, 3). Hots, Amandorekin zeharo kristautu omen zen euskaldunen lurralde oro. Hortik, bada, Baionako bikarioaren liburukaren izenburua: *Saint Amand, apôtre des Basques*.

- [44] “Beste euskaldunak”, Agirrek eleberrian dioenez, kristauturik zeuden ordurako, igorri zitzaizkien *misolariet* esker: “Naparroako erribera aldean [...] Done Paulo Jenteentzat Bialduak”, “Done Saturninok Iruñan”, etab. (ik. 1986 [1898], 82-83 or.), “baiña aretarikorik etzan mendietaraño eldu [...] Geroago, pixkaka, pixkaka, sartu zan Auñemendin zeruetako argitasuna, ta oraindio ez gara kristiñauok ain asko” (83 or.). Hala moduzko kristauak, edonola ere, Mendiolatarrak bezalako familia batek kristauki jokatzegatik gorrotatua eta iraindua izan zenean, inor ez omen zen haien alde agertu: “ez egoan Auñemendin orretarako ausardirik eukan gizonik” (133 or.).
- [45] Garbi zekien Agirrek euskaldunaren eta fededunaren arteko fusio mistikoaren diskurtsoan eta legitimazio-jolasean ari zela eleberri hartan.
- [46] Honako hitz hauekin aurkezten du Agirrek Peru padarraren gizarte-eginkizunaren garrantzia: “Igarle baten antzera itz egiten baekian” eta, frankoen aurkako guduei ekin behar zitzaizanean, “bere aotik urtendako itz gorituak euskaldun gudarienak berotu oi zituan” (ikus 1986 [1898], 45-46).

tua. Alegia, jakin gabe ere, euskaldunak betidanik izan bide dira kristau⁴⁷ eta betidanik izan dute kristautasunaren sinboloa bere sinbolo nagusizat, zertxobait desberdina bazen ere.

Ezin hobeto irudikatzen da ideia hori ondoko pasartean, lauburuaren sinbolismoa dela eta⁴⁸:

Baita beste zerbait bere esan gura deusku –gaiñeratu eban Arnoldok–: ezergaitik bere ez dogula aztu bear aitona zarren ekanduakaz. Jainkoak daki noiztik asi ta Berberak daki zergaitik, bada emen ez dakigu, *euskaldunak*, itxaropenik onena legez, *Lauburu edo kurutze bat eroan dabe beti guda guztietara*, aldean gizonen buru gaiñetik, danak ikusi eien ondo, ta berari begirata indartu eitezen biotzak eta gogortu besoak. *Euskaldunena izan da beti kurutzea Lauburu-ren izenagaz*, euskaldunakandik, eta gure auzoko kantauritarrakandik artu eben erromatarrak Lauburu. *Berak gorde genduzan gatx askotatik* geuk ez genkiala, *berak lagunduko deusku aurrerantzean bere, beragan siñisterik badaukagu* (79; gurea da letra etzana).

[47] Ezin nahasi daiteke honako irudi hau kristauren batek proposatu zuen “kristau anonimo” delako kontzeptuarekin, baina baluke, bai, euskal literaturak ekarpen honenkin teologia larriaren liburuetan agertzeko motiborik.

[48] Oso da interesgarria lauburuaren erdigunean ere ikusten den gurutzeari oraindik kristautzeke zegoen Auñemendiko *saltusean* eman nahi izango zaion funtzio sinbolikoa, bertako sinesmen zaharren aienatzea ekarriko baitu erlijio berriaren –kristautasunaren– ikur honek. Horrela, nonbait bertako erlijio zaharra sinbolizatzen zuten laminen –espíritu gaiztoen– kontra borrokatzeko euskaldunek erremedioren ez zutenean (“gizonik indartsuenak adore baga geldituten ei ziran lamiñak ikustean bakarririk, eta ez ei zan iñor azartuten euren kontra il edo bizi jokatutera” [1898: 1986, 78 or.]), “etorri zan Euskalerrira kanpotar on bat, elizgizona edo olangoa, paparretik bera kurutze eder bat ebal; ta kanpotar orrek esan ei eban berak [...] kurutzearen izenean kenduko zituala lamiñok gure lurretik”; eta, halaxe, fede berriarekin lotutako erritualen bat burututa (eta, besteren artean, honako hitzok esanda: “kurutzean ildako Jaungoikoak ondatu zaizala inpernuko leize zuloan” 78 or.) lortu omen zuen laminak zeharo kanporatzea: “ordutik aurrera ez ei da ikusi lamiñarik gure lur ta ibaietan” (*idem*). Kristautzea sinbolizatu nahi zuen ipuin gisako haren atzean, halere, Riktrudisek argi ikusten du “bere erakutsia badauka[la]” (79 or.), “orrek esan nai dau kurutze doneak inpernuko gaizkin danen kontrako indarra daukala, bertan, kurutzean, gure Jesus maitea il zalako” (*idem*) eta are gehiago, “esan gura dau gaiñera kurutzean ustekida andi bat euki bear dogula, ta kurutzetarrak, naiz ta euskaldunak izan ez, izan leitekezala maitegarriak, kanpotik on egitera egorri zan elizgizon ori legez” (*idem*).

Baina esan bezala, ondo eta egoki joan zitzaiokeen planteatutako argumentu hagiografikoa Agirreren idazlanari, baldin, aldi berean, horrek bestelako elementuekin loturarik izan ez balu edota bestelako ifrentzurik aurkitzeko aukerarik eman izan ez balitzaio. Eta, batik bat, egiantzekotasunaren osagaia zalantzan agertu izan ez balitz.

Izatez, nobelak ehuntzen duen argumentuan egiantzekotasunarena da kontraesanik latzena sortzen duen faktorea. Alegia, hagiografia batean egiantzekotasuna –itxurazko egia lirudikeena, bederen– baldin bada narratzen denari balore guztia ematen diona⁴⁹, hagiografiarekin batera bilbatzen den fikzio narratiboarekin nekez joka daiteke egiantzekotasuna –edo, nahiago bada, errealitatearekiko doikuntza– erabat uxatzen edo horrelakoek santuaren kronikan zerikusirik ez balute bezala jokatzeko.

Artikulu honen bigarren atalean helduko zaie *Auñemendiko Lorea* liburuan hori guztia bideratzen eta desbideratzen duten hari nagusiei, baina pare bat puntu aurrera litezke horrek eleberriari dakarkion konplexutasunaz jabetzeko eta, orobat, bestelako irakurketarik ere egin daitekeenetz baloratzeko.

Ohikoena izan da beti protagonista euskaldunarena azaltzea, agintari handi baten alaba izanik, denbora ezin laburragoan –egun batean, hain preseski– franko inbaditzaileen agintari batez maitemintzen omen dena, gero harekin ezkontzeko.

Sinesgarritasun hagiografiarekin bat etor litekeen arren egoera hori, haren eginatzekotasuna finkatzeko baliatu nahi den errealitate historikoak ez du hizkuntza ez berean eta ez berdinean hitz egiten. Eta hori Agirrek berak egiazta zezakeen, urrunera joan gabe, bere istorioa dokumentatzeko erabili zuen bibliografian bertan. Honela dio Menjouletek:

Après la mort de Caribert et *la conquête de la Vasconie* par la grande armée de Chadoind, les officiers de Dagobert arrivaient

[49] Ezin ahatz daiteke erlijio bat –kristaua, kasu honetan– sustatzen duten osagai funtsezkoak direla santuak eta santuek islatzen duten sinesmena, eta haien bizitzaren kronikaren garapenerako puntualki elementu mitologikoak edota errealitate fisikoa ezinezko direnak –egiten omen dituzten mirakuluak, esaterako– tartekatuta ohi badira ere, errealitatearekin duten antza eta irudia direla azken batean nabarmentzen eta bilatzen diren faktorek, gainerako erlijioekideen artean sinesgarri eta eredugarri izatera irits daitezeko. Ezinbesteko, beraz, egiantzekotasun-alderdia.

en nombre dans les vallées pyrénéennes, qui ne leur présentaient plus aucun danger. Or un des ces jeunes seigneurs, du nom d'Adalbaud, duc de Douai, en Flandre, eut occasion de voir Rictrude et la demanda en mariage (Mejoulet 1869, 24; gurea da letra etzana).

Errealitate historikoa okupazio militarraz mintzo da, beraz, eta harekin batean, okupatzaileen “eskubideez”, tartean –ohikoa baita– nahi zutenarekin ezkontzea zegoelarik.

Agerikoa da, halaber, santutasunerantz abiatua zen neskatoa garaiz hasi zela elizpean aterpea bilatzen⁵⁰ eta horrek ekarri zuela gerokoa. Eta agerikoa da, orobat, geroko hartan neskatoak –eta ezkontza baimendu edota onetsi zuten guraso eta ahaideek⁵¹– uko egin ziola endaren barneko lege idatzigabeari –enda eta kultura berekoekin baino ezin ezkon zitekeela zioena–, eta, okerrago zena, bere herriak zanpatzaile aitortuaren aurka zeraman borrokari muzin eginik eta, ondorioz, traizio bortitza burutuz, etsaiarekin ezkontzera joan –eta ezkondu ere egin– zela, horren guztiaren aitzakia erlijio-kidetasuna bezain argudio “sendoa” izan bazen ere.

Nolakoa izango zen traizioaren zauskada, ezen, lege idatzigabe horri segituz, Riktrudisen ahaideak berak⁵² izan baitziren gero Adalbaldo hil zutenak⁵³, Agirreren eleberriak jaso ez eta erru guztia Portunen gainean jarri zuen arren.

[50] Hemen horretarako aukerarik ez bada ere, interesgarria litzateke Riktrudisen santutze-bidearen irudia osatzen hastea. Esate baterako, gainerako ahaideak ez bezala (eta ez aita eta ez ama), neskatoa larunbatean –Kristoren aurreko Lege Zaharreko *sabbath* egunean, jakina– elizara joan ohi dela esatean (Agirre 1898: 1986, 28), Añe-mendiko errealitate gordinetik at bizi zela aitortzen ari zaigu eleberrigilea, hogeita bost urte baditu ere, ez baita ohartu ere egin frankoen azken jazarpenaz eta añaemenditarrak antolatzen ari diren erantzunaz. Hori bai, ordurako bi urte daramatza Amando gotzain frankoaren gidaritzaren pean eta hark dioena du eginkizun: “nire arimearen gidari zuzena ia urte bi onetan zu zara, *zeure gogoa da nirea*” (36 or.). Baita, geroago ikusiko den bezala, frankoen aurkako guda desmobilizatzeko orduan ere.

[51] Gutxi batzuk baino ez, erbestera ezkontzera joan zenean ikusiko zen bezala: “Aide gitxi eroan ditu Mendiolako alabeak, zerren *senitartekorik geienai txarto iruditu jakoen Riktrudisen labankeria*” (1898: 1986, 131; gurea da letra etzana).

[52] “Quelques proches de la jeune fille s’opposèrent à ce projet [ezkontza, alegia], par un sentiment de haine pour le sang français, peut-être aussi parce qu’Adalbaud était chrétien; mais Ernold et Lichie donnèrent volontiers leur acquiescement” (Mejoulet 1869, 24).

[53] “Adalbaud se rendait en Vasconie, pour des affaires de famille; avant d’y arriver et

Berriz ere, eleberraren egiantzekotasuna da hagiografiaren aldrean sakrifikatzen dena.

10.- Baina oso gogoko ez badu ere, bestelakoez ere mintzo da Agirre eleberrian. Arreta handiz, gainera, interesa duenean; oharkabea, pasarte interesgarrietan.

Modu ezin sukartsu eta esplizituagoan, esan bezala, kristautzeaz; eta gertakari aspaldi burutuak balira bezala frankoen inbasio politikomilitarrez. Baina bi kolonizazio-motaz mintzo da horretaz diharduenean. Eta bi akulturazio-bidez, alegia.

Eta horretan ere, bi kolonizazio-prozesuren baitan murgildurik –sibilinoa, ideologikoa eta fedearen esparrukoa bata, kristauena⁵⁴, eta, isilduagatik, agerikoagoa, bortitza, politiko-militarra bestea, frankoena–, fronte bikoitz horri aurre egin nahi dion gizataldeari traizio egiten dio santa euskalduna –Herriak berak gurtua izatera bideratua bide zen lehen santa euskalduna– aurkezten du Agirrek eleberrirantz amilarazi duen hagiografian. Bietan, gainera, jokutzen du protagonistak gainerako aũnemenditar gehienek ez bezala: batetik, kristau bilakatuz –santutasunaren muturreraino iritsiko den kristaua– eta franko batekin batuz eta harekin sortuko duen leinu etsai bateko franko gehiagoren ama eginez, bestetik.

Zail da, jakina, eleberriko adibide horien aurrean⁵⁵ bestelako irakurketarik ere ez egitea, hurbilagokorik alegia. Izan ere, Agirrerren mendea zen XIX. mendearen amaierako Hegoaldeko euskal gizarteak nabar-

lorsque'il était encore dans l'Aquitaine, il fut mis à mort par les arents mêmes de Rictrude, toujours mécontents de son mariage (vers l'an 650)" (Mejoulet 1869, 24), Eta antza denez, eleberrian irudikatzen den Aũnemendiko jende guztiaren onesperekin hain zuzen, izan ere, "*Riktrudisen kontra danak* [euskaldun kristauak eta fede gaiztokoak, alegia] *ao batetik itz egiten eben*" (133 or.; gurea da letra etzana) Adalbaldoekin ezkontzera joan zenean. Salbuespen bakarra Peru padarra izan omen zen.

[54] Portunen ustez, kristautzean datza alienazioaren eta inbasioaren punturik garrantzizkoena, hura gabe euskaldunek garbi ikusiko bailukete frankoen inbasioaren izaera eta zalantzarik gabe abiatuko lirateke haien aurkako gudura. Horregatik, besteak beste, dio: "Tximista batek erreko al ditu ba [kristau] danak! Danak gero, kristinauen astarrenik gure mendietan gelditu ez dedin" (1986 [1898], 52).

[55] Agirre ez bezala, "Aũnemendi guztia" eta "euskaldun agintari guztiak ere" ("Ubero zarrak berak [...] ez eritzola ondo Riktrudisen egitadeari") uste zuten ezen, zigor bezala, "etxakoen itxi bear geiago Euskalerrian sartzen", "bizi eitezala Erdalerrian beti" (1986 [1898], 131).

menki bizi zituen –batik bat, eta era bortitzagoan nahi bada, 1876tik aurrera–, gutxienez, beste gatazka larri baten ondorioak: estatu espainiarretik irradiatzen ari ziren politiko-militarrak.

Estatu espainiarrak Hegoaldeko herrialdeetara bideratutako inmigrazioaren aurrez aurreko aurpegia tarteko, Agirrek bereganatua zuen Kanpiondarrek eta *bizkaitar* bilakatuko zirenek egoera soziopolitikoaz egina zuten diagnostikoa⁵⁶. Eta bereganatuak zituen, halaber, antikolonialismoaren⁵⁷ jokamoldeak eta haietatik ondorioztzen zena⁵⁸. Agirreraren adiskide min zen Azkuek –apaiza bera ere– ezin hobeto islatuak zituen orduko posizionamendu antikolonialista hartatik ondorioztatu behar omen ziren jokamoldeak, pedagogikoki azalduta geratu zirenak bere *Vizcay'tik Bizkaira* antzezlanean eta haurrei zuzendutako *Sasi-eskola* delakoan.

Idazlan haietan ez ziren fedea edo sinesmen-kidetasunak borroka antikolonialistaren aringarri gisara proposatzen, egiantzekotasunari eta errealismoari bide eginez, konfrontazio politiko-ideologikoari ematen baitzitzaion lehenetsuna eta, are, protagonismo bakarra. Soldaduska, antolamendu politikoa, ustelkeria eta hezkuntza-sistema lehen antzezlanaren ardatz, eta eskolak eta maisu erdaldunek dakarten akulturazioa bigarrenarena.

Agirrek, ordea, beste txaluparatze bat izan zuen eleberriarri heltzean, eta horrek berak sorrarazi zizkion konplexutasun eta kontraesanik larrienak: obra hagiografikoan goratzen zen fede hark ez omen

[56] Nekez ahantzi daitezke, esaterako, Agirrek berak *Euskal-Erria* XXII delakoan (1890, 53) kaleratutako poema hartako lerrook: “Galdu badira gure foruak/ ta galdu ekandu zarrak,/ ausi badeutsez gure Aritzari/ maite genduzan adarrak,/ zer dogu egiten, adiskidia,/ zetan gagoz bizkaitarrak?” eta “Ain laster, bada, galdu ete da/ euskaldun arraza ona?” (ikus Onaindia 1964, 119). Edota aldizkari bereko beste hauek (1890, 562): “Bizi beitez beian erdaldun guztiak,/ [...] itxi guretzako baso ta zelaiaik,/ itxi guretzako gure mendiak.// Maite badozue zeuen erderia,/ zeuentzat beietan gorde egizue;/ erdera bagarik ondo bizi gara,/ bakarrik euskera nai dogu gorde” (ikus Onaindia 1964, 112-113).

[57] Uler bitez lerrootako *kolonia* hitza eta haren eratorpen oro XIX. mendean zehar berdin Europan zein Hego Ameriketan burutu ziren prozesuetan emandako esangura bertsuari.

[58] Egia da, halere, eleberriarren erredakzio-unean beste modu batez agertu zuela Agirrek etsaiarekiko konfrontazioaren arazoa, guduari zegokionez bederen: “Dunduritzen [txalotzen] det guda zuzena, bear danean,/ dierriaren alde izatean,/ ta Eleizarrentzat mesedezkoa;/ baiñan oiezaz gaiñetikoa/ eripetzen [kondenatzen] det nere anima bar-barrenean!” (“Ai balezte!” poema (*Euskalzale*, 1897, 266 [in Onaindia 1964, 144]).

zion esparru ideologiko-politikoan beste modu batez jokatzeko tarterik eskaintzen.

Hain ezinezko zeritzon uztarketari, ezen eleberriaren hasieran, Agirrek Riktrudisen amaren ezpainetan jarri bazuen ere zapalkuntza-egoe-rari buruzko diagnostiko politiko zorrotzeta, azkenean alabaren ondorengo portaera⁵⁹ onartzeraino –legitimatzeraino– eraman baitzuen emakumea.

Nahita ala oharkabean, bada, Agirreraren lanari sortzen zitzaion kontraesana larri samarra zen: osagai hagiografiko nagusia ezin abandona zezakeen nobelan transmiti zezakeen mezua –diagnostiko antikolonialistak oihuka eskatzen zuen konfrontazioaren zeharo aurkakoa zena– arras desmobilizatzailea zen garaiko gizarte eta irakurle euskaldu-

[59] Jakina, beste atalean ikusiko den bezala, ez du traiziotzat hartu nahi izango Agirre eleberrigileak Riktrudisek egiten duena. Areago, haren portaera han edo hemen zalantzazko gerta ez dadin, sukartsu zurituko du bitarteko klasikoan eta topikoenak erabiliz (ikus hamalagarren kapitulua): “Maite dot *neure mendia*; tokirik ederrena deritxot, eta beragaitik, beste Lurbira guztikoak salduko nituke. Emengo arri bat beste errietako jauregi bat aiña badala uste dot, bertan daukadaz neure gomutak, bertan neure guraso ta anaien azurrak. Ez dot nik *Euskalerrria* alde batera itxiko egundaiño. Narioan tokira narioala patuak edo Jaungoikoak, *euskalduna* eroango nau, euskaldun biziko naz toki guztietan. Neugaz joango dira erririk erri Euskalerrria, bere *izkerea* ta bere *ekanduak*; euskerea erakutsiko dot nonnai, neure erritarren lege zarra adierazoko dot, al dodan giñoan. *Nire gomutea*, *nire adimena*, *nire biotza*, *nire izakerea*, euskaldunarenak izango dira beti; ta edozein lekutik, nire begiradarik gozoena neure mendietzat izango da, ta nire arrenik bero, sutsu ta onena euskaldunentzat eta euskeraz egiña. *Euskaldun izakerearen zabaltzaillea izan gura neuke* nabillen tokian nabillela. –Zergaitik, ain onak bagara, zergaitik zabaldu ez geure ontasuna? Ez diñogu, ta egiaz, erbestekoak euren ekandu txarrak gugana dakarrezala? Zergaitik, bada, guk, areen ekanduentzat muga gogor bat ipinteari emen jarraituaz, ez doguz gureak erbestean zabalduko, ereti ona dogunean? Norabaitera joan bear dabenean, zergaitik euskalduna ez da izango euskaldun Lurraren alderdi guztietan, kristiñauak kristiñau izan bear daben gisara? Zergaitik gure arraza menditarra besteak baiño geiagokoa ta obea dala ulertrazo ez?” etab., etab. (1986 [1898], 128-129). Azken buruan, “«Euskaldun nazan aldetik euskaldundu, kristiñaua nazan aldetik kristiñautu»: ori da nire oinkada ta ibillera guztietarako daukadan azalkai ta gogo errimea” (129 or.). Ez du, esan bezala, Agirrek traiziotzat hartzen Riktrudisena, baina bai, ordea, berak testuraten dituen aüemenditarrek, eta *saltusean*, gainera, ez da santa izango denak egindakoa ulertzen duenik, ez eta sinesmen berria hartua dutenen gizataldean ere, zeharo *sozializatu* baita traizioa egin izanaren iritzia: “*Gora-goraka dabilz* Aumeñandin gizon ta emakumeak, zar ta gazte, andi ta txiki, aberats ta lander, kristiñau ta fedebagakoak. Riktrudisengaitik eta bere laguntzaille guztiagaitik, arao, birao ta zakarkeririk zata-rrenak esaten ditue” (131 or.; gureak dira letra etzanak).

nentzat, Erromako elizburua baino kristauagoak baitziren inguruko arnismoak Hego Euskal Herriaren kolonizatzailetzat hartuak zituen espainiarrak.

Alegia, Agirrek lagun artean besterik senti bazezakeen ere, konfrontazio-diagnostikoa bulka zezaketen garaikideak –Azkue bera eta sozialki indarturik zetozen Aranazaleak barne– eleberraren gaizto ofizialak ziren Portun gisakotzat hartuak izan zitezkeen eleberritik luzatutako ondorioen arabera.

Eta hartan paradoxa: nori zuzendu eta transmititu mezu hori, eta euskaraz irakurtzeko gai ziren ia bakar haiei! Eta hartan sensibilitate bertsua zuten lau karlistari!

Baina irakurri ote zuten haiek egiatan liburua?

Eta irakurri bazuten, zer-nolako interpretazioa eman zioten?

Zinez eman al zekiokkeen bestelakorik?

(Jarraituko du)

Bibliografia

- Agirre, Tx., 1898: 1986, *Auñemendiko Lorea*, Bilbo.
- Azkue, R.M., 1893: 1986, *Bein da betiko*, Donostia.
- Azkue, R.M., 1897: 1986, *Batxi Guzur*, Donostia.
- Azkue, R.M., 1923, “Agirre, beretergoan”, in *Itzaldiak. Bigarren salla (Euskal Esnalea agerkarikoa)*, Donostia, 67-80.
- Bustintza, E., “Kirikiño”, 1984, *Edo geuk edo iñok ez. Euskerearen alde*, Bilbo.
- Coloma, L., 1891, *Pequeñeces*, Bilbo.
- Elizanburu, M., 1889: 1993, *Lehenagoko Eskualdunak zer ziren*, Donostia.
- Haddot, P., 2001: 2009, *La filosofía como forma de vida*, Bartzelona.
- Lapitz, 1867: 1986, *Bi saindu heskualdunen bizia*, Donostia.
- Larrañaga, K., 1992, *Euskal Herria Antzinate Berantiarrean eta Lehen Ertaroan. Materiale eta agiriak*, Bilbo.
- Larrañaga, K. eta Azkarate, A., 1988, “La cristianización del País Vasco. Estado de la cuestión y supuestos metodológicos para la redefinición de los términos de un debate secular”, en *II Congreso Mundial Vasco. De los orígenes a la cristianización*, Donostia, 1. lib., 325-366.
- Lhande, P., 1920, “Domingo de Agirre”, *RIEV* XI, 148-160.

- Lhande, P., 1923, “Agirre, irakurgaikiña”, in *Itzaldiak. Bigarren salla - Euskal Esnalea*, Donostia, 97-121.
- Mañaricua, A.E., 1986, “Cristianización del País Vasco. Orígenes y vías de penetración”, *Congreso de Estudios Vascos. Vizcaya en la Edad Media*, Bilbo, 39-48.
- Menjoulet, 1869, *Saint Amand, Apôtre des Basques*, Auch.
- Onaindia, 1964, *Ondarrak*, Bilbo.
- Toledo, A.M., 1989, *Domingo Agirre, euskal eleberraren sorrera*, Bilbo.
- Toledo, A.M., 1999, “Auñemendiko lorea (1898): euskal eleberrigintzak ahun urte”, *Euskera* 44-1, 365-376.
- Toledo, A.M., 2011, “Auñemendi mendiak XIX. mendeko euskal narratiban”, *Iker* 26, 253-270.
- Xaho, A., 1835: 1995, *Voyage à la Navarre pendat l'insurrection des Basques* (erabilitako pasartea, gaztelaniaz: *La leyenda de Aitor y otros relatos*, Donostia).

ERANSKINA

Mixel Elizanbururen Riktrudis

Joannes-Baptistak: Arrazoin beraz, aita ama prudenten haurrak dire komuzki haur onak. Nik egun irakurtu dudan familia saindu baten ixtorioak net ongi frogatzen du egia hori.

Kattalinek: Atseginekin ginezake, Xobadinek eta nik, ixtorio hura entzun zure ahotik, bainan mintza zaizkigu eskuaraz; badakizu guk frantses arras guti dakigula.

Joannes-Baptistak: Borxatua naiz goraskodanik hastea ene ixtorioa.

Dagobert, Frantziako errege batek, formatu zuen erresuma ttipi bat, Karibert deitzen zen bere anaiarendako; bainan Karibert hil zenean, nahi izan zuen, erresuma hartako probintzia gehienak berriz beretu, nahi Kariberek utzi zituen hirur seme.

Eskualdunak altxatu ziren aita galdu zuten hirur printze hauien alde, eta orduan zuen igorri Dagobert erregeak, gure arbasoen kontra, armada bat ikharagarria, edo berdin ongi errateko, hamar armada ttipi, bakotxa bere jeneralarekin.

Hamar tropa heien guzien jeneralen jenerala deitzen zen Xadoing.

Jeneral hetarik bat bentzutua izan zen Xuberoan, edo bertzenaz, sabantek uste dutenaz, Salbatoreren eta Mableren artean.

Arimbert jenerala Eskualdunek han hil zuten. Xadoing puxantak bazituen bere azpiko anhitz duke, konte eta markes, eta hetarik bat zen Adalbaud, Douai deitzen den hiri batetako dukea. Gazte, gaztea zen, kalitate ederrenak zituena, merezimendu handitakoa, eta horiek baino gehiago dena, giristino ona, khartsua, pietatez bethea, hitz batez saindua.

Gure herrirat jin eta ikhusi zueneko Riktruda, Eskualduna, hura bezala familia handi batetakoa, berthute giristinozko guziez beztitua, edo osoki sainda, nahi izan zuen haren eskua galdatu.

Elgarrekin esposatu eta ukhan zituzten lau haur, osoki heiek iduriak, edo sainduak.

Elizako, *Martyrologe* izena duen liburuan, edo sailduen herronkan ezarriak izan dire seiak: San Adalbaud, aita; Santa Riktruda, ama. San Mauronte, semea, eta Santa Glothesenda, Santa Aldesenda, Santa Isoie edo Eusebia, hirur alabak.

Familia handi hori uros bizi zen, aisa da konprenditzeko, noiz eta ere *Adalbaud Dukeak jin behar izan baitzuen, bere hiritik, gure herrietako alderat. Piaia hartan hil zuten, ez dakigu non, ez eta nork hil zuen.* Guk dakiguna da Santa Riktruda, gazterik alharguntsa gelditu zela, lau haur arras ttipirekin. Ez zuen nahi izan, deus ere gisaz, bertze esposik hartu, nahiz erregeren gortheko zenbait jaun puxantek galdegin zuten.

Gure saildaren kontseilari eta gidaria San Amand aphezpikua zen. Aphezpiku harrek egin zituen bi misione Xuberoan, bai eta ere naski Baxe-Nabarren, lehena 633an eta higarrena 663an. San Amand izan da beraz Xuberotarren apostolua, nola, bi ehun eta berrogoi bat urthe berantago, izan baita San Leon, Laphurtarrena.

San Amandez bertze alde baziren bertze saildu batzu laguntzen zutenak Santa Riktruda bere abisuez: hetarik bat zen San Riquier, abadea, edo izen hori bera ekharri izan duen komentu batetako superiora.

Santa Riktrudak saildu hari zion bathaiarazi Mauronto bere semea.

Egun batez San Riquier jin ondoan bere bisitaren egitera alharguntsa sailduari, eta harekin jainkozko gauzez mintzatu ondoan, abiatu zen bere komenturat itzuli behar zuela, eta bere zaldirat iragan zen.

Santa Riktruda, Mauronto ttipia besoetan, athera zen bere jauregitik, sailduaren laguntzeko zenbait urhatsetan, oraino hola egiten den bezala, norbait nahi denean ohoratu. Gazteluko bertze jendeak ere jin ziren bortha aitzinerat.

Separatzeko azken hitzetan zirelarik, ama sailda harrek nahi izan zuen haren seme inozentak ukhan zezan San Riquieren benedizioea, bai eta harenganik musutto bat.

Hortakotz eman zuen haur maitea bere eskuetarik sailduarenetar.

Zaldiak senditu zueneko karga berri, batere phisua ez zen hau, abiatu zen, bainan poseitua, bat batean izan baliz bezala, zalapartan, jo ha-

rat, jo hunat, jauzi handi batzu eginez eta bere hortzak erakutsiz, norbaiten ausikitzeko bezala.

Ixtorio hau khondatau duten autorrek erran dute, eta hek errana aise sinhesteko da, ifernuko izpiritu gaixtoek ikhusiz zer gerla San Riquiek egiten zeien, eta berdin San Maurontok zer egin behar zakoten, entseiatu zirela heien bien xahu araztera.

Santa Riktrudak, ikharan bere ume maitea fundi zakion, ez zuen gehiago zaldiari behatzen ere.

Haren etxeko bortha aitzinean zaudenak ere heia goraz hasi ziren.

San Riquiek egiten du hirrisku hortan othoitz bat khartsua, eta horra non kausitzen den Mauronto haurra lurrean, dremenden minik gabe.

Ixtorioak erraten du haurra zalditik jautsi zela xori oraino ez aski lumatu bat, bere hegalak dardarikatuz, emeki, emeki, lurrean pausatzen den bezala.

San Riquieren zaldia apazegatu zen bat batean, eta abade saindua ereman zuen bere monasteriora.

Bere ustez izpiritu handia eta azkarra duten gizon batzuek erranen dute haurrak ez bazuen minhartu, hori izan zela, bakharrik errekontru uros bat, edo haren orduko zorthe dohatsu bat, finean, bertze hitzez, hala beharra.

Arima jainkotiarrek nahiago dute sinthesi san Riquieren eta santa Riktrudaren othoitzer esker izan zela beiratua minhartzetik Mauronto ttipia.

Iduri zaut gisa huntan mintzatzeko moldeak balio duela hertzea, zoinaren arabera, Jainkoaren plazan behar bailitazke eman errekontrua, zorthea, hala beharra eta bertze holako elhe sentsurik ez duten batzu. Guk zentzurik balin badugu, erranen dugu bethi: «Jainkoak nahi izan edo ordenatu du holako eta halako gauza edo bederen utzi ditu gertha ziten, debeka zitzazkelarik.»

[...]

Jadanik erran dut nola Adalbaud hil zuten gure herrietarat egiten zuen piaia batean. Haren bizia, osoki edifikagarria eta berthute giristi-

nozko guziez edertua izan zelakotz, jadanik erran dutan bezala, saindu deklaratu izan zen.

Santa Riktruda, haren esposa, eskualduna, jadanik badakigu, bere haurrak alxatu zituenean, sarthu zen Marchiennes izena zuen toki hate-tako monasterioan.

Hango abadesa edo superiora egina izan zen, eta grado horrekin sailduki bizi eta sailduki hil zen.

Santa Clothesenda, bere ama bezala, eta haren ondotik, komentu berean abadesazat hautatu izan zen eta kargu hartan ere zen hil.

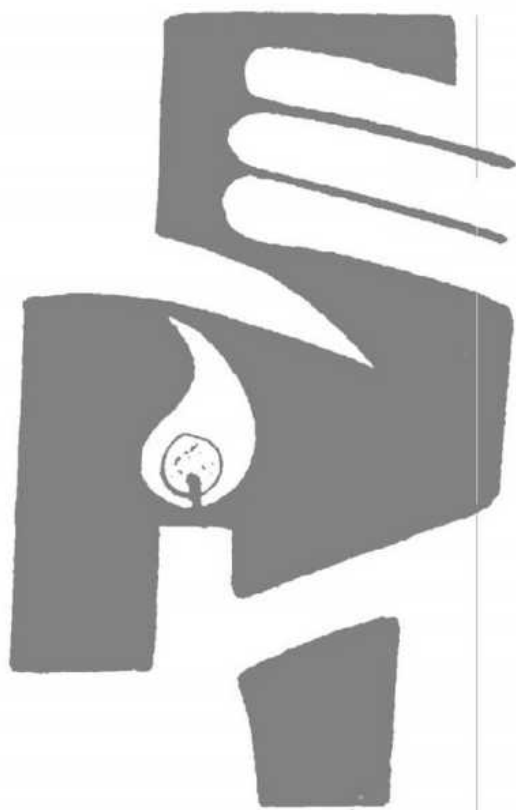
Santa Eusebia berdin sarthu zen Hamaiko komentuan, eta han sailduki bizi eta hil zen.

Santa Aldesenda, arras gaztea zelarik, jua zen zerurat.

San Mauronto, hirur sailda haien anaiak, abade gisa zuhurki eta sailduki gobernatu zuen hil artino Breuleko monasterioa. Hil izan zen hirur hogoi eta zortzi urthean.

Horra, beraz, familia bat zoinaren menbro guziak sailduak eta saildak izan baitire.

(M. Elizanburu, 1889: 1993,
Lehenagoko Eskualdunak zer ziren, 68-72;
gurea da letra etzana).

Sorkuntza

Etxea eta etxekoak euskal literaturan

Zatien hautatzailea:
DANIEL LANDART

AITZIN-SOLASA

Etxean berean sortuak garenok —lehenago kasik denak bezala— gure sortetxearentzat atxikimendu berezi bat badaukagula, dudarik ez! Oroitzapenik hunkigarrienak han kokatzen baititugu... Gainera, etxearen izenaz deitzen baigintuzten!

Ospitaleetan edo kliniketan mundura etorri direnek ere berdin maite dute beren etxea. Eta belaunaldiz belaunaldi, jende gehienen amets lehena ez ote da, hain zuzen, bakoitzak bere etxea ukan dezan? Horrek ederki frogatzen baitu etxearen garrantzia.

Euskal Herrian, zorionez, baditugu etxe eta baserri arras ongi artatuak, gusturekin zaharberrituak, gain gainetik apainduak. Ikusten ditugu ere, noiz behinka, ez hain itxura onekoak, abandonatuak, erdi lurrera eroriak... Baina orokorrean, aurpegi ederra dute, ederra, gure etxeek!

Etxe horietan, etxekoak ere badira... Funtsean, etxekoek dute etxea egiten. Etxekoek etxeari arima ematen. Arima eta gorputza. Etxekoak nolako, etxea halako.

Oroiturik, ene haurtzaroa kontatzen nuen *Aihen ahula* liburuan etxea eta etxekoak xeheki aipatzen nituela, jakin nahi izan dut beste euskal idazleek zer zioten gai honetaz. Gogora etorri zaizkit irakurriak nituen zenbait liburu, entzunak nituen bertsoak... Eskertzen ditut ere aholku bat edo beste eman didatenak.

Haur denborako oroitzapen goxoak ala dorpeak gogoratzuz, kezka larriak aipatuz, beldurrak eta urrakoak lañoki aitortuz, idazle bakoitzak, bere moldean, besteak agertzen ez duen zerbait eskaintzen du. Hautatu ditudan zatiak, errealitate hutsean oinarrituak edo fikziozkoak, batetik bestera arras desberdinak dira. Horrela, hobeki ulertzen ahal dugu jendeak duen atxikimendua bere sortetxearentzat edota eraiki duenarentzat, jakiten dugu ere etxeokak eta ohiturak nolakoak ziren.

Hona hemen, bi hitzez, idazleek berek eman argitasun batzuk liburuan zehar aurkituko dituzuenak:

Etxearen itxuraz. —**Dirassar:** “Ene sortetxea, Iriberria. Berria ize-
nez, bainan untsa xaharra izanez... Etxe kankaila zabal bat”. **Elizanbu-
ru:** “Etxe ttikitto aitzin xuri bat”. **Etchepare:** “Etxe apal bat genuen,
lastoz estalia, bi ixurkirekin; sahetsak beltz, ihia abere ongariarekin
gogortuz eginak. Barneak nola zituen, bazuenetz ere bihirik, ez nakike
erraiteko”. **Etxezaharreta:** “*Martin-Beltzenia*, Hazparne Urkoiko etxe
bat, XIX. mende hastapeneko Elizaren eskola bat, parte erre zena behin,
ene aitamek alokairutan hartu zutena. Ondorioz bazuen «barne errea»
izeneko bazter ilun, ezezagun eta piska bat beldurgarria. Beste etxeeta-
rik, laborarienetarik, aski ezberdina zen”.

Etxearen kokalekuaz. — **Camino:** “Gure etxetik herrira (eta beraz
eskolara eta elizara), oren baten bidea nonbaitan. Autoz ibiltzeko bidea
doi-doa 1962an ideki zuten”. **Davant:** “Etxea mendi mazela batean
dago, arrokan finkatua, haritz eta leizarren artean, hego-mendebalari
begira, Zabalaina sortetxetik berrehun bat metrotan. Hemen zinez eki-
begia dugu, toki eguzkitsua”. **Etchepare-Landerretche:** “Elizaren ingu-
ruan, laupabost mendiren xolan den ordokian, etxe andana bat bazen,
elgarri kontra abantxu, ardi multxo bat bezala bere artzaina erdian”.
Iratzeder: “Martikotenea gure bizitegiko atea karrika ttipira zen za-
baltzen; zer karrika! Gaineko aldetik itsasora zoan, peko aldetik Larrun
mendia zuen ageri”. **Landart:** “Zilo batean gordea, gure etxaldea Do-
noztiriko azkena. Autoz ezin da urrunago joan”. **Taberna:** “Handik
beheiti dena malda, eta hor, ezker-eskuin, etxeak, bakarka edo multzo-
ka, ibaiaren arrimuan luzatzen den trenbide zaharreraino”.

Etxearen inguruaz. — **Arrossagaray:** “Sagar, udare, aran, mertxiken
artean, eman zaituzte behin bizkarño batean, inguruak ordoki, mendiak
aldean”. **M. Etchamendy:** “Gure etxaldea mendi ederrez inguratua zen.
Primaderan goizik abiatzen ziren abereak mendi bazterretan gora.

Lehen loreak agertzean haiek ere ohartzen ziren. Iduri zuten ni bezain kurios zirela hea non zer ikusiko zuten. [...] Etxe bazterretako pentze, alor, sasuxka, edo etxola bazterretako denborak arras maite nituen». **Ezponda:** «Gero segidan joan bainintzen etxe azpiko landara, hau ere ezin da gehiago landa batekin konpara, ez da oraino oihana bainan go-tortua dagon xara, lehengo gure uzta lekua orai basurde ganbara».

Aitaz. — **Amuriza:** «Aita nuen nik umoretsua, inoiz geza ta gazia, harek agertu zidan bidea, baitzen bertsoz ikasia. [...] Zu, aita, zinen hain on niretzat, ez gogorra baizik guri». **Etchepare:** «Aitaren beldur gaitza nuen. Behatzera ere ez nintzaion ausarta. Hain barna ukan dut zainetan, ttipidanik, aitaren alderateko beldur hori non, gizondu eta, jarraiki baitzait, halako uzkur eta, zer nahitara abia nendin, huts egiteko ikara bat jauzarazten zidala. Haur zotz izanagatik, jotzen ote ninduenez? Bali-teke, baina ez dut gogoan». **Erdozaintzi-Etxart:** “Utzi nintikan ene etxeakoak: ene aita nigarretan, lagundu baininduen bideberriko xehele-taraino, lagundu ixil-ixila bide berriraino, bihotzean gordez bere pena izigarria. Ene aita gaixoa, bere gizon bihotzarekin, iduri hetsia eta hain baitzuen zabalala! Iduri gogorra eta hain baitzuen beroa! Aitaren bihotza bere semeentzat!».

Amaz. Duhau: «Beti ongi egiterat ekarria. Omere handia bertzalde. Zazpi haur ukanik, ama izaiteko sortua zela zirudien». **Eñaut Etxamendi:** «Ama zendu zelarik, gure etxea gelditu zen harri erhauntsi ukan mahastia bezala. Gaztetxoa izanikan ere senditu nuen familia apurtzerat zoala. Aita osoki desegina zen». **Iratzeder:** «Begotarte pollitekoa nuen ama eta begi urdinekoa. Ez zen sekulan haserretzen, bainan ez zuen bihozkeriarik: erran daiteke ezti eta amultsu bezain buruz hotza zela, ona bezain nahikunde azkarrekoa. Ixila zen eta gauzak beti alde onetik hartzen zituen, berak zioena: «Pegar guziek bi gider; alde onetik hartu behar»... **Landart:** «Ama, Kattalin Urruty, zuhurtziaz bete emazte pare-gabea». **Uztapide:** «Ama on hutsa zen. Berak titia emandako umei nola kalte egingo zien, ba? Kontseilu onak ematen bai saiatu oi zen hura”.

Haurrideez. — **Camino:** «Gure familia, zinez nasaia da! Hamar haur-ride esposatuek hazi dituzte 51 haur; horietarik 45 badira familiatuak! Dena den, iloba ttipiak kondatuz 250-etara heltzen gira aise!». **Mattin Etchamendy:** “Etxean baginen haurride multxo bat, hiru arreba eta hiru anaia, ni seigarrena nintzan, ni baino gazteagoa «arreba ttipia» erraiten niona Maite zen”.

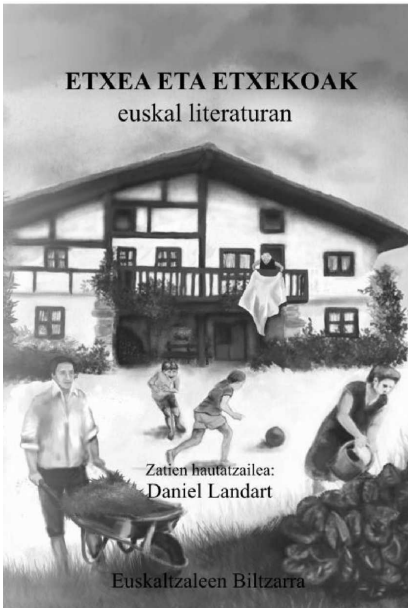
Segitzen ahalko nuke luzaz idazle bakoitzak aipatzen duen zerbait berezi argitan ezartzen: “Begiratzen dut gogoan etxe barneko usaina, amak goizik egin salda” (I. Borda), edo “Aitak eta amak utzi daukute altxor bat ezin estimatzukoa: amodioa, kuraia, fedea” (J. Camino). Batzuek, manera arinago batean, beren txakurren izenak ezagutzera ematen dizkigute: *Kaxtor, Garddien, Berger, Xari, Negro, Txuri, Labrit...*; baten batek ez du ahanzten baserrietan uliak badirela “euli pilo bat” (J. Sagastizabal), beste batek aitortzen digu zergatik etxeo erlanda agurtzen duen (M. Lanathua); jakiten dugu ere etxearen “salbatzeko” intxaurrondoaren suntsitzeak nolako goibeltasuna sortu zuen (P. Jorajuria), Xalbadorek aldiz bere sortetxeaz hauxe ziola: “Dudalarik zerbait pena, zu zaitut lagun lehena, ihes leku hoberena”!

Hautaketa honetan, literatura zatiak agertzen ditut hirurogeita bi idazleak alfabetikoki zerrendatuz eta liburuaren erreferentzia emanez. Bertsoak beren osotasunean dira. Prosa delarik aldiz, batzuetan kapitulu osoak laburtu ditut eta pixka bat moldatu, zati hautatuak osotasun bat ukan dezan. Bortxatua izan naiz beraz, lerro batzuren bazterrestea, baina ahal zelarik, idazleari baimena eskatuz.

Izenburuei dagokienez, liburuetan zeudenak errespetatu ditut bertso guzientzat eta prosazko zenbaitentzat. Batzuetan, nihaurek hautatu ditut zati bakoitzean aurkitu esaldi baten arabera. Eñaut Etxamendik aldiz, berak eman dio titulu berria, etxearen segidarentzat emaztea baitezpadakoa dela azpimarratuz.

Ortografia aldetik, neurri batean, gaurkotu dut, Iparraldeko ñabar-dura batzuk atxikiz, niretzat, adibidez gaixoa eta gaizoa edo xaharra eta zaharra hitzek ez baitute arras sendimendu bera adierazten... Bestalde, iduritzen zait irakurtzen doi bat ohitua denak ez duela zailtasunik aurkituko, hizki bat goiti beheiti... Euskaltzainek ere, agian ez didate harri-rik botako, Euskara Batuaren legeak ez zorrozki segiturik. Bestalde, ikusiko duzuen bezala, J.-B. Orpustanen idazkera hitzez-hitz errespetatu dut, berak horrela nahi baitzuen.

Etxea eta etxeokoak bilduma honen prestatzen sekulako atsegina hartu dut. Aspalditik etxean ditudan liburuak berriro irakurriz, beren sendimenduen hobeki barnatzeko eta gozatzeko parada ederra eskaini didate idazleek. Bihotzaren erditik eskertzen ditut. Gainera, XX. mendeko idazle gehienek elestatzeko zoriona ukan dut. Ez naiz beraz hunki-

Euskaltzaleen Biltzarrak
2015ean argitaratutako
liburuaren azala.

tuago baizik gelditzen. Eta nahi nuke lan honetan agertzen den zati hautatu bakoitzaren idazlearen liburua osoki irakur dezazuen.

Beste idazle batzuk aldiz harriturik geldituko dira ez ditudalakoz batere aipatzen. Ez dut segurki nahitara egin, baizik eta memoria eska-sez edo ezjakintasunez. Barkamendu galdetzen diet.

Lan honek Iparraldeko idazleei bereziki ematen die lehentasuna eta hastapen bat bezala kontsideratzekoa da. Merezi luke emendatua izan dadin, zeren badakit gai eder hau tratatzen duten beste anitz bertso eta prosa zati badituela gure euskal literaturak. Ni baino jantziago batek Antologia sakonago bat apailatzen balu, hobe segur.

Gai bihotz altxagarria, gai minbera, gai zabala, gai betierekoa: **Etxea eta etxeakoak!**

*Daniel LANDART
Uztaritzen, 2008an hasirik,
geroztik denbora pasa ttuku-ttuku
osatua 2015a arte.*

Txomin AGIRRE

ZABALETA BASERRIA

Gogordopeko zelaitxo batean, garo* meta handi batzuen aurrean, soro eder narotuz* inguratutik, bene-benetako patxadan zegoen Zabaleta baserria. Bere alboetan, amari gonetatik eutsika* dauden haurtxoak bezala, etxe nagusiari lotuta, bestetxo bi ageri ziren: bata ogi edo artoa erretzeko labea, bestea abere janariak gordetzeko lekua; eta hauengandik ez urruti, zerbait mendi aldera eta beregain, neguan ardiak idukitzeko ellora*.

Etxe nagusiaren aurpegi aldetik, sarrerako ate gainean, lore eta usain gozodun belarrez egindako bi sorta legor ikusi nituen, ohitura zaharri jarraituaz Done Joane goizean ipiniak, esan zidatenez; atearen erdierdian erantsita, argizarizko gurutze txiki zapal bat, etxeokoen kristautasuna erakutsi nahian. [...]

Labe aldean ez zen gauza handirik: abar batzuk, ia erretako pala zatar bi, eta labeoia* garbitzeko ipizkia*. Janari etxean, lastoa eta belarondoa ugari, sabaian; aitzur, eskobare*, sarde, txardango, golde, periki*, besabe*, gurdi*, gurtesi*, orrazi*, kabilla* eta uztarriak lur gainean.

Etxe nagusian, sartuta berehala, sukaldea, lasai samarra, euskal baserri gutzikoen irudira, etxebizitzarako eta lur langintzarako behar ziren tresnaz betea. Bertan zeuden, su aurrean, zumitzezko jarleku apalak eta keak eta urteek leundu zuten zuzulu galanta, eta zapaldetan*, sulla, morko eta beste urontzi batzuek, lurrezko txali zabalak, erretillu* handi sakonak, zurezko kollara belztuak, eta ogi, tremes* edo artoa idukitzeko otarretxoa; hantxe aurkitzen ziren, hormetatik behera esekita, eltze, dupin, padel, talo-burni, burrunntzi, burrunntzali eta kresalluak*; hantxe, bazter batean, beste aitzur, lai, horzbiko, sega eta itariak su egur, azpantar*, abarka eta soka zaharren laguntzarekin; eta hantxe egon ohi ziren askotan, ke zulo azpian, lurruntzu, laatzetik behera zintzilika, zeziñaren itxuran, baserri hartakoen azkiñiko* busti eta basaz lohituak.

Eta zer gehiago? Onezkero dena ipiñi beharko dugula uste dut, gurretat eman digun etxeok bazterrak ikusten gabiltzala esan badaiteke ere. Sukalde ondoko gelatxo batean zeuzkaten, oremai, legami*, artirin*, galbai* eta arraskoa*, eta gela horretatik atea bitarte, ukulluan*,

esne-behi, biantx* eta txekor* gorri lodiak, belar gozoa mauska-mauska jaten, txerritxo bi beren hesi barruan etzanda eta oilo batzuk zitzetan* azterka.

Hauk denak pekaldean zeuden. Goian, berriz, gizategia, bost edo sei logela, estutxoak, argi gutxikoak, baina garbiak oso, ur benedikatu ontziarekin eta Ama Maria eta beste Done batzuen irudiz nahikoa poliki apainduak; eta gorago, etxearen gailur ondoan, ganbara handi bat, mandio bezala, gari, arto, babarrun eta sagar umatuak* gordetzeko.

Etxe horretan jaioa zen gure artzaina, etxe horretan sortu ziren bere gurasoak eta gurasoen gurasoak...

Txomin AGIRRE

Garoa liburutik
liburu gisa lehen argitalpena: 1912
Klasikoak 31

Garó: iratze, ira; naro: jori, nasai; eutsika: tiraka; ellor: borda, arditegi; labeoi: labe barnea; ipizki: labearen garbitzeko eskuila edo espartzua; eskobare: arrastelu; periki: edo belai, gauzak biltzeko pala-antzekoa; besabe: edo besare, hainbat hortzez eta bi esku-lekuz osatutako area; gurdi: orga; gurtesi: orgari saihestetan ezartzen zitzaion zurezko hesia, adibidez artaburuak garraiatzeko; orrazi: edo arasa, orgak abereak bertatik tiratzeko dituen bi hagetako bakoitza; kabilla: toleta, uztarria eta orgaren endaitza (timoia) lotzen dituen; zapalda: armairu, arasa, ontzitegi; erretilu: plater handi; tremes: arto ogia; kresallu: kriseilu, lanpara; azpantar: galtzerdi motzak; azkiñiko: galtzerdi luzeak; legami: altxagarri; artirin: arto irin; galbai: galbahe, bahe, bahola, zetabe; arraskoa: bahe; ukullu: ukuilu, barruki, abeltegi; biantx: txahal emea (biga, miga baino gazteagoa); txekor: zekor, txahal arra, ergi; zitz: xixpita, txitxapur, txotxabar, egur puska ttikia; sagar umatuak: sagar onduak.

Piarres AINTZIART

BIDETXEA...

Heleta Heraitzen Kaminoa. Nere sortetxea. Urruneneko haurtzarotik etxearen espainol izenak Santiagora igorri nau, zankez. Ama zenak erraten zidan beilariak gure etxe aitzinean pasatzen zirela. Eta gaur elgarretarik urrun diren Ospitalea eta Kaminoa auzoak zirela mende haien urteetan, beste gaurko etxe guziak geroztik eraikiak izan behar zutelarik beraz. Erakutsi zidan ere amak arrats hartako zeru misterio-tsuan «Esnearen bidea», erranez: «Izar hek seinlatu bidia seituz Santiago gon hiz». Orduan nau menturaz ametsak ausiki: oinez joanen nintzela egun batez Galiziara. Aita zena, Jakobe «Kamino», izenaz eta “deituraz” gisa batez konpostelarra neukan. Eta nola ez aipa Heletako elizan hain eder dagoen Iago beilariaren estatua fierra!

Baina irudimenean moldatua nuen epopeia lehertu zait egun batez, herri bereko Xipri Bizkaian* jakintza zehatz eta errukigabeak hozturik: Santiagoko Bideak, Lekorne Basoita kartiereko Ospitale etxe aitzinean pasatu ondoan, Mentaxuriko eta Aintziburuko patarra iraganik, ezker hartzen du, Kaminoa, xuxen segituz, 200 metrora zuelarik, eta elizara buruz doa: funtsean norabide hori Bideak hartu zuelarik zen eliza den lekuan kokatu. Horiek hola, sortetxearen izenaren zergatiaz behar zena jakin dut azkenean, dokumentu eta kartetan ikusi baitut nondik pasatzen zen Baiona eta Donibane Garazi arteko merkatu bidea: gure etxe aitzinetik! Izenaren iturburu erlijio naturatik profano batera jautsi zait. Nere bizi ibilbidearen sinbolo berdin!

Etxea. Etxeko barneak. Aitamen ganbara. Han sortu ginen, anai-arrebak: zazpi, lau zenduko zirela kasik munduratu orduko. Azken urte hauetan, anaia Leon zenaren Marie-Jeanne alarguntsak « Gîte de France » bilakatu den sortetxera gomitatzen nau udazkenean, aste batentzat: eni bizia emateko elgar maitatu zuten aitamen ganbaran lo egiten dut. Biziaren misterioaz eta graziaz, zorionen eta oinazeen zirimolen erdian, hitz gabe nago. Sulardan* jaten genuen, nere tokia bizkarrez txurrutari neukala. Berogailua dut gaur preseskienik ikusten, menturaz barne haietako leku bero bakarretarik baitzen. Suaren distira, amak krisketa altxatzen zuelarik atetxoa idekitzeko! Sukaldeak bazuen ospe bat, gomitata edo kusia han errezebitzen baitzen. Ez naiz oroit tximinian gurlako

balak ikusirik, soldado lerrokatu batzuen pare, irrigarriki eta patetikoki zutik. Bizigarri-ontzi* desberdinak bai: noiz erabiltzen genituen? Supazterra gogoratu zait. Aski hurbil jartzen ginen, aurpegia gorrituz, atearen azpitik zetorren haize hotza bizkarrari sistaka ari zitzaigularik! Supazterra: Eguberriko opariak, bai, gauerdiko meza ondotik, liranja eta xokoleta ezarriak baitzituen norbaitek. Baina gaztaina-partidak ditut gogoan gehienik, paderaren histu karranka kasik entzuten dudala. Eta gaztainaren lagun, etxean egin sagarno on hura! Negu osoa egiten genuen sagarrondoek eman jusarekin, aldiz baratzearen itzulia egiten zuen bako* beltzaren treilak udako arnoa fornitzen zigularik. Negu hartan amak aitortu zidan moxkor pollita bildu zuela sagarnoarekin. Domingo kusia haatik beste proba batengatik zen etxera laster itzuli: presaren txorrotatik hartu jus berri soberakinak beste presa mota batera bidali zuen.

Lan hori ezkaratzean egiten genuen. Ezkaratzak bazuen halako noblezia bat. Gaur barneko atari bat bezala ikusten dut. Gela guzien topaketa-leku bat zen. Eta ere manifestaldi desberdinen espazio pratikoa, halako « salle polyvalente » bat. Han egiten ziren amaiezin apairuak, kominione handikari, edo berdin herriko pestetan! Urde hilaren lanak egiteko eremu egokiena eskaintzen zuen ere. Aitak, tresna fabrikatzen maite baitzuen, artisau lanak han egiten zituen. Eta gure pilota partidak, anaien artean, edo auzoekin, zoin gehiagoka bistan denez, bestela ez baitzen joko seriozik! Frontoia barrukiko borteak moldatzen zuten. Sotoak, eskuin, pareta fantatsiatsu baten ofizioa betetzen zuen. Ezker, pilota behar zen ekarri, ahal bazen airetik, aitak ezarri alkian galdu aitzin. Gibelean, eskualde berean, zerrikiak ezartzeko kutxak bazuen bere xikana. Frontoiauren murrak bazuen zilo tzar bat, pilotariarentzat xilo hauta!

Barrukiarentzat badaukat oraindik atxikimendu kasik amultsua: behien usaina, sabaiko zilotik jautsarazi belarrarena, mañaderan, abereen kakarena eta ezkerreko angeluko zilora isurtzen zen pixarena berdin; barne osoaren bero sentrazioa, han berean lo egiten ahal zatekeela, goxoan eta goxoki; noiztenka gauainaren hegaldi isil eta misterioitsuak. Eta gain gainetik, behiak berak. Lo egiteko ganbarara joan aitzin pixa egitean, abereen hausnarketari so egoten nintzen. Nago behia ez ote den meditazio-egile bat. Memento bertsuan zeuden, gauaren atari bake-tsuan, nere arratseko otoi-tza eta aberearen gogoeta. Eta nik hura utzi dut hau egiteko! Barruki gibeleda atea ideki eta bordan ginen. Ardia!

Mattin Irigoienek dio: «Artoaren eremua, Iparraldean dagoena, modernitatearekin loturikoa dugu, Biarnok landatua, frantsesa, eta ardiaren eremua, tradizioa, euskalduna». Gaur, han hemenka nabilerarik, ardi tropa ikus eta gelditu behar dut: klisk! Foto. Oroitzapen goxo eta samina Aljeriatik datorrit: Eguberri gaua zen, gerla, oihal etxeko ohean ezin lokartuz, etxeko bordan ardiak imajinatu nituen: bildotxa, ama ezin atzemanetz zihoan, errape egarri eta gose. Titia murtxatzen ikusi nuen, buztanaren loria harrotuan.

Ezkaratzetik selaurura igaten zen eskailerak beste mundu batera altxatzen ninduen, belar eta soro metara. Negurako behar-beharrezko altxorra. Anaia Leon zenarekin, joko bat asmatu nuen: belar metaren barnean tunelak, egin ahala luzeak, egitea! Eta noradino helduko ginen! Mentsak, haurrak! Bihitegiak beste oroitzapen, bi. Han hedatzen genituen, neguko, sagarrak (aniza, apez sagarrak gogoan dauzkat) eta lursagarrak. Biltzeko etzan behar zen, teilatu pean burua ez jotzeko. Beste oroitzapena arrunt berezia dut eta zait. Aita zena gerlatik libro gertatu zen 1940ko, Marokora igorria baitzuten eta beraz laster etxeratua, armistizioa zela eta. Oraino ikusten dut aita, zaldi karrosaz itzulia, auzo batek edo hartua baitzuen Luhusoko geltokian. Otto Leon mugaz beste eskualdera joana zen, ihes, iheslarien mugalari bilakatuz. Anaiari deus erran gabe gizon batzuk, Magrebekoak, igorri zizkion, Kaminoan zenbait egunez gordetzeko. Oroit naiz ganerreen pertz alimaleak, iheslarien gorde-leku, ikusirik. Alemanak hurbil zeuden, etxe gibelego larreinean*. Aitak, ez dakit nora, gidatzen zituen, aitzur edo sega bat sorbaldan, alegiazko mutil* eginaraziz. Aste bat iraun zuen aferak. Amak anitz urteren buruan erran zidan: «Zortzi eun eon nindian ikaran, Alemanak hor berian gintan».

Etxeko kabala, abere eta animaleak: hiru hitzak erabiltzeko plazer hutsez ari bainaiz. Ez zen Noeren arka, baina bazen denetarik, beste etxeetan bezala. Zakurrak, bistan denez, edo hobeki errateko xakurrak, hain nituen maite. «Kaxtor» zen bat. Ikusten ninduelarik bizikleta hartzen, ardien xerka edo joan beharrez, lasterka abiatzen zen xendra hartuz, nik errebidez itzuliño bat egin behar bainuen: pistaren buruan ene beha zegoen. Gaixo Kaxtor: harmonikarekin aire bat jotzen nion, eta xakurra ihausika, soinu batzuk ezin jasanez! Ez nion luzatzen mina. Eta oiloak? « Homo homini lupus », bai, zoritxarrez egia, baina aberearekin gaixto jendea, nekazaria barne. Eta haurra krudel. Anaien artean, jostatzeko, oiloak harrapatzen genituen eta selauruko zubitik botatzen: ez

dakit gaur nolakoa zen erorketa, idekitzen zenez paraxuta baina oiloa lasterka abiatzen zen, hori segur, doi bat barkatua izaten ahal banaiz.

Behor bat bagenuen, mahastiaren iraultzeko hauta baitzen. Zer zoriona kalparrari loturik behorraren lauhazka ziztuan juhan ginelarik etxe gibleko bidetik! Baina zahartu zitzaigun gaizoa eta aitak tratularia ekararazi zuen: «Ez diat kario salduko, makiñuna ohartuko duk erromatismak jana duela gaixo zaldia». Oroit naiz zein pentzetan zen alhan aberea. Aita eta tratularia ikusi zituelarik jelatik* so, punpeka urrundu zitzaigun. Aitaren irri karkara!

Urdandegia oilategiaren azpian zen. Denetarik jaten zuten zerriek. Lohian ihalozkatu ondoan, haur baten larru fin eta garbia erakusten ziguten. Eta txerramaren sabeltara luzea: «Zonbat xerri egin ditu auzoko urdeak? Eta ze pizu zian negu huntan hil dutenak?» Bai, animaleen erdian iragan dugu haur denbora.

Familia ez dut hainbeste aipatu. Behar bada misterio sendimendu batek arrastatu nau. Badakit haatik anaiak errotik maite nituela, Aita eta Ama ikonografia pertsonalaren gain gainean jartzen ditudalarik.

Piarres AINTZIART

Etxea eta etxeakoak
liburu honentzat espresuki idatzia 2015/4/20

Bizkaia: Xipri Arbelbide idazlearen sortetxearen izena; sularda: janariak prestatzeko bigarren sukalde ttipia; bizigarri-ontzi: gatz, piper gorri, piper beltz ontziak; bako: mahats mota bat; larreina: larre mota bat; mutil: morroi; jela: kereta, keheila, xeila, langa.

Koldo AMESTOY

GURE ETXEA, ZUREZKOA!

Bi milagarren urtean sartzearekin batera, Nathalie eta biok erabaki genuen Donamartiritik Hazparnera hurbiltzea eta, bertan gure egoitza kokatzea. Hiri honetan eta inguruetan ditugulako ere gure ezagun eta adiskide gehienak.

Nire kondalari lanak ematen didanez, herri ezberdinetan gaindi bidaiatuz, arkitektura molde bestelakoak ikusteko parada, garai haietan Kanadako Québec eta Frantziako Savoie eskualdeetan, zurezko etxe batzu bisitatu nituen. Eta behin baino gehiagotan ere, barnean lo egiteko aukera ukan nuen. Horra beraz noizbait ekarri nuen ideia: zurezko etxe bat eraiki behar genuela.

Harrizko herri batean zurezko etxe bat altxatzea? Zer erokeria? Ez pentsa! Ez zen batere zozoa gure asmoa. Nabari baita, gure inguruan zura eta egurra denetan nasaiki badela. Bagenakien bestalde, zura lastoa baino pisuagoa dela, eta gainera, ez dela hain fite erretzen. Beraz, otso beltzaren eta su gorriaren erasoetaz, beldurrik ez!

Aspalditik ezagutzen genuen Hazparneko lagun bikote bati erosi genion lurra. Funts horren goialdean sagardia dago eta behealdean erreka. Ederki ! Uholde zerbait gertatzen bazen, gure etxea urgainean ibiltzen ahalko zela... Hori ere, ez zen abantail ttipia!

Gauza jakina da bestalde, Hazparne eta auzoetan termitak errege dauzkagula. Beraz, auzo berriek ongi-etorri ederrena egin ziguten. Beren etxeetako termita eta zureko mamutxeria guziak gure etxean sartuz geroztik, haiek inguruan, bakean biziko zirela, eta.

Eraikuntza hasi genuen beraz. Azpiko partea, parpin eta zimentez egin zuen harginak. Gero etxebizitza bera, zurezko taulada, zutabe, habe, soliba eta gapirioen artean kokatu behar genuen. Zurginak hiru astez altxatu eta bukatu zuen egitura osoa, taulada zabal batez inguraturik, gainean teiltatua finkatu arte. Lan hori guzia, euria jautsahala ari zuelarik, gure etxe berria eraiki gabe ere, zeruak bataiatu nahi izan balu bezala!

Eta segidan, gu biok, ofizioko lagun batzuen babesarekin eta familioen eskukaldiekin, beste guzia osatu genuen: kanpoko azala, barneko

trenkada eta gelak, terraza eta guzia... Artilea lodi teilatu azpi eta horretan, zerra-zahia saskitaraka, zurezko plakak denetan, mota eta loditasun guzietako taulak, zutabetxo eta listoiak, denak zurezko xiri eta burdinezko itzeekin loturik. Ondotik, beste ofizialeak, argiketaria eta iturgina beren lanetan ari zirelarik, gu, paper-pasta paretetan hedatzen, tindu mota ezberdinez kanpoko eta barneko murru eta zureriak apaintzen ari ginen. Gure bi semeak ere, Anize eta Joaki, maiz gurekin genituen laguntzeko. Ez dizuet aipatzen, hainbat astez lanean ari izan ginen bitartean, nolako urrin goxoz inguratutik ginauden, zur bakoitzaren usain berezi, ezko eta olioaren perfumetan murgildurik...

Bukatuta gero, gure etxea zurezkoa izanez eta, sagar, udare, piku, mertxiken abar artean eraiki genuenez, «Abardia» eman genion izena. Hazparneko Herriko etxeak, barnean bizitzeko baimen ofiziala eman zigun, 2005.ko apirilaren 1eko.

Apirilaren 1a* izanagatik Abardiaren sorteguna, ez du oraingo, haize ufako batek lastoño bat bezala airez aire eramanez. Nahiz, lastozko etxeak ere eraiki daitezkeen! Baina gure aldetik, egurra erretzen duen tona bat pisuko berogailu potolo bat egoitza erdiunean jarri genuen, badaezpada. Eta etxea berotzeko garaian, sua bera honen barnean pizten dugu... lasto meta batean baginaude bezala!

Ainitz aldiz, erreka urak ingura-minguraka etxe ondora hurbildu bazaizkigu ere, ez gaituzte orainokoa eramanez. Beraz, ezin dizut segurtatu Abardiak urgainean flotatzen ahal duenik, ez eta beraz, itsasoan zehar eramanez gintzakeenik!

Hemen laketzuz geroztik, auzokoekin harreman ezin hobeak ditugu, beti. Bakoitzak uste duelako, bere etxeok termita eta pizti txar guziak besteari etxean daudela. “Berinazko etxean bizi denak ez dezala auzokoari harririk bota!” gure herriko esaera zaharrak gomendatzen badigu ere.

Koldo AMESTOY

Hazparnen, 2015ko maiatzaren 1ean
Etxea eta etxeakoak
 liburu honentzat espresuki idatzia

* Frantzian, egun horretan egiten, erraten edo idazten dira “txorakeriak”, Espainian, abenduaren 28an, “inozenteen egunean” bezala.

Gabriel ARESTI

NIRE AITAREN ETXEA

Nire aitaren etxea
defendituko dut.
Otsoen kontra,
sikatearen* kontra,
lukurreriaren* kontra,
justiziaren kontra,
defenditu
eginen dut
nire aitaren etxea.

Galduko ditut
aziendak,
soroak,
pinudiak;
galduko ditut
korrituak,
errentak,
interesak,
baina nire aitaren etxea
defendituko dut.

Armak kenduko dizkidate,
eta eskuarekin defendituko dut
nire aitaren etxea;
eskuak ebakiko dizkidate
eta besoarekin defendituko dut
nire aitaren etxea;
besorik gabe,
bularririk gabe,
utziko naute,
eta arimarekin defendituko dut
nire aitaren etxea.

Ni hilen naiz,
nire arima galduko da,
nire askazia* galduko da,
baina nire aitaren etxeak
iraunen du
zutik.

Gabriel ARESTI

*Oraiko olerki sorta bat liburutik
EHKE - 1988*

Sikatea: idortea; lukurreria: espekulazioa; askazia: ondokoak, ahaideak.

Joxan ARTZE

mikro-makro eta Areagokoa

haizezko eta suzko,
lurrezko eta urezko munduan,
hona gu harrizko eta zurezko etxeotan,
haragizko eta hezurrezko gorputzotan...

haragiz jantzitako hezurrok,
hezurrez gotortutako haragiok,
Zu zaituzte, Jauna, oin eta buru,
eta hauen arteko bizkarrezur.

Zu, oinarri eta giltzarri,
eta bion arteko lotkarri
Zu zaitu zutarri...

Nik ez dut beste etxerik.

honako ene gorputz honek
Zu zaitu bizkar lau eta bular borobil
eta bion artean
erdian bihotz;

Zu oinpean lur lau eta lauki,
buru gainean zero borobil
eta bion erdiko eguzki, Zu...

Nik ez dut beste mundurik.

Zu zaitut goitik beheraino
eta aitzinetik gibeleraino
mundu eta etxe,
eta etxe barnean,
barnenean, Zu, su.

Joxan ARTZE

(Idazleak berak hautatu poema,
eskutik eskura emana)

Bernardo ATXAGA

«DANIEL HIRE GAIN HAR EZAK, PAULO...»

Bada Mintzo bat barnetik sortzen zaiguna, eta Mintzo horrek agindu bat eman zidan udararen hasieran, artean inuzent, miz-pira arbolatik sekula atera gabeko txoria nintzela. [...]

Behin etxearen teilatuan jarri nintzenean, katagorri* multzo bat antzeman nuen sagarrondo baten adarretan, eta harritu egin nintzen; beraiek ere Mintzoaren berri bazutela iruditu zitzaidan, eta horregatik zeudela han. Artean ez nenkien Paulok anaia zuenik, bera baino zaharrragoa, Daniel; ez nenkien katagorriak bere anaia harengatik zeudela, eta harritu ezezik, zapuztu* ere egin nintzen: ez nuen inor nahi Pauloren aldamenean, bakarra izan nahi nuen.

Zein lehorra haizen, egotzi nion ene buruari. Ez daukak bihotzik, hireaz bakarrik arduratzen haiz. Zerengatik izan behar duk bakarra Pauloren aldamenean? Ez neukan inolako eskubiderik.

Hala, damututa, etxera sartu nintzen.

Eta etxera sartu nintzenean argizariaren usaia sentitu nuen pasiluan, egurrak isuri zuena. Pasilu hartatik barrera Paulo, Pauloren aita eta sukaldeko lanak egiten zizkien emakume zaharra zeuden gelara heldu nintzen.

Paulo ez zihoan hiltzera, zakurrek ez zuten uhuria beregatik egiten.

Aita zeukan gaixo. Aitarik gabe geratzera zihoan.

-Danielen kontu izan hadi beti -ari zitzaion aita esaten; begiak itxia zeuzkan eta etengabe bihurritzen zen ohean, maindireak* txingarrez beteta egon balira bezala -Danielen kontu izan hadi, Paulo. Benetan esaten diat, etzak ahaztu hire anaia, zerengatik ari ote du horrenbeste euri? Ez al gaude ba uztailean?

Erabat urdina zen, ordea, nik zeharkatu berria nuen zerua, egun hartan ez zegoen euririk. Gainera, eta leihoko pertsianak bilduta zeuden arren, eguzkia haraino ere barneratzen zen: arraia beilegiak* egiten zizkion paret bati, orrazi bateko hortzen modura banatuak, eta distira ilu-

nez betetzen zuen gela, ispiluan, kristalezko lanparan, mesanotxe* gainean errezkana* jarrita zeuden hiru botila ttikitan.

Sukaldeko lanak egiten zizkien emakume zaharra Paulorengana inguratu zen, astiro astiro, aidea lekuz aldatzeko ikaraz bezala.

-Zakurrek -xuxurlatu zion- zakurrek nahasten dute.

Zakurrak zaunkaka ari ziren lehengo uhurien atzetik. Pauloren aitari, sukarragatik, zaunka haiek euriaren hotsarekin nahasten bide ziztaizkion.

-Danielen kontu izan hadi beti -aitak begi hetxita segitzen zuen- beti Paulo, beti beti, euritan bezala eguzkitan, eta uztaillean, eta eguberrian. Hamabost urte besterik ez dituk eta pena haundia ematen zidak hire bizkarretara holako karga haundia botatzeak, baina ni hiltzera nihoak, Paulo, laster hilko nauk, eta lan hori hik bakarrik egin dezakek, hik bakarrik, Paulo. Etxea nork zaindua izango duk, zerrategia nork zaindua izango duk, baina Danielek hi edukiko hau ala ez dik inor edukiko. Ez dun hire kulpa izan, Maria, beti esaten dinat gauza bera, eta gainera Daniel ez dun terraje* txarrekoa, gizarajoa.

Hitzegiten ari zenarekin batera arnasik gabe gelditzera zihoala ematen zuen.

-Maria zena ez dago hemen -moztu zion emakume zaharrak, eta Pauloren amari buruz ari zela jakin nuen. Andreak ere begiak lurreratu zituen hori esanez. Mutilarenak urdinak ziren eta ispiluko errainuetara zuzenduta zeuden. Baina ez zitzaion beste ahulezia seinalerik antzematen.

-Ez zaio Maria zenari ari, semeari ari zaio, Paulori -bukatu zuen emakumeak. Baina gizonak begiak itxita eta bere lehengo egonezarekin segitu zuen, entzun zuen ez zuen entzun adierazi gabe.

Ondorengo isilunean areagotu egin zen gelak zeukan usaia; argizariarenari izerdi ustelduarena gailendu zitzaion. Paulok bere karga guztia nozitzen* ari zen berna* mugitu zuen, eta gero igurtzi*, txingurritan* eduki izan balu bezala.

-Ez dun hire kulpa izan Maria -ekin zion aita oster.

-Hitzegin biezaio mutilari -agindu zuen emakumeak.

Orduan begiratu zion aitak lehenengo aldiz, orduan zabaldu zituen begiak. Paulori begi haiek ikaragarriak iruditu zitzaizkion, lehen zituena naren dobleak.

–Daniel hire gain har ezak, Paulo –esan zion entzun ere ezin zitekeen moduan, soilik esperantza gabeek edukitzen duten umiltasun horrekin– Ez gero utzi trapu zaharren moduan. Ez duk trapu zaharra, hire anaia duk, Paulo, hire anaia bakarra.

Eta hori esatean galdu zuen bere mantsedunbrea*. Ukabilak eraman zituen kopetara, nini sehaskakoak bezalaxe.

–Agintzen al didak, Paulo? Agintzen al diok hire aitari?

Baina Paulo ez zen erantzuna ezpaineratzeko gauza izan, eta buruaz egin zuen baiezkoa, burua gora eta behera nabermen astinduz. Bere pentsamendua entzun nuen orduan.

–Ez da hilabete bat –pentsatu zuen Paulok– zerrategian ikusi nuela elastiku hutsetan lan egiten. Orain hemen dago begi haundi hoiekin. Bihar berriz ez dut ikusiko, eta hurrengoan ere ez, eta hurrenagokoan ere ez. Aita ez dut gehiago ikusiko.

–Baietz esaten dio –lagundu zuen emakumeak– zainduko duela bere anaia.

Bernardo ATXAGA

Bi anai liburutik

Erein - 1984

Katagorri: urtxintxa; zapuztu: muturtu, haserretu (bestetatik aparte bizitzeko joera); maindireak: mihiseak; beilegi: hori, horail; mezanotxe: oheburuko mahaitxoak; errezkan: lerroan, ilaran; nozitu: sufritu; berna: zangoa; igurtzi: torratu; txingurri: txindurri, xinaurri; mantsedunbre: goxotasuna, mantsotasuna.

Txomin EZPONDA

NERE SORTETXEARI...

Anitz bezala sortua bainaiz Euskadiko lur maitean
Aitak ta amak hazi ninduten baserri ttiki batean
Haiek zituzten neke guziak berantxago ikustean
Adimena senditu orduko aldegin nuen airean...

Hogeita hamar urte inguru joan nintzela ihesi
Kanpoko saldak zer gustu duen beharrak daut irakatsi
Urrunduz ere ez bailiteke nahi den guzia kausi
Horregatikan nik sorlekua ez dut sekulan ahantzi.

Erabaki bat hartu bainuen igande batez joaitea
Berriz ikusi behar nuela nere sorleku maitea
Haratekoan gogoa neukan oroitzapenez betea
Dohakabe bat aurkitu nuen hori zen gauza tristea.

Sukalderako leiho zaharra erdi eroria dago
Eta sartzeko ate lodiak badu errezelo frango
Zitzak hartzeaz beldur dagona egon behar urrunago
Lapar lodiak joanak dira etxea baino gorago.

Etxe gibelak hartua baitu aitzinak duen moldea
Horrara geroz nik hori ere ikusi nahi ordea
Barrukiari behatu nion hemen zer dago gordea
Orga pare bat biptiak jana eta herdoilak goldea.

Gero segidan joan bainintzen etxe azpiko landara
Hau ere ezin da gehiago landa batekin konpara
Ez da oraino oihana bainan gotortua dagon xara
Lehengo gure uzta lekua orai basurde ganbara.

Ilun ta triste bukatu nuen nere bisita laburra
Horrara berriz itzultzeko nik izanen dutan beldurra
Tristura leku bilakatu da halako etxe xamurra
Oraiko ustez hor egin diot nik nere azken agurra.

Txomin EZPONDA

Anje Duhaldek musikatua eta kantatua

Marikita TANBURIN

AMEZTOIKOAK

Zapata ttipi pare bat bidexka bazterrean, neskato ñimiño bat oinak putzuan, gona gerriraino bustia, urean jauzika, irriz karkailaka. Aitatxi belarrean jarririk neskari begira, lurrezko pipa itzalia hortzen artean, oiloak kafazka inguruan. Goizeko eguzkia zeru argian gora, ainarak itzulika gero eta beherago: ortzia egingo? Orga baten karranka xendratik behera heldu, soroz kargatua. Aitzinean Labrit xakurra zaunkaka, ondolik dituela etxaldeko mutila* eta neskaren aita-amak. Ama kexu:

Baina nolaz uzten ahal duzu haurra errekan jostatzera?

Bero egiten din, egun ez dun hoztuko!

Gibeleko atetik amatxi ateratzen da, zaia ilun titaduna, galtzerdi eta espartin beltzak, motots zuria:

Bazkaria prest da!

Lehenik orga hustu behar dugu sabaian, euria hasi baino lehenago. Edateko freskoa ekar ezazu otoi!

Hori da Ameztioiaz gelditzen zaidan lehen oroitzapena eta bakarra, lau urtez baizik ez bainintzen bertan bizi izan. Alta, ezin sendatuzko zauri bat badut nire baitan sortetxeari buruz. Zein atxikia naizen Ameztioari, nihaur harritzen nau. Ongi oroitzen naiz, zenbat maite nuen bertako amatxi eta berak zer sendimendu amultsuak zituen niri buruz. Haur denboran, Angelutik bisitatzen joaten nintzaionean, ez nuen ia euskaraz hitz egiten, eta amatxik frantses gutxi zakien. Orduan kantuak erakusten zizkidan etxe aitzineko harrizko aulkian jarririk. Haurrak ikas ezazue eta Ikusten duzu goizean xaramelatzen genituen biek, gure begien aurrean irekitzen zelarik panorama zoragarri bat: Baigorriko harana mendiz inguraturik. Afroamerikar etxeokandre berriak turistei saltzen dien «hamar mila dolarreko bista», berak dioen bezala!

Euskalduna nintzelako kontzientzia hamasei urtetan hartu nuen, amatxi hil eta bi urtera. Segidan hasi nintzen aitamen mintzaira berreskuratzen. Ameztioiko armairuetan ziren argazki eta paper zahar batzuk bildu nituen, osabak emanik. Nire eskuetan direnak bederen

nehork ez ditu erre, bertan gelditu zirenen gisa. Ameztoia eta bere lurrak ez dira gehiago gure familian 1998tik, otto hil zenetik. Hala ere, ez dugu gure jatorria ahanzten ahal; ezta gordetzen ahal isilpean atxikia izan dena, baina artxiboeke salatzen dutena. Ameztoia, nahiz eta etxaldea ona izan, agote etxea zen. Hori agerian uzten duen lehen dokumentua Nafarroako erresuma garaikoa da: 1469an erromantzez idatzi duena notario batek.

Ez dakigu noiztik bertakotuak ziren gure aitzinekoak. Ezin erran milaka urteetan hemen gaindi zabiltzan edo Erdi Aroan nonbaitik jin ziren Baigorriara bizitzera orduan «cristian» deitzen zituzten gure arbasoak. Nor ote ziren? Agotetaz ditugun oraingo ezagutzen arabera, ezin asma nondik heldu ziren. Nola jakin zerk bultzatu zituen etxe baten eraikitzea Iparlako mendipean, Leizaratzu jauregitik hurbil, Urhandiaren gainaldean, ametzak ziren kasko leun batean? Etxeari izena eman zion haritz mota ez da gehiago aurkitzen gune horretan, dena labakitu-tua* izan baitzen laborantzarako, baina oraindik badira ametzak parean den Jara mendiko mazelan.

Miarritzeko lizeoan ikasle nintzelarik, sortetxearen arakatzan* hasi nintzen. Planoak marraztu nituen eta genealogia bat abiatu nuen. Euskal Herriko legeen arabera ez baitzen bereizkuntzarik egiten emazteei buruz, mendeetan zehar etxaldeko ondorengo neskek ukan zutela batez ere ohartu nintzen. Ameztoiko hamabost belaunaldi dokumentatuetan, hamar aldiz bederen emaztekiak izan ziren oinordekoak. Azken hirua ezagutu ditut: amatxi, ama eta ni. Baina, ez nintzen sekulan prima izatera heldu. Gurasoek eta nik, etxetik joan behar izan genuen 1950ean, amatxik kanporaturik. Orduan, amatxi zahartua bakarrik gelditu zen baserriaren ibilarazteko, bere semearekin eri itzuli zena Alemaniatik 1945ean.

Amak ene aita sobera maite zuelako edo amatxik bere alabaz zuen amodio eskasak, zerk ekarri ote zuen Ameztoiaren galera? Edo lehenago hasia ote zen Argentinarako emigrazioarekin eta 14ko gerlarekin? 2009ko abenduaren 24ean, etxe hutsaren aitzinetik pasatzean, negar egiteko gogoia eta hitz hauek sortu ziren nire baitan: “Eguberri gaua. Ameztoia isila eta iluna. Hemen ez da kerik, ezta argirik! Non ote dira zure kantuek eta irriak? Non da zure bizia, betirako galdu dena? Betidanik gurea zen Ameztoi zaharra!”.

Lekukotasun hau nire alabatxi eta sematxiei eskaintzen diet, jakin dezaten nongoak diren eta harro izan daitezten beren arbasoez. Nahiz eta agoteak izan, burua apaltzen ez zuten horietarik ziren, mendez mende ikasi zutenak zuzengabekerien kontra borrokatzen. Esperantza dut Ameztoiko ondokoek beren haurrei gure hizkuntza erakutsiko dietela, nire aitzinekoek nirekin egin zuten bezala. Amesten dut, geroan ere, gure askazikoak egiazko euskaldunak izanen direla, hots euskara dakitenak, beraz orain izkiriartzen dudana irakurtzen ahalko dutenak.

Marikita TANBURIN

Etxea eta etxeokak
bilduma honentzat espresuki idatzia

Arantxa URRETABIZKAIA

AITA. Patxi Urretabizkaia Kortajarena (1901-1969)

Donostian sortu zen, bazterreko auzo batean, hiriaren eta baserrien arteko mugan. Aita karrogilea zuen eta ama gizonari lantegian laguntzen jarduten zuen etxeoandrea. Hiru anaien artean erdikoa zen. [...]

Kontu-eramaile bihurtu zen, baina hogeita hamar urte bete zitueanean, erabaki zuen udal idazkari izan nahi zuela, lanpostu hori lortu nahi zuela eta hor hasi zen, lanorduetarik kanpo, ikasten. 1936aren udan aurkeztu behar zuen lehiaketara eta hori prestatzen ari zen, Aralarren, gerraren berri izan zuenean.

Itxi zituen liburuak, joan zen oinez Tolosaraino eta handik, trenez, Eusko Alderdi Jeltzalearen Donostiako bulegoetara. Gudari izateko prest. Hogeita hamabost urte zituen eta nonbait iruditu zitzaien zaharra zela fusila hartzeko. Komisario politiko izendatu zuten eta Saseta bataloira igorri, komandante karguarekin. [...]

Handik gutxira hartu zuten preso Santoñan, bertatik atzerrira alde egiteko aukerari uko egin ondoren. Burgoseko kartzelan zegoen preso, heriotza zigorrera kondenatua, amari Gurutze Gorriko adiskide batek gizon kiribildunaren berri eman zionean.

Amak gutun bat idatzi zion, gazteleraz, eta aitak erantzun. Horrela, urteak joan, gutunak etorri. Kartzelan ateratako argazkiek frogatzen dute ordurako soiltzen hasia zuela burua, desagertuak zirela kizkurrak eta kopeta gorantz zihoakiola. Euskal Dantzako taldean ikusten dugu argazki batean, irribarrez, beste batean koruko tenoreen artean. [...]

Kartzelatik atera bezain laster ezkondu ziren, 1945ean, ordurako aita buru soil eta amaren ilea urdintzen hasia. Aita traje eta korbataz, ama soineko beltzaz eta kolore bereko mantila buruan. Arantzazun izan ziren ezkondu ondoren, Urbian barrena, mendigoizale gisa. Zoriontsu dirudite argazkietan, zoriontsu eta eder. [...]

Gaztetan ezagutu zutenek eta berarekin gerran eta kartzelan egon zirenek zuhaitz oparo eta sendo gisa deskribatzen zuten, adar zabal ugarietako bakoitzean hamaika adaska zituena, guztiak hostoz eta lorez josiak. Azkenetakoa izan omen zen kartzelatik ateratzen. Nik ezagutu

nuenean apenas gelditzen zitzaion historik edo lorarik eta ni koskortu ahala hasi zen adaxkak galtzen. Hil zenean ia enbor hutsa zen. Hori bai, ekaitzek menderatu gabeko enborra. Historiak arrazoi emango ziola egiaztatu baino lehen hil zen. Eseri zen etxeako atarian, etsaiaren hilotzaren zain, baina hil zenean, hain zuzen Gernikako bonbardaketaren urtemugan, Francori sei urtetako bizitza gelditzen zitzaion.

Zalantzarik gabe, etxeako autoritate nagusia zen, auzitegi gorena, tirabirak eta desadostasunak epaitzen zituena. Aitari kontatuko diot, aitari galdetuko diot, aitak horren berri balu... Auzitegi gorena.

AMA. Carmen Bejarano Luluaga (1909-2005)

Bost ahizpetan txikiena zen eta handik gutxira lautan txikiena, tar-teko bat laster hil baitzen. Oso txikia zela, familia osoa Alde Zaharretik Bellas Artes antzokira bizitzera joan zen. Aitona Tomas Orfeoi Donostia-rraren kide zen eta, orfeoiaren egoitza zaintzearen truke, debalde zuten etxea, azken pisuan, terraza eta guzti. Amona Euxebik egiten zuen lan hori, noski, alaben laguntzaz. [...]

Hemezortzi urte zituela hasi zen ama lanean Nerecán izeneko dendan, saltzaile gisa. [...] Ezkondu zenean ez zuen lana utzi. [...] Behin baino gehiagotan kontatzen zuen, aitarekin batera lanera autobusez zihoala, negar egiten zuela, gu izebarekin gelditzen ginelako eta uste zuelako hura izango zela guretzat benetako ama.

Niri, bospasei urte nituela, lotsa ematen zidan amak lan egiten zuela esateak, gurea baitzen inguruan hori egiten zuen bakarra, familian nahiz eskolan. Eta kontatzen nuen ez zela langilea, dendaren jabea baizik. Orduan galdetzen zidaten eskola kideek zergatik dendak ez zuen amaren izena eta nik beste gezur bat botatzen nien, aurrekoa baino handiagoa. [...]

Otzana* zen, erabat, gozoa eta guztiz diskretua, diskretuetan diskretuena. Urteekin ikasi nuen izaera horrek bazuela abantailaren bat: gazte ginenean ez zen gure bizitzan sartzen, inguruko nesken amek egiten zuten moduan.

Ederra eta dotorea, laurogeita hamasei urterekin hil zen arte. Edozein gauza soinean zeramala ere, arropa zaharkitua nahiz heredatua*,

beti dotore. Gaztetan ile luzea txirikorda eder batean lotua eta ezkondu zenetik motots batean bildua. [...]

Memoriak esaten dit bi aldiz, bizitza osoan, eman zidala protokolo-tik kanpoko musu bana. Bata, Erromara eraman nuenean eta Woytila* metro pare batera ikusi genuenean, eta bigarrena, handik urte mordo-xkara, hildakoan hiletak eta ehorzketa nola nahi zituen adierazten utzi nioenean. [...]

Etxeko bigarren agintaria zen, agintari nagusia ez zegoenean epaitzen zuena eta epaile gorenaren bozeramailearena egiten zuena. Berarekin ikasi nuen nik independentzia ekonomikoak ez dakarrela, berez, beste independentzia motarik.

Aitaren autoritatea, aitaren hitzak ziren beretzat arau, aita hil ondoren ere. Aitak esaten zuen, errepikatzen zuen, marxistek Leninen hitzak edo kristauek Bibliakoak aipatzen dituzten debozioaz. [...]

Zoriontsu izan zen zahartzaroan. Franco hil ondoren egiaztatu zuen ez zuela zertan gorde ezkutuan pentsatzen edo sentitzen zuena, aitak ez bezala, ikusi zuen historiak arrazoi ematen ziola. Errepikatzen zuen ez zuela inoiz hain zahartzaro gozoa izango zuenik espero. [...]

Arantxa URRETABIZKAIA

*Zuri-beltzeko argazkiak liburutik
(Pamiela, 2014)*

XALBADOR

SORTETXEARI

Oi gure etxe maitea,
oroitzapenez betea,
zorionaren atea!
Zure altzoan iragana dut sortzetik orai artea.
Izanagatik pobrea,
bertzeak baino hobea
ni sortu nauen etxea.

Amak, munduratekoan,
etxea, zure xokoan,
hartu ninduen besoan.
Geroztik hunat eduki nauzu zure geriza goxoan.
Nabilalarik kanpoan
ez naiz sosegu osoan,
beti etxea gogoan.

Dudalarik zerbait pena
zu zaitut lagun lehena,
ihes leku hoberena.
Zure alderat inguratzen naiz ahalik eta maizena.
Munduko leku maiteena,
zuri zor dauzut naizena:
izana eta izena.

Arbason eskutik jina,
o egoitza atsegina,
ez dakit zure adina.
Haiek lurpean estali ziren zutan utzirik arima.
Hain amultsuki egina,
haintzat zer bihotz mina
zutaz gabetzen bagina!

Etzetik hoinbertze gazte,
kanporat zorion eske
zoraturik bazoazte,
bizimoduak behartuz edo etxea ez aski maite?
Gure faltaz balezate
arrotzek etxe hau bete,
hobendun haundi gintaizke.

Zutaz hainbertze entzuna,
aunitzentzat ezaguna,
o bizipide urruna!
Nik betidanik arbuiatu dut zure aberastasuna.
Hau da guk deraukaguna,
zu baitan eskas duzuna:
etxeko goxotasuna.

Ene haur onak, badakit
luzaro gabe engoitik
joanen naizela mundutik.
Arbason ganik ukan dohaina ez utz sekula eskutik,
aldegitean hemendik
haier erraitea gatik:
Etxea han dago xutik!

Pertsu hauk bururatzean,
azken finez oroitzean,
emaiten naiz otoitzean:
«Etxea, noizbait utziko zaitut aunitz pena bihotzean;
Jaunak, zure babesean,
nola bainintzan sortzean,
naukala heriotzean».

XALBADOR (Ferrando Aire)

(1972ko Xenpelar Saria irabazia)
Odolaren mintzoa liburutik
Auspoa - 1976

KOLDO ZUBELDIA

Sasoia bildurrez ibiltzeko
Pauso zoliak ematen zuzen
Hil gorriak zenbatzen
Bidea zuzen eginez
Ikararik gabe ekiñez

Sinisten dut beste mundu bat bilkatu dezakegula Ama ona zela eta munduan gizatasuna existitzen dela Sinisten dut nere negar malkoek garbitzen dutela kopeta Dena idealismoz beteta hortxe zegok eta.

Pauso ikaratiez
Pasio desesperatuez
Izandako une eztiak
Maitaldiak
Gogoan gordetako guztiak
Erasoaldiak
Ezti-eztiak
Blokian idatzita utzitakoak.

Estipulatutako poesiak ez dira poesiak Poesiak libre behar dute Apurtu egin behar da estigmarena Apurtu egin behar da ofizialtasunarena Hizkuntzaren apurtzaile bat izango naiz aurrerantzean Poetak ez dezake besterik eta.

Sinisten dut beste mundu bat bilkatu dezakegula
Ama ona zela eta munduan gizatasuna existitzen dela
Sinisten dut nere negar malkoek garbitzen dutela kopeta
Dena idealismoz beteta hortxe zegok eta.

Pauso ikaratiez
Pasio desesperatuez
Izandako une eztiak
Maitaldiak
Gogoan gordetako guztiak
Erasoaldiak
Ezti-eztiak
Blokean idatzita utzitakoak.

Estipulatutako poesiak ez dira poesiak
Poesiak libre behar dute
Apurtu egin behar da estigmarena
Apurtu egin behar da ofizialtasunarena
Hizkuntzaren apurtzaile bat izango naiz aurrerantzean
Poetak ez dezake besterik eta.

Pauso ikaratiez
Pasio desesperatuez
Izandako une eztiak
Maitaldiak
Gogoan gordetako guztiak
Erasoaldiak
Ezti-eztiak
Blokean idatzita utzitakoak.

Orain hurruna pauso bildurtiez
Egin nuen ibilbidea
Orain..
Ene ibilbidea pauso ikaratiez emana dago
Indar mutu batzuk naramate garbia izatera
Pauso bildurriak emanez nabil
Ekintzaz adoretzu bihotzetik humil
Pasio izkutu batzuk bultzatuta
Bide argira
Pasio desesperatuak gauez idaztera.

Konplize ditut eta...

UXUE ALBERDI ESTIBARITZ

2012ko apirilaren 01a

- I Emakume zuzenak, okerrak, kirtenak, moja txintxoak eta zerrama irtenak, itsusiak, politikak, atletak, herrenak: konplize ditut eta maite ditut denak.
- II Langileak, alferrak, lanik ez dutenak, tuntunak, mediokreak, klaseko lehenak, ale desegokiak, andre txit gorenak: konplize ditut eta maite ditut denak.
- III Ama onak ta txarrak, ama ez direnak, lurrera jausi arte mozkortzen onenak ta umeen merienda usaina dutenak: konplize ditut eta maite ditut denak.
- IV Lotsatiak, ausartak argalak, gizenak, iletsuak, soil-soilak, marimutilenak, katemeak, gorilak panterak, zezenak: konplize ditut eta maite ditut denak.
- V Markesaren alabak, neskame gizenak, printzesak ta sorginak, ogroak, sirenak, Maritxuak, Bartolo itxura dutenak: konplize ditut eta maite ditut denak.
- VI Lehen munduko emeak, kapitalistenak, lur usaia daukaten andre indigenak, zuri, gorri, horiak, beltzetan beltzenak: konplize ditut eta maite ditut denak.

Konplize ditut eta

Musika: Mikel Markex
Hitzak: Uxue Alberdi
Mold. dig. X.Barrion

Ahotsa

E - ma-ku-me zu-ze-nak, o - ke-rrak, kir-te-nak, mo - ja txin-txo-ak e - ta ze -
gi - le - ak, al - fe-rrak, la - nik ez du-te-nak, tun - tu - nak, me-dio-kre-ak, kla -
ma o - nak ta txa-rrak, a - ma ez di-re-nak, lu - rre - ra jau - si ar - te moz -

Ah

rra - ma ir - te - nak, i - tsu - si - ak, po - li - tak, a - tle - tak, he - rre - nak;
se - ko le - he - nak, a - le de - se - go - ki - ak, an - dre txit go - re - nak: *kon - pli - ze di - tut e - ta mai -*
kor - tzen o - ne - nak ta u - me - en me - rien - da u - sa - ina du - te - nak:

Ah

te di - tut de - nak. kon - pli - ze di - tut e - ta mai - te di - tut de - nak.

Ah

Lan Lo - tsa - ti - ak, au - sar - tak ar - ga - lak, gi - ze - nak, i -
A hen mun - du - ko, e - me - ak, ka - pi - ta - lis - te - nak, lur
ke - sa - ren a - la - bak, nes - ka - me gi - ze - nak, prin -

Ah

le - tsu - ak, soil - so - ilak, ma - ri - mu - ti - le - nak, ka - te - me - ak, go - ri - lak pan -
u - sa - ia dau - ka - ten an - dre in - di - ge - nak, zu - ri, go - rri, ho - ri - ak, bel -
tze - sak ta sor - gi - nak, o - gro - ak, si - re - nak, Ma - ri - txu - ak, Bar - to - lo i -

Ah

te - rak, ze - ze - nak:
tze - tan bel - tze - nak: *kon - pli - ze di - tut e - ta mai - te di - tut de - nak. kon -*
txu - ra du - te - nak:

Ah

pli - ze di - tut e - ta mai - te di - tut de - nak. Le *te di - tut de - nak. Ma -*
Mar

Ah

ri - txu - ak, Bar - to - lo i - txu - ra du - te - nak: *kon - pli - ze di - tut e - ta mai - te di - tut de - nak. kon -*

Ah

rit.
pli - ze di - tut e - ta mai - te di - tut de - nak.

Aro guztietako enara Brno hirian, Europaren bihotzean 2008-09

AINARA MAYA URROZ

IRAILA

ZARI

LASAITASUN ZABALA

Banoa, banoala!

Baina hemen nago,
hiriko gotorlekuaren begiratokian
hiriko mundua txori-begi bistan.

Hemen naukazu,
bizitzaren amildegian,
bizitzaren minak eta tristurak alde batetik tiraka,
eta bizitzaren eguzkiaren irriak bestetik,
irribarre zabala halabeharrez ezpainetan.

Maitasunaren irria karrika ezezagunetan barna,
Liburudendetako ateetan honako ohar hau paratzen:

OUVERT POUR L'INVENTAIRE

Liburudendak babesleku,
antzinako elizak,
tranbia praktikoak
maitasunaren geltokiaren zain.

URRIA
RIJEN

Urria.
Uria.
Euria ari du?
Hostoa ari du
Goitik behera
eta
zuhaitzak biluzten ari dira
ni lekuko
eta
zu neure bihotzaren zoko honetan zara
ezkutatuko. BERO.

Euria ari du
Eta hostoa ari du goitik behera
eta
zuhaitzak hostoz hosto eranzten,
eta
zu lekuko
eta
ni kolore nabarrez mundutik naiz
ezkutatuko.

Urrian urian euria du goitik behera
gorriz

horiz

marroiz

berdez
jantziko dut neure gorputza.

AZAROA
LISTOPAD
(LIST da orria edo hostoa
PAD erori...)

Hostoak erortzen diren garaiotan
eta elur malutak ametsetan erortzen diren aldian
malko bat isurtzen zait masailean
tristura gazi bat irri goxo batekin nahasten zait,
zenbat maite izan dudan eta
zenbat maite dudan
konturatu naizelako,
eta orain arte ez dudalako gehien maite dudan horri
zenbat maite dudan esan
zintzurrean korapilo bat nuelako,
korapilo batek eztarrian ez dit uzten orain ere
lasai barre egiten,
baina gutxienez irribarretsu ateratzen naiz kalera.

ABENDUA PROSINEC

Aro gris honetan
ez nago ez han ez hemen
han-hemen baizik.
Egoerak ez ditut ikusten
ez beltz ez zuri
gris baizik.
Lainoturik ikusten dut dena
lanbro gris artean,
abenduko gauean.
Bizitza horixe baita,
poesia bezala,
grisa abenduan,
horma zuria ilbeltzean,
horma hauskorra otsailean,
ernaldia martxoan,
ernaberrialdia apirilean,
lorearoa maiatzean,
fruitu gorriak ekainean,
gorritasun beroa uztailean muxugorriturik,
uzta jasotzeko igitaia eskuan abuztuan,
berotzearoa irailean,
berotzea urrian,
berotzea
berriro ere,
hostoak erortzen diren garaian,
hozteko azaroan,
eta azaroko hozbero horretan
biluzten noa,
biluzten
isiltzen
Ixo! mesedez...
Entzun neure barneko hatsa, hotsa, arnasotsa,
hizki mutuak dena esaten du
esan gabe

hori da bizitza
hori da poesia
hotza eta beroaren
beltza eta zuriaren
artekoa zer ote?
Erantzun hori da poesia
hori da bizitza.

ILBELTZA edo urtarrila

LEDEN

Horma, izotza, leia
izozturiko ametsak
horma garden eta hotzaren alde batean
ni dardaraka
ametsak ukitu nahian
izotza
hotza
pantaila garden eta hotzean
ene ametsa miretsi nahian
bestaldean zu irribarrez
ametsak ukitu nahian
izotza
hotza
hormaturiko ametsak
pantaila garden eta hotzean
amets horiek ukitu nahian
zu niri begira
baina esadazu, arren, maitea:
ederragoak al dira ametsak
eguzki galdatan urtzen?
zure irri hotza
nire esku izoztua
eta ametsak tartean
gu lotuz
dardara batez.

OTSAILA
ÚNOR

Hormak urtzen ari
eta diamantezko printzak gaueko espaloian dirdari
otsoak uluka urrutian, han, hari
baina hurbilean ez dabilkit hotsik, arnasotsik niri.

Hormak urtzen ari
eta lo sakon baten ondoren,
begira egunsentiko isiltasun zuriari
eta hegaztiak zero urdinean hegalka ari.

Hormak urtzen ari
eta diamantezko distiraren gainari
Elurra!
Elurra du ari
neure bihotzean isil kantari
ahoa itxirik eta danba-danba norbait ate joka ari:

- Ba al da inor?

Elurraren isiltasunak
neure barnean mailukari
iratzartzeko erraiten, isil esatari
neure bizitzaren zelatari
neure bihotzaren argikari.

**MARTXOA, hotzetik babestetik noa
BREZEN**

Urki baten azpian ireki ditut begiak
eserita
oraindik lo
loaldi luze batetik iratzartzen
ametsak frexko oroimenean.

Urki baten azpian eserita
kukua lehen aldiz entzuteko prest,
baina oraindik asko falta da, ala?
Neguko koloreak biltzen
neguko loreak ikusten
loaldi luze goxo batetik iratzartzen
ametsak frexko oroimenean
begien bistan.

Urki baten azpian begiak zabal-zabalik
eserita
nonbait, bizitzatik haratago
maitasunaz haratago
sentimenduz haratago isiltasuna
zu desagertu ondoren
nigandik kanpo
sentimenduak loratzen
zerbait berria nigan sortu nahian
neguturik egon dena ernaltzen.

Urki baten azpian nengoela amets egin dut:
haurdun nengoen!
 ernaldun
eta orain
Sabela puzten sentitzen dut
nigandik at dagoenaz jabetu nahirik,
oraindik erdi lo
neuregan kiribildurik
begiak ezin irekirik.

**APIRILA
DUBEN**

ERNABERRIALDIA

*ATE-LEIHOAK ZABAL-ZABALIK UZTEN DITUT
BAKARRIK EZIN BAITUT IRAGANA ATZEAN UTZI
EZ BAITIZUT INOIZ AGURRIK ESAN
ETA ONGIETORRI BAI
KORRONTEA DABIL ETA HOZTU NAIZ
BAINA HAIZEAK ERAMAN DITZALA PENAK.*

Haritz zahar honen azpian
HEMEN naukazu zuretzako, hozturik eta mindurik,
apirileko arrosaren gisa
apirileko euriak iratzarri duen
bitxilore hau
berriturik
zaharrak berriturik
iraganean izan ez zena
orainean ez da
dena joan da
ahantzi zara.

HOR egongo natzaizu zuretzako zain
ortzadarraren gisa
lau pareta hutsen artean iratzarri den
koloretako amets hau
berriturik
zaharrak berriturik
iraganean izan ez zena
gaur ez da
bihar etorriko da
oroituko zara nitaz?

HAN egon nintzen zuretzako, zurekin, behin
udako eguzki-errainu hori baten gisa
laino grisek goibeldu duten
 goizeko txorien kantuetan murgildutako zure izen hau
berriturik
 zaharrak berriturik
iraganean izan ez zena
orain ez da
bihar izango da.

HAIZEAK NIRE IZENA
ZUREGANA ERAMAN DEZALA
LASTER ARTE, MAITEA,
HARITZ ZAHAR HONEN AZPITIK
ZUREKIN ETORKIZUN BATEN AMETSETAN.

*Puedo escribir los versos mas tristes esta noche
(Pablo Neruda)*

**LORAILA
KVETEN**

BEGI TRISTEAK UDABERRI UDAZKENDUAN

*Bihotza minberegia da;
Erraz mintzen da bihotza,
Errazegi hozten da...*

Eguzki hotza ari du
eta euria bero dago kanpoan
eta ni zentzugabekeriak esaten?

Zentzugabe nabil
zu zero eta lur artean
begien bistan ez zaitudanetik;
zentzugabe bat naiz
zu gabe
baina hementxe zaude
egunero

goizero

gauero

begi niniaren barnean
ikusten al nauzu?
Udaberri gau hotz honetan
leun eta goxo irudikatzen zaitut

eta badakit

 Maiatza erdialdean
baltsamo-haizearen gisa
lurrin atseginak arnastuko ditugula
elkarrekin
izarren hautsarekin batera.

Eta oroitzen naiz behin

 uda hartan saiatu nintzela
 lili batzuen esentzia usaintzen
 zuregandik ezkutuan
gure herriko azokan saltzen zituzten
krabelin haien gisa
 ni zuri eskaini
 eta inguruko jendeak barre egin zuen
 beharbada
 nik orain zuri
 negar egiten dizudan gisa
 (azken) olerki hau idazten didazularik
 dizudalarik.

 Eta orduko polenaz
 doministiku egin nuen.

 Eta lilien polena aurpegian

banekien zer esango zenidan
badakit ongi orain
huts eta isil ero gidatuz
eta ezinbesteko iluntasun ikaragarri beltz eta hotz bat
dut inguruan.

Eta gero udaberri udazkendu honetan
hosto berdeak erortzen dira lurrera
 isil

eta zu irudikatzen zaitut leun eta goxo

 Maiatza erdialdean
izarrak urruti eta isil hegan eginez batera
eta soilik hauts gorri bero bat erortzen da zerutik.

Eta banekien zer esango zenidan
ongi dakit
esan gabe doana
betiko gelditzen dela neuregan,
guregan,
baina haurrak ginen garaian bezala
norbaitek inguratuko nau bere besoetan
eta ongi sentituko naiz berriro
Maiatzaren erdialdean
loreen erdian eta izarren azpian.

Eta uda hartakoaz oroitzen naiz
gorriz idazten didazun
dizudan bitartean,
tantaz tanta.

*EINE SCHWALBE MACH NOCH EINEN SOMMER
(alemanez, baina europa erdialdeko esaera bat da)*

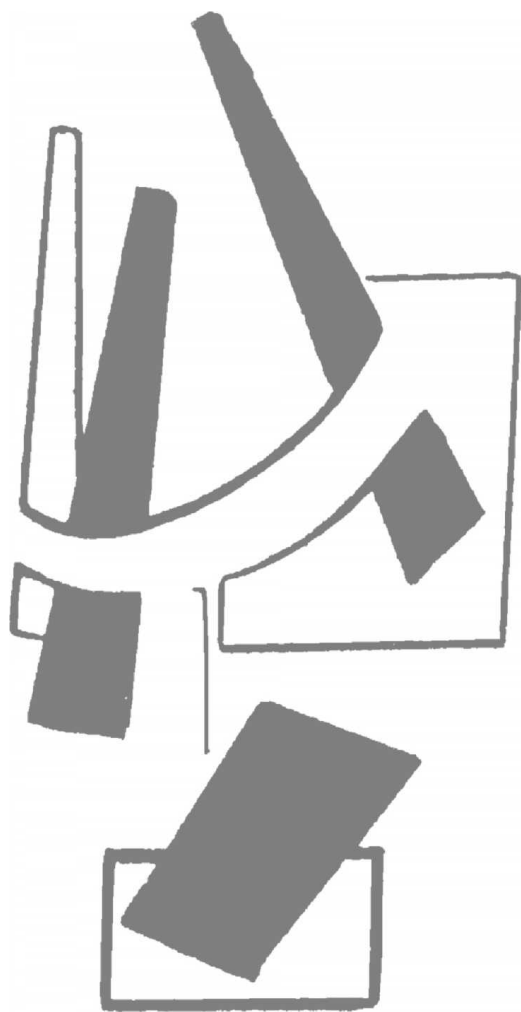
**FRUITU GORRIEN AROA
IGITAI AROA**

**CERVEN...
CERVENEC...
SRPN**

**ENARA BAKAR BATEK UDA EKARTZEN DU ORAINDIK
UDAMINEAN**

Udaminean heldu naiz
eta zuriz estaliren dituk belardiak.
Eta fruitu gorritz estaliren dituk arbolak.
Haizeak eramanen ditu minak
eta biluztuko nauk.
Enara bakar batek oraindik ere
uda ekarriko du!

*Enara bat pausatu da ne bizitzan,
Isil-isilik be kabia eginez ne bihotzan,
Ne aupada izango du
Zeren enarek egan iteko ber dute laguntza,
Ta ne berotasuna
negu hontan ez dezan pasa hotza...
...zuretzat...
(Lagun min batek idatzia)*

Adabakiak

Euskal literatur sorkuntza: 2015ean argitaratutako liburuen zerrenda

JUAN LUIS ZABALA

Oharrak:

- 1.- Parentesi artean ageri den data *Berria*-n liburuaren berri eman zenekoa da. Ezer aipatzen ez denean, *Kultura* sailean eman zen liburuaren berri; gainerakoetan, zehaztuta dago zein sail edo gehigarritan eman zen berria. *Mantangorri* gehigarriko aipamenen berri ez da ematen.
- 2.- Zerrenda honetan ez dira aipatzen aurretik beste edozein hizkuntzatan argitara emandako liburuen itzulpenak. Horien katalogoa Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpretarien Elkarteko (EIZIE) webgunean kontsulta daiteke, www.ezie.eus helbidean; baita behean, 7. oharrean, aipatzen diren Joan Mari Torrealdairen lanetan ere; eta *Armiarma* atariko *Euskarari ekarriak* gunean (ekarriak.armiarma.eus).
- 3.- Testu zahar, berrargitalpen, bilduma eta antologiengatik sailean ez da liburuaren aurreko argitalpenaren agortzearen ondoriozko berrargitalpen arruntak berri ematen.
- 4.- Litekeena da aipatutako liburuetakoz batzuk, *Saiakera*, *kazetaritza* eta *beste* sailean aipatuak batik bat, ez izatea berez, *stricto sensu*, literatur sorkuntzakotzat jotzeko modukoak, eta litekeena da, halaber, literatur sorkuntzatik hemen aipatutako batzuk baino gertuago dauden liburuak kanpoan geratu izana. Mugak ez baitira beti oso garbi ageri.
- 5.- Zerrenda hau ez da oso-oso, literatur sorkuntzako hainbat liburuaren aipamenak falta dira: hainbat lehiaketarako lan saridunak biltzen dituzten liburu kolektiboak, saiakeratzat jotzeko moduko dok-

- torego tesi batzuk, herri edo eskualde jakin batean baino zabaldu ez diren liburuak, zabalkunde eta promozio eskasekoak...
- 6.- Nahiz eta kasu askotan liburuaren ko-egile diren, ez da aipatzen, salbuespenak salbuespen, zerrendan ilustraziogileen izenik, idazleena bakarrik baizik.
 - 7.- XX. mende osoko liburu guztien zerrenda egina eta argitaratua du Joan Mari Torrealdaik, *Jakin* aldizkariaren eta Gipuzkoako Foru Aldundiaren eskutik, *XX. mendeko euskal liburuen katalogoa*-n. Katalogo horretako bost liburuki eman ditu argitara Torrealdaik, eta bosgarrenean 1999an eta 2000n argitara emandako liburu guztien zerrenda egin du. 2001eko euskarazko liburu guztien zerrenda, berriz, *Jakin* aldizkariaren 134. zenbakian eman zuen argitara; 2002koena 140.ean; 2003koena 146.ean. Horrez gain, 2014ra bitarteko XX eta XXI. mendeetako euskal liburu guztien katalogoa, Joan Mari Torrealdaik egina, Internet sarean kontsulta daiteke, *Jakin* aldizkariaren webgunean (jakin.eus).
 - 8.- Zerrenda hau liburuska moduan ere argitaratuko da, *Euskal Liburuak 2010* izenburuarekin, Olerti Etxearen eskutik. Gisa berean argitaratuta daude 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 eta 2014ko liburuen zerrendak ere.
 - 9.- Zerrendaren lehen eranskinean aipatutako kritika guztiak, haur eta gazte literaturako liburuenak salbu, *Armiarma* atariko *Kritiken heme-roteka* gunean (kritikak.armiarma.eus) daude bilduta eta irakurgai, beste egunkari eta aldizkari askotan argitaratutakoekin batera.
 - 10.- Zerrenda hau osatu eta hobetzeko asmoz, egile, argitaratzaile, banatzaile, saltzaile, bibliotekari eta irakurleei eskertuko genieke informazioa Juan Luis Zabalarari bidaltzea. Helbidea: Antzieta Pasealekua, 16, 1-D. 20140 Donostia (Gipuzkoa). Telefonoa: 619578073. Posta elektronikoa: jaulis62@gmail.com.

1. Eleberria

AGIRRE GURRUTXAGA, Maider: *Bihotzero*. Beasain, Maider Agirre (egile editore), 2015 (2015-06-16).

AGIRRE, Alaine: *X hil da*. Donostia, Elkar, 2015.

- AGIRRE, Katixa: *Atertu arte itxaron*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-03-26; 2015-05-29).
- ALONSO, Jon: *Hiri hondakin solidoak*. Tafalla, Txalaparta, 2015 (2015-09-15; 2015-11-10).
- ARRETXE, Jon: *Estolda jolasak*. Donostia, Erein, 2015 (2015-12-04).
- ATXAGA, Mikel: *Joxinixio gudaria*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2015 (2016-01-08).
- AYLLON, Mikel: *Ez tiro egin anbulantziei*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-03-05).
- BARANDIARAN, Gotzon: *Gidariaren okerra*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-11-20; 2016-01-14).
- BORDA, Itxaro: *Ultimes déchéts*. Baiona, Maiatz, 2015 (2015-12-30).
- DALBRET, Mikel / HEGI-LUKU, Maialen: *Hainbat zorte edo usapalen hegaldi nahigabetua*. Baiona, Elkar, 2015 (2015-04-01).
- ETXEBERRIA, Martin / ETXEBERRIA, Xabier : *Gizon gogorraren sekretua*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-04-23; 2015-07-07 *Udagiroa sailean*).
- GARDE, Luis: *Ehiztariaren isilaldia*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-05-26).
- GORRINDO, Karlos: *Ezpainak arrainak bezala*. Donostia, Erein, 2015 (2015-10-24).
- GORROTXATEGI, Aritz: *Koldar hutsa zara*. Donostia, Erein, 2015 (2015-06-05; 2015-09-30).
- IRASIZABAL, Iñaki: *Aita gurea*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-04-10).
- ITURRALDE, Joxemari: *Perlak, kolpeak, musuak, traizioak*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-05-07; 2015-06-05).
- IZAGIRRE, Koldo: *Lorea Gernika, andrazko bat*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-05-28; 2015-06-14 *Nasangehigarrian*).
- LERTXUNDI, Anjel: *Zu*. Donostia, Erein, 2015 (2015-11-25).
- MESTROT, Pierre: *Oroit hadi*. Baiona, Maiatz, 2015 (2015-04-01).
- OSORO, Jasone: *12etan bermuta*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-10-15).
- PEILLEN, Txomin: *Nina Waita. Arupu baten itzalean*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2015.
- PEILLEN, Txomin: *Nina Waita. Arupu baten itzalean*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2015.
- PETXARROMAN, Iñaki: *Kearen fiordoa*. Donostia, Elkar, 2015.
- RORIGUEZ, Mikel: *Aratz II. Izuaren dorrea*. Donostia, Gaumin, 2015 (2015-05-30).
- SAIZARBITORIA, Ramon: *Lili eta biok*. Donostia, Erein, 2015 (2015-12-03).
- SANTOS, Oier: *Txanpaina, mesedez*. Donostia, Erein, 2015 (2015-05-29).
- ZABARTE, Gaizka: *Jende desegokia*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-05-17).

ZUBIZARRETA, Patxi: *Laranja bat zaborretan*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-11-25).

2. Ipuina

ARANO, Leire / LUCAS, Belén: *Betiko atzo?*. Zornotza, Ibaizabal, 2015 (2015-04-25; 2015-07-14).

ARRIETA URTIZBEREA, Agustin: *Irlak*. Donostia, Erein, 2015 (2015-10-22).

ASENSIO, Jose Luis: *Ixa, ASAP! Helduentzako ipuin bilduma*. Etxarri-Aranatz, Jose Luis Asensio (egile editore), 2015 (2015-05-12 azken orrialdean).

ASKOREN ARTEAN: *Gabriel Aresti Ipuin Lehiaketaren Sariak 2012 eta 2014*. Donostia, Erein, 2015.

AURKENERENA, Joseba: *Kaskarin baten kontakizunak*. Baiona, Maiatz, 2015 (2015-04-01).

BELAMUNO, Julen: *Ukabilak eta loreak*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-02-19).

CANO, Harkaitz: *Beti oporretan*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-11-28; 2016-01-10).

GARMENDIA, Gurutz / ARRIETA, Josu: *Urola aldeko kontu ta komerixek*. Azkoitia, Gurutz Garmendia eta Josu Arrieta (egile editore), 2015.

LINAZASORO, Karlos: *Literatura Hiztegi Tekniko Laburra*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-05-27).

MONTOIA, Xabier: *Hondamendia*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-11-27).

SALABERRI, Bea: *Baionak ez daki*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-10-16).

URRUTIA CAPEAU, Jose Enrike: *Jururú*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-04-18).

URZELAI, Andoni: *Karanbola toxikoak*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-11-14).

ZALDUBI (Jose Antonio Gesalaga): *Zaldubiren ipuiak*. La Eliana (Valencia), Passionporloslibros, 2015.

3. Poesia

ANTZA, Mikel: *Ametsak ere zain*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-05-01).

ASKOREN ARTEAN: *Hatsaren Poesia Olerki Bilduma 2015*. Senpere, Hatsa Elkartea, 2015 (2015-04-01).

DAVANT, Jean-Louis: *Bidean kantatotsez*. Baiona, Maiatz, 2015.

GALARDI, Aintzane: *Mendafin usaineko iluntzeak*. Donostia, Erein, 2015 (2015-11-18).

GREDIAGA, Jon: *Argia lurra, zuhaitza, zerua*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-06-04).

- IGERABIDE, Juan Kruz: *Lainoa janez*. Donostia, Erein, 2015 (2015-11-18; 2016-01-21).
- IRASTORTZA, Tere: *Mundua betetzen zenuten*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-10-07; 2016-02-07).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Bi urtetako kronika fakultatiboa (2012-2014)*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-03-12).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Txantxanberde kantaria*. Donostia, Joan Mari Irigoien (egile editore), 2015 (2015-05-15).
- JAIO, Karmele: *Orain hilak ditugu*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-10-27).
- LANDABASO, Goizalde: *Babeserako kopia*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-11-11).
- MARKULETA, Gerardo: *Denbora bere lekura*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-06-03).
- SOUBELET, Xabier (Xubiltz): *Elektroxok*. Baiona, Maiatz, 2015.
- ZUBIRI ARGIÑARITZ, Marisa: *Udaberria gutaz ahaztu zen urte hartan*. Iruñea, Cénlit, 2015.

4. Saiakera, kazetaritza eta beste

4.1. Biografiak eta autobiografiak

- ASKOREN ARTEAN: *Jaxinto, ikastolen lemazain*. Urnieta, Urnietako Udala, 2015 (2015-04-22 azken orrialdean).
- VALERO, Oiane / URIARTE, Txema: *Timoteo Atutxa Petralanda (1894-1937). Idatziak eta gutunak*. Igorre, Igorreko Udala, 2015.

4.2. Saiakerak

- ALDEKOA, Iñaki: *68ko belaunaldia*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2015.
- ALTONAGA, Kepa: *Back to Leizarraga*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-10-11).
- APODAKA, Eduardo: *Identitate eta anomalia*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-11-24).
- ARANA, Anuntxi: *Hilak gure artean. Agerpenak eta jai eskeak*. Baiona, Elkar, 2015 (2015-04-01).
- ASKOREN ARTEAN (Unai Apaolaza, Imanol Galfarsoro, Jule Goikoetxea eta Andoni Olariaga): *Independenzia helburu*. Tafalla, Txalaparta, 2015 (2015-12-03 Euskal Herriasailan; 2015-12-12 Euskal Herria sailean).
- ETXARTE, Hedoi: *Wagner auziaz. Wangermée, Clément, i ek, Badiou*. Donostia, Jakin, 2015 (2015-09-17).
- GARMENDIA, Roman: *Intelektualismo morala eta aurrerabidea*. Zornotza, Erroteta, 2015.

- GARTZIA, Pruden: *Nafarroako auziaz*. Donostia, Elkar, 2015.
- IZTUETA, Paulo: *‘Zabal’-en isuria (1973-1976). Ezker abertzalea paradigma berien aurrean*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2015.
- KINTANA, Jurgi: *Azkue, bilbotar ezezaguna*. Donostia, Erein, 2015 (2016-11-06).
- MARTINEZ RUBIO, Elena: *Bidaia filosofikoak*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2015 (2015-06-25).
- MURUA URIA, Imanol: *Ekarri armak*. Donostia / Andoain, Elkar / Berria, 2015 (2015-12-04 *Euskal Herria sailean*; 2015-12-05).
- RODRIGUEZ, Fito: *Egunero egun ero*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2015 (2015-10-10).
- SARASOLA, Beñat: *Bainaren belaunaldia: ‘Ustela’, ‘Pott’ eta ‘Oh! Euzkadi’*. Bilbo, Labayru Fundazioa, 2015.
- SARASUA, Jon: *Bost truke. Lankidetzaren linguistikoaren bideetako jasokinak*. Iruñea, Pamiela, 2015.
- SARRIONANDIA, Joseba: *Lapur banden etika ala politika*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-12-02).
- SASTRE, Pablo: *Errekuuperatzaileak*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-12-30 azken orrialdean).
- URANGA, Mitxelko: *Tartaroa. Mina, boterea eta egia*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-11-24).
- ZAPIAIN, Markos: *Saizarbitoria eta iragana*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-05-14).

4.3. Lekukotasunak, ikerlanak, zientzia eta dibulgazioa

- AGIRREZABAL, Inhar / PEDROSO, Garbiñe: *Eraikuntzaren biologia*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2015.
- AINTZIART, Piarres: *Nafarroan filosofatuz*. Baiona, Elkar, 2015 (2015-11-18).
- ALONSO, Edurne / BADIOLA, Iker: *Giza histologia orokorra*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea / Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015.
- ARANZABAL, Joxe: *Jon Salaberri, hiesdunen aldeko ekintzailea*. Aretxabaleta, Joxe Aranzabal (egile editore), 2015; [Soilik Internet bidez zabaldua] (2015-11-25 azken orrialdean).
- ARNAIZ, Maitane / URKIDI, Leire: *Lana, lurra, izana. Usurbilgo emakumeen ahotsak*. Usurbil, Usrubulgo Udala, 2015.
- ARRIETA VALVERDE, Antton: *Euskal Herriko forteak. Bepizkundetik karlismora*. Tafalla, Txalaparta, 2015.
- ARRUABARRENA, Jesus Mari / SARRIONANDIA, Joseba / ANGOITIA, Txelu: *Durango Azoka 1965-2015*. Durango, Gerediaga Elkarte, 2015 (2015-11-25).

- ASKOREN ARTEAN: *Agur, Mentxaka*. Andoain, Ardotxiren Lagunak, 2015 (2015-04-10 azken orrialdean).
- ASKOREN ARTEAN: *Amasa-Villabonako Frankismoaren aztarnak arakutzen. Egiaren minak*. Andoain, Euskal Memoria Fundazioa, 2015.
- ASKOREN ARTEAN: *Ametsen liburua*. Bilbo, Astero, 2015; koordinatzaileak: Fermín Munarriz eta Jokin Urain (2015-11-27 *Euskal Herria* sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Antxieta Arkeologi Taldea. 50 urte lanean gozatuz*. Azpeitia, Azpeitiko Udala, 2015.
- ASKOREN ARTEAN: *Eridenen du zertzaz kontenta: Sailkideen omenaldia Henrike Knörr irakasleari (1947-2008)*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015 (2015-03-11).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskararen Herri Hizkeren Atlas VI*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2015 (2015-02-28 *Euskal Herria* sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Gizartea eta Artea haur eta gazte literaturan. Ikerketa kulturalak*. Bilbo, Erroa / Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015; apailatzailea: Jon Kortazar (2015-05-22).
- ASKOREN ARTEAN: *Ibon Sarasola, Gorazarre. Homenatze, Homenaje*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015; apailatzaileak: Beatriz Fernandez eta Pello Salaburu (2015-03-14).
- ASKOREN ARTEAN: *Konfiantzaren pedagogia*. Aretxabaleta, Arizmendi Ikastola, 2015.
- ASKOREN ARTEAN: *Labayru Fundazioko EGA azterketak*. Bilbo, Labayru Fundazioa, 2015.
- ASKOREN ARTEAN: *Laukiz. Bizimodua eta ohiturak*. Bilbo / Laukiz, Labayru Fundazioa / Laukizko Udala, 2015.
- ASKOREN ARTEAN: *Zamudio. Bizimodua eta ohiturak*. Bilbo / Zamudio, Labayru Fundazioa / Zamudioko Udala, 2015.
- ASKOREN ARTEAN (Belen Garcia, Eider Larrazabal, Josu Sagasti, Itziar Villafañez eta Aitor Zubimendi): *Enpresaren Zuzenbiderako sarrera*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea / Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015.
- ASKOREN ARTEAN (Miren Aranguren, Edur Epelde eta Iratxe Retolaza): *Gure genealogia feministak. Euskal Herriko Mugimendu Feministaren kronika bat*. Andoain, Emagin Dokumentazio eta Ikerkuntza Zentro Feminista, 2015 (2015-04-30 *Bizigiro* sailean).
- ASKOREN ARTEAN (Miren Onaindia, Iosu Madariaga, Igone Palacios eta Xabier Arana Eiguren): *Natura eta ongizatea Bizkaian. Ekosistemen zerbitzuen ebaluazioa. Ikerketa kudeaketan*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015; koordinatzailea: Xabier Arana Eiguren.

- ASKOREN ARTEAN (Txema Ramirez de la Piscina, Alazne Aiestaran, Antxoka Agirre eta Beatriz Zabaondo): *Kalitatezko kazetaritza: Ba al dago etorkizunik? Erreferentziazko prentsaren eboluzioa Euskal Herrian eta Europan (2001-2014)*. Bilbo, Euskal Heriko Unibertsitatea, 2015.
- ATXAGA, Bernardo: *Muskerraren bidea*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-11-26).
- AZKUNE, Laxaro: *Oroimen bizia. Azpeitiko auzoak XX. mendean*. Azpeitia, Azpeitiko Udala, 2015.
- BARBERENA, Eneko: *Periko gazteekin hizketan*. Tafalla, Txalaparta, 2015 (2015-11-20 *Euskal Herriasailan*).
- BELAUSTEGI, Unai: *Errepublikanismoa Gipuzkoan (1828-1923)*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015 (2015-04-14 azken orrialdean).
- ENBEITA, Xabier / Azkona, Iñigo: *Makuesak*. Bilbo / Elantxobe, Bilboko Udala / Elantxobeko Udala, 2015.
- ERREKONDO, Jakoba: *Bizi baratzea. Garaian garaikoa garaiz*. Lasarte-Oria, Argia, 2015 (2015-04-30 azken orrialdean).
- ERVITI, Fermin: *Ametsa egia*. Iruñea, Nafarroako Ikasolen Elkartea, 2015 (2015-11-06 *Euskal Herriasailan*; 2015-11-20 *Euskal Herria sailan*).
- ETXEBARRIA DUEÑAS, Gorka: *Sozialismoaren historia labor bat*. Bilbo, GITE-IPES, 2015.
- GARZIA GARMENDIA, Juan: *Esaldiaren antolaera. Funtzio informatiboak gako*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015.
- GUREBERRIAK: *Zapalkuntzatik askatasunera*. Donostia, Erein, 2015.
- IRAZABAL, Jon / CALVO, Raquel: *Hamabi harrien ahotsa. Gerediaga Elkartearen historia eta istorioak 50. urteurrenean*. Durango, Gerediaga Elkarte, 2015.
- IRIONDO, Joxemari: *Arizterrazu, mandioko (azken) erromeria*. Zarautz, Trikititxa Elkartea, 2015 (2015-12-15).
- KORTABARRIA, German: *Gauzak horrela (ere) izan ziren. ELA 1976-2006*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-06-11, *Euskal Herria sailan*; 2015-06-14 *Elkarrizketa sailan*).
- LANDABIDEA URRESTI, Xabier: *Euskaldunok eta telebista XXI. mende hasieran*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2015 (2016-01-02 azken orrialdea).
- LANDART, Daniel: *Etxea eta etxeok euskal literaturan*. Baiona, Euskaltzaleen Biltzarra, 2015 (2015-10-31).
- LASA, Aitzol: *Jarduera matematikoa eredu dinamikoen laguntzaz*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2015.
- MADARIAGA, Juanra: *eSPedizioa. Mendi orenen pisua*. Tafalla, Txalaparta, 2015 (2015-05-14).

- MANTEROLA ALDEKOA, Ander: *Zeanuritik Euskal Herrira*. Bilbo, Labayru Fundazioa, 2015.
- MARTINEZ, Josu: *Gure (zinemaren) Sor Lekua*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015 (2015-08-06).
- ODRIOZOLA EZEIZA, Xabier : *Gizonezkoen sexismoa, maskulinitasuna eta askapena: berdintasunerantz. Gogoetak bizipenatik*. Baztan, Metaziri, 2015.
- ONANDIA, Mikel: *Arte kritikak eta flamingoak zeru berdean*. Bartzelona, Sans Soleil, 2015 (2015-11-27).
- PERURENA, Patziku: *Hilen xarma*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-12-12).
- REIZABAL, Luixa: *Genero-berdintasunean hezteko gida*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea / Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015.
- SANZ, Eneko: *Aia 1936. Gerra Zibila, errepresio frankista eta Giza Eskubideen urraketa*. Aia, Aiako Udala, 2015.
- PENAR, Joxerra: *CAN: eta hemen ez da ezer gertatu*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-03-04 *Euskal Herria* sailean).
- TXAPARTEGI, Iosu (Txapas): *Ikastolak 2050*. Donostia, Erein, 2015 (2015-12-20 *Bizigi* sailean).
- URKIZU, Patri: *1914-1918. Lekukoak*. Baiona, Maiatz, 2015 (2015-03-25; 2015-04-01).
- VELEZ DE MENDIZABAL, Josemari: *Ibabeko Andra Mari Kofradia*. Aramaio, Ibabeko Andra Mari Kofradia, 2015.
- ZALBIDE, Mikel / JOLY, Lionel / GARDNER, Nikolas: *Euskararen historia soziala lantzeko eredu metodologikoa*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2015.

4.4. Artikulu eta hitzaldi bildumak

- ASKOREN ARTEAN: *Kubik: antzezlan bat baino gehiago... Haur Hezkuntzarako proposamen artistiko-pedagogiko bat*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015.

4.5. Argazki eta pintura liburuak

- ANDUETZA, Agurtzane: *Esku aldunaren Gakoa*. Baiona, Maiatz, 2015 (2015-09-19).
- ARREGI, Joseba: *Burdin elorri arantzetan... denbora jorratzen*. Bilbo, Ataramiñe, 2015 (2015-12-03).
- EIBAR, Eider: *Barrukoa*. Donostia, Edol, 2015 (2015-08-18).

4.6. Marrazki liburuak

- AÑORGA, Pello / PROBANZA, Concetta: *Bidea*. Donostia, Edol, 2015.

5. Kantu liburuak

ASKOREN ARTEAN: *XII. Kantu Zaharren Eguna*. Bilbo, BBK Fundazioa, 2015.

6. Disko-liburuak eta liburu-zintak

CANO, Harkaitz / LOU TOPET: *Abesti bat gutxiago*. Zarautz, Kalaportu Sare Bideak / Garoa Kultur Lab, 2015 (2015-09-15).

7. Nobela grafikoak eta komiki liburuak

FANO, Dani / GONZALEZ, Guillermo: *Kortsarioen ostatua*. Donostia, Ikastolen Elkartea, 2015 (2015-10-26).

h28: *Urtikaria*. Bilbo, h28 (egile editore), 2015 (2015-12-09).

ITURRIAGA, Unai / ZAPICO, Alfonso: *Diamanteak, urrea eta ikatza*. Bilbo, Athletic Fundazioa, 2015 (2015-10-26).

LARREA, Adur: *Gabriel Aresti BioGrafikoa*. Bilbo, Erroa, 2015 (2015-10-26; 2015-11-11).

ORBEGOZO, Mikel: *Ilargiraino*. Bilbo, Ataramiñe, 2015 (2015-12-03).

PAYA, Xabi / GALLEGRO, Patxi: *Nork?*. Andoain, Bertsolari (Bertsolari aldizkarian), 2015 (2015-11-25).

ZALDIEROA (Patxi Huarte): *De Rerum Natura 6*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-10-26; 2015-11-11 azken orrialdean.).

8. Antzerkia

ALONSO, Jon: *Joxemiel Bidador, Iruñeko Euskaldunak Pastoral*. Iruñea, Euskaldunon Biltoki / Duguna / Zaldiko Maldiko / Karrikiri, 2015 (2015-09-10).

MUNGIA, Gerardo (Pintxe): *Harat-honat. Jonki baten trajeria*. Tafalla, Txalaparta, 2015.

URRUTIA, Xerar / AURKENERENA, Joseba: *Urruñako Zintzarrotsa 2014*. Urruñia, Joseba Aurkenerena (egile editore), 2015.

9. Bertso liburuak

ASKOREN ARTEAN: *Bapatean 2014*. Donostia / Iruñea, Lanku, 2015.

10. Haur eta gazte literatura

10.1. Narratiba

- AGIRRE, Alaine: *Bihotza lo daukat, eta zer?*. Donostia, Elkar, 2015.
- AGIRRE, Alaine: *Hau ez da zoo bat!*. Donostia / Zarautz, Elkar / Zarauzko Udala, 2015 (2015-02-25).
- ALBERDI, Uxue: *Besarkada*. Donostia, Elkar, 2015.
- ALBERDI, Uxue: *Bi kobazulo*. Donostia, Elkar, 2015.
- ALBERDI, Uxue: *Marimotots bakarrik*. Donostia, Elkar, 2015.
- ALBERDI, Uxue: *Pirritx maiteminduta*. Donostia, Elkar, 2015.
- ALBERDI, Uxue: *Porrotx lagun artean*. Donostia, Elkar, 2015.
- ALBERDI, Uxue: *Pupu eta Lore jeloskor*. Donostia, Elkar, 2015.
- ALONSO, Aitziber: *Nik ere nahiko nuke mango bat*. Iruñea, Cénlit, 2015.
- AMURIZA, Miren: *Patata, Patata!*. Donostia, Elkar, 2015.
- AMURIZA, Miren: *SuperH hontz zuriaren lurraldean*. Urnieta / Hernani / Lasarte-Oria / Astigarraga, SuperH, 2015.
- AÑORGA, Pello / MITXELENA, Jokin: *Munstroek pixa egiten dute ohean*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-07-01 Udagiro sailean; 2015-10-28).
- AÑORGA, Pello / MITXELENA, Jokin: *Olentzero et Maridomingi*. Donostia / Andoain, Elkar / Berria, 2015.
- ARANA, Aitor: *Ijitoen altxorra*. Zornotza, Ibaizabal, 2015.
- ARANA, Aitor: *Ilargiko zaindaria*. Zornotza, Ibaizabal, 2015.
- ARANO, Leire: *Begiak itxita hegan*. Zornotza, Ibaizabal, 2015.
- ARISTI, Pako: *Armiarma txiki baten epopeia handia*. Donostia, Erein, 2015.
- ARNAL, Txabi: *Izarra eta astoa*. Zornotza, Ibaizabal, 2015.
- ARRIETA, Bertol: *Burua gadu zuen jirafa*. Donostia, Elkar, 2015.
- ASKOREN ARTEAN: *Lur eta Amets*. Euskal Herriaren historia. Donostia, Elkar, 2015 (2015-10-30 Euskal Herria sailean; 2015-12-10 azken orrialdean).
- ATXAGA, Bernardo: *Xola eta lapurra*. Donostia, Erein, 2015 (2015-12-23).
- ATXUKARRO, Bakarne / ZUBIALDE, Izaskun: *Euskal mitologia haurrei kontatua*. Tafalla, Txalaparta, 2015.
- BILBAO, Leire: *Errotondan bueltaka*. Donostia, Elkar, 2015.
- EGAÑA, Arrate: *Patiaoan*. Donostia, Elkar, 2015.
- EGAÑA, Arrate: *Patiaoan*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-05-29).
- ELORRIAGA, Unai: *107 kiwi*. Donostia, Elkar, 2015.

- ETXEBERRIA, Xabier: *Eman amore*. Donostia, Elkar, 2015.
- ETXEGOIEN, Fermin: *Urpekariak*. Donostia, Erein, 2015 (2015-12-16).
- FERNANDEZ, Oihane: *Nahla*. Zornotza, Ibaizabal, 2015.
- GASTAMBIDE, Mayi: *Pipas eta kanabera magikoa*. Donostia, Elkar, 2015.
- GOITIZ, Onintze: *Amaia udalekuetan*. Donostia, Gaumin, 2015.
- GOYENECHÉ, Delphine: *Galtzerdi marradunak*. Donazaharre, ZTK, 2015 (2015-041-01).
- KAZABON, Antton: *Beñaten eskutitzak*. Zornotza, Ibaizabal, 2015.
- KAZABON, Antton: *Bi kutxaxo*. Donostia, Erein, 2015.
- KAZABON, Antton: *Makal sendoak*. Iruñea, Cénlit, 2015.
- LADRON ARANA, Alberto: *Itzalak bizi diren lurraldea*. Donostia, Elkar, 2015.
- LANDA, Mariasun: *Elsa eta paradisua*. Bilbo, Giltza, 2015 (2015-07-04 *Uda giro sailan*).
- LASA, Aitzol: *Usategiaren printzipioa*. Iruñea, Cénlit, 2015 (2015-08-18 *azken orrialdean*).
- MAIA, Jon: *Txo, Mikmak txikia*. Donostia, Elkar, 2015.
- MARTINEZ, Laida: *Erdi Aroko egunak*. Donostia, Gaumin, 2015.
- MEABE, Miren Agur: *Bihotzak dun-dun*. Donostia, Elkar, 2015.
- MEABE, Miren Agur: *Ros*. Donostia, Erein, 2015.
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Hiru sopranoak*. Donostia, Elkar, 2015.
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Puzkertin*. Donostia, Elkar, 2015.
- MENDIZABAL, Antxiñe: *Ama gaiztoaren ipuina*. Donostia, Elkar, 2015.
- MITXELENA, Jokin: *Puka, erleak eta traktorea*. Donostia, Elkar, 2015.
- MORILLO, Fernando: *Kai, txakur bidaiaria*. Donostia, Gaumin, 2015.
- MORILLO, Fernando: *Maddi eta euskal sorginak*. Donostia, Gaumin, 2015.
- OSORO, Jasone: *Sick*. Donostia, Elkar, 2015 (2014-10-29).
- RODRIGUEZ, Txani: *Ez naiz barazkijalea, eta zer?*. Donostia, Elkar, 2015.
- SUAREZ, Castillo: *Agur, Agur!*. Donostia, Erein, 2015.
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Sendagaia*. Donostia, Elkar, 2015.
- UGARTE, Yurre: *Naia eta Nabil detektibeak*. Iruñea, Cénlit, 2015.
- VIVANCO, Esti: *Eireren egunerokoa*. Donostia, Elkar, 2015.
- ZUBELDIA, Iñaki: *Leize-zuloko misterioa*. Zornotza, Ibaizabal, 2015.
- ZUBELDIA, Iñaki: *Martetarrak Zarautzen*. Zornotza, Ibaizabal, 2015.
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Elefante bat hegan*. Donostia, Elkar, 2015.

11. Hiztegiak

ARANA, Aitor: *Euskara-esperantoa hiztegia*. Zornotza, Erroteta, 2015 (2016-01-15 azken orrialdean).

12. Literatur aldizkariak

111, 0. zenbakia. Andoain, 111 Euskal Literaturazaleen Akademia, 2015.

111, 1. zenbakia. Andoain, 111 Euskal Literaturazaleen Akademia, 2015.

Ataramiñe, 15. zenbakia. Bilbo, Ataramiñe, 2015 (2015-12-03).

Behinola, 31. zenbakia. Donostia / Iruñea, Galtzagorri, 2015 (2015-08-09).

Egan, 2015eko 1-2. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2015.

Egan, 2015eko 3-4. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2015.

Erlea, 8. zenbakia. Bilbo, Euskaltzaindia, 2015 (2015-03-27).

Erlea, 9. zenbakia. Bilbo, Euskaltzaindia, 2015 (2015-11-14).

Hegats, 53. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2015 (2015-12-01).

Idatz & Mintz, 58. zenbakia. Bilbo, Labayru Fundazioa, 2015 (2015-06-09).

Idatz & Mintz, 59. zenbakia. Bilbo, Labayru Fundazioa, 2015.

Jakin, 206. zenbakia. Donostia, Jakin, 2015 (2015-05-17).

Jakin, 208. zenbakia. Donostia, Jakin, 2015 (2015-06-18 Euskal Herria sailean).

Jakin, 207. zenbakia. Donostia, Jakin, 2015 (2015-05-17).

Karmel, 292. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2015.

Karmel, 291. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2015.

Karmel, 290. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2015.

Karmel, 289. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2015.

Lekore, 0. zenbakia. Donostia, Itu Banda, 2015 (2015-12-08).

Maiatz, 60. zenbakia. Baioina, Maiatz, 2015.

Maiatz, 61. zenbakia. Baiona, Maiatz, 2015.

13. Testu zahar, berrargitalpen, bilduma, edizio kritikoak, antologiak

ARRIETA, Yolanda: *Argiaren alaba*. Iruñea, Cénlit, 2015 (2015-12-05).

AXULAR (Pedro Agerre): *Gero*. Bilbo / Iruñea, Euskaltzaindia / Nafarroako Gobernua, 2015; apailatzailea: Blanca Urgell (2015-03-04).

- DASSANZA, Mongongo: *Albaitaritzako idazlanak (1692-1892)*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2015; apailatzailea: Txomin Peillen (2015-04-01).
- DUHAU, Henri: *Bahnar deitu Salbaiak. 'Les Sauvages Bahnars' Pierre Dourisboure Jean Elissalde 'Zerbitzarik' euskaratua*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2015 (2015-04-01).
- IZTUETA, Paulo / APALATEGI, Jokin: *Euskal pentsamendu berritzailearen sorrerak. Zabal. Testu hautatuak*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2015.
- KIRIKIÑO (Ebaristo Bustintza) / Errose Bustintza: *Durangaldeko ipuinak*. Bilbo, Bizkaiko Foru Aldundia, 2015; apailatzaileak: Seve Calleja eta Lourdes Unzueta.
- LANDA, Mariasun: *Krokodiloa ohe azpian*. Donostia, Erein, 2015 (2015-07-04 Udagi-ro sailean).
- MINTEGI, Laura: *Nerea eta biok*. Tafalla, Txalaparta, 2015.
- MORILLO, Fernando: *Izar-malkoak*. Donostia, Gaumin, 2015.
- ZUBIZARRETA, Patxi: *1948ko uda*. Donostia, Erein, 2015.

Lehen eranskina: kritikak

- AGIRRE, Alaine: *X hil da*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-11-29, Iraitz Urkulo).
- AGIRRE, Mainer: *Bihotzero*. Beasain, Mainer Agirre (egile editore), 2015 (2015-11-15, Iraitz Urkulo).
- AIERTZA, Maribel: *Munstro bat edukiontzian*. Donostia, Elkar, 2014 (2015-04-05, Imanol Mercero).
- AMUTXATEGI, Abel: *Berbontzi*. Donostia, Erein, 2014 (2015-04-19, Imanol Mercero).
- ANTZA, Mikel: *Ametsak ere zain*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-05-24, Hasier Rekon-do).
- AÑORGA, Pello: *Ipuin-kontalari magoa*. Bilbo, Aizkorri, 2014 (2015-01-11, Imanol Mercero).
- ARRIETA, Yolanda: *Argiaren alaba*. Iruñea, Cénlit, 2015 (2015-12-06, Imanol Mercero).
- ARRIETA, Yolanda: *Maddalenen usaina*. Zornotza, Ibaizabal, 2014 (2015-02-08, Imanol Mercero).
- ARRIZABALAGA, Aritz: *Paradisu zinemak*. Bilbo, Ediciones Beta, 2014 (2015-02-01, Iraitz Urkulo).
- ASENSIO, Jose Luis: *Ixa, ASAP! Helduentzako ipuin bilduma*. Etxarri-Aranatz, Jose Luis Asensio (egile editore), 2015 (2015-06-07, Iraitz Urkulo).

- ATXAGA, Bernardo: *Txoriak kolpeka*. Iruñea, Pamiela, 2014 (2015-02-08, Alex Gurrutxaga).
- AYLLON, Mikel: *Ez tiro egin anbulantziei*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-05-10, Iraitz Urkulo).
- BA, Mariama: *Hain gutun luzea*. Donostia, Edol, 2015; itzultzailea: Iokin Otaegi (2015-06-14, Alex Gurrutxaga).
- BECKETT, Samuel: *Molloy*. Donostia, Meettok, 2014; itzultzailea: Gerardo Markuleta (2015-02-01, Hasier Rekondo).
- BELAMUNO, Julen: *Ukabilak eta loreak*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-04-12, Hasier Rekondo).
- BILBAO, Jon: *Kometaren eraginpean*. Tafalla, Txalaparta, 2014; itzultzailea: Jon Alonso (2015-03-29, Iraitz Urkulo).
- BOUTIGNON, Béatrice: *Familia giroan*. Donostia, Ttarttalo, 2014; itzultzailea: Aztiri (2015-06-14, Imanol Mercero).
- CARROLL, Lewis: *Alizia herrialde miresgarrian*. Iruñea, Pamiela, 2015; itzultzailea: Manu López Gaseni (2015-06-28, Imanol Mercero).
- CASADO DA ROCHA, Antonio: *Islandiera ikasten*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2014 (2015-03-01, Hasier Rekondo).
- DAVANT, Jean-Louis: *Aljeriaz*. Baiona, Maiatz, 2014 (2015-01-25, Alex Gurrutxaga).
- DE MELLO, Sophia: *Munduko Poesia Kaierak*. Sophia de Mello. Zarautz, Susa, 2015; itzultzailea: Iñigo Roque (2015-05-17, Alex Gurrutxaga).
- DELICADO, Federico: *Ikaro*. Iruñea / Pontevedra, Pamiela / Kalandraka, 2014 (2015-05-03, Imanol Mercero).
- DOVLATOV, Sergei: *Maleta*. Donostia / Iruñea, Erein / Igela, 2015; itzultzailea: Amaia Apaulaza Ollo (2015-06-21, Iraitz Urkulo).
- DRUMMOND DE ANDRADE, Carlos: *Munduko Poesia Kaierak*. Carlos Drummond de Andrade. Zarautz, Susa, 2014; itzultzailea: Koldo Izagirre (2015-03-29, Hasier Rekondo).
- DUBOIS, Claude K.; *Akim ihesi*. Donostia, Ttarttalo, 2015; itzultzailea: Aztiri (2015-03-22, Imanol Mercero).
- DURAS, Marguerite: *Samina*. Donostia / Iruñea, Erein / Igela, 2014; itzultzailea: Xabier Artola Zubillaga (2015-03-08, Alex Gurrutxaga).
- EGAÑA, Arrate: *Patioan*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-11-08, Imanol Mercero).
- Else Holmelund Minarik: *Hartz Txiki*. Iruñea / Pontevedra, Pamiela / Kalandraka, 2015 (2015-10-11, Imanol Mercero).

- ETXEBARRIA, Martin / ETXEBERRIA, Xabier : *Gizon gogorraren sekretua* . Donostia, Elkar, 2015 (2015-06-07, Hasier Rekondo).
- ETXEGOIEN, Fermin: *Eutsiko diogu?*. Donostia, Erein, 2014 (2015-03-15, Hasier Rekondo).
- FANO, Dani / GONZALEZ, Guillermo: *Kortsarioen ostatua*. Donostia, Ikastolen Elkartea, 2015 (2015-12-20, Imanol Mercero).
- FÉLIX, Lucie: *Bi begi?*. Iruñea, Cénlit, 2014; itzultzailea: Joxemari Sestorain (2015-03-08, Imanol Mercero).
- FERRANTE, Elena: *Adiskide paregabea*. Iruñea, Igela, 2015; itzultzailea: Fernando Rey (2015-01-05, Alex Gurrutxaga).
- GALLEGO, Noemi: *Ez dut irudimenik, eta zer?*. Donostia, Elkar, 2014 (2015-02-08, Imanol Mercero).
- GEREDIAGA, Jon: *Argia, lurra, zuhaitza, zerua*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-09-06, Hasier Rekondo).
- GOIKOETXEA, Irati: *Andraizea*. Donostia, Erein, 2014 (2015-03-01, Iraitz Urkulo).
- GÓMEZ CERDÁ, Alfredo: *Neska baten hitza*. Zornotza, Ibaizabal, 2014; itzultzailea: Aitor Arana (2015-03-22, Imanol Mercero).
- GÓMEZ, Ricardo: *Kalte gabeko jokoak*. Zornotza, Ibaizabal, 2015; itzultzailea: Aitor Arana (2015-12-06, Imanol Mercero).
- GONZALEZ, Olalla: *Antxume bizardunak*. Iruñea / Pontevedra, Pamiela / Kalandraga, 2014; itzultzailea: Manu Lopez Gaseni (2015-03-08, Imanol Mercero).
- HAMMETT, Dashiell: *Kristalezko giltza*. Iruñea, Igela, 2015; itzultzaileak: Xabier Olarra eta Estibalitz Lizaso (2015-12-06, Alex Gurrutxaga).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Lainoa janez*. Donostia, Erein, 2015 (2015-12-13, Hasier Rekondo).
- IRASIZABAL, Iñaki: *Aita gurea*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-05-10, Hasier Rekondo).
- IRASTORTZA, Tere: *Mundua betetzen zenuten*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-11-08, Alex Gurrutxaga).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Bi urtetako kronika fakultatibo (2012-2014)*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-04-19, Alex Gurrutxaga).
- ITURRALDE, Joxemari: *Perlak, kolpeak, musuak, traizioak*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-09-06, Iraitz Urkulo).
- IZAGIRRE, Koldo: *Lorea Gernika, andrazko bat*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-06-28, Alex Gurrutxaga).
- K. DICK, Philip: *Ordaina*. Donostia, Meettok, 2015; itzultzailea: Aritz Gorrotxategi (2015-10-04, Iraitz Urkulo).

- KAMINER, Wladimir: *Errusiar diskoteka*. Iruñea, Pasazaite, 2015; itzultzailea: Mari Jose Kerejeta (2015-04-12, Iraitz Urkulo).
- KAMIO, Garazi: *Orube abandonatuak*. Donostia, Elkar, 2014 (2015-05-31, Alex Gurrutxaga).
- KIRKEGAARD, Ole Lund: *Virgil Txiki*. Pontevedra, Sushi Books, 2015; itzultzailea: Garbiñe Ugarte (2015-05-17, Imanol Mercero).
- LANDA, Mariasun: *Elsa eta paradisua*. Bilbo, Giltza, 2015 (2015-05-17, Imanol Mercero).
- LANDA. Mariasun: *Krokodiloa ohe azpian*. Donostia, Erein, 2015 (2015-10-25, Imanol Mercero).
- LANDABASO, Goizalde: *Babeserako kopia*. Donostia, Elkar / Berria, 2015 (2015-12-20, Alex Gurrutxaga).
- LINAZASORO, Karlos: *Literatura Hiztegi Tekniko Laburra*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-10-04, Hasier Rekondo).
- MADARIAGA, Juanra: *eSPedizioa. Mendi orenen pisua*. Tafalla, Txalaparta, 2015 (2015-09-13, Alex Gurrutxaga).
- MAESTRO, Pepe: *Berriketa*. Zornotza, Ibaizabal, 2015; itzultzailea: Mari Eli Ituarte (2015-09-13, Imanol Mercero).
- MARKULETA, Gerardo: *Denbora bere lekura*. Donostia, Erein, 2015 (2015-06-21, Hasier Rekondo).
- MARTINEZ RUBIO, Elena: *Bidaia filosofikoak*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2015 (2015-11-29, Hasier Rekondo).
- MEABE, Miren Agur: *Bihotzak dun-dun*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-09-13, Imanol Mercero).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Arantzak barrurantz*. Donostia, Elkar, 2014 (2015-02-22, Alex Gurrutxaga).
- MINTEGI, Laura: *Nerea eta biok*. Tafalla, Txalaparta, 2015 (2015-10-18, Iraitz Urkulo).
- MODIANO, Patrick: *Catherine Certitude*. Donostia, Erein, 2015; itzultzailea: Juan Luis Zabala (2015-11-22, Imanol Mercero).
- MONTALE, Eugenio: *Munduko Poesia Kaierak. Eugenio Mondale*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-11-22, Alex Gurrutxaga).
- MUGURUZA, Fermin / CANO, Harkaitz / ALDERETE, Jorge : *Black is Beltza*. Irun / Bartzelona, Talka / Bang, 2014 (2015-01-18, Iraitz Urkulo).
- OLASO, Xabier: *Txuntxurrun berdeko animalien kontakizunak*. Iruñea, Pamiela, 2014 (2015-02-22, Imanol Mercero).

- RIDDELL, Chris: *Ada Goth eta Ilargi Hilaren Jaialdia*. Zornotza, Ibaizabal, 2014; itzultzailea: Aitor Arana (2015-04-05, Imanol Mercero).
- ROCA, Paco: *Zimurrak*. Bilbo, Astiberri, 2014; itzultzailea: Bego Montorio (2015-02-15, Iraitz Urkulo).
- SALABERRI, Bea: *Baionak ez daki*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-11-15, Hasier Rekondo).
- SJIÓN (Sigurjon Birgir Sigurdson): *Argoren ezpala*. Donostia, Pasazaita, 2015; itzultzailea: Juan Mari Mendizabal (2015-10-18, Hasier Rekondo).
- Stéphanie Ledu: *Biziaren historia*. Donostia, Ttarttalo, 2015; itzultzailea: Miren Agur Meabe (2015-10-25, Imanol Mercero).
- SUAREZ, Castillo: *Agur, Agur!*. Donostia, Erein, 2015 (2015-05-31, Imanol Mercero).
- URKIZA, Ana: *Mamuak*. Donostia, Elkar, 2014 (2015-03-22, Alex Gurrutxaga).
- URKIZU, Patri: *1914-1918. Lekukoak*. Baiona, Maiatz, 2015 (2015-05-03, Alex Gurrutxaga).
- URRETABIZKAIA, Arantxa: *Zuri-beltzeko argazkiak*. Iruñea, Pamiela, 2014 (2015-01-18, Hasier Rekondo).
- URRUTIA CAPEAU, Jose Enrike: *Jururú*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-10-11, Alex Gurrutxaga).
- URZELAI, Andoni: *Karanbola toxikoak*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-12-13, Iraitz Urkulo).
- VILLAR JANEIRO, Helena: *Eduaren koadernoak*. Pontevedra, Sushi Books, 2015; itzultzailea: Garbiñe Ugarte (2015-11-22, Imanol Mercero).
- VON SCHIRACH, Ferdinand: *Collini auzia*. Donostia, Erein, 2015; itzultzailea: Anton Garikano (2015-10-25, Alex Gurrutxaga).
- WARBURG, Aby: *Sandro Botticelliren 'Venusen jaiotza' eta 'Udaberria'*. Bartzelona, Sans Soleil, 2014; itzultzailea: Iraitz Urkulo (2015-02-15, Hasier Rekondo).
- WEST, Rebecca: *Soldaduaeren itzulera*. Donostia / Iruñea, Erein / Igela, 2014; itzultzailea: Maialen Berasategi (2015-03-15, Iraitz Urkulo).
- XUKRI, Mohamed: *Hutsegiteen garaia*. Iruñea, Igela, 2014; itzultzailea: Arantzazu Royo (2015-01-11, Alex Gurrutxaga).
- ZABARTE, Gaizka: *Jende desegokia*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-05-24, Iraitz Urkulo).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *1948ko uda*. Donostia / Iruñea, Erein / Igela, 2015 (2015-06-21).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Mundua baloi batean*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-01-11, Imanol Mercero).

Bigarren eranskina: erreseina laburrak

- 111, aldizkaria, 1. zenbakia. Andoain, 111 Euskal Literaturazaleen Akademia, 2015 (2015-09-13).
- 111, aldizkaria, 0. zenbakia. Andoain, 111 Euskal Literaturazaleen Akademia, 2015 (2015-03-01).
- Behinola*, aldizkaria, 31. zenbakia. Donostia, Galtzagorri Elkarte, 2015 (2015-09-06).
- Behinola*, aldizkaria, 30. zenbakia. Donostia, Galtzagorri, 2014 (2015-03-29).
- Erlea*, aldizkaria, 8. zenbakia. Bilbo, Euskaltzaindia, 2015 (2015-05-26).
- Erlea*, aldizkaria, 9. zenbakia. Bilbo, Euskaltzaindia, 2015 (2015-11-29).
- Idatz & Mintz*, aldizkaria, 58. zenbakia. Bilbo, Labayru Fundazioa, 2015 (2015-06-21).
- Idatz & Mintz*, aldizkaria, 57. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2014 (2015-02-22).
- Karmel*, aldizkaria, 290. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2015 (2015-06-07).
- Karmel*, aldizkaria, 291. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2015 (2015-10-11).
- Karmel*, aldizkaria, 288. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2014 (2015-01-11).
- Karmel*, aldizkaria, 289. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2015 (2015-04-01).
- Maiatz*, aldizkaria, 60. zenbakia. Baiona, Maiatz, 2015 (2015-04-26).
- Senez*, 46. zenbakia. Donostia, Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpreteen Elkarte, 2015 (2015-10-04).
- ALVAREZ SARRIEGI, Mikel: *Finlandia*. Beasain, Mikel Alvarez Sarriegi (egile editore), 2014 (2015-01-25).
- ANDUETZA, Agurtzane: *Esku aldunaren Gakoa*. Baiona, Maiatz, 2015 (2015-10-04).
- ANTOÑANA, Pablo: *Kronika txikia*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-05-17).
- ARANO, Leire / LUCAS, Belén: *Betiko atzo?*. Zornotza, Ibaizabal, 2015 (2015-11-08).
- ARANZABAL, Faustino: *Gene Yurre bidegilea. Dantzaren menturan, denboraren mugan, 1928-2008*. Donostia, Kresala, 2014; itzultaileak: Urumea euskaltegia eta Pablo B. Maidagan (2015-01-11).
- ARISTI, Pako: *Armiarma txiki baten epopeia handia*. Donostia, Erein, 2015 (2015-12-13).

- ARISTI, Pako: *Euskararen isobarak*. Donostia, Erein, 2014 (2015-01-25).
- ARRIETA, Bertol: *Burua gadu zuen jirafa*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-11-15).
- ARTETXE, Ion Iñaki / BENGOTXEA, Kaiet: *Euskoman. Izan ala ez izan!*. Ondarroa, Luterl, 2014 (2015-02-15).
- ASIRON, Joseba: *Euskal Herriko historia ilustratua. Historiaurretik Erromanizaziora*. Tafalla, Txalaparta, 2014 (2015-01-18).
- ASKOREN ARTEAN: *Gabriel Aresti Ipuin Lehiaketaren Sariak 2012 eta 2014*. Donostia, Erein, 2015 (2015-10-25).
- ASKOREN ARTEAN: *Hatsaren Poesia Olerki Bilduma 2015*. Senpere, Halsa Elkarte, 2015 (2015-04-26).
- ASKOREN ARTEAN: *Kubik: antzezlan bat baino gehiago? Haur Hezkuntzarako proposamen artistiko-pedagogiko bat*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015 (2015-11-01).
- AURKENERENA, Joseba: *Kaskarin baten kontakizunak*. Baiona, Maiatz, 2015 (2015-05-24).
- AUSTER, Paul: *Neguko egunerokoa*. Tafalla, Txalaparta, 2015; itzultzailea: Oskar Arana (2015-10-25).
- AZPIAZU, Jose Mari: *Nire barneko mendiak*. Azpeitia, eko.tx Komunikazioa, 2015; itzultzailea: Leire Plazaola (2015-11-01).
- BORDA, Itxaro: *Ezkie haizean kantari*. Baiona, ZTK, 2014 (2015-03-15).
- CHIVITE EZKIETA, Beatriz: *Metro*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2014 (2015-04-05).
- CONRAD, Joseph: *Ilunpeen bihotzean*. Donostia, Elkar, 2014; itzultzailea: Iñaki Ibañez (2015-01-18).
- DASSANZA, Mongongo: *Albaitaritzako idazlanak (1692-1892)*. Bilbo, Euskalzaindia, 2015; apailatzailea: Txomin Peillen (2015-05-17).
- DE JAUREGUIBERRY, Jean: *Basabürüan*. Maule, Sü Azia, 2015; itzultzailea: Jakes Sarrailet (2015-12-13).
- DEL OLMO, Karlos: *Sariketa*. Madril, Centro de Lingüística Aplicada Atenea, 2014 (2015-02-22).
- DÍAZ CASTRO, Xosé María: *Nimbos. Argi-koroak*. Santiago / Gasteiz, Xunta de Galicia / Eusko Jaurlaritza, 2014 (2015-01-11).
- DOUGLASS, William A.: *Bizi ondoko heriotza: Nevadako kontakizunak*. Iruñea, Pamie-la, 2015; itzultzailea: Anton Garikano (2015-10-18).
- DUHOU, Henri: *Bahnar deitu Salbaiak. 'Les Sauvages Bahners' Pierre Dourisboure Jean Elissalde 'Zerbitzarik' euskaratua*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2015 (2015-05-10).

- DUHAU, Henri: *Bahnar deitu Salbaiak. 'Les Sauvages Bahnars' Pierre Dourisboure Jean Elissalde 'Zerbitzarik' euskaratua*. Bilbo / Iruñea, Euskaltzaindia, 2015 (2015-05-10).
- EGAÑA CALDERÓN, Urko: *Oñatiko hitzen altxorra*. Oñati, Oñatiko Bertso Eskola, 2014 (2015-02-22).
- EGAÑA, Iñaki / JIMENEZ, Jimi / MARTIN, Cristina: *Areces. Bilaketa baten historia (1937-2014)*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2015; itzultzailea: Gipuzkoako Foru Aldundiko Euskara Zerbitzua (2015-04-01).
- EROSTARBE, Jabier: *Mattin, basoko gidaria*. Oñati, Izba, 2014 (2015-02-01).
- ETXARTE, Hedoi: *Wagner auziaz. Wangermée, Clément, i ek, Badiou*. Donostia, Jakin, 2015 (2015-10-11).
- FANO, Dani / GONZALEZ, Guillermo: *Kortsarioen ostatua*. Donostia, Ikastolen Elkartea, 2015 (2015-11-01).
- FEIJOO, Maria: *Orballo. Galiziatik Zarautzerako emigrazioaren kronika*. Zarautz, Zarautzko Udala, 2015; itzultzailea: Leire Ventasi (2015-03-15).
- GARDE, Luis: *Ehiztariaren isilaldia*. Iruñea, Pamiela, 2015 (2015-06-07).
- GARZIA, Juan: *Esaldiaren antolaera. Funtzio informatiboak gako*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015 (2015-09-06).
- GORRINDO, Karlos: *Ezpainak arrainak bezala*. Donostia, Erein, 2015 (2015-11-08).
- HESSE, Hermann: *Siddhartha*. Donostia / Iruñea, Erein / Igela, 2014; itzultzaileak: David Lindemann eta Irati Trebiño (2015-02-15).
- HUGO, Victor: *Andere natūra. Eta beste olerki...* Maule, Astobelarra-Le Grand Chardon, 2014; itzultzailea: Allande Etxart (2015-01-18).
- IRAZABAL, Jon / CALVO, Raquel: *Hamabi harrien ahotsa. Gerediaga Elkartearen historia eta istorioak 50. urteurrenean*. Durango, Gerediaga Elkartea, 2015 (2015-11-15).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Pistolak eta epistolak*. Donostia, Elkar, 2014 (2015-02-01).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Txantxanberde kantaria*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-05-31).
- IZETA, Mariano: *Dirua galgarri*. Baztan / Bilbo, Baztango Udala / Euskaltzaindia, 2014 (2015-03-29).
- IZTUETA, Ibai: *Cultura vasca vs Euskal kultura*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2015 (2015-06-07).
- KAZABON, Antton: *Bi kutxaxo*. Donostia, Erein, 2015 (2015-11-15).
- LADRON ARANA, Alberto: *Itzalak bizi diren lurraldea*. Donostia, Elkar, 2015 (2015-05-24).
- LANDA, Mariasun: *Krokodiloa ohe azpian*. Donostia / Iruñea, Erein / Igela, 2015 (2015-06-21).

- LARTATEGI, Josu: *Pinky pailazoa*. Donostia, Elkar, 2014 (2015-02-08).
- LAZKANO, Iñaki: *Krzysztof Kieslowski. Halabeharra, etika eta bigarren aukera*. Donostia, Donostia Kulttura / Euskadiko Filmategia, 2015 (2015-10-11).
- LE ROUX, Patrick: *Erromatar Goi Inperioa Mendebaldean. Augustorengandik Severotarrerengana. K.a. 31 - K.o. 235*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015; itzultzailea: Karlos Zabala (2015-10-04).
- MADARIAGA, Juanra: *Espedizioa. Mendi ororen pisua*. Tafalla, Txalaparta, 2015 (2015-05-31).
- MANTEROLA AGIRREZABALAGA, Elizabete : *Euskal literatura itzulia. Bernardo Atxagaren lanak erdaretan*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2014 (2015-03-29).
- MANTEROLA ALDEKOA, Ander: *Zeanuritik Euskal Herrira*. Bilbo / Iruñea, Labayru Fundazioa, 2015 (2015-05-10).
- MARTINEZ DE LA PERA, Galo: *Euskaldunon Komunitatea Independentziaz haratago*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2014 (2015-02-08).
- MARTINEZ RUBIO; Elena: *Bidaia filosofikoak*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2015 (2015-09-06).
- MARTINEZ, Josu: *Gure (zinemaren) Sor Lekua*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2015 (2015-09-13).
- MEABE, Miren Agur: *Titare bete zorion*. Donostia, Elkar, 2014 (2015-02-01).
- MESTROT, Pierre: *Oroit hadi*. Baiona, Maiatz, 2015 (2015-05-31).
- MINTEGI, Laura: *Nerea eta biok*. Tafalla, Txalaparta, 2015 (2015-05-24).
- MONTESQUIEU: *Gogoetak. Hiritarren eta estatu gizonaren brebiarioa*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2014; itzultzailea: Felipe Juaristi (2015-05-03).
- MUNGIA, Gerardo (Pintxe): *Harat-honat. Jonki baten trajeria*. Tafalla, Txalaparta, 2015 (2015-11-08).
- MURO, Gregorio / FRUCTUOSO, Francisco: *Justin Hiriart*. Donostia, Erein, 2015; itzulpena: askoren artean (2015-11-29).
- O'HEARN, Denis: *Bobby Sands. Martxa baten lehen notak*. Tafalla, Txalaparta, 2015; itzultzaileak: Aitzol Iriondo eta Iurgi Garitagoitia (2015-04-12).
- ODRIOZOLA EZEIZA, Xabier : *Gizonezkoen sexismoa, maskulinitasuna eta askapena: berdintasunerantz. Gogoetak bizipenatik*. Baztan, Metaziri, 2015 (2015-03-15).
- RAMOS, Rafael: *Nafarroako historia*. Iruñea, Cénlit, 2014; itzultzailea: Ipar Alkain Kazabon (2015-03-01).
- RODRIGUEZ, Fito: *Egunero egun ero*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2015 (2015-10-18).
- RODRIGUEZ, Mikel: *Aratz II. Izuaren dorrea*. Donostia, Gaumin, 2015 (2015-10-18).

- SAGAN, Françoise: *Tristezia, zer berri*. Donostia / Iruñea, Erein / Igela, 2014; itzultzailea: Gerardo Markuleta (2015-04-12).
- SALABERRI MUÑOIA, Patxi: *Leizarragaren idazlanetan barrena*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2014 (2015-05-03).
- SALABERRI, Bea: *Baionak ez daki*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-10-25).
- SALTERAIN, Mila: *Erresumaren ilusentia*. Tafalla, Txalaparta, 2015 (2015-05-17).
- SANTOS, Oier: *Txanpaina, mesedez*. Donostia, Erein, 2015 (2015-06-14).
- SERNA ANDRÉS, José: *Beste hitz batzuk*. Madril, Arte Activo Ediciones, 2015; itzultzailea: David Tijero Osorio (2015-02-08).
- SHAKESPEARE, William: *Sonetoak*. Donostia, Aztarna, 2014; itzultzailea: Juan Garzia (2015-02-15).
- URRUTIA, Xerar / AURKENERENA, Joseba: *Urruñako Zintzarrotsa 2014*. Urruñia, Joseba Aurkenerena (egile editore), 2015 (2015-05-03).
- VERNE, Jules: *Mikel Strogoff*. Donostia, Elkar, 2014; itzultzailea: Karlos Zabala (2015-01-25).
- VON SCHIRACH, Ferdinand: *Collini auzia*. Donostia, Erein, 2015; itzultzailea: Anton Garikano (2015-06-14).
- WEST, Rebecca: *Soldaduaeren itzulera*. Donostia / Iruñea, Erein / Igela, 2014; itzultzailea: Maialen Berasategi (2015-03-01).
- XAHO, Agosti: *Nafarroako bidajea*. Maule, Sü Azia, 2015; itzultzailea: Jakes Sarrailet (2015-12-13).
- ZALDUBI (Jose Antonio Gesalaga): *Zaldubiren ipuiak*. La Eliana (Valencia), Pasionporloslibros, 2015 (2015-09-13).
- ZAPIAIN, Markos: *Saizarbitoria eta iragana*. Zarautz, Susa, 2015 (2015-06-14).
- ZAPICO, Alfonso: *Dublindarra*. Bilbo, Astiberri, 2015; itzultzaileak: Bego Montorio eta Eskarne Mujika (2016-01-31).
- ZUBELDIA, Iñaki: *Martetarrek Zarautzen*. Zornotza, Ibaizabal, 2015 (2015-11-29).
- ZUBIAGA, Guillermo: *Joanes edo Baleazale Euskalduna*. New York, Zubiaga Press, 2014; itzultzailea: Guillermo Zubiaga (2014-04-12).

Kritikak eta erreseinak

Anjel Lertxundi 'Zu' nobela

Pankreako minbizia diagnostikatu zioten Anjel Lertxundiren *Zu* nobelako Zu pertsonaiari 2012ko ekainaren 19an. Horrek bizitza errotik eta erabat aldatu zien hala Zuri nola haren senarrari. Senarra idazlea da, eta diagnostikoaren ondoren errealitate horri aurre egiten –errealitate hori onartzen eta errealitate horretara egokitzen– saiatzten da idazketa-reen bidez. Senarrak, emazteak diagnostikoa jaso ondoren hasita, hainbat urtez idatzitako testuek osatzen dute *Zu* nobela (Erein).

Ezer gutxi asmatu du Lertxundik *Zu* nobela idazteko, bere emazteari pankreako minbizia diagnostikatu ziotenez geroztik gertatuetan eta bizi izandakoetan oinarritu baita hura idazteko, eta kontatzen duen oro, funtsean, benetan gertatua delako. Fikziotzat jo daitekeela uste du hala ere, hizkuntzaren bidez errealitatearen «elaborazio bat» egin duelako liburua idaztean. «Fikzioa idazkuntzan dago», Lertxundiren ustez. Horrenbestez, bat dator Inazio Mujika Iraola Erein argitaletxeko editorea-ekin *Zu* nobela bat dela esatean.

Liburuko testuak «dietario batekoak balira bezala idatzita» daude, Lertxundik azaldu duenez, baina «narrazioak eta kontakizunak darama eskutik irakurlea, baita liburuaren zatirik erreflexiboenetan ere», Mujika Iraolaren ustez, eta horrek *Zu*-ren nobela izaera berresten du.

Zuren senarraren idazteko modua ez da bera senar gisa ari delarik edo idazle gisa ari delarik: senar gisa, lehenengo pertsonan mintzo da; idazle gisa, hirugarren pertsonan, distantzia handiagoz. «Pertsona bakar bati, Zuri, begiratzeko bi talaia desberdin dira», adierazi du Lertxundik. Horrez gain, bereizketa horrek liburuari, ahots desberdinen erabilera-ren bitartez, liburuari «erritmoa ematen» lagundu diola uste du.

Pertsonaiari *Zu* izena ematea oso baliabide egokia dela uste du Mujika Iraolak, «*Zu* horren atzean kabitzen direlako minbizia, gaixotasuna

eta sufrimena pairatu duten guztiak», eta aurrerago ere gogoratuko dela Lertxundik baliabide hori lehen aldiz Zu nobelan erabili duela.

Lertxundiri «oso modu naturalean» bururatu zitzaion pertsonaia Zu izendatzea, eta iruditu zitzaion erabaki horrek biribildu egiten zuela nobelari eman nahi zion ikuspuntua. «Istoriaa kontatzen duena ez da Zu, baizik eta Zuren ondoan dagoen senar idazlea. Aldamenean dagoenarentzat, Zu da bestea, gaztelaniaz *la otredad* esaten dena, eta egoera muturreko batean ondoan dagoenak are premia handiagoa du beste horrengana iristen ahalegintzeko, bidea elkarrekin eta ahal den erosoan egingo badute. Ondoan duen senarrak eta ondoan duen idazleak Zurengana heldu nahi dute, baina beti geratuko dira motz; bestela ere, bizitza normalean, motz gelditzen diren modu berean». Literatura izan daiteke, hala ere, Zurengana heltzen ahalegintzeko modu bat. Adibidez, Lertxundik emazteari erakutsi izan dizkio liburuko pasarteak, idatzi ahala, jakiteko haren sentimenduak, jarrerak eta kezak ondo jasota zeuden testuetan.

Zu pertsonaiaren senar idazleak idatzitako testuak literaturako aipuz zosita daude, baina hiru idazleren lanek dute presentzia handiena: Thomas Mann, *Mendi magikoa*-rengatik (jatorrizko *Der Zauberberg*); Albert Camus, *Izurria* (jatorrizkoan *La peste*), *Caligula* eta beste hainbat libururengatik; eta Susan Sontag, *Gaitzen metaforak* (jatorrizkoan *Illness as Metaphor*) eta gaixotasunaz eta heriotzaz idatzitako beste hainbat libururengatik. Baina beste egile askoren aipuak ere badaude, euskal literaturakoak barne, Imanol Zurutuzaren *Errautsera arteko sugarra* eta Joxe Aranzabalen *Medikuak esan dit minbizia dudala* bereziki. Liburuko lehen aipua ere euskal idazle batena da, Oier Guillanena: «Minarena naiz zozionarena beste».

‘Mendi magikoa’

Donostiako erietxeari «mendi magikoa» deitzen diote liburuan Zuk eta senarrak, Illunbetik gora hara doazenean, Lertxundik eta emazteak maiz egin duten bezala. «Zenbat aldiz kantatu dugun [Xabier] Leteren ‘Berriro igo nauzu ene mendira...’ harako bidean! Eta zenbat aldiz gogoratu garen guk Illunbetik gora bezala egiten zuela Letek erietxe bererako bidea Galarretatik gora!».

«Askotan bazter utzi eta hartaz jardun nahi izaten ez dugun bizitzaren alderdi bati buruzko liburua da *Zu*», Lertxundiren ustez. «Alderdi hori da sufrimendua, da gure gorputza dela materia eta egunen batean bukaera izango duela». Bizitzak sufrimenduarekin harreman estu eta zuzenean jartzen duenean, idazlea, bere abaildurari eta amorruari irtenbidea eman nahian, apunte batzuk hartzen hasten da. «Apunte horiek hasieran haserrezkoak dira, barren-huste bat, kabitu ezin baten testigantza... Testigantza hori hasieran norberarentzat baino ez da, edo gehien-gehienez alboan daukazuarentzat. Aitortza bat da, eta aitortzak beti dira intimitatean egiten ditugun kontuak, inoiz onartzen duzun arte posible dela hori zabaltzea, baduelako aukera hori».

«Minbizi baten diagnostikoa jasotzean, gaixoari eta haren ondoan dagoenari datorkion lehen galdera, kasu gehienetan, ‘zergatik niri?’ izaten da, modu batean edo bestean formulatua», azaldu du Lertxundik. «‘Zergatik niri?’ galdera horren abailduran eta ulertu ezinean pasatzen da hainbat denbora, eta denbora hori izan daiteke luzapen handikoa edo izan daiteke sakonera handikoa eta luzapen gutxikoa. Baina une jakin batean zulo horretatik irten, eta esaten duzu: ‘Zergatik ez niri, bizitzaren egokieretako bat baldin bada halabeharrak hori ekarri ahal izatea?’ Behin ‘zergatik ez niri?’ galderara iritsita, buelta bat ematen diozu. Egia da sekulako egurkada hartu duzula, baina egoerari buelta emateko moduan zaude, baldin eta galdera horri erantzuten ahalegintzen bazara. Galdera hori literaturaren historia guztian presente egon da».

«*Zu* ez da autolaguntzako liburu bat», Mujika Iraolaren ustez. «Baina esango nuke irakurleari lagundu egin diezaiokeela. Lagundu diezaioke pasatu baldin bada trantzetik, eta pasatu ez baldin bada. Sufrimena denok pairatzen dugu, modu batean edo bestean. Minaz eta sufrimenaz ari da, gaixotasunaz ari da, heriotzaz ari da, baina ez da liburu itun, ilun, triste eta beltza; argi, soseguzko eta bizipozezkoa baizik».

Juan Luis Zabala
Berría, Azaroak 25 (2015)

Alaine Agirre

X hil da

Elkar, 2015

Alaine Agirre, gure literaturak duen idazlerik gazteena, badoa pixkanaka-pixkanaka baina urrats sendoz bere bidea eginez. Errekonozimendua haur literaturaren eskutik etorri bazaio ere –aurten Lizardi eta Lazarillo Sariak jaso ditu–, *Odol mamituak* eleberriak, egileak 2014an helduentzat idatzitako lehen liburuak, nahiko harrera beroa izan zuen irakurleen aldetik. Hala, bide arrakastatsuan aurrera eginez, Agirrek *X hil da* izeneko bere bigarren eleberria argitaratu du.

Ziurrenik motz geratuko nintzateke obraren argumentu-mailako originaltasuna aipatuz gero, baina tramaren abiapuntu gisa aukeratu duen gaia –maite duzun/zaituen horren heriotza– oso potentea eta, aldi berean, harrigarria da, inolako zalantzarik gabe. Testua morbotik edota zirikatzeke nahietatik aldentzen den arren, gaiaren lazgarriak halako deserosotasun goxo bat eragiten dizu. Hasierako ezustea gaindituta, neska protagonistaren diskurtsoa osoki hartzen duen zintzotasuna hain boteretsua da, non haren konplize bihurtzea beste aukerarik ez duzun, ezinbestean haren bizipenak eta minak sentitu eta partekatzeraino, irakurketak irauten duen bitartean harenak bakarrik ez, zureak ere balira bezala.

X hil da 1etik 41era bitarteko atal laburrez osatutako bakarriketa bat da. Hartan, nabaria da irudi indartsuen –zenbaitetan gordinen– eta diskurtsoaren ezintasunaren arteko kontraste gustagarria. Sentiberatasunak gainezka egiten dio narrazioari alde guztietatik. Agirre egiazko espezialista da hitzak eta sintaxia modu ezin eraginkorragoan baliatzen intentsitate handiko diskurtso bat eraikitzeke. Esaldi luze eta laburragoak trebeki txandakatzen ditu, eta hitzak mimo osoz aukeratzen, kontaketa erritmo berezi batez jantziz. Berezia eta zeharo naturala, hura barneratu orduko, kulunka goxoan ibaiaren emari lasaiak nola, protago-

nistaren pentsamenduen jario agorrezinak eramana sentitzen baituzu zure burua. Are gehiago, burua hitzeko uretan murgilduz gero, lerro bakoitza busti duen musikaltasuna entzun ahal izango duzu. Istorioak irudikatzen duen neskaren biluzte emozionalarekin batera, ezaugarri horiek guztiek eragindako lilurak azken orrialdera arte lotzen zaitu.

Alaine Agirre irudimen biziko eta sentsibilitate handiko idazlea da. Gaztea izan arren, berezko idazmoldea aurkitu duela ematen du, oso estilo markatua erakusten baitu. Liburutik haren izena ezabatuta ere, *Odol mamituak* irakurri duenak Agirre erraz identifika dezake *X hil da* lanaren autore gisa. Are gehiago, badira protagonista aurreko eleberriko neska bera dela pentsatzeko arrazoiak: ahuleziak agerian uzten dituen ahots bera; izaera zalantzati, sentibera, neurotiko, obsesibo bera... baita bere buruari min eragiteko joera bera ere. Egia da eleberri honetako ezaugarri asko dagoeneko *Odol mamituak* lanean topa zitezkeela, eta babiliteke irakurleren batek arrisku handiagoak hartzea espero izana, batez ere egilearen bigarren obra baino ez dela kontuan hartuta. Baina, bestalde, zalantzarik ez da menperatzen dituen idazkera tekniken eraginkortasunaz, formulak ederki funtzionatzen diolako seinale.

Amaitzeko, adi epilogoaren funtzioa betetzen duten liburuko azken atalei, egile bati bere zereginaz, hots, idazletzaz inoiz irakurri diozun aitorten zintzo, biluzi eta egiazkoena izan daiteke eta.

Iraitz Urkulo
Berria, 2015-11-29

Juanma Sarasola Murgia “Xaun” *Moskuko Urrea*

Saiakera /Autoedizioa

Izar gorri bat Euskal Herrian

Moskuko urrea du izenburu autoeditatutako liburu honek, eta azpikitulu “Kultur eta gizarte mugimenduen eztanda Irunen, 1983-1993”.

Zuzenean bizitu ez nuen hamarkada miresgarri baten berri izan dut Juanma Sarasolaren liburu hau irakurtzean. Egileak berak liburuaren sarreran dio zer ez den eta den liburu hau: MOSKU jendearen topagunea eta kultura eta gizarte susperraldiaren epizentroa izan zen, baina hortik kanpo ere hamaika gauza egin zituzten urte horietan. Irunen, Euskal Herriaren testuinguruan, garai jakin batean izandako kultura eta gizarte mugimenduen eztandaren edo loraldiaren kontakizuna da, protagonisten eta lekukoen hitzetan. Liburuaren egileak makina bat blaga edo solasaldi libre eta atsegin izan ditu, baina gero hori dena liburuan kabitzen lanak izan ditu. Egilea bera protagonista eta ekintzaile izan zen hamarkada miresgarri horretan eta batez ere bere herrian nerabezarogan-gaztaroan egositako saltsa-maltsa hura hobeki ezagutzeko jakinminak bultzatu du saiakera-lan honetara. Ni garai haietan haurtzaro-gaztaro goiztiarrean nengoen, eta orain nire heldutasunean, irundar gisa neure sorterriaren historia gehiago ezagutzeko aukera eman dit “Xaun”ek (Juanma Sarasolak).

1980ko hamarkadako norabide eta kolore askotako bultzadak eta uhin hedakorrek jokatze-eremua zabaldu zuten 1990ko hamarkadarako, eta ni hor harrapatu ninduen nerabezaro bete-betean. Kondaira baten arabera, ostadarraren bukaeran urrez betetako eltzea, iratxo eta galtzatorriz inguratuta, atzeman dezakeela haren bila abiatzen dena. Liburu

hau egiterakoan, ordea, egileak ez du urrea ostadarraren bukaeran aurkitu, baizik eta bidearen eta denboraren bihurtzeetan. 50 bat lagunentzako testigantza jaso ditu, eta liburu honen irakurleak horixe topatuko du testigantza bakoitzeko altxor bat.

Pasibitate eta indibidualismoaren gizartean nagusitzen eta barre-nak jaten ari zaizkigun honetan, ekintza zuzenaren, inkonformismoaren, matxinadaren eta irudimenaren nahiz sormenaren garai haietatik badugula zer ikasi eta zer hobetu diosku Juanmak, eta horregatik gomendatzen dut liburu hau, irundar orok irakurri beharrekoa, baita euskaldun orok ere.

Hamarkada miresgarri hura ez zen perfektua izan, garai hartan nahiko nahasia baitzegoen politika eta gizartea bera, eta hamarkada hartako protagonista gazte asko jadanik ez ditugu hemen lekukotza emateko, heroinak eta drogak eraman zituelako. Liburuaren ere hamarkada miresgarri hartako testuinguru historikoa ere idazten digu egileak, eta musika munduko protagonista haiek baldin badira ere gehien-go lekukoak, badira bestelako alorretako lekukoak eta protagonistak ere liburuan, hala nola irrati libreko Gorka Berges, ikasle eta gazte mugimenduko Xabi Lucia, Gazte asanbleako Mariano Diez, diskodenda alternatiboetako Juancar Garcia eta Jabier Calvo, antimilitarismotik Iñaki Martin, ekologismotik Mikel Estonba, bertsolaritzatik Abel Zabala, euskalgintzatik Idoia Genua, literaturatik Maripi Solbes eta Jorge Gimenez Bech, arte dramatikotik Espe Lopez, alderdi historikotik Mertxe Trantxe, kontzertu argazkilaritzatik Jon Iraundegi, feminismotik Txaro Arribas, auzoetako jaietatik Rafa Gonzalez, tabernarien ikuspuntutik Joxe Mari Etxenagusia, futbito txapelketatik Toño Puerta, baita irundarrak ez izan arren, hurbildutakoan begirada ere, Niko Etxart eta Itxaro Borda kasu.

Liburuan tarte handia hartzen du musikak, baina ez zen izan fenomeno isolatua; gizarte oso bat zegoelako Moskuko izar gorri itzaropentsuaren inguruan. Mattin Sorzabalbehene multi-instrumentista garaiko talde askotan ibili zen, baita euskalgintzan ere, eta hark dio Iruni alternatiba bat ekarri ziola, dibertitzeko eta kulturalki zenbait gaitan aritzeko, Euskal Herriari izar baten itxura ekarri dio, Irun mapan kokatuz, eta Mosku ez da Kortatu bakarrik, baina Fermin Muguruzak oso ongi jakin du hori egiten. Irunek loraldia izan du, baina ofizialki hori ez

da islatzen, udalak hori galtzen utzi duelako, inoiz ez da errealitate hartan jabetu.

Eta ni liburua irakurtzean Irungo errealitate hartaz jabetu naiz, eta nik ere KRIMENTAL naizela egin nahi nuke aldarrri, Miren Io Arrietaren hitzak irakurriz, krimen mentala edo buru krimena alegia. Garai hartan jada *Anaia Handia* hor zebilen, eta gizarte hartako jendeak arau guztiak segitu behar zituen, baina beste modu batean pentsatze hutsa “krimental” zen.

Hamarkada miresgarri hark apurtzen zuen erabat ezarritakoarekin, baina aurretik zetorren jada urrea zekarren ostadarra; aurrekoen transmisioa ere izan ziren hamarkada hartan sortutakoak, hala nola NEGU GORRIAK Luis Mariano hartu zuen eta moldatu, eta Koldo eta Xabi Sorzabalberek txalaparta hartu zuten transmisio instrumentu gisa, musika-instrumentu soil gisa baino gehiago. Borroka eta musika uztartu ziren hitzekin, eta bakoitza libreki eta bere gustuen arabera, kanpoko joeren arabera (Londresko musika) sortzen hasi zen eta argitaratzen, gauzak egiteko ilusio handia eta gogo bizia zegoelako. Saiakera-lan honen gisa, libreki autoeditatuta atera baita, denon eskura egon dadin.

Hamarkada miresgarri horren erdian Irunek Kilometroak antolatatu zituen, 1988. urtean, Euskal Herriko ikastolarik zaharrenetarikoa, 1962an sortu baitzen, eta nik urte hura ongi oroitzen dut, nire haurtzaro-gaztaro betean Txingudi ikastolan bainengoen eta aita zena, gainera, bertako maisu Joxe Maia. Han ibili ginen urte osoan Euskal Herrian zehar “Irunen, urriak 8, kilometroak 88” iragartzen autoko bozgorailuetatik, eta Mikel Garikoitzen kantua etengabe jarrita. Ikastola izan zen Irungo euskalgintzaren poloetako bat, AEKrekin batera, noski.

Liburukote honetan garai hartako lekukotza ugari biltzen dira, esperientziak hamarkada miresgarri hartan bizitutakoak: kultura arloan eztanda izan zen, hainbat modutakoa, musika, antzerkia, okupazioa... eta gainera, Irun mapan kokatu zuen. Bizitasunez, alaitasunez, eta gauzak aldatzeko gogoz betetako garaia zen; gauzak eralda zitezkeen sentipena eta itxaropena, zeren eta ez baitzen musika bakarrik, tartean Angula irratia, Gazte Asanblada, eta halako proiektu umilak baina pluralak zeuden elkarlanean landuta eta ezberdintasunak alde batera utzita. Gurea zer zen bilatzeko probatzea eta esperimintatzea ahalbidetzen zien jendeari, eta liburu mardul honetan zaku bete anekdota eta garai hartako balorazio pertsonal aurkituko ditu irakurleak.

Literaturari dagokionez, berriz, orain lehen bezala, antza, ez dakigu gizarteko hainbat sektoretara euskal literatura ondo zabaltzen, halako hesi bat sortu da. Garai hartan sortu zen PLAZARA aldizkaria eta bertan kolaboratzen zuen Maripi Solbesek esaten digu hori liburuan.

Hamarkada hartako bultzadak lagundu zuen auzoetako jaiak antolatzen herritik bertatik, baina gerora hutsegin zutenak erakundeak izan ziren, ez baitzituzten saltsa-maltsa horretan zebiltzan taldeak lagundu.

Mertxe Tranche historialariak diosku dibortzioa dagoela botere sozialaren eta botere politikoaren artean.

Hamarkada hartako beren kezkei pentsamolde sortzaileaz eta auzardiaz bidea eman zieten lagun horiek guztiak Irun herri interesgarriagoa egin zuten. Mosku izena nondik datorren seguru ez jakin, baina 1930ean langabezi handia zegoen eta pertsona asko elkartzen ziren lan eske Moskuko petrilean, han inguruan sindikatuak eta alderdi komunistako egoitza omen zeudelako.

Milesker zure jatortasunagatik eta euskarari, Euskal Herriari nahiz lirikari egindako ekarpenagatik.

Ainara Maya

amaia@idazten.com
xorinokhantaria@hotmail.com

‘Mitxelenarenak’ zikloa antolatu du Euskadiko Filmategiak

Gauza asko egin zituen Koldo Mitxelenak (Erreterria, Gipuzkoa 1915 - Donostia, 1987), eta, tartean, zinema kritikari lanetan ibili zen. Zinemazale amorratua izanik, euskaraz hainbat kritika argitaratu zituen *Egan* aldizkarian, 1954. eta 1961. urteen artean. Kritika horiek oinarri hartuta, *Mitxelenarenak* zikloa antolatu du Euskadiko Filmategiak, Tabakaleran; zazpi film klasiko eskainiko dituzte etzi hasi (urt. 8) eta ostegunero, otsailaren 14a arte. Horietako hiruk euskarazko azpidatziak izango dituzte.

Luis Garcia Berlangaren film batekin hasiko da zikloa, eta ikusgai izango dira Elia Kazan, John Huston, Robert Aldrich, John Ford eta Stanley Kramer zinemagileen lanak ere. Aurreko urteko azaroan antzeko ziklo bat antolatu zuten Erreterrian, eta horren jarraipena izango da Tabakalerakoa, Filmategiko zuzendari Joxean Fernandezek esanetan: «Erreterrian hasitakoa borobilduko du ziklo honek. Ondo aukeratutako zazpi film egongo dira ikusgai; alde batetik, kalitate onean zeudenak hautatu ditugu, 35 milimetrokoak, eta, bestetik, Donostian duela gutxi eskainitako film klasikoak saihestu ditugu, Mitxelenaren gustukoak izan arren». Hala, idazlearen kuttunetakoetan zegoen Federico Felliniren lanik ez dute emango. «Aukeratutako filmek ez zuten harrera berdina izan idazlearentzat: kritika onak eta ez horren onak jasotako lanak bildu ditugu. Jatorri askotako filmak dira, eta ez dira Erreterrian eta Donostian eskaini duela asko».

Euskarak, presentzia handia

Ahalegin berezia egin dute euskara zikloaren zati izan dadin, eta, horretarako, hiru filmek euskarazko azpitoluak izango dituzte: «Euskarazko azpitoluekin filmak ikusteko ohitura eskasa daukagu, eta hori bultzatzeko apustua egin du Euskadiko Filmategiak». Filmak jar-

tzarekin batera, Mitxelenak idatzitako kritiken kopiak banatuko dituzte. Filmatetik zuzendariaren arabera, ikusle guztiek kritikak ulertzeko, euskaraz eta gaztelaniaz banatuko dituzte testuak.

Zineman aditua ez bazen ere, ironia eta sarkasmoa erabili zituen Mitxelenak kritikak idazteko; alde teknikoenak saihestuz eta erudizio ariketei uko eginez, umorez betetako testuak argitaratu zituen. Aitzindariak izan ziren kritika horiek, eta berreskuratze lanetan ibili dira Euskadiko Filmatetik eta Errenteriako Udala. Hain zuzen, Errenterian egindako zikloan hainbat adituk parte hartu zuten, tartean Elixabete Perez Koldo Mitxelenaren lanean adituak eta Josean Ruiz de Azua zineman adituak. Biak Tabakalerako zikloaren aurkezle izango dira, beste batzuekin batera.

Hain zuzen ere, pelikulen kritikak idatzi ziren testuinguruaren garrantzia azpimarratu du Perezek: «Kartzelatik irten berria zen idazleak garai hartan, eta aurretik sekula egin gabe zegoen zerbait egin zuen: kulturaz euskaraz idazten hasi zen. Orduan argitaratu zuen *Egan* aldizkarian *Euskal literaturaren etorkizuna* artikulua, eta etorkizunean alor horretan lan egiteko bidea ireki zuen. Zinema eta literatur kritikak argitaratzearen bitartez, euskarak gizarte garaikidearen egunerokotasuna deskribatzeko balio zuela frogatu zuen Mitxelenak. Eginez ireki zuen bidea».

Adituen parte hartzeak Mitxelenaren lana hobeto ulertzen lagunduko du, Errenteriako Udaleko zinegotzi Garazi Lopez de Etxezarretaren esanetan: «Koldo Mitxelena jaio zela ehun urte bete ziren iaz, eta urte berezia izan zen Errenterian; orain, Tabakalerako zikloari esker, zikloak jarraipena izango du. Horregatik, Mitxelenaren lana ulertzen lagundu duten adituen parte hartzea ezinbestekoa izango da».

Ane Urrutikoetxea
Berria, urtarrilak 6

Bi egunkari bakar batean

berria

Informazioa

Informazio landu eta argigarria, diseinu berriztaile batekin emana

...eta gainera

- **Mantangorri:**
Larunbatetan
16 orrialdeko gehigarri koloretzua
haur eta gaztetxoentzat

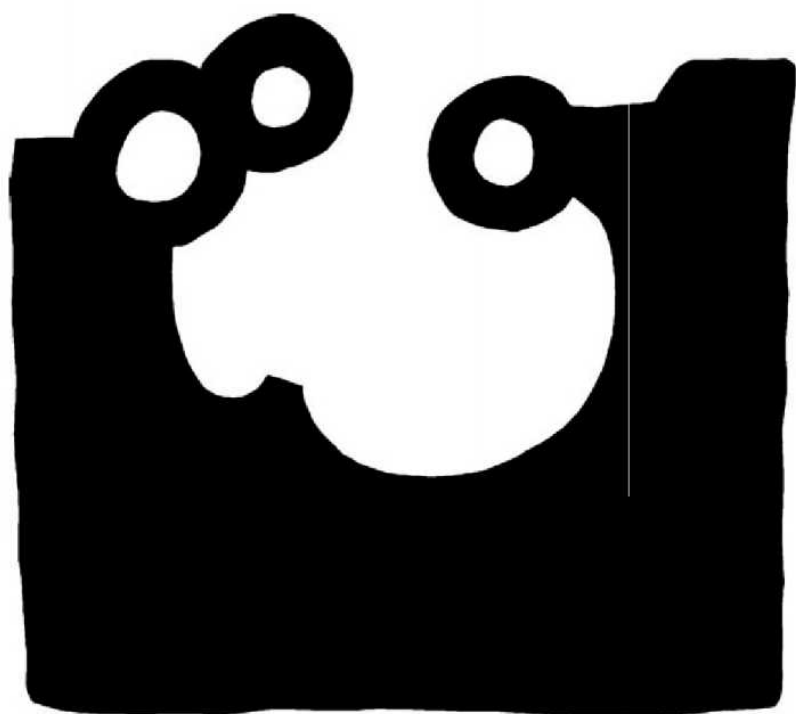

- **Igandea:**
Asteko albisteak
patxadaz aztertzeko aukera.

- **Internet:**
Edizio jarraitua,
webgune tematikoak
eta eztabaidaguneak

Euskaldunok behar dugun **berria**

SAN SEBASTIAN
DONOSTIA 2016

kutxa gizarte ekintza